bpt
serie nouă

françois mauriac

genitrix

misterul frontenac

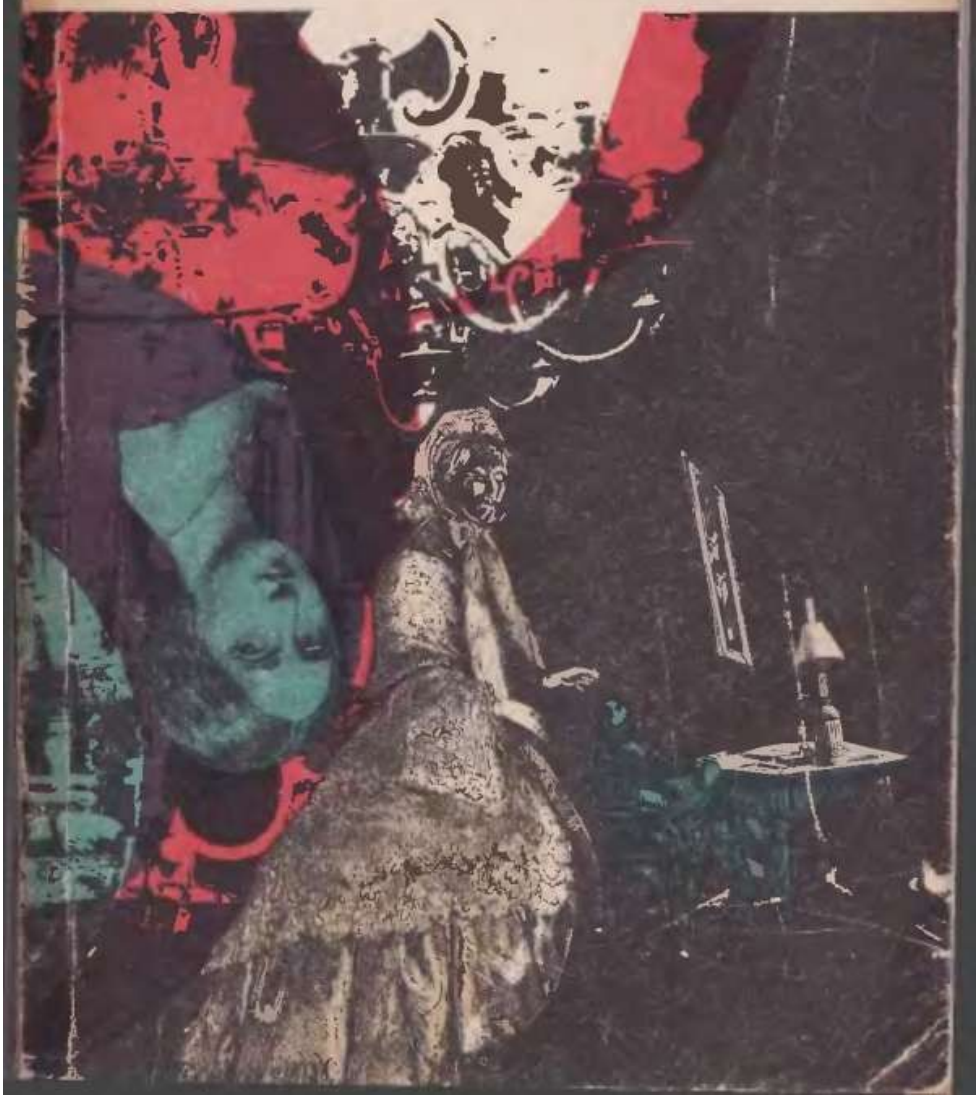

françois mauriac

genitrix

●

misterul frontenac

ROMANE

TRADUCERE DE
ELIS BUŞNEAG
PREFAŢĂ DE
NICOLAE BALOTĂ

1969
EDITURA PENTRU LITERATURĂ

François Mauriac
Génitrix
Editions Bernard Grasset, 1923
*
Le mystère Frontenac
Editions Bernard Grasset, 1933

MISTERUL LUI MAURIAC

Chipul lui François Mauriac pare să nu se fi schimbat demult. Un cap prelung, cu oasele craniului vizibile sub pielea subţire, pleoapa căzută peste ochiul stâng, şanţuri bine săpate de o parte şi de alta a gurii împodobite cu o mustaţă scurtă... Portretele din diverse timpuri şi anotimpuri ale vieţii sale – între care acela atât de fin desenat de Raymonde Heudebert – fotografiile – Mauriac surâzător, sosind la Academia Franceză în ziua recepţiei sale, Mauriac gânditor, în 1949, la Aix-en-Provence, împreună cu André Gide, Mauriac în biblioteca sa pariziană contemplând rafturile cu cărţi, ori şezând într-un fotoliu, sub un stejar, la proprietatea sa din Malagar, toate aceste imagini surprind prin *identitatea* lor. S-ar părea că omul acesta nu s-a schimbat deloc, din clipa în care a atins vârsta bărbăţiei, până în zilele bătrâneţii sale actuale, atât de active.

Numai măştile pot să înfrunte atât de bine timpul, să reziste corupţiei, pentru că sunt rigide, fixate o dată pentru totdeauna. Să fie, oare, chipul lui Mauriac o mască impusă sieşi, odinioară, şi menţinută în ciuda timpului, marele corupător? Am vrea să descoperim adevăratul Mauriac, să-l aducem, cu alte cuvinte, în faţa Adevărului. Dar, poate, în urmărirea şi încercuirea acestui romancier al tenebroaselor destine, nu este calc mai potrivită de urmat decât aceea pe care el însuşi o ia, atunci când porneşte să-şi deseneze un personaj. Nu mărturisea el, o dată, că îşi supune eroii, pe care vrea să-i plăsmuiască unui adevărat asediu, că voind să surprindă un destin, caută să străpungă *„valurile de apă”, „bastioanele”* cu care se înconjoară o existenţă, caută să descopere *„itinerariile secrete ale celui asediat”, „sursele sale de apărare”* pentru ca, astfel, să dea de nodul vital al personajului căruia vrea

să-i dea fiinţă? Creaţia romanescă devine, astfel, echivalentul unei cuceriri militare.

Adevărul unei făpturi se surprinde asediind-o în ea însăşi. La un om a cărui viaţă, ca şi aceea a lui Mauriac, alcătuieşte un amalgam cu destinul ficţiunilor sale, *adevărul* existenţei se revelează privind deopotrivă omul şi opera, aventura trăită şi aventurile născocite.

Dar Mauriac nu e un aventurier decât în măsura în care orice destin e o aventură. S-ar părea că nu e nimic tenebros, nu e nimic neprevăzut în viaţa sa. Şi totuşi! Când, cu ani în urmă, prieteni apropiaţi l-au îndemnat să-şi scrie memoriile, el i-a refuzat. Ce eroare, într-adevăr, să ceri unui om atât de discret, confesiuni publice! El este un obişnuit al confesionalului, da, dar al celui privat, tainic, auricular. Un om închis? Nu. Mai degrabă ascuns, ca acele case izolate din landă unde se pot petrece crime despre care nimeni nu află multă vreme, ori poate niciodată, nimic.

Dar Mauriac – care publicase cinci volume de *Jurnal intim* – îşi va scrie *Memoriile interioare (Mémoires intérieurs* – 1959 – şi *Nouveaux mémoires intérieurs* – 1965). Refuzând o naraţiune autobiografică, va dezvălui totuşi multe lucruri. De ce acel refuz iniţial? Poate pentru că – romancier iscusit – îşi dădea prea bine seama că n-a trăit o viaţă prea dramatică. Viaţa sa este o linie ascendentă aproape continuă într-o vreme care a frânt dreapta multor existenţe. Viaţa calmă a unui burghez înstărit – o! nu aceea a lui Pascal, alt fiu de burghezi. Poate o anumită ruşine, sau o conştiinţă proastă, încărcată, să-l fi oprit de a da în vileag amănunte privind propria sa persoană. Într-adevăr, a trăit el, oare, conform moralei, conform credinţei sale?

Devotaţii – cunoscându-l prea bine – l-au îndreptat chiar în acest sens. I-au cerut, adică, să-şi consemneze biografia spirituală, să istorisească *„diversele mişcări ale naturii şi harului”* care şi-au disputat persoana sa. De fapt, *Memoriile interioare* nu ne prezintă decât puţine amănunte asupra vieţii interioare a acestui credincios.

Fără îndoială, o delicată sfială, o pudoare care te opreşte să vorbeşti despre cele mai intime maree interioare ale pasiunilor, l-a împiedicat pe Mauriac să-şi spovedească cele mai secrete gânduri.

Şi apoi, acest scriitor care s-a oprit nu o dată asupra unor figuri detestabile, detestate de cei din jurul lor şi de ei înşişi (egoism convertit în *self-disgust),* nu *se place* pe sine. Nu e nicio complezenţă a scriitorului faţă de eroul *Memoriilor* sale, adică faţă de sine însuşi, după cum autorul romanelor sumbre nu pare să aibă prea multă îndurare faţă de progeniturile imaginaţiei sale.

Ne cunoaştem azi, după Freud, mai bine decât se cunoşteau pe sine un Benjamin Constant, un Stendhal? Ne putem îndoi. Dar Mauriac, care a trecut prin experienţa descoperirilor freudiene privind inconştientul, care a cunoscut şi practicat examenul de conştiinţă reclamat de practica morală a religiei sale, nu putea să evite o anumită *luciditate* în cunoaşterea de sine însuşi, nu putea să păstreze prea multe iluzii în legătură cu propria sa persoană. În *Memoriile* sale el nu-şi va dezgoli inima – după formula lui Rousseau din preambulul *Confesiunilor* sale – dar nici nu se va amăgi pe sine ca şi bietul Jean-Jacques, ale cărui mărturisiri sunt o adevărată *apologia pro vita sua.* Mauriac ştie prea bine că: *„Autorul unei autobiografii e condamnat la a spune tot sau nimic. Nu spune nimic dacă nu ai de gând să spui tot: monologul tău trebuie să fie expresia unei magme."* Aceste cuvinte cu care scriitorul îşi introduce *Memoriile interioare* sunt expresia unei dileme din care el însuşi va ieşi printr-un compromis. Va vorbi despre sine dar nu va spune totul. Va vorbi pentru că mai mult decât prietenii care l-au incitat să-şi scrie memoriile, prietenii morţi, existenţele ratate, eşuate, din jurul său, îl îndeamnă să se mărturisească. Printre aceştia, un oarecare Philippe Borell, mort în primul război mondial, tulbură conştiinţa romancierului care a avut o viaţă atât de împlinită. Conştiinţa turmentată îl obligă să se cerceteze *„să mă interoghez* – spune el – *asupra vieţii mele prezervate şi copleşite de favoruri..."*

Eşecul tragic al altor vieţi îl determină să se examineze pe sine: *„cum de eu am trecut prin viaţă fără să naufragiez”.*

Nu i-a fost prea greu să evite un naufragiu de vreme ce valurile l-au cruţat ca pe puţini fii ai acestui secol. Mauriac mărturiseşte, nu fără oarecare ironie prefăcut-mirată, că n-a făcut un singur război adevărat, o singură călătorie autentică. Sub pinii de la Malagar, în biblioteca sa pariziană, zilele şi anii au trecut calmi, imperturbabili. N-a fost atins de boli interminabile, incurabile, ca Proust, n-a cunoscut muşcătura adâncă a viciului ca Gide, nu şi-a tulburat propriile ape ca Caline, n-a fost un chinuit al duhului şi creaţiei ca Bernanos. Nicio mare zguduire. Ocrotit de soartă, a trecut domol din casa sa pariziană unde ierna, la proprietatea sa din regiunea bordeleză unde-şi petrecea verile, dintr-un salon de acaju într-altul de palisandru. În timpul primului război mondial, când Péguy e ucis şi Apollinaire grav rănit, Mauriac e reformat, apoi înrolat în formaţiunile sanitare, îşi pierde timpul, pentru ca, în sfârşit, să fie trimis cu un detaşament la Salonic, unde o febră salvatoare îl reţine într-un spital, după care nu-i mai rămâne decât să guste o dulce convalescenţă în patrie. Cel de-al doilea război (la care participă publicând la *Éditions de Minuit* celebrul *Cahier Noir – Caietul negru* – sub pseudonimul Forez) nu-i aduce niciun prejudiciu. Doar glorie, glorie continuă, crescândă, satisfacţii peste satisfacţii.

Şi totuşi, Mauriac nu este un simplu burghez satisfăcut. Nu este, desigur, niciun jansenist auster. E departe de el ascetismul vieţii unui Pascal, ori al *domnilor de la Port-Royal* de care – pe de altă parte – este atât de aproape. Satisfacţia implică o conştiinţă împăcată cu sine; epicureul, nu se îndoieşte de sine, nu regretă voluptăţile pe care le gustă. Mauriac nu e nici fariseul care se preface, care se dă drept altul. Îl vom vedea mărturisind deficienţe grave ale culturii sale, tare morale. Hedonismul său – pe care îl mărturiseşte fără falsă smerenie – nu e acela al estetului. Viaţa pentru acest scriitor iubind cu patimă concretul, pentru acest om public preocupat de realităţile

temporale, pentru acest credincios preferând realitatea umană fumegândelor evaziuni mistice, pentru acest mare burghez, moştenitor al respectului strămoşilor săi pentru lumea dată, viaţa pentru François Mauriac e o dură realitate.

O realitate pe care, în aspectele ci intime, memorialistul nu o poate mărturisi pentru că e legat de o anumită pudoare foarte specială. Pudoarea generaţiilor dinaintea unui Gide. Mauriac nu va destăinui lucruri despre familia sa, pe care părinţii săi nu le-ar fi dat în vileag. Autorul unui *Jurnal* şi al unor *Memorii interioare* tace în privinţa celor mai intime evenimente ale vieţii sale, pentru că istoria să nu poate fi detaşată din contextul unui neam, al unei familii. *„E deja prea mult cât a trecut din morţii noştri, fără voia noastră, în ficţiunile pe care le-am născocit”* – declară scriitorul în *Memoriile* sale. Într-adevăr, romancierul a istorisit drame familiare petrecute acum un secol, tulburând – crede el – pacea sufletelor de care s-a folosit. A violat, astfel, o lege a tribului care era de a nu trăda nimic din ceea ce se petrece înăuntrul comunităţii. Riscul scriitorului este de a se descoperi pe sine, descoperindu-şi eroii. Romancierul se expune pe sine. Or, familia atât de burgheză din care provine Mauriac se închide în sine. Vlăstarul scriitor rămâne o parte a tribului expusă neîncetat atingerilor lumii. Prin el, tainele familiei încetează de a fi taine. Cât timp scriitorul se exercită pe planul ficţiunilor, riscul de a arăta lumii făpturi croite după chipul şi asemănarea doamnelor care au fost înmormântate în cavourile familiei, cu pălării mari în cap şi cu cartea de rugăciuni în mână, nu este prea mare. Dar riscul e mai mare – socoate el – când trebuie să-ţi numeşti mătuşile şi unchii, bunica ori mama într-o operă memorialistică. Mauriac este el însuşi, în întregime, în aceste scrupule pe care le are de a-şi aduce „rasa” – cum îşi numeşte el familia – sub focurile literaturii. *„O operă... este o rană deschisă prin care o întreagă rasă continuă să sângereze.”* Nu orice operă şi nu orice rasă. Opera lui Mauriac este însă, cu adevărat, o asemenea rană pe care

scriitorul a adus-o în trupul neamului din care se trage, pe care îl demască.

Unii scriitori burghezi – un Thomas Mann ori un John Galsworthy – au scris cronica familiei lor, a unei mari familii burgheze. Familia Budenbrook, ori neamul Forsyte sunt asemănătoare, în multe privinţe, cu acele familii care apar în romanele lui Mauriac (cu familia Frontenac, de pildă) şi cu familia Mauriac ea însăşi. Thomas Mann a simţit şi el că a săvârşit – dintr-o anumită perspectivă – o trădare faţă de cei din care se trage, livrându-i publicului. Mauriac e şi mai conştient, că *„monstrul literar”,* cum îl numeşte el pe scriitorul care-şi extrage substanţa operei dintr-o stirpe, face un fel de subversiune a familiei. El ştie că, în ceea ce-l priveşte, la rădăcina sa nu este el însuşi, ci o comunitate restrânsă, legată împreună, ca o ţesătură peste timp şi spaţiu. Legătura sa cu *„neamul”,* cu o întreagă genealogie este esenţială pentru creaţia sa, ca şi pentru întregul său destin. Mauriac e omul care îşi simte existenţa, fiinţa, scufundată în magma unei comunităţi – a morţilor, a familiei, a sfinţilor – ca şi un iceberg cu şase părţi ale sale scufundate în apă şi cu o şeptime, doar, plutind deasupra oceanului.

Din magma aceasta originară, Mauriac a scos la suprafaţă imagini, scene, făpturi. Casa din *Génitrix* este casa bunicului, din partea mamei, a bunicului care în 1870 s-a speriat de război, şi-a lichidat afacerile (import de lemne din Austria) şi a rămas *doar* cu 1000 hectare pădure în lande, cu viile din Malagar şi Saine-Croix-du-Mont şi cu casa mare din oraş. Despre Louis, unchiul şi tutorele copiilor Mauriac (cinci, ca şi în *Misterul Frontenac),* scriitorul va spune: *„M-am inspirat după el în* Misterul Frontenac”. Familia sa a fost, aşadar, prima sa sursă de inspiraţie. Cu toate că – în *Le jeune homme* – scriitorul arată că între părinte şi copii se ridică un zid de timiditate, de ruşine, de incomprehensiune şi de tandreţe rănită, el se simte plămădit de cei care l-au iubit: *„noi suntem opera lor, operă pe care de altfel ei nu o recunosc şi care nu e aceea pe care au visat-o.”*

Înainte de toate, François Mauriac e opera mamei sale, a aceleia pe care o va descrie cu atâta căldură în *Misterul Frontenac,* femeie rămasă, de tânără, văduvă cu cinci copii. François avea doi ani când a murit tatăl său. El s-ar putea numi Fiul Femeii, nu al Omului. Al mamei, în umbra căreia şi-a petrecut copilăria, de la care a dobândit credinţa religioasă. De fapt, această credinţă – esenţiala în portretul moral al lui Mauriac – e identică, în cazul său cu nevoia de protecţie, de cuib. Scriitorul va rămâne fidel credinţei mamei sale, după cum o viaţă întreagă va încerca să reconstruiască primul cuib al vieţii sale, acela în care şi-a petrecut copilăria *prezervată,* ocrotită, cuibul matern. Dar tentativele de întoarcere în acea vatră originară nu sunt lipsite de o anumită ambiguitate. În iubirea filială pentru mamă, sursă a sensibilităţii lui Mauriac, poţi descoperi elementele unui resentiment. În *Viaţa lui Iisus* pe care o scrie romancierul catolic, el insistă, surprinzător de mult, asupra severităţilor lui Iisus faţă de mama lui. Iar portretul mamei din *Misterul Frontenac,* aşa cum îl prezintă, la înmormântarea ei, în convorbirea dintre doi intimi ai ei, nu este lipsit de echivocuri. Grijile femeii – creşterea copiilor, bolile, prosperitatea casei, proprietăţile – i-au dat un aer sever, i-au inculcat un egoism familiar, o aviditate impersonală în cele materiale, care o apropie de alte eroine pătimaşe ale lui Mauriac. Cât despre mama sa adevărată (ficţiunile, oricât ar urma contururile realităţii, rămân ficţiuni), ştim că ea a urmărit, cu îngrijorare, cariera literar-artistică a fiului ei. Credincioasă practicantă, foarte zeloasă, avea o teamă nespusă ca François să nu se *piardă* pe sine şi prin sine pe alţii, să nu scandalizeze. *„Vai de cei prin care vine sminteala în lume!”* Cuvintele acestea l-au obsedat, desigur, pe Mauriac, şi adeseori îl vor fi tulburat. Atunci când, în *Memoriile interioare,* se gândeşte să-i evoce pe morţii familiei sale, să intre în amănuntele vieţii lor, el se teme – cu o conştiinţă îndoită – că actul literar le va pângări memoria. *„Nu, nu îi voi trezi din nou la viaţă.”*

Nu-i va trezi, căci ar însemna să-i ucidă din nou. Dar nu

se poate opri să nu privească necontenit în urmă, spre ei, spre părinţii şi strămoşii săi, spre propriul său trecut şi mai ales spre copilăria sa în care a trăit în contact direct, nemijlocit, cu ai săi. A privi în urmă nu este la Mauriac un apanaj al bătrâneţii care se complace în retrospecţiuni. Încă din copilărie prefera locul din spatele căruţei, acela din care putea să privească înapoi drumul care se desfăşura ca o panglică, de sub roţi, şi întinderile lăsate în urmă. Ceea ce va continua să *devore* din ochi, în timpul vieţii, nu va fi viitorul către care se proiectează, ci trecutul pe care l-a trăit şi pe care l-a părăsit. Sau pe care, mai bine zis, nu-l poate părăsi, de care nu se poate rupe cu totul. Aceasta nu e la Mauriac o nostalgie a timpului pierdut. Un alt vlăstar al unei familii burgheze, mai în vârstă decât el, Marcel Proust, a plecat în căutarea paradisului pierdut al copilăriei. Pe Mauriac îl fascinează nu timpul trecut, ci puritatea pierdută. Paradisul din care a fost izgonit nu este doar acela al îmbrăţişării materne, acordate ritual ca o cuminecătură, ci acela al unei nevinovăţii care luminează totul, care sfinţeşte lumea. *„Dorinţa noastră nu cunoaşte împăcare*" – spunea Tereza de Avila. Dorinţa tainică a lui Mauriac (ca şi a altora) rămâne o nepotolită sete a purităţii pierdute.

Ce voluptate simte scriitorul la simplul gând al *întoarcerii*! Copilăria, ca o flamură albă îl cheamă de departe, ori ca o sursă nealterată, singura care îl poate dezaltera. *„Vom pleca împreună pentru a regăsi izvorul"* – îşi propune el în primele pagini ale *Memoriilor interioare. „Vom urca până la cauza primă a bucuriei noastre".* Aceasta poate fi găsită numai în copilărie. Autorul atâtor drame sumbre, scriitorul care e obsedat de cele mai sinistre imagini ale patimilor – imaginaţia sa fiind literalmente bântuită de monştri – se întoarce iarăşi şi iarăşi spre copilărie, ca spre ţărmul binecuvântat. În credinţa sa mistică el speră să redobândească puritatea pierdută după moarte, prin contopirea sa cu *„eterna copilărie a lui Dumnezeu".* Dar, cu adevărat, tărâmul fermecat al copilăriei este acela pe care-l are *în urmă.* E

prea lucid pentru ca să nu-şi dea seama că acea încântare pe care a trăit-o (sau pe care o proiectează asupra anilor săi de început) ţinea de o stare specială, o graţie a vârstei infantile care îl făcea *„să respire şi să se mişte într-un univers transfigurat”.*

André Malraux mărturiseşte în *Antimemoriile* sale că-şi detestă copilăria. El nu s-a întors niciodată spre trecutul acela inform al universului transfigurat de harul copilului. Mauriac, dimpotrivă, e perfect conştient că a scrie, pentru el, înseamnă a încerca neîncetat să recreeze acea lume a încântării. *„Opera mea... a rămas fixată într-însa. Eu n-am ieşit niciodată, cu totul, din copilăria mea.”* Acest univers a fost (el însuşi o recunoaşte) destul de mediocru. Acel culoar al apartamentului pe care familia Mauriac – văduva cu cei cinci copii ai săi – îl ocupa în casa bunicii, acel culoar în care mama lui François se plimba în amurg, făcându-şi rugăciunile, îi apare scriitorului bătrân drept un loc sacru. Dar cât de hâde erau unele aspecte ale vieţii în acele odăi burgheze ale sfârşitului de veac. *„Am transfigurat o copilărie sumbră*” – va spune Mauriac în *Noile Memorii.* Sumbră în rigorile din jur, în tipicul, în veninul ascuns al intereselor sordid-materiale, urmărite cu înverşunare. Sumbră în moartea mereu prezentă în casa din Langon. Hagiografia familiară transfigura morţile. Bunicul, necredincios, ar fi spus – după mama lui Mauriac – pe patul de moarte: *„Credinţa ne mântuieşte”.* Tatăl – de asemenea agnostic – ar fi întins mâna după crucifix: pentru ca să-l sărute, spunea mama, pentru ca să se scarpine, spunea bunicul.

Mauriac ştie că în valea verde a copilăriei sale, lucrurile şi făpturile nu erau exclusiv pure şi luminoase. Chiar şi viaţa lui în acei primi ani, aşa cum şi-o aminteşte, avea atâtea umbre. La călugării Marianiţi care conduceau şcoala pe care o frecventa, el avea în permanenţă o *„conştiinţă nefericită”.* Umbrele, însă, dispar, sau, mai exact, devin nori de lumină atunci când bărbatul păşind prin viaţă îşi revede copilăria transfigurată. Mauriac ca şi Proust regretă tandreţea, iubirea pierdută. Niciodată nu va

mai fi iubit ca atunci. Dar, încă o dată, nu bucuriile copilăriei, ci nevinovăţia ei îi dau acea graţie transfiguratoare de neuitat.

Ce fel de experienţă infantilă l-a marcat pe Mauriac pentru întreaga sa existenţă? *„Copilăria e totul într-o viaţă, de vreme ce ea ne oferă cheia acesteia*." Romancierul ştia aceasta încă înainte de a-l citi pe Freud care a aflat cheia devenirii umane în experienţele copilăriei. Ştim că nu toate cheile sunt la fel. Un examen psihanalitic ar revela anumite aspecte ascunse ale relaţiilor dintre micul Francois şi mama lui, ori tatăl său mort, ori fraţii şi rudele sale. Un fapt e cert: copilăria sa este atât de legată de comunitatea familială încât naşterea sa se va petrece târziu, o dată cu ruptura cordonului ombilical care multă vreme l-a ţinut legat de matricea familială. Şi ne putem îndoi, chiar, că o asemenea ruptură s-a petrecut vreodată, cu totul. Mauriac a fost un copil crescut într-o seră – *„Copilărie prezervată"* – astfel va numi el timpul acela dinaintea rupturii. Copilul nu era ţinut departe numai de furtuni – ceea ce era firesc – oi şi de orice curent de aer. El era apărat de orice *imagine* a răului. Copilărie petrecută la umbra Bisericii, *„in hymnis et in canticis" – în imnuri şi cântări."*

O adevărată simfonie pastorală, mai ales atunci când copilul o trăieşte la ţară. Mauriac îl iubeşte pe Pascal incomparabil mai mult decât pe Rousseau. Dar în ce priveşte natura (nu natura umană, fireşte) el o vede bună, binecuvântată. Deloc pascalian, deloc jansenist, natura – flori, copaci, animale – îl încântă. *„Ce har..."* – exclamă el, amintind izvorul natural. Ne miră faptul că – după ştiinţa noastră – Mauriac nu-l aminteşte niciodată în opera sa pe Teilhard de Chardin, fiu al aceleiaşi eclezii din care făcea şi el parte, marele naturalist şi îndrăgostit al cosmosului. Pentru romancierul nostru ca şi pentru omul de ştiinţă, natura este, în esenţa ei, bună, divină. Ziaristul de la *Figaro* şi *Express* care se ocupă cu evenimentele zilei, pe care le comentează cu atâta asiduitate, e oricând gata să nege istoria, să o şteargă. Aceasta pentru că, după el,

singura istorie *curată* este *„aceasta pastorală mereu reînnoită*", viaţa naturii. *„Ea singură nu este răul."* În lumea dinafara omului, vietăţile se devorează între ele, ca şi în lumea oamenilor, *„dar fără crimă".* E ciudată această observaţie a lui Mauriac. Nu numai pentru privilegiul nevinovăţiei pe care-l acorda firii, ci pentru că scriitorul care a înfăţişat în romanele sale o lume în care fiinţele se devoră între ele (ca şi în natură) înclină să-şi absolve creaturile, aşa cum face cu vieţuitoarele ce mişună în natură.

Romanele lui Mauriac abundă în vânători de porumbei, la ţară, în ţinutul său de baştină, în lande. Stejarii bătrâni din Malagar îi regăseşte foşnind în *Misterul Frontenac.* De asemenea, pinii şi ferigile şi tufele de tot soiul. Cybele l-a alăptat în timpul vacanţelor copilăriei. Boii au într-însul ultimul lor fidel. Ţăranul dintr-însul i-a auzit vorbind pe limba lui Vergiliu: *„Mugitusque bous molesque sub arbore somni..."* Animalele sunt pure şi copilul nevinovat comunică cu ele, *„Din această* viaţă *rurală eu n-am ieşit, niciodată. Nici eu şi nici opera mea..."*

Desigur, nu poţi decât să-i dai dreptate scriitorului care în *Memoriile* sale a notat aceste rânduri. Dar nu te poţi împiedica să nu constaţi că natura, în romanele sale, ca şi copilăria sa nu sunt niciodată la fel de vii ca sufletele bântuite ale eroilor săi maturi, închişi în pasiunile, în păcatele lor. Deşi Mauriac socoate că artistul dintr-însul s-a născut în copilărie, în timpul sărbătorilor Crăciunului, când fantezia sa a început să proiecteze feerice viziuni, când a prins să vadă semne miraculoase peste tot, credem că mai degrabă saloanele închise ale casei, cu lumina lor incertă izvorând din feştila fumegândă a lămpilor cu petrol, saloanele în care cei mari vorbesc despre tainice lucruri ale lor, au însemnat pentru inspiraţia celui care va scrie *Misterul Frontenac* locul de origine, izvorul dintâi. Uzura sufletelor închise într-un spaţiu exiguu, cu elanul vital al naturii şi copilăriei, constituie – paradoxal – fenomenul original al ficţiunilor lui Mauriac.

La bătrâneţe, scriitorul a păstrat ritmul vieţii elevului de

altădată: iarna la oraş, muncă ordonată, vara la ţară, în vacanţă. Toamna când se pleca de la proprietatea rurală a familiei, copilul vedea satul închizându-se în urma trăsurii domnilor ce se depărtau. Satul se retrăgea în *misterul* său. În landă, în regiunea bordeleză, societatea pare – şi părea mai ales, cu şapte-opt decenii în urmă – mai apropiată de lumea dinaintea Revoluţiei Franceze, de acel *Ancien Régime* pentru care marea burghezie (care contribuise la doborârea *Vechiului regim)* a păstrat o mare simpatie. Căminul auster, jansenist, al familiei Mauriac era ermetic închis faţă de orice trivialitate care ar fi încercat să-l violeze. Scriitorul care deplânge azi *„insurecţia obscenă a refrenelor şi imaginilor”,* care poluează căminurile franceze a fost ocrotit la începuturile sale, ferit de orice ispită. Întrucât răul – în concepţia pedagogică a acelor timpuri – trebuie ţinut cât mai departe, cuvântul *amour,* cunoscut în sensurile sale domestic-familiare şi mistic-religioase, era necunoscut în semnificaţiile sale profane. Maleficiile amorului trebuiau exorcizate cu grijă. A-ţi opri gândul, fie şi o clipă, asupra plăcerilor trupului, însemna să sucombi în faţa răului. În *„copilăria prezervată”* a unei asemenea odrasle burgheze se găsea astfel un loc gol, se isca o lipsă teribilă. Crescuţi de parcă ar fi urmai să trăiască printre îngeri, cu trupul şi sângele ignorat, ascuns cu pudiciţie, în copiii aceştia – micul François printre alţii – creştea dorul nelămurit obscur după ţinutul *„fără nume”* al iubirii. O aşteptare vagă, speranţa unei fericiri necunoscute era cea mai mare fericire a acestei copilării.

Fericire tulbure a unor suflete curate prin ignorarea răului. Iubirea toată se îndrepta, firesc, spre *magna mater,* spre câte o *génitrix,* o mamă atotputernică. *„Copilăria noastră ne apare ca o nebuloasă al cărei nucleu tandru şi radios era mama”,* va spune Mauriac în amintirile sale. Matriarhatul se pare că era o adevărată instituţie socială şi o ordine morală în acea societate provincială. Nu e de mirare că Mauriac a scris romanul *Génitrix.* Femeile în regatul copilăriei sale slujeau sau domneau. Servitoarele cu *„surâs docil”,* fete din landă, ca şi mamele cu zâmbet

imperios aminteau doamnele şi suivantele din lumea *Vechiului regim,* curtea de la Versailles. Bunica lui Mauriac era o adevărată regină-mamă, cu cele trei fiice, doi gineri, cincisprezece nepoţi, cu proprietăţilor ci întinse, imobilele ei, femeie enormă, atinsă de fulger, temută, venerată, slujită de o călugăriţă, de preoţi, trăind cu amintirea dureroasă a pierderii unui fiu iubit şi cu frica de un Dumnezeu nemilos cu păcătoşii, inexorabil în cele ale trupului. Fiii se temeau de câte o asemenea regină; ei rămâneau adeseori celibatari, pradă docilă câte unei asemenea *„atotputernice génitrix”. „Peste tot în jurul meu* – mărturiseşte Mauriac – *găseai câte o asemenea Génitrix, blânda şi înfricoşătoare, exercitându-şi puterea şi ţinând frânele în mână”.*

Femeile domină în acea lume nu prin cros ci prin avere. Ele sunt posesoare, moştenitoare, dispunătoare. În universul romanesc al lui Mauriac dramele morale au întotdeauna mirosul banului. Patrimoniul e sacru, intangibil, dar pretendenţi sunt mulţi. Sub numele virtuţilor – modestie, economie, temperanţă – se ascunde zgârcenia cea mai sordidă, lăcomia cea mai intemperantă. Cât de bine cunoştea Mauriac, încă din cea mai fragedă vârstă, atrocităţile acestei vieţi cotidiene în care banul, interesele primează. *„Banul era aliajul comun al tuturor acestor particule umane”.* Boala unui părinte e dureroasă, dar bolnavul care zace în patul său cu baldachin nu e doar deplâns şi ajutat, fiii nu se roagă numai pentru el, ci, socotindu-l mort, calculează veniturile ce urmează să le primească pe calea unei moşteniri. Imobile, proprietăţi, acţiuni vor apare adeseori în povestirile lui Mauriac. Aceasta pentru că s-a trezit la o viaţă conştientă nu sub pinii bine-mirositori, ci în alcovul rău-mirositor al bunicii moarte, când a observat pentru întâia oară măştile membrilor familiei deranjate de fiorul pe care-l trezea în toţi prada pe care urmau să şi-o împartă.

Măştile sunt esenţiale în această lume burgheză. Sentimentele care sunt *arătate,* pe care indivizii le arborează, sunt singurele de care se simt răspunzători. De

celelalte, ascunse, neexprimate, numai cei scrupuloşi din motive religioase fac caz. Totul pare să fie licit dacă are ca scop transmiterea intactă ori sporită a unui patrimoniu. Căsătoriile din interes, furtul în avutul obştesc, înşelăciunea, toate aceste tare ale unei societăţi în care şi-a petrecut partea cea mai mare – şi mai însemnată – a vieţii, Mauriac *„le-a simţit înainte de a le cunoaşte” (Memorii interioare).* Nu este aici, câtuşi de puţin acea *„rèveuse bourgeoisie” („burghezie visătoare*”) a lui Drieu la Rochelle. Societatea din landa bordeleză este prea lucidă pentru ca să-şi permită să viseze dincolo de adolescenţă. Dar nu tot ce *este* trebuie exprimat sau manifestat. Între cuvinte şi gânduri e o discrepanţă uneori enormă. Tot astfel între gesturile vizibile şi dorinţele ascunse. Despre toate acestea, autorul *Memoriilor interioare* va spune într-o zi că au constituit una din sursele povestirilor pe care le va scrie.

Căci copilul care a participat la dispute secrete ale celor „mari” în materie de bani, care a văzut chipurile nefardate ale celor lacomi şi zgârciţi, acel *„copil liniştit, tandru, afectuos, care plângea cu uşurinţă”* (Raymond Mauriac despre fratele său François), acel copil va folosi luciditatea burgheziei pentru a o demasca în realitatea ei.

Nu va rămâne însă el un burghez autentic, nu va fi influenţat de atmosfera în care s-a format? În zadar ne spune că *„natura profundă a unei fiinţe secretă universul de care ea are nevoie”,* că natura aceasta profundă a omului este cea care ne impune decorul vieţii noastre şi nu abundenţa sau lipsa banilor, statutul nostru economic sau social. François Mauriac mai mult decât alţi scriitori care provin din înalta burghezie (Gide, Proust, Aragon mai ales) şi-a avut decorul vieţii impus de averea pe care a posedat-o. Decorul dar nu şi conţinutul ei. Iar sufletul nu piere chiar şi atunci când pare strivit sub povara materiei. Printre avizii societăţii de la estuarul Garonnei se aflau făpturi de o mare delicateţe. Astfel era acel tutore al copiilor Mauriac, fratele tatălui lor mort, magistrat care îi vizita la cincisprezece zile o dată, pentru a se ocupa de

proprietăţile moştenite, celibatar nereligios al cărui portret îl va desena în culorile cele mai calde în *Misterul Frontenac.*

Era mediocră oare lecţia pe care a primit-o Mauriac de la acea lume provincială, cu obiceiuri desuete, lume închisă în care vom vedea că ardea focul mocnit al atâtor pasiuni? *„Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani nu ne mai părăseşte niciodată. Iubesc oraşul Bordeaux ca pe mine însumi; îl urăsc ca pe mine însumi."*

Ambivalenţă admirabilă exprimată. Resentimentul se aliază în cuprinsul aceluiaşi sentiment cu simpatie. O asemenea ambivalenţă e caracteristică pentru toate experienţele copilăriei lui Mauriac. Mama, casa bunicii, societatea din Bordeaux, şcoala Marianiţilor, toate sunt pentru el, după frumosul cuvânt italienesc, *odiosamate,* urât-iubite. O nostalgie, o mare dorinţă de evadare îl mână pe copilul François afară din lumea copilăriei. Dar totodată el suferă ieşind din copilărie, de a nu mai fi copil, părăsind adolescenţa, de a nu mai fi adolescent. Dacă primul său volum – poeziile din *Les Mains jointes* – *Mâinile împreunate* – consemnează reminiscenţele unui elev cultivat, cel de-al doilea, poemele din *Adieu a l'Adolescence* (influenţate de Francis Jammes) sunt un rămas bun la adresa adolescenţei. Dintr-o copilărie catolic-jansenistă (asemănătoare întrucâtva cu aceea protestantă a lui André Gide), Mauriac va dori să iasă în viaţă lepădând şi păstrând totodată totul. Ca în orice experienţă ambivalenţă, marea experienţă a copilăriei părăsite şi regretate, a cuibului spurcat şi mereu râvnit, va constitui matricea formatoare a omului Mauriac, sursa operei sale.

Tot ce va urma în tinereţele sale – cursurile întrerupte după un an la *École des Chartes,* institut în care nu-i place decât portarul, barurile pe care le frecventează, unde îl înspăimântă cocotele *„cu protuberantele lor oferite şi legănate*", saloanele în care apare grupul catolic pe care-l prezidează, ţările în care călătoreşte plictisit, Montmartre a cărui poezie îl lasă insensibil – toate acestea, şi altele încă, nu vor însemna mare lucru în viaţa acestui om. Filtrul

sensibilităţii sale era prea îngust pentru ca să lase să treacă prea multe. Oameni, cărţi, peisaje, totul în doze mici. Iar harul uitării – de care se felicită că dispune – îl ajută să nu reţină mare lucru din toate câte îl întâmpină.

Aceasta nu înseamnă că François Mauriac este un insensibil. Viaţa sa a fost dăruită cu câteva amiciţii întrerupte din nefericire prin moartea prea timpurie a prietenilor: un André Lafon, un Jean de la Ville de Mirmont, un Jacques Rivière. Cel care va spune mai târziu – nu fără un oarecare cinism diluat printr-un humor sec: *„eram liber graţie celor câtorva rente ale niele”,* a găsit în prima tinereţe suficientă generozitate pentru a se înrola în mişcarea de stânga, în curentul *Sillon* iniţiat de Mare Sangnier care promova sindicalismul. Şi cu toate că va fi revelat şi lansat de Maurice Barrès, tânărul burghez din Bordeaux va lua o atitudine netă împotriva curentelor de dreapta, naţionalist-extremiste ale lui Charles Maurras şi Barrès.

Pe un singur tărâm va rămâne François Mauriac mereu fidel mamei sale, mediului în care s-a format: pe tărâmul religiei. Copilăria sa e „impregnată” – ne-o spune el însuşi – de jansenismul care dăinuia încă, sub anumite forme vulgarizate, în provincia franceză de la sfârşitul secolului trecut. Fireşte, nu un jansenism teologic, al raporturilor dintre natură şi graţie, ci un jansenism al sensibilităţii, al rigorismului, al puritanismului moral. Pentru Mauriac, copil, viaţa religioasă a fost, înainte de toate, o stare a sensibilităţii, o atmosferă în care simţirea sa a apărut şi s-a dezvoltat sub obroc. Dezvoltare asemănătoare, parţial, cu aceea a lui Kierkegaard. Mauriac va observa într-o că jurnalul marelui turmentat danez istoriseşte chiar povestea vieţii sale lăuntrice. Până la un punct, desigur. Ca şi Kierkegaard, Mauriac a avut o copilărie prezervată, în care religia a jucat rolul unei supreme pedagogii spirituale. *„Nimeni n-a suferit ca mine de a aparţine unei religii, de a face parte dintr-o Biserică, nu prin liberă alegere, ci pentru că m-am născut în ea”.* Povara credinţei moştenite, impusă de mediul înconjurător, nu liber asumată, pe care

au purtat-o atât Kierkegaard cât şi Mauriac, a fost una din determinantele operei lor.

„Toate vocaţiile ar trebui să fie tardive" – spune autorul *Memoriilor interioare.* El îşi judecă astfel efuziunile religioase prea-timpurii, acea servitute a inimii încă incapabilă de a alege. Credinţa copilului şi a adolescentului crescut de femei foarte credincioase este tarată de o anume morbideţe. Tânărul va scrie în primul său volum, *Mains Jointes,* un vers în care îl surprindem într-o clipă de *delectatio morosa,* de ruminare voluptuoasă a unor gânduri morocănoase: *„visând la păcate în dulcea capelă"*. Sensibilitatea copilului s-a format în ceasurile acelea de rugăciune şi meditaţie, de examen seral al conştiinţei. Religia nu-i oferă o filosofie, o doctrină. Mauriac n-are o *forma mentis* care să-l predispună la reflecţie. El află în credinţa sa o şcoală a sentimentelor.

Afinarea sensibilităţii merge însă paralel cu reprimarea sângeroasă a sensualităţii. Nimic nu e privit cu mai multă suspiciune într-un mediu puritan decât erosul, decât dorinţele trupeşti. Dacă Gide, crescut într-un mediu similar, se va revolta mai târziu, târât de impetuozitatea dezordonată a simţurilor sale. Mauriac va prefera să-şi refuleze pornirile erotice, să accepte *o* situaţie tulbure, să caute derivative permise şi să conteste abia târziu educaţia sa, dar şi atunci, numai *sotto voce.* În fond trupul, cercul magic al crosului, pornirile libidinale îl vor înspăimânta întotdeauna, iar religia îi va oferi paveze împotriva anxietăţii. Trupul e prin excelenţă suspect. Despre jansenişti se spunea, în bătaie de joc, că nu-şi permit decât o singură plăcere trupească, aceea de a se scărpina. Plăcerea credinciosului de acest tip e întotdeauna întenebrată de conştiinţa păcatului. Erotica e echivalentă cu servitutea totală, deci cu moartea. Trebuie să alegi între iubirea carnală şi iubirea de Dumnezeu. Cât de bine avea să ştie Mauriac că dionisismul inocent al vacanţelor trăite la Gradignan în plină natură, că acel erotism, acea sensualitate latentă care circulă abia simţită în poemele sale din ciclul *Orages (Furtun,)* sunt nedorite de Biserică.

„Această religie nu e consolatoare, ci mortificatoare" – remarcă bătrânul scriitor în amintirile sale.

Cu toate acestea, credinţa iese biruitoare, în toate conflictele sale interioare. În plini maturitate a bărbăţiei sale se va considera pe sine unul din *„ultimii stâlpi ai Bisericii".* Crede chiar – cu anumită prezumpţiozitate – că, în afară de Claudel, Daniel-Rops şi de el însuşi, universul catolic nu mai are alţi apărători. Religia sa nu este aceea a cărturarilor. Ca şi Pascal, el nu se roagă unui Dumnezeu al filosofilor şi teologilor. Nimic neotomist în el. Are mai curând credinţa micului burghez practicant, a ţăranului. Detestă să facă pe sfântul, să predice. Romanele sale nu cunosc – cum vom vedea – apologia credinţei, a Bisericii. Mauriac nu crede într-o *„stare fizică a grafiei" (Souffrances et Bonheur du Chretien – Suferinţele şi fericirea creştinului).* El nu urmăreşte succesul unei partide creştine; socoate că momentele cele mai joase din istoria religiei sunt cele în care *„triumfă creştinismul politic*" *(Mémoires intérieurs).* Imaginile lui Copernic, Galileu, ale victimilor obscurantismului religios atârnă pe pereţii biroului său. Port-Royal-ul Jansenist din care soldaţii lui Ludovic al XIV-lea n-au lăsat piatră pe piatră, protestează într-însul împotriva prea-catolicului rege de la Versailles. Îl venerează pe Pascal, în care vede tipul însuşi al credinciosului care crede *ad literam,* dar Descartes (încă unul al cărui portret există în cabinetul său) poartă într-însul un dialog continuu cu autorul cugetărilor. Se miră neîncetat de faptul că creştinii cei mai mulţi resping din Evanghelii iertarea, şi socoate că *„teologia creştină, atunci când înnebuneşte",* devine o lege foarte dură.

Admiră romanul lui Nathaniel Hawthorne, *Litera purpurie (The scarlet letter)* în care romancierul american reuşeşte să prezinte un păcătos care devine principiu de reînnoire şi purificare pentru alţii. În marele conflict între cazuiştii iezuiţi şi jansenişti, el condamnă ambele partide, cazuiştii fiindu-i odioşi întrucât încearcă să utilizeze religia pentru a domina sufletele, janseniştii pentru că îl pun pe Dumnezeul lor să condamne patru cincimi din omenire.

Ideea însăşi a păcatului i s-a modificat sub influenţa lui Freud, şi în romanele sale această modificare de perspectivă e vizibilă. Mai presus de orice, însă, Mauriac crede în puterea mântuitoare a suferinţei. A reuşit el, oare, să-şi transfigureze eroii, să-i salveze de la destinul pe care, parcă dincolo de voinţa sa creatoare, de şi-l asumau?

De nimic nu pare mai ofensat religiosul Mauriac decât de interdicţiile Bisericii lovind literatura modernă. Căci *omul* Mauriac este înainte de toate *om de litere.* Atunci când se hotărăşte să-şi scrie memoriile în ciuda scrupulelor sale, renunţă să se apropie de sine însuşi, *cel care a fost.* El îşi caută viaţa în cărţile pe care le-a îndrăgit. Literat impenitent, el se caută pe sine într-o oglindă a conştiinţei sale literare, în reflexele lecturilor sale de o viaţă. Cele dintâi *Memorii interioare* nu sunt altceva decât istoria unei evoluţii a conştiinţei privită prin prisma operelor preferate. *„Viaţa mea* – spune el – *a fost, toată, nutrită de lecturile mele, lecturi care m-au împiedicat, poate, să trăiesc; viaţa mea a fost orchestrată de poeţi”. Jurnalul* lui Mauriac ca şi *Memoriile* sale sunt pline de comentarii pe marginea cărţilor. Pe sine însuşi, scriitorul se vede mereu în mijlocul umbrelor din Câmpiile Elizee ale literaturii. Ca în peştera lui Platon, el se contemplă pe sine proiectat printre umbrele mişcătoare ale confraţilor săi literaţi. Ştie prea bine că suntem modificaţi de lecturile noastre şi, de aceea, ne vedem pe noi în cărţile dragi. A te căuta pe tine în oglinda altora nu înseamnă a face neapărat operă de critic. Vorbind despre cărţile pe care le citeşte, despre scriitorii pe care îi cunoaşte (şi mai ales despre cărţile pe care le-a citit altădată şi scriitorii pe care i-a cunoscut) el vorbeşte despre sine. Ca un peregrin în lumea literelor, el urmează un itinerariu nesistematic, sub unica stea polară călăuzitoare a propriului său spirit.

„A scrie înseamnă a-ţi aduce aminte, dar a citi înseamnă de asemenea a-ţi aduce aminte. Şi, totodată, a te compara...” Mauriac porneşte, la bătrâneţe, în căutarea fiinţei sale pierdute, pe care vrea să o regăsească în cărţile de odinioară. Dar unde sunt romanele de altădată, cărţile

cu povestiri ale copilăriei care l-au însemnat pentru totdeauna: romanele lui Zenaïde Fleuriot, ale contesei de Ségur, *Les camisards,* romanul de aventuri al lui Alexandre de Lamothe? Aceste prime lecturi ale sale au însemnat mai mult pentru formarea lui decât capodoperele pe care le va descoperi mai târziu. Sensibilitatea i se deşteaptă atunci când citeşte *Fără familie,* romanul patetic al copilăriei. Ca şi scrisul, cititul este pentru Mauriac o reanimare a trecutului. El nu evadează prin ficţiune din universul său, ci caută, dimpotrivă, să se întoarcă în el, să se întoarcă acolo de unde pornise, să revină la *surse.* Or, toate sursele sale se ating, comunică între ele. Pascal, Racine, Baudelaire, Rimbaud, Gide, Proust, spirite atât de diverse, comunică *pentru* el, *în* el. Pascal care-l introduce la Port-Royal, şi care îi strecoară veninul jansenist, nu este pentru Mauriac, spirit nefilozofic, decât un maestru al polemicii şi pilda celei mai înalte spiritualităţi. Dar scriitorul *Cuibului de vipere* face oare parte, cu adevărat, din familia lui Pascal, Racine etc.? Copilul *prezervat* nu este înrudit cu aceste spirite dar râvneşte, din existenţa sa calmă, să cunoască, să participe la furtunile pe care le-au trăit aceia. Mare cititor de romane în tinereţe şi în anii maturităţii sale, el conferă creaturilor imaginare din aceste naraţiuni, timpul şi spaţiul nelimitat pe care, la douăzeci de ani, nu-l trăise încă. *„Ele încarnau, în ochii mei, destinul meu încă voalat" (Memorii interioare.)* Prin mijlocirea eroilor romaneşti, tânărul Mauriac încercase abjecţiunea patimilor, crima, gloria. Nu cei care îi seamănă, prin origini, prin formaţie, ci cei diferiţi de el îl atrag. Astfel Barrès (care *„a colaborat* – mărturiseşte Mauriac – *mai mult decât oricare alt autor, la formarea mea")* nu-l seduce nici prin ideologia sa, nici prin stilul său. Afinităţile elective sunt uneori ciudate, tocmai pentru că nu sunt rezultatul unei elecţiuni conştiente.

Nu ne mirăm, cunoscând opera sa romanescă, de veneraţia pe care o nutreşte François Mauriac pentru Racine. Îl vede pe marele poet abandonat, solitar, în secolul nostru, nemaiavând nici interpreţi, nici public.

(„Nimic nu place mai puţin francezilor: neg că Racine ar fi poetul lor şi că s-ar recunoaşte în el” – Memorii interioare). Autorul lui *Génitrix* nu se înşeală când se vede pe sine, unul din cei din urmă iniţiaţi în arcanele operei raciniene. Dar în acelaşi timp, nu cunoaştem o mai bună iniţiere în misterul central al operei lui Mauriac decât reflecţiile romancierului pe marginea tragediilor lui Racine. Căci ca şi opera marelui dramaturg, romanele sale abundă în destine tragice, fără scăpare, în existenţe închise; revelarea pasiunilor în deplina lor nuditate, furia împletită cu luciditatea, oroarea mereu prezentă, pasiunea gândită, exprimată în cuvinte, muzica sugestivă a stilului care *„interzice* – spune Mauriac – *visul fiind legat de o realitate dealtminteri atroce”,* toate acestea le întâlnim deopotrivă la poetul Phedrei şi la romancierul Thérsèi Desqueyroux.

Phedra pătrunsese în viaţa lui Mauriac la o vârstă fragedă, pe când era crescut în templu a aflat de teribila creatură pe când n-avea încă nicio ştire de viaţa libidinală. Totala culpabilitate şi desăvârşita inocenţă a fiicei lui Minos şi a Pasiphae-i *„incestuoasă fără voie”,* monstrul inconştient este în acea situaţie existenţială pe care Mauriac va încerca să o realizeze – între alte coordonate – în cazul unora din eroinele sale, printre care Thérèse Desqueyroux. Sufletul şi animalul, aspiraţia spre transcendent şi apetitul animalic sunt marile forţe în luptă, atât în cazul Phedrei cât şi al lui Génitrix. Teatrul lui Racine este fără milă. Aici este o rădăcină a lipsei de cruţare, a „răutăţii” lui Mauriac. În lumea burgheză a secolului al XVII-lea, teribile pasiuni mocneau în vatra caselor, de altfel ordonate, chibzuite. Nu era acela secolul otrăvitoarelor? La Brinvilliers o anunţă pe Thérèse. Racine este – după Mauriac – pictorul dorinţei nu al iubirii, al foamei teribile care-şi caută alinarea în crimă. Crimă ineficace căci nu suprimă dorinţa o dată cu victima ei. Creaturile lui Mauriac ca şi cele ale lui Racine sunt – în afara unor rare excepţii – nemântuite. Nu e repaos în aceste opere, fiinţele închise cu pasiunile lor se sfâşie între ele, pe însele. Transcenderea e rară şi puţin probabilă. *„E*

sigur că tragedia lui Racine cheamă întruparea, oroarea ei pretinde un mântuitor." Dar Mântuitorul nu apare decât vag, ca o promisiune în *Ifigenia, Esthera şi Athalia.* La atât de creştinul Mauriac apare el oare? Dar, deocamdată, să continuăm cercetarea rădăcinilor literare ale creaţiei sale. Bineînţeles, nu poate suferi spiritul secolului al XVII-lea, iar moştenitorii acestui spirit în secolul următor sunt, de asemenea, condamnaţi în ochii săi. Pe Musset care-l încântase în adolescenţă nu-l poate suferi pentru deismul său. De altfel, nici reacţiunea antiiluministă, romantică, nu îi convine. Istoria romantismului francez este, pentru el, o evaziune în afara realului care a eşuat. Preferind ceea ce *nu este* lui *ceea ce este,* romanticii au păcătuit împotriva realităţii, şi au ridicat dereglarea spiritului la rangul de sistem. Nici măcar Gérard de Nerval nu este iertat. Nu întrutotul greşit, Mauriac vede în naturalism un avatar al romantismului, şi în cea mai mare parte a producţiei franceze din timpul său, pe tărâmul prozei, „o *rumegare pe păşunile naturaliste".* El are oroare de universul lui Zola, pe care-l acuză de căutarea efectelor, de trucarea şi deformarea realităţii sub pretextul naturalismului, în *„naturalismul psihologic"* mai ales, toată stirpea pe care R. M. Albérès o numeşte în *Istoria romanului modern, „postrealistă",* Mauriac vede rasa degenerată a epigonilor lui Racine, specializaţi în *„inima umană".* Impostura psihologicului pe care o vor respinge un Kafka, un Joyce, un Faulkner – ca să numim pe cei mai mari, oare Mauriac n-a căzut uneori într-însa? El a învăţat, în fond lecţia naturaliştilor chiar dacă, din fericire, a uitat-o cât se poate de repede.

Romancierii pe care îi simte aproape sunt cei de care s-a ataşat în prima tinereţe. Stendhal, Emily Brontë, Benjamin Constant, Flaubert, iată maeştrii săi. Mauriac n-a fost niciodată ascetul literelor ca autorul *Doamnei Bovary,* dar câtă admiraţie pentru *„mistica fără obiect",* pentru munca imensă, pentru înalta conştiinţă artistică a lui Flaubert!

Dincolo de o anumită vârstă, Mauriac – foarte viu pe alte planuri – n-a mai fost în stare să recepteze noi unde

literare. Tot astfel, dincolo de o anumită modalitate istorică a poeziei, el n-a putut să treacă niciodată. Maurice de Guérin (pe care-l adoră), Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Claudel, Jammes, Anna de Noailles au fost şi au rămas maeştrii şi preferaţii săi. Pe Valery, spiritul său a reuşit să-l admită, dar Apollinaire şi tot ce a urmat în poezie după el, a rămas sub nivelul receptivităţii sale. Cu timpul, adoraţiile. Sale juvenile s-au stins şi ele. Jammes i se pare fals. Bătrâneţea îl face să vadă irealitatea în lumea sentimentelor evocate de cântăreţ. Romantismul sub roate înfăţişările sale, chiar în aceea post-simbolistă, îi apare absurd şi gratuit. Are nevoie de o hrană mult mai consistentă. Evident, scriitorul obsedat de culorile sumbre ale unei realităţi oprimate şi opresive, autorul *Deşertului iubirii,* al *Cuibului de vipere* şi al *Femeii farisee* nu putea suporta multă vreme fadorile poeziei postsimboliste. El găseşte în tragedia lui Racine ca şi în poezia lui Baudelaire adevăratele sale izvoare literare.

Când Mauriac, bătrân, ia într-o zi în mână *Les Fleurs du Mal,* după ce multă vreme nu-l cercetase pe Baudelaire, e nevoit – ne spune el – să se oprească din lectura sa. Poeziile îi făceau rău, ca şi cele ale lui Francis Jammes, dar nu pentru aceleaşi motive. Dacă în versurile acestuia din urmă minciuna, falsul îl iritau, *Les Fleurs du Mal* îl tulbură, până la a-i face lectura insuportabilă, prin *adevărul* lor. Mauriac simte în Baudelaire pe aproapele său şi – romancier iubitor de poezie – vede în poet un mare prozator. *„Baudelaire* – citim în *Memoriile interioare* – *este poetul lumii reale, mai puţin romantic decât orice alt poet, atât de puţin încât limbajul său pe care poezia sa l-a inventat este mai aproape de limbajul prozei decât ar fi îndrăznit să-l aducă vreun poet...”* Ceea ce l-a fascinat pe Mauriac în poezia lui Baudelaire a fost, fără îndoială, împletirea unică a sacrului cu sacrilegiul, a frumosului cu blasfemia. Ştim că Baudelaire tânăr (şi mai târziu, de altfel) a fost un adorator de monştri. Monstruosul l-a atras şi pe Mauriac, o viaţă întreagă. De aici, profuziunea figurilor oribile din cărţile lui. Ambivalenţele baudelairiene

– extazul vieţii şi oroarea vieţii – nu le regăsim în portretul moral al romancierului nostru. Singur Céline, între prozatorii francezi i se poate asemui în acest sens poetului *Florilor răului.* Poeziile sale sunt o expresie a acestor ambivalenţe. Mauriac întrevede în de *„tenebre străpunse de raze”,* lupta cu sine a celui ce se sfârtecă pe sine – *heautontimorumenos.* Dar nu admite explicaţiile psihanalitice, nici pe cele existenţialiste prin care Sartre a încercat să-l explice pe poetul său. *„Poezia nu-l impresionează pe acest profesor”* – afirmă Mauriac, pe drept cuvânt, despre gânditorul existenţialist. Autodistrugerea, demonia, blasfemiile lui Baudelaire nu-i produc nicio repulsie prozatorului cumpănit, ordonat, având un puternic instinct de autoconservare. În forul său intim el îl consideră pe nefericitul poet. Mai pur, mai absolvit de păcate decât pe Sartre filosoful. Dar, mai presus de toate, Mauriac admiră luciditatea lui Baudelaire, geniul poetic identificat cu geniul critic. Un poet – socoate el, foarte judicios – n-are nimic de pierdut, dacă e cât mai lucid, mai inteligent, mai conştient că ceea ce face este tocmai ceea ce voia să facă. Această inteligenţa critic-poetică nu e un simplu mecanism care acţionează în gol. Ea are nevoie de o aplecare asupra unor date concrete. Pasiunea lui Mauriac pentru real îl avea modelul exemplar în pasiunea similară a lui Baudelaire pentru lucrul adevărat şi pentru cuvântul just care-i surprinde, ori cât de hidos, de josnic, de mizer ar fi el. Poetul Mauriac după ce a trecut de faza dibuirilor sale juvenile a mers constant pe calea aceasta a lui Baudelaire, *„căutând secretul unui anumit aliaj, al unei materii dure...”.* Astfel a creat poemul *Atys* despre care romancierul va spune: *„din tot ceea ce am scris este opera care îmi produce cele mai puţine decepţii..." (Memorii interioare.)* A vrut, într-adevăr, în acest poem, să surprindă o pasiune printr-o reţea, riguros strânsă, de cuvinte. Mauriac se înscrie astfel pe linia lucizilor: Baudelaire, Rimbaud, Mallarmé, Valéry, nu pe aceea a inspiraţilor inconştientului. De aceea, pentru el, Apollinaire şi mai apoi suprarealismul, André Breton şi

prietenii săi par să nu fi existat. *„Repulsia mea faţă de tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist. Nimeni nu s-a menţinut cu mai multă încăpăţânate decât mine la ariergarda literelor. Nu roşesc din această pricină, nici nu mă laud... (Memorii interioare.)* Dacă nu-l atrage avangarda, în schimb manifestă o mare lărgime de vederi în alte direcţii ale literaturii. Gide – de pildă – atât de diferit de ei, a cărui operă, în întregime, nu e decât un vast autoportret, îl atrage. Cât despre romancierii de ultimă oră ai „Noului roman" (printre care, în timpul din urmă, s-a înrolat şi fiul său Claude Mauriac), Mauriac are părerea că îşi irosesc talentul în descrierea oţioasă a neantului. Metodele lor *„entomologice",* descriptive, nu-l încântă câtuşi de puţin. El le opune experienţa predecesorilor săi – a lui Gide, Maurras, Bernanos, Claudel – care şi-au construit opera într-o hune reală, nu numai într-o lume a cuvintelor. *„Sunt un metafizician care lucrează în concret*" – spune el, folosind o formulă paradoxală.

Luciditatea nu-i permite lui Mauriac să greşească prea mult, atunci când se judecă pe sine şi opera sa. Dar orice scriitor ara dreptul de a nu-şi cunoaşte perfect opera sa mai ales când Intervine degradarea firească, a interesului pentru propria creaţie, ca şi pentru aceea a altora La bătrâneţe, romancierul e cuprins de un anumit dezgust în ce priveşte *„marea afacere"* a vieţii sale literatura. Cum a devenit literatura *„marea afacere"* a existenţei acestui burghez, fiu de burghezi? *„Am descoperit totul singur..."* – ne spune el. În copilărie – sursa surselor – avea darul poetic al transfigurării şi dramatizării. Cititor pătimaş, nu-l interesau poveştile cu zâne ale vârstei sale, ci povestirile *adevărate.* Gustul pentru *„invizibilul real"* îi era satisfăcut de credinţele sale religioase. Astfel, deşi prefera lumea inventată lumii reale, deşi copilul poet îşi secreta propriul său univers, proiectându-şi feerii, un întreg decor, transfigurând realitatea, de fapt lucrurile sau fiinţele reale, făcute vizibile prin cuvânt, erau cele care îl pasionau. De aceea va iubi poeţii (şi înainte de toate pe Baudelaire)

pentru că arta lor aprehendează realul mai nemijlocit. Ca romancier va prefera, întotdeauna, realitatea ficţiunii. Nefiind o fire speculativă, acest urmaş al ţăranilor din lande şi al burghezilor, foarte atenţi la obiectele materiale ale negoţului lor, e atent la ceea ce *este.* El se constituie prizonier al acestei lumi din care n-are intenţia să evadeze în niciun fel. Obiectele sunt pentru el, ca şi un stârv pentru Baudelaire ori un scaun de bucătărie pentru un Van Gogii, realităţi eterne. *Sfânta realitate* – cum o numeşte Claudel nu este pentru Mauriac un obiectiv pe care-l descrie *din afară;* ea trebuie să se facă nevăzută prin demersurile scriitorului, *dinăuntru.* O filozofic a percepţiei, a bunului simţ, nicidecum a imaginaţiei dirijează concepţia sa literară. Reveria nu e operă de artă, nu *produce* poezie; adevărata poezie nu e contrară realului. Propriile sale vise îl lasă pe Mauriac indiferent. Niciodată n-a găsit în de sursa unei creaţii artistice. A atinge realul prin cuvânt, a comunica incomunicabilul, în aceasta constă voinţa de artă a romancierului nostru. Desigur, el ştie că realul, în ultima esenţă, e exprimat şi, în acelaşi timp, disimulat de cuvânt. Dar intenţia artistului trebuie să se muleze pe realitate. Crezul estetic al lui Mauriac, ca şi acela a lui Baudelaire este tipic antiromantic, antievazionist: onoarea poetului rezidă, pentru el, în realizarea perfectă, în adecvarea desăvârşită cu obiectul, a proiectului artistic.

Nicio evaziune, aşadar, din cercul ermetic al naturii. Mauriac a evadat, fireşte, din sfera fermecată, plină de corespondenţe magice a sunetelor, parfumurilor şi culorilor baudelairiene, nu însă şi din bolgiile păcatului, ale damnării poetului *Vieţii anterioare,* căci culorile, formele nu-l interesează pe romancier decât văzute, pipăite de un om. Cuvintele sunt interesante doar atunci când apare *cineva,* o fiinţă care le rosteşte. Întreg cosmosul nu valorează pentru scriitorul nostru cât un creier uman ori, mai ales, o inimă omenească. *„Eu sunt astfel făcut* – ne mărturiseşte el în *Memorii – încât îmi repugnă să-mi imaginez ceva în afara timpului uman, a spaţiului uman."* Mauriac are profunda convingere a

umanistului după care lumea are nevoie de fiinţa umană pentru a exista, iar arta umană e expresia acestei necesităţi. *„Lumea nu e suportabilă decât în măsura în care o recreem după măsura şi după nevoia noastră”.* Universul care transpare prin arta non-figurativă ori prin proza „noilor romancieri” aparţine neantului. O asemenea artă – în spiritul lui Mauriac – este destinată eşecului, ea mărturisind că omul nu mai are nimic de spus.

Substanţa însăşi a creaţiei lui Mauriac este drama umană. Această dramă – ne spune el – a purtat-o din totdeauna în sinea lui. Originea romanului său este în acel nod interior în care s-au amestecat atâtea fire din care am încercat să desprindem unele urmărind formaţia sa interioară. În acea matrice provincială, familiară, religioasă în care a apărut şi a crescut, erau numeroase conflicte ascunse, drame microcosm. Ce pe care scriitorul le-a absorbit mai degrabă decât le-a observat. El a asimilat totul după o metodă inconştientă la el, conştientă la Proust, străduindu-se nu atât să creeze personaje ori să povestească întâmplări cât să surprindă un adevăr. Un adevăr în care experienţa altora se confruntă şi se amalgamează cu propria şi experienţă. Mauriac nu se va mulţumi niciodată să se exprime pe sine, romanele sale nu sunt simple confesiuni. Nimic mai departe de el decât modul lui Gide de a se preumbla în jurul propriei sale persoane, şi de a-şi face autoportretul la nesfârşit. André Gide – socoate Mauriac, întrucâtva dispreţuitor – n-are nimic altceva de descoperit decât pe André Gide. Nu tot astfel François Mauriac care între o literatură a confesiunii şi operele clasice, detaşate de creatorul lor, făcute după canoane inviolabile şi imitarea marilor modele, preferă să aleagă modalitatea a doua.

Metoda romancierului nostru nu e, de fapt, o metodă. Mauriac a înţeles prea bine că geniul său nu este acela al speculaţiei. De aceea după el *„romanul nu este o ştiinţă, nu comportă nicio lege”.* Scriitorul care elogiază luciditatea inteligentă a unui Baudelaire, e oricând gata să minimalizeze valoarea inteligenţei teoretizatoare în creaţia

romanescă. Scrie sub impulsul unor obsesii, cu rădăcini adânci în lumea începuturilor sale. Sensualitatea sa refulată se răzbună şi irumpe în romanele sale; de asemenea sensibilitatea sa cu sorburile ei – cu nevoia de iubire, de iertare. E, cum am spus, duşmanul oricărei tehnici căci tehnica romanescă se vădeşte falsă îndată ce devine vizibilă, ca şi sforile în arta păpuşarului. Tehnica e un secret profesional care nu poate servi decât o singură dată. Eroarea cea mare — după Mauriac – a „noilor romancieri" este aceea de a porni de la o tehnică definită în prealabil şi de a încerca aplicarea ci. *„Geniul romanesc se manifestă prin descoperirea unei lumi a cărei cheie o deţine romancierul şi numai el singur are dreptul să se servească de ea" (Memorii interioare).* Cheia lui Mauriac nu e deosebit de complicată; formula romanului său e limitată, cadrele îngustate cu voie, ca şi cele ale tragediei clasice supuse regulilor convenţionale ale celor trei unităţi. Intriga strânsă, stilul de o rafinată simplicitate. Teoriile sale (căci şi Mauriac îşi are o teorie a romanului expusă în *Le Romancier et ses personnages – Romancierul şi personajele sale)* – sunt simple reflecţii pline de bun simţ asupra condiţiei scriitorului şi a raporturilor sale cu eroii săi fictivi.

Deşi recunoaşte legitimitatea reacţiunii lui Alain Robbe-Grillet şi a celorlalţi „noi romancieri" din „şcoala privirii" împotriva tradiţionalului roman psihologic, Mauriac consideră – pe drept cuvânt – eliminarea profunzimii, a prospectării *în adâncime* din structura romanului drept o gravă mutilare a genului. „Noul roman" recuză persoana umană, violentează nu numai cadrele convenţionale, ci şi natura. Voinţa de a nu vedea decât lucrurile, de a nu admite decât ceea ce se vede, de a elimina printr-un fel de *„jansenism al expresiei*" preocupările de stil, sunt tendinţe ale „noilor romancieri" pe care bătrânul Mauriac le repudiază. Cuvântul lui Lacordaire, după care mai curând ori mai târziu un scriitor autentic ajunge să nu se mai intereseze decât de suflete (de *fiinţe,* spune Mauriac) exprimă un adevăr. A spune – ca şi Nathalie Saraute – că

nu este nimic în profunzimea omului, că omul nu ascunde nimic, înseamnă să condamni romancierul la o fenomenologie superficială, la un comportamentism simplist. Or, Mauriac crede în om, un om plural, cu echivocurile, contradicţiile, cu abisurile sale. *„Iată prin ce anume aparţin generaţiei vechi: nu-mi place să rămân doar la suprafaţă ţi chiar dacă nu e nimic în adâncuri aceasta nu mă împiedică să cobor" (Memorii interioare).* Analiza anihilatoare a unor romancieri contemporani exprimă, după el, criza condiţiei umane, descompunerea.

Mauriac asistă la această descompunere ca un bătrân luptător, întunecat, dar deloc obosit. Fiul său, Claude Mauriac, a trecut, în romanele sale, cu arme şi bagaje, de partea celor pe care i-a studiat în volumul său de eseuri *L'Allitèrature contemporaine.* Tatăl său ripostează: *„Adevăratele culmi ale literaturii sunt aliteratorii la care aliteratura a fost dominată ţi înfrântă".* Printre aceştia, e fără îndoială Dostoievski pe care în tinereţea lui l-a înălţat *„în primul rând al divinităţilor sale".* Marile romane nu sunt rezultatul unei epurări, nu reprezintă neantul. Ele vin *din inimă.* De aceea, o epură, o diagramă (cum e *Adolphe* al lui Benjamin Constant), sau simple planşe de anatomie morală (cum sunt romanele lui Bourget), ca şi exerciţiile „noilor romancieri" nu-l pot interesa. Proust, da. Opera sa *(„cea mai mare operă romanescă – din această epocă",* mărturiseşte cu generozitate autorul *Misterului Frontenac)* e ca o clădire cunoscută în care e plăcut să poposeşti, o clădire care se lasă *locuită.* Pentru Mauriac, adevăratul roman e acela la care-ţi face plăcere să te întorci, pe care nu-l traversează doar ca pe un coşmar. O asemenea construcţie romanescă este opera lui Balzac, *summa* lui Proust, o asemenea clădire a vrut să ridice Mauriac.

O clădire te atrage, însă, prin cei care o locuiesc. Nu s-ar putea spune că lumea personajelor lui Mauriac este atrăgătoare, în atmosfera sulfuroasă a construcţiilor sale o întreagă faună sordidă îşi face apariţia. Monştrii domină peisajul: Brigitte Pian, Thérèse Desqueyroux, Blaise Couture. Personaje predestinate, exemplare alese, parcă,

pentru a demonstra mizeria pascaliană a omului. Scriitorul e conştient că făpturile sale aparţin unei variate teratologii morale. „... Orice *creatură de care mă ocup devine imediat un tip destul de oribil şi care nu poate fi apărat: un personaj al lui Mauriac*" *(Journal).* Căci pasiunea, în formele ei excesive, în dublul sens al cuvântului patos – patimă şi pătimire – îl interesează mai presus de orice pe scriitorul nostru. Toate concupiscenţele – pofta ochilor, pofta trupului şi trufia – sunt pricina tuturor relelor, a tuturor conflictelor. Eroina din *Génitrix* are toate aceste pofte: eros matern, furie de a poseda şi nebunia puterii. Iubirea nu este decât sensibilitate exacerbată la aceşti eroi care nu-şi permit să fie nişte sensuali voioşi, hedonişti lipsiţi de scrupule. Iubire carnală în forme ascunse, morbide, răbufneşte în gelozii, în porniri inchizitoriale. Deliciile sadice sunt frecvente în acest univers romanesc al cărui element esenţial e păcatul. E semnificativă apariţia frecventă – relevând o adevărată obsesie a scriitorului – a notărilor privind murdăria fizică. Eroii aceştia – burghezi înstăriţi, de cele mai multe ori – sunt murdari în toate sensurile.

Umanitatea lui Mauriac e foarte îngustă. O lume în care jansenismul (adică severitatea în faţa „păcatului", anxietatea, scrupulele ducând la relaxarea morală), economia burgheză cu racilele ei şi îngustimea provincială creează o atmosferă de vas închis, duc la asfixie. În jumătatea a doua a secolului nostru n-a mai rămas mai mic, în realitatea socială a provinciei franceze, din acea lume închisă, inchizitorială, din acel mic univers concentraţionar al romanelor lui Mauriac. Înţelegem de ce îi place atât de mult scriitorului romanul lui Emily Brotë *La răscruce de vânturi.* Şi acolo e o lume asemănătoare cu aceea a romanelor sale, mică lume provincială, închisă, cu câteva personaje pătimaşe, sugrumate de propria lor tensiune interioară.

În această provincie meschină, veninoasă, singura aventură e aceea a sufletului uman, care, păcătos, se poate mântui, impur, se poate transfigura. Dar este înviere (în

sensul lui Tolstoi), este convertire de la rău la bine, în universul romanesc al lui Mauriac? Nu există eroi în sensul plin al cuvântului, nici sfinţi, nici măcar creştini în lumea desenată de acest scriitor atât de religios. Eroii săi nu se mântuiesc. Mauriac a fost acuzat de Jean-Paul Sartre într-un studiu critic celebru, de a nu îngădui eroilor săi nicio libertate. Dar Sartre uita că aceasta nu e o lipsă a romancierului. Făpturile din microcosmul lui Mauriac sunt chiar astfel plăsmuite, fără libertate. Acest determinism obscur, sub apăsarea căreia trăiesc, e însăşi condiţia lor. De altfel, cu cât sunt mai vii, în oroarea fatalităţii care îi apasă, oamenii din cetatea întunecată, din *„cuibul de vipere*", decât intelectualii parizieni care nu ştiu ce să facă cu propria lor libertate, din *Căile libertăţii* lui Sartre. Omul subjugat de patimi nu poate fi liber. Atmosfera din jurul său e aceea a unui deşert în care te sufoci. *„Deşertul iubirii, acesta ar trebui să fie titlul operei mele în întregime,"* Frază esenţială în care Mauriac recunoaşte caracterul damnat al operei sale. Eroul său e condamnat la neputinţa de a iubi, la imposibilitatea de a fi iubit. Lipsa iubirii produce *vampiri* care vor să domine, să posede, să sugă vlaga altora. Acesta e destinul unei Félicité Cazenave, a domnului Couture, ori a lui Brigitte Pian. *„Chiar şi în starea de graţie, creaturile mele se nasc din ceea ce e mai tulbure în mine, de se formează din ceea ce subsistă în mine în ciuda mea*" *(Le Mal – Râul).* Aceste personaje nu ne par atât de oribile decât pentru că sunt caricaturi ale unei societăţi. Desigur, Mauriac a văzut la 15 ani o Thérèse Desqueyroux suferind şi murind, o Brigitte Pian înşelându-se pe sine şi înşelând pe alţii. Dar comedia umană restrânsă a bestiariului mauriacian e o comedie burgheză distorsionată de patima scriitorului. Copilăria prezervată, închisă, de seră, în care a trăit, lanţurile spirituale care i s-au pus, obrocul religios, toate au fost străpunse de ochiul romancierului şi de gestul său justiţiar. Mauriac s-a răzbunat pe cei care l-au închis, închizându-i în infernul său. Monstrul din el s-a hrănit dintr-o lume de monştri. O singură dată, după boala sa din

1932, fiind alintat şi copleşit de mărturii ale simpatiei, a scris: *„Nu înţeleg cum de am putut descrie o umanitate atât de feroce”.* Atunci scrie *Misterul Frontenac,* un minunat elogiu al familiei. Dar acesta n-a fost decât un scurt intermezzo idilic într-o lungă suită de drame întunecate.

Mauriac n-a putut (asemenea eroilor săi) să iasă din lumea sa. Nici n-a vrut. Coşmarele s-au succedat de la *Desert de l’Amour* până la *Femeia farisee.* În *Deşertul dragostei* un soţ îşi întrerupe rugăciunea pentru a o întreba pe soţia lui cu privire la situaţia unei proprietăţi, în timp ce în spatele lor se cască, în umbră, un pat imens şi oribil. Thérèse Desqueyroux e o creatură despre care autorul spune în prefaţa romanului: *„Pe mulţi îi va mira faptul că imaginaţia mea a putut crea o făptură şi mai odioasa decât toţi ceilalţi eroi ai mei”.* Dar *„culpabilitatea profundă a omului*” care îl obsedează pe Mauriac nu poate fi uşor epuizată într-o serie de portrete. Iată-l pe acel duşman al familiei sale, inimă devorată de ură şi avariţie, eroul *Cuibului de vipere.* Iat-o pe *„femeia farisee*”, Brigitte Pian mai odioasă decât toate. În romanele care au apărut după cel de-al doilea război mondial *Galigai, Le Sagouin, L’Agneau)* galeria monştrilor lui Mauriac continuă.

În această galerie Félicité Cazenave sumbra eroină din *Génitrix ocupă* un loc aparte. Această femeie în care fiul ei vede *„cea, mai desăvârşită întruchipare a maternităţii*” realizează, de fapt, cea mai teribilă pervertire a maternităţii. Ea îşi apropriază fiul cu o pasiune geloasă care nu-i îngăduie acestuia nicio evadare. Caz tipic de vampirism psihologic: e gata să ucidă (să-şi lase nora să moară) pentru ca să păstreze obiectul adoraţiei sale. Această mamă autoritară, posesivă, e cu atât mai monstruoasă cu cât (după chipul şi asemănarea unor personaje mitice) caută să împiedice împlinirea oricărei alte maternităţi. Ea, născătoarea, această Génitrix, se vrea obscur pe sine Magna Mater, zeiţa mamă unică şi absolută. Fiul cunoaşte prea bine iubirea exclusivistă a mamei sale *(„Ca să mă ţii strâns lângă tine, na m-ai lăsat*

să mă însor. Ai avut grijă... ai avut grijă să rămân singur"). Dar abia după moartea soţiei sale pe care o luase, într-o clipă de revoltă împotriva ordinei materne, el îşi dă seama că *„cea mai desăvârşită întruchipare a maternităţii"* săvârşise în numele pasiunii sale o crimă.

Schema nuvelei – roman – cum sunt aproape toate operele romaneşti ale lui Mauriac – e desăvârşită în simplicitatea ei. Câteva personaje adunate într-o casă care se mortifică reciproc până la moartea adevărată, moartea pluteşte tot timpul ca într-o tragedie clasică – asupra acestui sumbru sălaş al meschinăriei burgheze şi al crimei. Soţia lui Cazenave moare singură, neîngrijită. Ea are – cum spune cu o amară ironie autorul – moartea uşoară a celor „ce nu sunt iubiţi", Félicité Cazenave trăieşte, înainte de a se stinge şi ea, agonia celor care şi-au pierdut puterea asupra obiectului adoraţiei ori asupra victimelor sale. *„Această femeie bătrână era chinuită de gândul că-şi pierduse puterea asupra fiului: era în ea o dorinţă de posesiune, de dominare spirituală, mai aprigă decât aceea care împinge la unire, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere."* În tragedia casei Cazenave – şi nu numai a ei ci a tuturor tragediilor din romanele lui Mauriac – străjuieşte, ca o prezenţă mitic-tulburătoare, *„forţa divină a focului devorator al pădurilor de pini – zeu aprig alergând ca o licărire şi lăsând în urmă o pădure uriaşă de torţe aprinse".* În spaţiul mistuit de flăcările patimii incendiatoare, personajele lui Mauriac se descoperă pe sine în mijlocul unei întinderi pustii. Astfel Fernand Cazenave *„îşi dădea seama că toată viaţa lui nu fusese decât un deşert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atâta întindere de nisip, fără să moară de sete?"* E deşertul iubirii în care trăiesc eroii lui Mauriac până când – unii din ci cel puţin – descoperă o sursă, oricât de firavă, însăşi Felicită Cazenave pare să se schimbe înainte de a muri *„... iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care nu cere nimic pentru ceea ce dă... Beţia renunţării deschidea dragostei sale o perspectivă ameţitoare*". Fernand Cazenave descoperă şi el iubirea, pentru aceea

care fusese soţia lui şi pe care nu ştiuse să o iubească. Aceste iubiri apar, însă, prea târziu. Sau, poate, nu e niciodată prea târziu?

Nimic nu e mai propice tainelor, fiind mai sustras privirilor *„decât aceste domenii împresurate cu ziduri şi străjuite de o perdea de arbori atât de deasă, încât s-ar părea că fiinţele dinăuntru nu comunică decât între de sau cu cerul” (Génitrix).* Am văzut însă că această comunicare este, de fapt un conflict surd, pe viaţă şi pe moarte, iar cerul e închis. Nicio comuniune adevărată în universul acesta închis. Tragediile lui Mauriac ca şi cele ale amantelor neiubite din teatrul lui Racine sunt tragedii ale neputinţei de a comunica. Ironia tragică face ca iubirea, deci posibilitatea comunicării, să apară mereu *după ce* dialogul nu mai poate avea loc, pentru că unul din interlocutori a dispărut.

Misterul Frontenac reprezintă, în opera lui Mauriac, o insulă de calm şi seninătate, cu toate conflictele, cu toate neînţelegerile care îi separă uneori pe eroii săi. E poate romanul cel mai autobiografic al scriitorului. Evocând *„grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi”,* scriitorul se întorcea în însuşi focarul vieţii sale, la izvoarele inspiraţiei şi destinului său. *Misterul Frontenac* implică mai mult decât o aventură trăită şi istovită. Orice operă are o viaţă îngropată la temelii. Aproape toate romanele lui Mauriac fac aluzii la experienţe trăite. În *Misterul Frontenac,* însă, însuşi *Misterul Mauriac* e atins, e indicat, dacă nu revelat.

Iată familia Mauriac, sub un nume uşor schimbat: *„În familia Frontenac respectarea unei ţinute morale severe era o tradiţie, nu de natură religioasă, ci republicană şi ţărănească”.* Apartamentul văduvei şi al copiilor ci, în casa bunicii, cu mobila veche, iu lampa *„care vrăjise toată familia*” şi mai ales statueta de bronz de pe cămin „o *femeie cu rochie închisă La gât şi cu mânecile lungi, simbolizând Credinţa”,* e apartamentul familiei Mauriac. Unchiul Xavier, *„ateu din fire”, „împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de*

ori mai mărginită decât cea a lui Aristotel”, celibatarul care ascunde cu ruşine o legătură ilicită este tutorele copiilor Mauriac-Frontenac.

Să ne oprim însă asupra acelor pasaje în care scriitorul aminteşte *„misterul Frontenac”.*

Copilul Yves Frontenac e un portret al artistului în copilărie şi adolescenţă. Pentru acest copil (dar şi pentru scriitor), mama lui şi unchiul Xavier sunt *„fiinţe sacre”, „învăluite într-un val de poezie”. „Orice ar fi spus sau ar fi făcut, se gândea Yves, ei rămâneau legaţi de misterul propriei sale vieţi”.* Care era acest mister? Desigur el nu poate fi numit ca un obiect, o stare, altfel n-ar mai fi o taină. Misterul vieţii lui Yves François rezidă într-o tainică legătură între *„valid de poezie*” şi cei apropiaţi lui în copilărie. Un spirit special le leagă. *„Mama şi unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălăşluia în ei, îi lumina fără ca ei să ştie.”* Un duh purificator înălţător, inspirator de poezie, sălăşluind în suflete, nu poate fi strivit, mutilat, eliminat de cei aserviţi trupului, agonisirii materiale. Revolta lui Yves împotriva chibzuinţei interesate a părinţilor săi burghezi e semnificativă: *„Ah l cât de dar prevăd ei viitorul... Ah, ei nu iasă nimic la voia întâmplării ne organizează fericirea; nu înţeleg că poţi fi fericit ocupându-te de altceva decât de afaceri...”.* Dar chiar şi cei mari ai familiei, cu grijile, cu meschinăriile şi opacitatea lor, îşi au misterele lor delicate. Taine inferioare, păstrate cu pudoare. Unchiul Xavier se leapădă de toată averea sa pentru copiii Frontenac de care se îngrijeşte, ascunzându-le cu nespusă grijă legătura sa ruşinoasă. Ruşinea, scrupulele social-morale, nu sunt, desigur, virtuţi. Dar misterul lui Xavier Frontenac pe care el îl consideră ruşinea vieţii sale e, poate, partea cea mai preţioasă a sufletului său. „Misterul Frontenac” este astfel un fel de taină a apartenenţei la un clan. Care-şi are legile sale riguroase. Parizienii – îşi va spune Yves – atunci când, tânăr, „va urca” în capitală nu cunosc *„misterul Frontenac”* şi *„marea lui însemnătate le scapă”.* Amanta lui ar trebui introdusă *„într-o lume, într-un mister”.*

Misterul apartenenţei la un clan presupune o iniţiere spirituală iu tradiţii. O dată părăsit cuibul, «lanul se destramă şi din *„misterul Frontenac"* nu mai rămân decât *„rămăşiţele unui naufragiu spiritual".* Moartea acoperă tainele familiei cu grijă *(„O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama...").*

Morţii nu l-au părăsit niciodată pe Mauriac. A cunoscut de atâtea ori moartea altora ca şi pe a sa, a copilului, a adolescentului, a tânărului din el. Misterul Frontenac care a început prin a fi taina simplă a unui om, lucru ruşinos ascuns, taina păstrată în virtutea conformismului burghez, familiar, dobândeşte prin pudoare, delicateţe, valenţe etice, şi devine o legătură tainică între membrii familiei, esenţă internă a familiei cu viii şi morţii ei. Mauriac nu aprofundează misterul morţii. E prea realist, prea puţin metafizician, pentru a urma o asemenea cale a speculaţiilor mistice. În romanele sale apare însă acel mister al răului *(mysterium iniquitatis),* o tainică prezenţă a răului în lume şi în oameni. Ţesătura creaţiei sale este alcătuită din prezentarea acestui mister al răului sub aspectele sale cele mai terifiante, mai demonice. Într-o poezie, *Le Regret du Peche (Regretul păcatului)* din volumul *Orages (Furtuni)* Mauriac descrie a *cel „reflux de dorinţe"* care urcă în el, ca un *„val tulbure de noroi îngroşat"* acoperind sufletul său *„aservit misterului".* Mister al cărnii pătimaşe la care romancierul face neîncetat aluzie. Mister al nopţii sufletului. În *Jurnalul* său, ca şi în *Memoriile* sale, numeroase pagini sunt dedicata examinării de sine, la care procedează iarăşi şi iarăşi spiritul său turmentat. El însuşi pare că se întreabă neîncetat şi se judecă pe sine, în aceeaşi perspectivă a moralei pe care a asumat-o, asupra misterelor care au jalonat viaţa sa.

Acum, la bătrâneţe, un soi de *taedium vitae, o* gravă saţietate de a trăi, îl apucă uneori pe Mauriac, scriitor şi jurnalist încă atât de lucid, atât de prezent. Un fel de anxietate îl cuprinde uneori, după cum ne-o spune el

însuşi. Un gust de cenuşă în gură îl anunţă că socotelile au fost făcute în mare parte şi opera şi viaţa pot fi socotite încheiate. Unde s-a risipit copilăria, tinereţea sa? Au dispărut fără urme, *„de parcă n-ar fi fost?”* Bătrânul nu mai citeşte, nu mai deschide romane ori cărţi cu poeme decât arareori şi numai din obligaţie profesională. Distanţa dintre el şi alţii e tot mai mare; detaşarea de orice pasiune, o anumită apatie, devin dominante. Nu mai reuşeşte să interpună între el şi realitate o ficţiune. Nu mai scrie decât articolele sale (un mijloc totuşi de a se păstra în actualitate). Romanele pe care nu le scrie, bătrânul romancier se mulţumeşte să le viseze. Generaţia sa – cu complicitatea căreia şi-a scris opera – a pierit. Muzica îi mai atrage căci, ciudat, acest cvazijansenist a iubit întotdeauna acest „*divertisment*” al celor mai subtile simţuri. A asculta fantezia în de major de Schumann şi a petrece o după-amiază la ţară. Sub un tei, sunt bucurii chiar şi atunci când inima bate mai încet. Desigur nu mai e bucuria panică a contactului cu natura. Singura sa panică e aceea în faţa morţii. Dar *„nu ne gândim niciodată la moarte, chiar şi atunci când ne străduim din răsputeri”,* căci ca şi soarele, moartea nu poate fi privită în faţă.

„Nu mai rămâne decât tăcerea.”. Tăcerea scriitorului? Alţii înaintea lui Mauriac au făcut experienţa patetică ori sumbră, ori voit-metodică a tăcerii. Racine după eşecul *Fedrei, Rimbaud,* Mallarmé şi Valéry. *„Orice operă mare se naşte din tăcere*” – ne spune Mauriac. Un fluviu de tăcere traversează *în căutarea timpului pierdut.* Maurice de Guérin – atât de iubit de Mauriac – care spunea despre el: *„E un tânăr pe care-l asculţi cum tace”,* – are o operă în care tăcerea e ţesută savant printre cuvinte. În tăcerea nopţii care-l împresoară, tot mai mult poartă dialoguri cu pământul, cu Cybele şi cu Dumnezeu. Dacă pentru copilul de altădată noaptea era un mister adorabil, pentru bătrânul de acum ea este un mister terifiant. Tăcerea eternă a spaţiilor infinite îl înfricoşează ca pe Pascal. Nu-i place misterul nopţii, complicitatea tenebrelor, blestemă luna. Galaxiile îi apar ca *o „infinită absenţă”.* În amintirea

sa bântuită de misterele familiei, ale copilăriei, acestea se acordează cu taina nopţii, a naturii. Dar poate că, printre toate misterele cu care i-a plăcut să se înconjoare, despre care a vorbit şi a scris, el însuşi, Mauriac – om atât de lucid, dispus. Să privească realitatea în faţă, să nu se mistifice pe sine – există unul mai deosebit şi anume: Mauriac, de fapt, e un om *lipsit de mister.* Poate chiar acesta, acest gol al tainei, să fie taina celui care a scris *Misterul Frontenac.* Se poate spune că Mauriac a fost prezervat nu numai în copilărie ci şi mai târziu de maleficiile acelor forţe obscure care au ruinat viaţa lui Baudelaire sau a altor poeţi care s-au pierdut. *„Poetul este ui copil care nu moare... un copil care a căzut pradă tuturor pasiunilor unei inimi de om, unui trup de om...”* Uneori s-ar părea că lui Mauriac îi pare rău că nu s-a pierdut ca un poet damnat. Nebunia ispititoare a poeziei demente a muşcat adânc într-însul. Dar, totodată, academicianul, posesorul premiului Nobel, al Mărci Cruci a Legiunii de Onoare, căruia i se pregătesc de pe acum funeralii naţionale, se felicită că a avut înţelepciunea, prudenţa moşilor-strămoşilor săi ţărani şi negustori. Aceşti strămoşi au făcut să opereze în viaţa lui Mauriac frâne invizibile care l-au oprit la timp, l-au ajutat să construiască, să nu se piardă, dar l-au şi sugrumat pe încetul. N-a devenit el un fariseu şi un cărturar care cunoaşte bine parabola şi joacă pe vameşul?

Dar să nu-l bănuim pe acest om a cărui operă s-a născut din atâtea conflicte şi drame, de a fi trişat în viaţa şi în creaţia sa. Şi una şi alta e plină de misterele ambigue, echivoce, ale originilor, ale surselor sale. El, care a trăit din contradicţii pe care a ştiut să le împace, care a socotit că ar putea iubi totodată pe Cybele şi pe Cristos, a păstrat în viaţă destul de multă incertitudine, freamătul unui mister niciodată istovit, sursă de nelinişti, fără de care arta sa, lumea sa intenebrat-sulfuroasă şi rareori brăzdată de fulgere luminoase n-ar fi putut lua fiinţă.

NICOLAE BALOTĂ

TABEL CRONOLOGIC

1885 11 octombrie: François Mauriac se naşte la Bordeaux. *„Casele, străzile din Bordeaux sunt marile evenimente ale vieţii mele" (Jurnal).*

Apare volumul de poezii *Les Complaintes (Lamentaţiile)* de Jules Laforgue.
1886 Apare volumul de poezii al lui Jean Moréas, *Les Cantilènes (Cantilenele).*
Apare *Traité du Verbe (Tratatul Verbului)* de René Ghil cu un *Avant-Dire (Precuvântare)* de Mallarmé.
Apare studiul lui Melchior de Vogüé, *Le Roman russe (Romanul rus)* care îi face cunoscuţi pe marii realişti ruşi din secolul al XIX-lea în Franţa.
Apare volumul de poeme în proză *Illuminations (Iluminaţii)* de Arthur Rimbaud.
10 septembrie: Apare *Manifeste littéraire, Manifestul literar),* simbolist, al lui Jean Moréas.

1887 11 iunie: Moare Jean-Paul Mauriac, tatăl scriitorului, lăsând o văduvă – Claire Mauriac – şi cinci copii. Familia se mută la bunica din partea mamei, în „refugiul" din strada Duffour-Dubergier. În *Misterul Frontenac* romancierul va evoca *„grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi".*

Apare *Poésies (Poezii)* de Stéphane Mallarmé.
1888 Apare volumul *Amour (Iubire)* al lui Paul Verlaine.

1889 Suferă un grav accident la ochi.

André Gide îşi începe *Jurnalul* care va continua pe o perioadă de cincizeci de ani.

Apare studiul filosofic *Essai sur les données immédiates de la conscience (Eseul asupra datelor imediate ale conştiinţei)* de Henri Bergson.

1890 Moare bunicul lui Mauriac.

1891 Apare *Enquète littéraire (Ancheta literară)* a lui Jules Huret.
Apare manifestul şcolii romane a lui Jean Moréas.
Apare studiul lui Ferdinand Brunnetière, *Symbolistes et décadents (Simbolişti şi decadenţi).*
Apare volumul lui Paul Verlaine *Bonheur (Fericire).*
Apare *Portretul lui Dorian Gray,* romanul lui Oscar Wilde.
André Gide publică *Les Cahiers d'André Walter (Caietele lui André Walter).*

1892 octombrie: Mauriac elev al călugărilor Marianiţi.

1893 Apare volumul de poezii al lui José-Maria de Heredia, *Les Trophées (Trofeele).*
1894 Claude Debussy compune *Prélude à l'après-midi d'un Faune (Preludiu la după-amiaza unui faun).*

1894 Mauriac părăseşte, împreună cu mama lui, casa bunicilor. Instalarea în noul apartament din Vital-Carles 1.

1895 Apare *Les Villes tentaculaires (Oraşele tentaculare)* de Emile Verhaeren.
Oscar Wilde publică *Ideal Husband (Soţul ideal).*
1896 Apare studiul filosofic *Matière et Mémoire. (Materie şi memorie)* de Henri Bergson.
Paul Valéry publică *Monsieur Teste.*
Apare *Ubu roi* de Alfred Jarry.

1896 Prima împărtăşanie a lui François Mauriac, despre care va spune mai târziu: *„Înseamnă pentru mine un eveniment etern".*

1897 vara: Mauriac face împreună cu colegii săi şi cu un

abate o călătorie prin Pirinei. *„Aceasta călătorie contravenea legii familiei care dicta ca atunci când ai onoarea şi fericirea de a poseda pământ la ţară, să-ţi petreci vacanţele acolo. Lege rareori violată: câteva veri petrecute la Arrachon, Luchon şi Bagnères-de-Bigarre.”*

André Gide publică *Les Nourritures terrestres (Fructele pământului).*
Premiera piesei *Jeanne d’Arc* de Charles Péguy.
Izbucneşte răsunătorul scandal juridic care ia un aspect politic, sub numele de *Afacerea Dreyfuss.* Zola, France, Péguy se numără printre „dreyfusişti”. Barrès e „antidreifusist”.

1898 Mauriac, elev în clasa a V-a, e intern în Colegiul Marianiţilor din Grand-Lebrun.

1899 Francis Jammes publică *Clara d’Ellébeuse.*
Apare volumul lui Jean Moréas, *Stances (Stanţe).*
1900 Apare *Le Rire (Râsul),* eseul lui Henri Bergson.
Apare volumul lui Paul Claudel, *Connaissance de l’Est (Cunoaşterea Răsăritului).*
Apare antologia lui Paul Léautaud şi Van Bever *Poètes d’aujourd’hui (Poeţi din ziua de azi).*

1901 Elev în clasa de retorică are ca profesor pe abatele Péquignot.

Apare volumul de poezii *Le Coeur innombrable (Inima nenumărată)* de Anna de Noailles.
1902 George Méliès prezintă filmul său *Voyage dans la lune (Călătorie în lună).*
Se reprezintă opera lui Claude Debussy, *Pelleas et Mélisande.*
André Gide publică *L’Immoraliste (Imoralistul).*

1903 Cade la bacalaureat şi e obligat să urmeze din nou clasa de filosofie.
Mauriac trece printr-o criză pulmonară care

alarmează familia. Trebuie să evite orice efort. Nu se înscrie la facultate.

Moare Maurice Rollinat.
Thomas Mann publică povestirile *Tristan* şi *Tonio Kröger.*

1903–1906 Mauriac descoperă poezia modernă prin antologia lui Léautaud şi Van Bever. Francis Jammes este poetul său preferat. Face cunoştinţă cu Alexis Léger (Saint-John Perse), Claudel. Maurice Barrès rămâne maestrul preferat.

1904 Student al Universităţii din Bordeaux, Mauriac urmează cursurile lui Fortunat Strowsky, specialist al operei lui Pascal.

1905 Trece licenţa în litere cu dizertaţia: *„Gândul morţii ne înşeală căci ea ne face să uităm că trăim”.*
Audiază cursurile profesorului André Lebreton.

Moare José Maria de Heredia.
Apare oda *Les Muses (Muzele)* prima din cele cinci mari ode ale lui Paul Claudel.

1906 La Bordeaux lucrează la o teză despre *Originile franciscanismului în Franţa,* propusă de profesorul Albert Dufourcq.
Afiliat grupării de stânga *Sillon,* condusă de Mare Sangnier.
septembrie: Mauriac părăseşte oraşul său natal. Va spune mai târziu: *„Această provincie pe care o părăsim la douăzeci de ani, nu ne părăseşte niciodată. Iubesc Bordeaux-ul ca pe mine însumi; îl urăsc ca pe mine însumi*.”
Se instalează la Paris în casa Mariştilor, condusă de părintele Plazenet. Aici se pregăteşte pentru intrarea la *École des Chartes.*

Moare Ferdinand Brunetière.
Se înfiinţează grupul de la abaţia din Créteil.

1907 Apare studiul filosofic *„L'Évolution créatrice" (Evoluţia creatoare)* de Henri Bergson.

1907 Părăseşte mişcarea *Sillon* pentru a rămâne fidel abatelui Desgranges care s-a separat de Mare Sangnier, conducătorul grupării.

Apare *Art poétique (Arta poetică),* studiul lui Paul Claudel.
Moare Alfred Jarry.
Moare poetul şi romancierul J. K. Huysmans.
Apar *Caietele lui Malte Laurids Brigge* de Rainer-Maria Rilke.

1908 noiembrie: E admis la *École des Chartes.*

Apare *La Vie unanime (Viaţa unanimă)* a lui Jules Romains.

1908–1909 Militează în cercul său restrâns împotriva mişcării monarhiste, condusă de Charles Maurras, *L'Action Française.*

1909 Întâlnire decisivă cu Charles-Francis Caillard, redactorul şef al revistei literare *La Revue du Temps Présent,* care îi cere colaborarea.
Charles-Francis Caillard se oferă să editeze (contra cost – 500 franci) poeziile lui Mauriac.

primăvara: Părăseşte studiile istorice pe care le urma la *École des Chartes* pentru a se dedica literaturii.
Publică pe cheltuiala sa volumul de poezii *Les Mains Jointes (Mâinile împreunate).*
Începe să scrie romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanţuri).*

Se fondează revista *Le Nouvelle Revue française.*
Apare *Manifestul Futurismului* redactat de Marineui.

1910 ianuarie: La cererea lui Maurice Barrès, Mauriac îi trimite volumul său – *Mains Jointes.*
Maurice Barrès îi trimite lui Mauriac o scrisoare care începe astfel: *„Domnule, sunteţi un mare poet...*”.

21 martie: Mauriçe Barrès publică în *Echo de Paris* un articol elogios despre *Mains Jointes* volumul lui Mauriac.
Mauriac face cronica poeziei în *Revue du Temps Présent.*
Cu prietenii săi – Robert Vallery-Radot, Eusèbe şi Philippe de Brémond d'Ars, Piérre şi François Hepp, François le Grix – fondează revista de literatură catolică *Les Cahiers.*
Petrece vacanţa la familia Vallery-Radot, în comuna Avallon, de unde împreună cu François Le Grix face o excursie în Italia trecând prin Amphion, reşedinţa contesei Anna de Noailles.
Frecventează salonul doamnei Alphonse Daudet unde îi cunoaşte pe Lucien Daudet, Jean Cocteau şi Marcel Proust.

Apare manifestul pictorilor futurişti.
Paul Claudel publică *Cinq grandes Odes (Cinci mari ode).*

1911 „În acest an muncesc puţin. Am o nereuşita aventură sentimentală” (Nouveaux Mémoires intérieurs).
vara: Face o călătorie, pe jos, în Ţara bascilor, împreună cu André Lafon; pelerinaj la Orthez unde sunt primiţi de Francis Jammes.
Apare volumul de poezii *L'Adieu à l´Adolescence (Adio adolescenţei).*

1912 La Tresne, lângă Bordeaux, o prietenă, Jeanne Alleman, îi face cunoştinţă cu Jeanne Lafon, fiica unui inspector de finanţe.

Thomas Mann publică *Moartea la Veneţia.*

1913 3 iunie: Se căsătoreşte cu Jeanne Lafon, la Talence. Publică romanul *L'Enfant chargé de chaînes (Copilul împovărat de lanţuri).*

Charles Péguy publică *Eve (Eva).*
Apare *Du côté de chez Swann,* primul volum din ciclul *À la Recherche du Temps perdu (în căutarea timpului pierdut)* de Mareei Proust.
Guillaume Apollinaire publică *Alcools.*

1914 aprilie: Se naşte Claude, primul fiu al lui François Mauriac.
Publică romanul *La Robe prétexte (Toga praetexta).*
Izbucneşte războiul mondial. Mauriac e reformai. *„Am făcut ce-am putut, mai nimic" (Noi memorii interioare).*

3 august: Franţa declară război Germaniei.
septembrie: Trupele germane sunt înfrânte în bătălia de pe Marna.
Bordeaux devine temporar capitala ţării prin refugiul administraţiei centrale pariziene.
Moare Charles Péguy.
Moare Charles-Francis Caillard, prietenul şi editorul lui François Mauriac.
André Gide publică *Les Caves du Vatican (Pivniţele Vaticanului). „Lafcadio poate, fără îndoială, să facă rău, poate însă să facă fi bine, căci orice otravă vindecă sau ucide după doza în care e administrată fi după conştiinţa cehii care o primeşte"* (François Mauriac).

1915 Se angajează împreună cu Jean Cocteau şi alţii în formaţiile Frontului Crucii Roşii *(Front du Croix-Rouge)* conduse de Etienne de Beaumont. În formaţiile de Cruce Roşie *„am rătăcit de la Chalons la Toul şi prin regiunea Verdun, fără să slujesc la ceva ori cuiva, ca cea mai inutilizabilă dintre fiinţe" (Noi memorii interioare).*

Obţine să fie trimis la Salonic.

Moare Rémy de Gourmont.

1916 12 iulie: Mauriac notează în *Jurnal: „Sunt foarte diferit de omul pe care-l concepe Pascal* fi *toată nefericirea mea derivă din faptul de a fi obligat să ies din odaia mea”.*
Debarcat la Salonic de pe vasul *La Bretagne,* se îmbolnăveşte de malarie şi e internat în spitalul din vila Alatini.

Au loc marile bătălii (victorioase pentru Franţa şi aliaţii ei) de la Verdun şi de pe Somme.
Convertirea lui Henri Ghéon.
Moare Emile Verhaeren.
Apare lucrarea lui Sigmund Freud *Introducere la psihanaliză.*
1917 Apare *La Jeune Parque (Tânăra Parcă)* de Paul Valéry.

1918 Repatriat pe vasul André-Leon.
Duce o viaţă retrasă. Perioadă de reculegere. *„A fi uitat în acest ungher retras. A nu fi legat de hune decât prin opere. Sunt sigur că voi atinge lumea din fundul singurătăţii mele” (Jurnalul unui om de treizeci de ani).*

1919 Moare socrul lui Mauriac. *„Oricât de rău ne-ar fi făcut, lui îi datoresc* Genitrix *şi* Cuibul de vipere *pe care nu le-aş fi putut imagina în unele amănunte ale lor dacă nu l-aş fi cunoscut” (Noi memorii interioare).*

iunie: Grav bolnav, e trimis la Argelès.

André Gide publică *La Symphonie Pastorale (Simfonia pastorală).*

1920 Publică romanul *La Chair et le Sang (Carnea şi*

Sângele).
Apare volumul *Pelits Essais de Psychologie Religieuse (Mici eseuri de psihologie religioasă).*

Paul Valéry publică *Le Cimetière marin (Cimitirul marin).*
Georges Duhamel publică *La Confesion de minuit (Spovedanie la miezul nopţii).*

1921 Publică romanul *Préséances (Întâietăţi).*

Ia fiinţă Partidul Comunist Francez.
Pirandello scrie *Sei personnagi in cerca d'autore (Şase personaje în căutarea unui autor).*
Apare *Sonetele către Orfeu* şi *Elegiile duineze* de Rainer-Maria Rilke.

1922 La Nouvelle Revue Française publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc), „spre marea mea bucurie"* scrie Mauriac, *căci de fapt* La Nouvelle Revue Française *era revista care conta pentru mine, împreună cu aprobarea lui Jacques Rivière, Ramon Fernandez şi, mai ales, André Gide (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *Le Baiser an Lépreux (Sărutul dat leprosului)* care se bucură de un deosebit succes. *„Pentru întâia oară am rupt cercul strâmt al celor 3 000 exemplare şi am atins marele public" (Noi memorii interioare).*

vara: Se instalează împreună cu soţia, cei trei copii şi Catherine Bechler într-un liotei din Beaulieu *„unde* – va spune el – *plăteam 100 de franci pe zi, pentru toată această mică lume" (Noi memorii interioare).*
Frecventează, prin intermediul familiei prietene Gautier-Vignal, lumea mondenă de pe Coasta de Azur şi face cunoştinţă cu Raymonde Hendebert.

Roger Martin du Gard începe publicarea ciclului de romane *Les Thibault (Familia Thibault).*

Apare volumul de versuri *Charmes Farmece)* al lui Paul Valéry.
Apare *Ulysses* de James Joyce.
Apare *The Waste Land (Paragina)* de T. S. Eliot.

1923 Publică romanul *Génitrix.*
Publică romanul *Le Fleuve de Feu (Fluviul de foc).*

Apare volumul *Dostoievski* de André Gide, conţinând studii şi articole.
Raymond Radiguet publică romanul *Le diable au corps (Neastâmpăr).*
Moare Raymond Radiguet.

1924 Publică romanul *Le Mal (Răul).*
Apare volumul de critică *La Vie et la Mort d'un poète (Viaţa şi moartea unui poet),* apologie a prietenului său André Lafon.
Apare primul manifest al suprarealismului. *„Repulsia mea cu privire la tot ce e oniric în literatură m-a făcut să înaintez împotriva curentului suprarealist" (Mauriac, Noi memorii interioare).*

Apare (postum) *Le bal du comte d'Orgel (Bal la contele d'Orgel)* de Raymond Radiguet.

1925 Apare volumul de poezii *Orages (Furtuni).*
Publică romanul *Le Désert de l'Amour (Deşertul dragostei).*
Primeşte *Marele Premiu al romanului* oferit de Academia Franceză pentru romanul *Le Désert de l ´Amour.*
Moare Rainer-Maria Rilke.

Apare (postum) *Der Prozess (Procesul)* al lui Kafka.
Apare *Mrs. Dalloway* de Virginia Woolf.

1926 Apare eseul *Le Jeune homme (Tânărul).*
Apare volumul *Bordeaux,* evocare a oraşului copilăriei

şi adolescenţei lui Mauriac.
Apare volumul *La Province (Provincia).*

Apare romanul lui André Gide *Les Faux Monnayeurs (Falsificatorii de bani).*
D. H. Lawrence publică *The Plumed Serpent (Şarpele cu pene).*
Apare (postum) *Das Schloss (Castelul)* de Kafka.

1927 Publică romanul *Thérèse Desqueyroux.*

1928 Publică romanul *Destins (Destine).*
Apare volumul *La vie de Jean Racine (Viaţa lui Jean Racine).*

Gabriel Marcel publică *Journal métaphysique (Jurnalul metafizic).*
Aldous Huxley publică *Point Counter Point (Punct contrapunct),*

1929 Publică volumul de nuvele *Trois Récits (Trei povestiri).*
Apare volumul *Dieu et Mammon (Dumnezeu şi Mamona).*

Apare *Farewell to Arms (Adio, arme)* de E. Hemingway.

1930 Mauriac trece printr-o gravă criză religioasă.
Publică romanul *Ce qui était perdu (Ceea ce s-a pierdut).*

Apare al doilea manifest al suprarealismului.

1931 Apare studiul *Blaise Pascal et sa soeur Jacqueline (Blaise Pascal şi sora sa Jacqueline).*
Apare *Le Jeudi Saint (Joia sfântă).*
Apare volumul *Souffrances et Bonheur du Chrétien (Suferinţele şi fericirea creştinului).*

1932 Publică romanul *Le Noeud de Vipères (Cuibul de vipere).*
Apare volumul *Commencements d'une Vie (Începuturile unei vieţi).*
Mauriac este ales preşedinte al *Societăţii Scriitorilor (Société des Gens de Lettres).*
Suferă o gravă operaţie.
Apare studiul filosofic *Les deux sources de la morale et de ta religion (Cele două izvoare ale moralei şi religiei)* de Henri Bergson.

Aldous Huxley publică *Brave New World (O, mândră lume nouă).*
William Faulkner publică *Light in August (Lumină de august).*

1933 Publică romanul *Le Mystère Frontenac (Misterul Frontenac).*
Este ales membru al Academiei Franceze, deşi – afirma el –: *„sunt autorul cel mai puţin academic, după cum o arată opoziţiile şi suspiciunile pe care le trezeam în acest mediu şi pe care le mai trezesc încă" (Noi memorii interioare).*
Apare *Discours de réception a l'Académie française (Discurs de recepţie la Academia franceză).*
Apare *Le Romancier et ses personnages (Romancierul şi personajele sale).*
Apare *Pélerins de Lourdes (Pelerinii din Lourdes).*
Apare studiul lui Charles du Bos, *François Mauriac et le problème du romancier catholique (François Mauriac şi problema romancierului catolic).*

1934 Apare *Journal I.*

Henry de Monthérlant publică *Les Célibataires (Celibatarii).*

1935 La Roma în calitate de corespondent de presă, cu

ocazia întrevederii Laval-Mussolini. *„Nu puneam la îndoială faptul că destinul nostru se hotăra în acele zile şi că Laval era pe cale să arunce o carte fatală de vreme ce îi livra lui Mussolini o Abisinie care făcea parte din Societatea Naţiunilor" (Noi memorii interioare).*
Publică romanul *La Fin de la Nuit (Sfârşitul nopţii).*

1936 *„Cu începere din 1936 iau atitudine pe faţă, împotriva lui Franco" (Noi memorii interioare).*
Devine preşedintele asociaţiei antifasciste *Amicii bascilor.*
Apare *Vie de Jésus (Viaţa lui Iisus).*
Publică romanul *Les Anges noirs (Îngerii negri).*

Aldous Huxley publică *Eyeless in Gaza (Orbul în Gaza).*
Apare romanul lui Bernanos *Journal d'un curé de campagne (Jurnalul unui preot de ţară).*

1936–1937 Colaborează la revistele stângii catolice *Sept* şi *Temps présent. „Scopul meu, ca şi al lui Maritain ori Bernanos, era de a salva Biserica dintr-o compromitere imorală". (Noi memorii interioare).*

1937 Prezidează un centru de primire şi ajutorare a refugiaţilor din Austria ocupată de nazişti.
Apare *Jurnal II.*

Picasso pictează Guernica.

1938 Publică volumul de nuvele *Les Plongées (Scufundătorii).*
Se prezintă cu un deosebit succes la *Comédie Française,* piesa lui Mauriac *Asmodée. „Am crezut că voi renaşte şi voi da pe scenă măsura mea deplină" (Noi memorii interioare).*

Claude Mauriac (fiul lui François) publică *Introduction à*

une métaphysiqne de l'enfer (Introducere la o metafizică a infernului).
Moare Francis Jammes.
Georges Bernanos publică *Les Grand Cimetières sous la lune (Marile cimitire sub lună).*

1939 Publică romanul *Les chemins de la Mer (Drumurile mării).*
Apare *Les Maisons fugitives (Casele fugitive).*

1 septembrie: Germania atacând Polonia, izbucneşte al doilea război mondial.
3 *septembrie:* Franţa şi Anglia declară război Germaniei.
Moare poetul O. V. De L. Milosz.
Jean-Paul Sartre publică articolul *Monsieur François Mauriac et la liberté (Domnul François Mauriac şi libertatea).*

1940–1941 Diverse manifestări antifasciste pentru care e neîncetat atacat în presa colaboraţionistă. *„Din prima zi şi de îndată ce am făcut cunoştinţa cu spiritul de la Vichy, l-am mit, iar colaboratorii* (naziştilor n.n.) *m-au răsplătit pentru asta, cu vârf şi îndesat" (Noi memorii interioare).*

1940 Apare volumul de versuri *Le Sang d'Athys (Sângele lut Athys).*
Apare *Jurnal III.*

22 iunie: Franţa capitulează în faţa Germaniei hitleriste.
Moare James Joyce.

1941 Scrie textul antifascist *Le Cahier Noir (Caietul negru).*
Publică romanul *La Pharisienne (Femeia farisee). „Din 1941, data la care am publicat* La Pharisienne *până la* Sagouin *şi* L'Agneau, *nu e o artă care decade ci o operă care durează; o operă care durează e o operă care se supravieţuieşte pe sine. Mai bine să moară"*

(Noi memorii interioare).

Moare filosoful Henri Bergson.
1942 Albert Camus publică *Le Mythe de Sisyphe (Mitul lui Sisif)* şi *L'Étranger (Străinul).*

1943 Apare, sub pseudonimul Forez, scrierea antinazistă *Le Cahier Noir (Caietul negru)* la editura clandestină *Éditions de Minuit.*

1944 Începe să publice seria editorialelor sale la ziarul *Le Figaro.*

iunie: Forţele aliate anglo-americane debarcă în Normandia.
august: Insurecţia naţională şi eliberarea Parisului.

1945 Începe o vie activitate publicistică. *„După Eliberare, viaţa mea a devenit publică... Fără să fi vrut şi fără să o fi căutat, politica... e cea care m-a menţinut la suprafaţa actualităţii" (Noi memorii interioare).*
Apare *Le Baillon dénoué (Căluşul scos).*
Apare *Sainte Marguerite de Cortone (Sfânta Margareta de Cortona).*
Apare *La Rencontre avec Barrès (Întâlnirea cu Barrès).*
Se joacă şi se publică piesa de teatru *Les Mal Aimés (Cei neiubiţi).*

Moare Paul Valéry.

1946 Apare *Du côté de chez Proust.*
Apare ediţia nouă, revăzuta, într-un singur volum, din *Journal.*

1947 Apare *Réponse à Paul Claudel à l'Académie Française (Răspuns lui Paul Claudel la Academia Franceză).*
Albert Camus publică *La Peste (Ciuma).*

Apare romanul lui Bernanos *Monsieur Quine (Domnul Quine).*

1948 Publică piesa de teatru *Passage du Malin (Trecerea vicleanului).*

Moare Georges Bernanos.

1949 Apare *Mes grands hommes (Oamenii mei mari).*

Claude Mauriac publică studiul său despre *André Breton.*

1950 Apare *Journal V.*

1951 Publică romanul *Le Sagouin (Saguinul).*
Apare *La pierre d'achappement (Piatra de poticnire).*

Moare André Gide.

1952 I se înmânează, la Stockholm, premiul Nobel. *„În ciuda consacrării prin premiul Nobel... sunt din punct de vedere literar, supravieţuitorul unei epoci revolute" (Noi memorii interioare).*
Sosind la Stockholm pentru primirea premiului Nobel, află de la reprezentantul Ambasadei franceze despre evenimentele sângeroase din Casablanca.
Întorcându-se la Paris, înfiinţează împreună cu Robert Barrat şi alţii asociaţia France-Maghreb la care se afiliază studenţii marocani aflaţi la Paris.
Colaborează la organizarea revistei *Table Ronde* împreună cu Albert Camus şi Thierry-Maulnier.
Publică romanul *Galigai.*
Apare *Lettres ouvertes (Scrisori deschise).*

1953 mai: Pelerinaj la Chartres împreună cu studenţii marocani şi algerieni.
15 august: Primit la Preşedinţia Consiliului de Miniştri în problema marocană.

Apare *Écrits intimes (Scrieri intime).*

Apare monografia lui Jacques Robichon: *François Mauriac.*

1954 Începe să-şi publice articolele săptămânale privind actualitatea politică în revista *Express.*
Publică romanul *l´Agneau (Mielul).*
Apar *Paroles catholiques (Cuvinte catolice).*

1954–1955 Intensă activitate politică, îndeosebi în timpul guvernului Mendès-France.

1955 Publică scenariul *Pain Vivant (Pâinea vie).*

Moare Thomas Mann.
1956 Aldous Huxley publică *Heaven and Hell (Rai şi iad).*
1957 Claude Mauriac publică romanul *Toutes les femmes sont fatales (Toate femeile sunt fatale).*
1958 13 mai: Generalul De Gaulle preşedinte.

1958 Mauriac primeşte din mâinile generalului De Gaulle Marea Cruce a Legiunii de Onoare.
Apare *Le Fils de l´Homme (Fiul Omului).*
Apare *Bloc-notes.*

Claude Mauriac publică volumul de eseuri *L'Atittérature contemporaine (Aliteratura contemporană).*

1959 Apare *Mémoires intérieures (Memorii interioare).*

1960 Moare poetul Paul Fort.

1961 Întrerupe publicarea cronicii săptămânale la *Express* în urma unui conflict cu directorul revistei.
Apare *Bloc-notes II.*

1962 Apare *Ce que je crois (Ceea ce cred).*

1964 Se ecranizează romanul *Thérèse Desqueyroux.*

1965 27 iulie: Termină volumul al doilea al *Memoriilor interioare* la Vémars în Seine-et-Oise.
Apare volumul *Nouveaux Mémoires intérieurs (Noi memorii interioare).*
François Mauriac e sărbătorit la împlinirea vârstei de 80 de ani de către Academia Franceză, oraşul Bordeaux şi *La Société des Gens de Lettre (Societatea oamenilor de litere).*

1969 Publică romanul *Un adolescent de altădată.*

N.B.

Genitrix

Fratelui meu
doctorul Pierre Mauriac
Profesor agregat la facultatea de medicină din Bordeaux.
Îi încredinţez aceşti bolnavi ca mărturie
a caldei mele admiraţii.

F. M.

I

— Doarme.

— Se preface. Haidem.

Aşa şuşoteau la căpătâiul Mathildei Cazenave bărbatul şi soacra ei, în timp ce ea urmărea printre gene umbrele lor uriaşe împreunându-se pe pereţi.

Mergând în vârfurile pantofilor care scârţâiau, cei doi ieşiră pe uşă. Mathilde le auzi paşii pe scara sonoră; apoi vocile lor, una ascuţită, alta răguşită, răsunară pe coridorul lung de la parter. Acum traversau grăbiţi vestibulul pustiu şi rece, care despărţea pavilionul Mathildei de cel în care mama şi fiul ocupau două camere alăturate. Departe, se închise o uşă. Tânăra femeie oftă uşurată şi deschise ochii. Deasupra ei, o suliţă de lemn susţinea draperia din americă albă ce încadra patul din lemn de mahon. Veioza lumina câteva bucheţele albastre pe perete şi un pahar verde cu dungi aurii, de pe măsuţa cu picior, pe care manevra unei locomotive din gara apropiată îl făcea să vibreze.

Manevra încetă şi Mathilde auzi murmurul nopţii de sfârşit de primăvară (era ca şi cum trenul s-ar fi oprit brusc în câmpia pustie, iar călătorul ascultă cântecul greierilor dintr-un lan necunoscut). Expresul de douăzeci şi două trecu, şi clădirea veche tresări toată: podelele tremurară, o uşă se deschise undeva în podul casei sau în vreo odaie nelocuită. Apoi trenul hurui pe podul de fier de peste fluviul Garone. Mathilde îşi aţinti urechea, încercând să urmărească cât mai îndelung posibil acest huruit, repede acoperit de un foşnet de crengi.

Aţipi, dar se trezi îndată. Iarăşi i se clătina patul; casa nu, doar patul. Şi totuşi niciun tren nu trecea prin gara adormită. Abia după câteva secunde Mathilde îşi dădu

seama că febra îi scutura trupul şi patul. Îi clănţăneau dinţii, cu toate că trupul îi era fierbinte. Nu izbuti să ia termometrul de pe măsuţa de la căpătâi.

Apoi frigurile o lăsară, dar un foc interior creştea ca o lavă: ardea. Vântul nopţii umfla perdelele, umplând camera cu miros de iasomie şi de fum de cărbune. Mathilde îşi aminti că alaltăieri seară, în timp ce era inundată de sângele pierdut din pricina avortului, se speriase simţind mâinile iuţi şi grijulii ale moaşei umblându-i pe trup.

— Trebuie să am peste 40 de grade... N-au vrut să lase pe nimeni să mă vegheze...

Ochii larg deschişi fixară aureola pâlpâitoare de pe tavan. Îşi cuprinse sânii tineri cu amândouă mâinile. Strigă cu glas tare:

— Marie! Marie din Lados! Marie!

Dar cum putea s-o audă slujnica Marie (căreia i se spunea din Lados, pentru că se născuse în târgul Lados) şi care dormea într-un cotlon sub scară? Şi cine era namila aceea neagră din faţa ferestrei, animalul acela tolănit, parcă, cu burta plină, – sau poate la pândă? Mathilde desluşi platforma ridicată de soacră-sa, cu ani în urmă, în fiecare cameră, pentru a putea urmări mai comod plecările şi sosirile fiului: fie când se ducea spre Nord să facă „înconjurul proprietăţii”, fie când o lua pe aleea dinspre Sud, sau când îl aştepta să se întoarcă pe poarta dinspre Răsărit. Când era logodită, Mathilde a văzut-o pe această femeie uriaşă urcându-se pe una din estrade, cea din salonul mic, bătând din picior şi ţipând mânioasă:

— N-o să te măriţi cu fiul meu! N-o să fie al tău niciodată!

Acum lava trupului său se răcea. Răpusă de oboseală, total epuizată, nu izbuti să facă nicio mişcare – nici măcar să-şi desprindă cu mâna cămaşa udă de transpiraţie şi lipită de corp. Auzi scârţâitul uşii de la intrare. Era ora când doamna Cazenave şi fiul ei, înarmaţi cu câte un felinar, traversau grădina spre ascunzişul secret, construit lângă casa unui ţăran şi ale cărui chei le aveau în păstrare.

Mathilde îşi imagina scena zilnică: se aşteptau unul pe celălalt, şi cum intrau pe uşa pe care era desenată o inimă, nu se mai opreau din sporovăit. Din nou o cuprindea frigul. Dinţii îi clănţăneau. Patul i se zgâlţâia. Întinse mâna spre cordonul soneriei – sistem vechi şi ieşit din uz. Trase. Auzi şnurul de sfoară frecându-se de cornişă. Dar niciun clinchet nu răsună în casa cufundată în beznă. Mathilde reîncepu să ardă. Sub treptele intrării câinele mârâi, apoi lătră cu furie după cineva care mergea pe poteca dintre grădină şi gară. Îşi spuse: „Până mai ieri, ce frică mi-ar fi fost!” În această casă imensă, tresărind la fiecare mişcare, şi ale cărei uşi cu geamuri nu erau nici măcar ocrotite de obloane, Mathilde petrecuse nopţi pline de groază. De câte ori nu se ridicase ea din pat, strigând: „Cine-i acolo?”. Acum însă frica îi dispăruse, ca şi cum dogoarea jarului o ferea de toate relele din lume. Câinele mârâia într-una, cu toate că zgomotul paşilor încetase. Mathilde auzi glasul Mariei din Lados: „Ce-i cu tine, Péliou?”; auzi de asemenea cum se gudura Péliou lovind cu coada cimentul peronului, în timp ce Marie îl domolea vorbindu-i în dialect: „Hai, taci o dată!”

Dogoreala se retrăgea iarăşi din acest trup istovit. Oboseala imensă se transforma în destindere. Avea impresia că lâncezeşte, cu mâinile şi picioarele întinse, pe nisipul de pe plaja mării. Nu se gândea să se roage.

II

Departe de această încăpere, dincolo de vestibul, în salonaşul de lângă bucătărie, cu toate că era luna iunie, mama şi fiul priveau pâlpâitul unui butuc arzând în cămin. Ea ţinea în poală un ciorap pe jumătate împletit, şi se scărpina în cap cu o andrea lunguiaţă ce-i despărţea în şuviţe părul vopsit lăsând să se întrevadă albeaţa craniului. El se întrerupsese din decupatul maximelor lui Epictet pe care le tăia cu foarfecele mamei dintr-o ediţie populară. Acest fost elev de la „Centrale”[1] se hotărâse să alcătuiască o carte care să cuprindă esenţa înţelepciunilor învăţate de la începutul omenirii, relevând cu precizie matematică secretul vieţii şi al morţii. În acest scop el extrăgea cu grijă tot felul de aforisme şi, ca în copilărie, nimic nu-l liniştea mai mult ca această îndeletnicire a decupajului. Dar astă-seară, atât mama cât şi fiul nu se puteau desprinde de propriile lor gânduri. Dintr-o dată Fernand Cazenave se înălţă pe picioarele sale lungi şi zise:

— Mi se pare că strigă cineva.

Şi-şi târşi papucii până la uşă. Dar maică-sa îl opri iute:

— Sper că nu vrei să treci iar prin vestibul? Astă-seară ai tuşit de trei ori.

— N-are pe nimeni lângă ea.

Dar ce credea el că i se putea întâmpla Mathildei? De ce atâta nelinişte, pentru un simplu „accident”? El o apucă pe bătrână de braţ, rugând-o să asculte şi ea. Niciun zgomot nu răsuna în noapte, afară de şuierul unei locomotive şi de trilul unei privighetori; nimic în afara aceleiaşi uşoare trosniri a casei, din pricina manevrelor din gară. Dar până

[1] *École Centrale (Şcoala Centrală)* – institut renumit de studii universitare pentru inginerie, fondat în 1828 la Paris.

la primul tren din zori nu se va mai clătina. Şi totuşi, câte o dată, peste orarul oficial, trec mărfare lungi zguduind pământul; atunci toţi membrii familiei Cazenave se trezesc brusc din somn, aprind lumânarea şi se uită la ceas. Ei se reaşezară; şi ca să-i sustragă atenţia, Félicité îi spuse fiului:

— Îţi aminteşti? Voiai să decupezi o maximă citită astă-noapte.

El îşi aminti. Era din Spinozza: ceva care suna cam aşa: „Înţelepciunea este o meditaţie asupra vieţii şi nu asupra morţii”.

— Frumoasă, nu?

Suferea de inimă, şi maximele culese erau în legătură cu spaima morţii. Instinctul îl mâna de asemenea spre cele înţelese fără mare bătaie de cap, obişnuit fiind mai mult cu cifrele decât cu ideile. Se plimba de la un capăt la altul al încăperii tapisată cu hârtie verde, unde se aflau hărţi în relief. Divanul şi fotoliile îmbrăcate în piele neagră, semănau cu mobilierul unei săli de aşteptare. De o parte şi de alta a ferestrelor spânzurau două fâşii lungi de stofă mov. Lampa de pe birou lumina un registru de socoteli rămas deschis, un taler mic pentru peniţe, un magnet şi o bucăţică de ceară înnegrită. Domnul Thiers surâdea din cristalul unui presspapier. Când reveni din fundul camerei, Fernand văzu pe faţa pământie şi buhăită a doamnei Cazenave schiţarea unui râs ascuns. O întrebă din ochi. Ea zise:

— Nici măcar n-a fost băiat.

El o contrazise, spunându-i că Mathilde n-avea nicio vină. Dar bătrâna dădea din cap şi, fără să-şi ridice ochii de pe împletitură, se lăuda că ea-şi dăduse seama chiar din prima clipă „de ce era în stare dăscăliţa asta”.

Fernand, care se aşezase din nou pe scaunul de lângă măsuţa cu picior, unde, printre cărţile de cugetări ciopârţite, lucea foarfecele de tăiat – îndrăzni:

— Oare ce fel de femeie ţi-ar fi plăcut ţie?

Bătrâna furibundă izbucni sarcastic:

— În orice caz, nu asta!

Îşi dăduse seama cu cine are de-a face chiar de a doua zi, când prostănaca flecară a avut neobrăzarea să-i taie vorba cu „asta mi-ai mai spus-o” în timp ce ea-i povestea despre examenele lui Fernand, despre singura lui nereuşită de la „Centrale”, şi despre acea problemă pe care n-a ştiut s-o dezlege – în sfârşit, despre ce frumos s-a comportat el în seara aceea când, ca să arate ce caracter are, şi-a pus fracul şi s-a dus la Operă să asculte *Hughenoţii.*

— Şi toate celelalte despre care nu vreau să mai vorbesc!

Ah! neisprăvita, ce repede a reuşit să se facă nesuferită! N-au trecut nici două luni şi fiul adorat s-a întors să doarmă în pătuţul de licean, alături de odaia mamei. Iar intrusa rămăsese mereu aproape singură-cuc în cealaltă parte a casei. De aci înainte i s-a dat mai puţină atenţie decât Mariei din Lados până în ziua când a izbutit să imite femeile acelea de pe timpul Teroarei care scăpau de eşafod în ultima clipă anunţând că sunt însărcinate. La început, ticăloasa, câştigase partida. Fernand se uita la ea ca la o sfântă, şi se umfla în pene la gândul că o să mai fie, poate, încă un Cazenave pe lume. Ca un mare nobil, Fernand era mândru de numele lui, fapt care o făcea să turbeze pe Félicité, născută Péloueyre, viţa „cea mai aleasă din landă”, şi căreia nu-i plăcea să-şi aducă aminte că în 1850, când a intrat în familia Cazenave, bunica bărbatului ei „mai purta încă broboadă pe cap”. În timpul celor cinci luni de sarcină n-avea rost să se lupte cu ea. Ah! bineînţeles, bătrâna lucrase pe dedesubt, căci până la urmă duşmanca ar fi fost în stare să nască un băiat viu... Slavă Domnului, moaşa zicea chiar de pe atunci că Mathilde avea o conformaţie proastă şi era predispusă „accidentelor”.

— Te cunosc eu, scumpule, nu ţi-ar fi convenit să ai o fetiţă. Te-ai fi întristat privind-o. Ai fi avut aceleaşi necazuri, aceleaşi cheltuieli ca şi pentru un băiat. Şi mai întâi, o doică: Mathilde n-ar fi putut s-o alăpteze. Nu e în stare. Eu m-am pus pe picioare la opt zile după ce te-ai

născut tu, şi nu te-am înţărcat decât când ai împlinit optsprezece luni; după aceea am luat-o de la capăt cu bietul frate-tău, Henri.

El se ridică în picioare, îşi sărută mama pe frunte, şi spuse cu glas solemn:

— Eşti cea mai desăvârşită întruchipare a maternităţii.

Îşi reluă locul şi foarfeca ţăcăni din nou.

— Spune, Fernand, ce-ai fi făcut dacă aveai o fetiţă?

Bătrâna nu mai contenea, nerăbdătoare, în a-şi verifica victoria.

— Îţi poţi închipui cum ar fi arătat o fetiţă care ea ar fi învăţat-o să ne urască?

Ochii lui bulbucaţi şi rotunzi priviră în gol voind parcă să zărească fantoma mică, gogoriţa plăpândă, inventată de maică-sa. Dar, din lipsă de imaginaţie, n-o văzu.

Nu văzu copila, pe care, exact în clipa aceea, tânăra lui nevastă încerca să şi-o închipuie, ca să-şi alunge durerea de a muri singură în odaie. Ghemotocul acela însângerat pe care moaşa îl luase cu ea ar fi putut deveni făptura vie a cărei muşcătură Mathilde crezu că o simte pe sân. Oare ce chip ar fi avut? Bolnava, zguduită de febră, găsi în adâncul sufletului ei un obraz de copil nesemănând cu nici unul din câţi cunoscuse – un chip nu prea frumos şi poate chiar cam plăpând, având în colţul stâng al gurii aceeaşi aluniţă ca şi Mathilde. „Aş fi stat pe întuneric lângă pătuţul ei, până ar fi trecut rapidul care ar fi speriat-o de multe ori.” Această împărăţie, unde ea s-ar fi refugiat împreună cu fetiţa, n-ar fi fost pe pământ. Cei ce o urau n-ar fi putut ajunge până acolo. Şi iată cum capul ei bolnav, spre care năvălea sângele, nu putea scăpa de o întrebare obsedantă şi de nerezolvat, care o tortura: „Oare Dumnezeu ştia ce vlăstar ar fi răsărit din această sămânţă moartă? Ştia oare Dumnezeu cum ar fi arătat aceşti ochi care mi se deschiseseră? Oare după moarte nu ne întâlnim cu miliardele de fiinţe dinaintea noastră? Ce destin ar fi avut acest boţ de came, căruia nu i-a fost dat să se dezvolte?...” Aici, însă, gândul Mathildei se opri. Era clipa când valul de

căldură scădea, când febra părea că nu-i mai scutură trupul năclăit de sudoare. Căzuse într-un leşin adânc, prevestitor de moarte. Era parcă doborâtă la pământ de o fiară cumplită, ah! dar putând să se întoarcă dintr-o clipă în alta! Stătea întinsă pe pat, cu faţa în sus, şi pândea apropierea tremurului; îi iscodea semnele. El nu revenea. Privea în adâncul fiinţei ei, aşa cum cercetezi un cer neîndrăznind să crezi că furtuna se îndepărtează. „De-aş trăi! Vai, de-aş trăi!” Lacrimi grele şi fierbinţi îi năpădiră obrajii. Îşi împreuna, îşi frângea mâinile transpirate: „Aminteşte-ţi, Sfânta Fecioară milostivă, că până azi nu ştiu să fi fost cineva care, cerându-ţi ocrotire, implorându-ţi ajutorul, tu să nu-i fi întins mâna...” Fusese aruncată pe ţărmul vieţii, auzea iarăşi muzica nocturnă a lunii. Noaptea respira prin frunzele copacilor. Arborii înalţi, scăldaţi de razele lunii, îşi vorbeau în şoaptă, dar nu se trezea nicio pasăre. O boare de vânt, proaspătă şi curată, care izvorâse tocmai din largul oceanului, zburase peste coama pădurilor de pini, trecuse peste bolta joasă a viilor şi impregnându-se cu o ultimă mireasmă de flori de tei din grădină, venea, în sfârşit, să moară pe acest trup delicat şi istovit.

III

Era teribil de slăbită, însă nu se simţea rău. Numai inima îi bătea cam tare, dar n-o durea. Nu, cu siguranţă n-o să moară, iar când s-o reîntoarce la viaţă, n-o să-şi mai lase duşmanca s-o răpună. De-ar putea rămâne din nou însărcinată! Atunci rivala ar fi silită să depună armele. Dacă reuşea s-o îmblânzească pe soacră-sa, pe Fernand l-ar putea uşor stăpâni. Dar, după ce s-a măritat, ea a făcut prostia să creadă că din clipa aceea ar putea să trăiască în voie, fără niciun fel de constrângere. Şi atunci a dat frâu liber înclinării sale spre ironie, înăbuşită cu greu tot timpul logodnei. Crezuse în victoria unei lupte care nici nu începuse. Prin gardul viu care despărţea proprietatea familiei Cazenave de grădina familiei Lachassaigne, unde ea a locuit ca învăţătoare, nu i-a fost deloc greu, îşi zise ea, să aţâţe simţurile acestui bărbat timid, în vârstă de cincizeci de ani. Cu atât mai mult cu cât peştele mare intrase de bună voie în plasa aruncată. Când pândea în dosul crengilor şi asista la certurile aprinse dintre mamă şi fiu, Mathilde ar fi trebuit să-şi dea seama că omul acesta o culesese ca pe o minge, că nu va fi în mâinile lui decât o armă sortită războielilor zilnice, în care până atunci fiul fusese învins întotdeauna de mamă. Astă-seară, zăcând zdrobită de oboseală, ea spera că în viitor va şti să-şi stăpânească chicotelile, să-şi îndulcească ironiile care-l înfuriaseră pe Fernand Cazenave, idol obişnuit să fie adorat. Uita însă că viaţa ei lipsită de bucurii o modelase în aşa fel, încât devenise o fiinţa aspră gata să repeadă pe oricine, făcând din batjocură scut între lume şi ea.

Când era copilă şi locuia în casa joasă de pe bulevardul Caudéran – căreia în oraşul Bordeaux i se spunea

magherniţă – râdea pe înfundate împreună cu Jean, fratele mai mic, de tatăl lor, profesor la clasa a treia de liceu, care se oprea din corectatul tezelor, aruncându-le priviri mânioase: razele lămpii cu abajur nu luminau decât mâinile lui uscate şi aplecate peste caietele acoperite de scrisul copilăresc, colorând într-un verzui ciudat această specie împietrită. Încă de pe atunci, Mathilde şi Jean ştiau că mama lor nu murise la Bordeaux, cum li se spusese, ci sub alt cer, lângă un alt bărbat. Ei râdeau totuşi, dar nu cu răutate, căci nu-l auziseră niciodată văicărindu-se în faţa lor pe acest om – animal hăituit şi încolţit.

În anul când a predat zece lecţii despre „boala lui René” în faţa fetelor ce urmau cursul R... normalistul cu barba pieptănată şi îngrijită ca şi stilul său, a obţinut gloria de a fi cucerit inima unei domnişoare Coustous (nepoata armatorului, şi al cărei tată se ruinase din pricina unui grajd de cai de curse). El însă nu s-a priceput s-o ferească de insistenţele agresive ale unui băiat din societatea sa. În situaţia creată, profesorul a dat dovadă de atâta puritate sufletească încât mulţi dintre membrii familiei Coustous, care refuzaseră să participe la căsătorie, îi răspundeau în mod afectat la salut după ce fusese înşelat. Mai târziu, când măruntele eforturi cerebrale de zi cu zi i-au măcinat mintea în aşa hal, că nu mai putea corecta singur nici măcar tezele elevilor, Mathilde, pe atunci studentă, îi făcea lucrările, şi tot ea era aceea care în fiecare dimineaţă îl ajuta pe bolnav să urce în tramvaiul din direcţia Croix-Blanche, însoţindu-l până în dreptul unei străzi din dosul liceului, ca să nu fie recunoscută de elevele externe. Nemişcată, pe marginea trotuarului, îşi urmărea din ochi tatăl, care, abia ţinându-se pe picioare, se îndrepta spre clasa unde îl aştepta poate vacarmul elevilor, în epoca aceea cumplită, ea totuşi mai râdea când vărul Lachassaigne, „salvarea lor”, spunea că nu pricepe cum de profesorului nu-i trecea prin cap să-şi dea dimisia, sau când doamna Lachassaigne (născută Coustous) zicea că dacă ar fi fost în situaţia lor, ea ar fi ştiut să facă economii, renunţând la salon şi la servitoare. Mathildei i se părea

comică şi slăbiciunea mărturisită a tatălui şi a verilor ei pentru Jean. Toţi admirau chipul lui de înger, părul lui buclat, de culoarea aurului viu, dinţii perlaţi şi râsul tineresc. În schimb, el ieşea seara, pe furiş, în oraş, sărind pe fereastra din salon. Mathilde stătea de veghe ca să tragă zăvorul uşii de la intrare când el s-ar fi întors după miezul nopţii, cu ochii candizi şi obsceni, măriţi de cearcănele oboselii fericite, cu mâinile murdare, cu cămaşa descheiată şi cu muşcătura ultimului sărut pe gâtul lui de fetiţă. Îl întâmpina pe acest înger ciufulit al zorilor de ziuă fără niciun reproş, dar cu vorbe seci şi ironice. Pe vremea când devenise amantul unei cântăreţe de şantan, el a amanetat câteva din umilele obiecte de argint ale familiei; Mathilde nu l-a pârât însă nici tatălui, nici verilor Lachassaigne. I s-a părut că totul a fost salvat în clipa când fratele le-a scos de la cămătar, punându-le la loc în micul bufet, cu o căinţă atât de duioasă, încât deşi nu voia să fie expansivă, ea s-a aplecat. Şi l-a sărutat pe obrazul drag şi angelic – mai puţin fraged de când venise luna aprilie şi plin de coşuri mărunte. Totuşi în primăvara aceea fatală, îngerul îşi lua zborul în fiecare seară. Şi cum nu era fermecat ca să poată trece prin zid, Mathilde trebuia să tragă iar zăvorul de la uşă. Uneori îngerul venea cu ochii împăienjeniţi, şi nu voia să se culce, agitând în fundul buzunarului galbenii pe care îi arunca dintr-o dată pe masă, zicând că or să mai fie şi alţii când n-or să mai fie deloc. Mirosea a fum de ţigară, a parfum ţipător şi a aşternut. Cânta: *„Nu, n-ai să ştii niciodată o, tu, pe care azi o implor dacă te iubesc sau te urăsc...”* Ea îl ruga să nu-şi trezească tatăl. El îi cerea să meargă la bucătărie şi să-i aducă resturile cinei. Mathilde nu se dumirea de ce aceste ospăţuri de la miezul nopţii după o zi de post îi aduceau o uşurare amară. Nu înţelegea adevăratul sens al aluziilor adolescentului: proaspăta lui putreziciune nu o contaminase, cu toate că, lipită de el, îi asculta pălăvrăgelile, până la ora răcoroasă a primului tramvai.

În cele din urmă a izbucnit un scandal, repede înăbuşit, mulţumită directorului şcolii, a familiilor Lachassaigne şi

Coustous, şi despre care Mathilde n-a aflat niciodată; numai că şi-a vârât nasul şi poliţia, iar ei au trebuit să le rămână foarte îndatoraţi membrilor familiei Lachassaigne, care au izbutit să-l trimită pe Jean în Senegal, unde familia Coustous avea birouri de comerţ.

Tatăl supravieţui câteva luni pe jumătate conştient, iar cei din neamul Lachassaigne ziceau că, atât pentru el, cât şi pentru, ceilalţi, cel mai bine era să moară, în ziua morţii sale, ei spuneau într-una că asta fusese o eliberare. Doamna Lachassaigne se gândea că în locul Mathildei ea ar fi avut delicateţea să nu pretindă decoraţiuni negre pentru serviciul funebru, întrucât, ca întotdeauna, tot ei trebuiau să le plătească. Le-au plătit totuşi, ba chiar au luat orfana cu ei la proprietatea lor din Langon, unde îşi petreceau anotimpul cald. Mathilde primise dispoziţie să nu o obosească prea mult cu studiul pe fiica lor, o fetiţă slăbănoagă şi „înapoiată mintal”. Familia Lachassaigne spunea despre verişoara fără avere că „avea tact şi ştia să se facă nevăzută”. Adevărul era că la desert ea părea că se evapora. În timpul mesei chiar, ai fi zis că buclele părului său blond dispăreau; ochii priveau în gol, iar rochia împrumuta culoarea pereţilor lambrisaţi. Astfel, în prezenţa ei, se discutau problemele cele mai intime, fără ca cei doi soţi să-şi dea seama că pe scaunul din faţa lor stătea o prefăcută ce părea că n-are ochi, dar vedea – nici urechi, dar auzea. Aici Mathilde se putea bucura în taină, „până la refuz”, de această plăcere de a ironiza, care în casa Cazenave, urma să-i aducă pierzania. Nu era atunci decât o fiinţă aspră şi uscată: biet pământ însetat! Credea că a fi cinstit însemna să arăţi ca tatăl ei: înşelat, batjocorit, plătit mai prost decât un şofer de taxiuri (profesorul îşi strângea într-un vas tutunul din mucurile ţigărilor). Era sigură că observase dragostea sub trăsăturile fratelui, îngerul cu aripi mânjite, care se prăbuşea noaptea lângă poarta coşcovită a magherniţei lor. Şi iat-o judecându-i pe membrii familiei Lachassaigne cu o cruzime ascunsă şi înverşunată! Îşi spunea că, stăpâniţi mai ales de grija mâncării, ei se îngrăşaseră în

aşa hal, încât ochii abia li se mai distingeau din grăsime, că bărbatul şi nevasta erau parcă frate şi soră, atât de mult li se asemăna tenul, cu obrajii buhăiţi şi veşnic unsuroşi, îi compara cu două meduze ale căror tentacule contractibile nu vibrau decât când o atingeau pe fiica lor Hortensia „care avea la gât destule perle – scria Mathilde în jurnalul său intim – ca să-şi acopere urmele scrofulozei”. Vai, cât îi dispreţuia, la masă, când abia deschideau gura să vorbească, oprindu-se între două cuvinte ca să mai îmbuce ceva. „Nu reluau conversaţia decât după ce terminau de mestecat, ca aceia care nu renunţă niciodată la mâncare pentru discuţii.” Le făcuse şi un epitaf: „Mâncară şi agonisiră”.

Dar zbenguielile unui alt cuplu din partea cealaltă a gardului de lemn câinesc ne îndepărtaseră de la distracţia pe seama soţilor Lachassaigne. Gardul acesta mărginea aleea dinspre sud atât de îndrăgită de Fernand Cazenave. Aci se refugia el ca să scape de supravegherea mamei. Aruncând priviri temătoare în dreapta şi în stânga, fiul în vârstă de cincizeci de ani trăgea, pe ascuns, dintr-o ţigară, ca un licean. Dacă se întâmpla ca Félicité, care-l pândise urcată pe una din platformele din faţa ferestrelor, să dea buzna peste el, rareori avea timp să îngroape mucul ţigării într-o tufă de ierburi. Într-o zi, Mathilde l-a văzut devorând pe furiş un pepene interzis pentru că-i producea fermentaţie intestinală. Fernand a aruncat cojile peste gard lovind-o pe spioană drept în faţă. Ea a învelit într-o hârtie de ziar cojile trădătoare şi s-a dus la locuinţa familiei Cazenave, avertizând-o pe Marie din Lados că un hoţ le jefuieşte grădina de zarzavat; apoi s-a pitit iarăşi în spatele gardului viu, de unde a ascultat ecoul furtunii dezlănţuite.

Adesea însă, era rândul ei să fie spionată. Se prefăcea că nu-l vede pe Cazenave, cu pieptul vânjos ca un tors de zeu acoperit cu muşchi, dând la o parte ramurile de moşmoli, de aluni şi de lemn câinesc. Desigur, nu-şi construia

castele în Spania când observa cu ce ochi avizi o privea: fetele tinere de pe Valea Garonnei sunt obişnuite cu acest soi de priviri lacome, cu aceste ocheade pofticioase ale bărbaţilor. Domnul Lachassaigne, însă, o tachina cu grosolănie spunându-i că Fernand Cazenave îl întreba despre caracterul şi gusturile ei; voia să ştie dacă maică-sa fusese într-adevăr o Coustous... Cum să nu-şi amintească Mathilde discuţiile de dincolo de gard, din care nu prinsese decât câteva frânturi (căci mama şi fiul, lipiţi unul de celălalt, ca două fregate hodorogite, se pierdeau pe aleea dinspre sud şi nu reapăreau decât după ce făceau înconjurul grădinii).

I se pare că-i aude vorbind şi astă-seară, în timp ce ea stă cufundată în întuneric, cu trupul atât de sleit de putere, încât n-are nici măcar forţa să întindă braţul spre plapuma de puf. Nu tremură încă; dar cum să facă să-şi înfrângă moleşeala mâinilor şi a picioarelor? Nu cumva s-a sfârşit cu ea? Trupul îi e istovit, nu de boală, ci de loviturile primite de la acest bărbat şi de la această femeie bătrână, pe care acum şi-o imaginează în biroul unde a petrecut atâtea veghi sinistre. „Ea îndreaptă butucul în cămin, dă la o parte fotoliile, aşează micul paravan de metal ca să nu sară scântei pe covor. Îi spune fiului: «Nu te sărut, vin mai încolo să te învelesc în pat...»”

Mathilde îşi aminteşte cât de puternic îi bătea inima în ziua aceea când, stând pe vine în dosul gardului viu, pândea dezlănţuirea furtunoasă a glasurilor lor îmbinate. Mama şi fiul apăruseră, în sfârşit, la capătul aleii. Mai întâi l-a auzit pe el strigând cu glas tare. O învinuia pe doamna Cazenave că l-a obligat să refuze oferta făcută de comitetul radical la ultimele alegeri. Nu-i dăduse voie să păstreze nici măcar locul de consilier general... S-au oprit la o depărtare de numai câţiva metri de locul unde Mathilde stătea la pândă. Bătrâna zicea:

— M-am gândit în primul rând la viaţa ta, înţelegi? La viaţa ta!

— Asta-i bună! Chiar ieri am vorbit cu Duluc care m-a asigurat că am o rezistenţă de taur. Mi-a prezis că o să vă înmormântez pe, toţi. Ai vrut, să trăiesc... lângă tine. Ăsta-i adevărul.

— Tu, şi o rezistenţă de taur? Duluc ţi-a spus aşa ca să te flateze. Ca şi când n-ar şti că după scarlatina pe care ai avut-o la zece ani ai făcut tot felul de complicaţii, care au derutat toţi doctorii! Şi pe urmă, ai uitat de bronşita cronică din anul când ai fost la armată?... Fără să mai vorbim de tot ceea ce de atunci ţi-ai pricinuit singur.

Încă un tur, şi când au reapărut, tânăra fată şi-a dat seama că motivul certei era acum altul:

— Ca să mă ţii strâns lângă tine, nu m-ai lăsat să mă însor. Ai avut grijă... ai avut grijă să rămân singur.

— Tu şi însurătoarea? Ştii că eşti nostim! Aş vrea să te văd făcând-o şi pe asta.

— Te rog, nu mă provoca!

Bătrâna ridicase din umeri. Respira greu şi-şi făcea vânt cu batista, ca să-şi răcorească faţa învineţită. Acum Mathilde cunoaşte motivul, ignorat de ea pe atunci, şi pe care se baza siguranţa mamei: adesea, după ce se certau seara, Fernand se urca în trenul, de Bordeaux, în mână cu o valiză aproape goală, ca să se întâlnească cu persoana aceea, căreia doamna Cazenave îi spunea *legătura* lui.

— Ştii, nenorocirea e că Fernand are o *legătură* la Bordeaux, pe strada Huguerie. Şi apoi adăuga: Dar a dresat-o bine. În privinţa asta pot să fiu liniştită. N-o să-l ruineze. Niciodată însă „legătura” n-a izbutit să-l reţină pe Fernand mai mult de trei zile: se întorcea acasă tremurând ca un ogar, pentru că uitase să-şi ia flanelele de corp –, mort de somn pentru că nu izbutea niciodată să doarmă cu altcineva în pat –, furios din pricina restaurantelor şi a bacşişurilor pe care trebuia să le dea –, în sfârşit, deşelat, deprimat, pentru că acest gen de exerciţii îi solicitau prea mult centrii nervoşi.

— Mâine dimineaţă plec cu trenul de zece.

— Treaba ta, fiule! Drum bun.

Mathilde îşi aminteşte şi acum tonul cu care el chelălăise această ameninţare, şi răspunsul mamei prin care i-a fost pecetluită soarta. Căci îndată ce i-a auzit, inima i-a dictat să plece şi ea cu trenul de zece.

Degeaba mai încerci să te amăgeşti. Nu-ţi tremură încă trupul – simţi doar o răceală care îţi închipui că provine, deşi nu eşti foarte convinsă, din răcoarea nopţii şi din transpiraţia îngheţată pe mâini şi pe picioare. Ţi-ai vrut nefericirea. N-ai avut niciun fel de atracţie pentru bărbatul acesta tomnatic. Doar un instinct de cârtiţă care te îndemna să încerci să ieşi cu tot dinadinsul din existenţa ta subordonată. Răul cel mai mare al sărăciei este că ne obligă să privim oamenii sub aspectul lor utilitar şi să nu ne mai intereseze decât câştigul pe care l-am avea de pe urma lor. Fiecare fiinţă, fiecare eveniment constituiau pentru tine tot atâtea semne de întrebare; le întorceai pe toate feţele, ca la un joc de cărţi, sperând să-ţi aducă reuşita. Împingeai orice uşă rămasă întredeschisă – ca o prizonieră căreia nu-i mai păsa dacă aceasta dădea într-un câmp pustiu sau într-o prăpastie. Desigur, n-ai crezut nicio clipă că urzelile tale ar putea să izbutească, când, sub pretext că te duci la dentist, în dimineaţa aceea, ai cumpărat un bilet de clasa a doua pentru Bordeaux, şi te-ai instalat pe banca din faţa lui Fernand Cazenave...

Mathilde nu mai are dubii: furtuna mortală o zguduie iarăşi, o doboară, o străpunge, vrea cu orice preţ s-o smulgă din rădăcini, ca pe un arbust plin de sevă. Îşi aminteşte că în copilărie, când avea febră, clănţănitul dinţilor o distra. Acum ar trebui să fie fericită. Vai, cum i se clatină patul! Prima dată, parcă nu se mişca atât de tare. Din adâncul acestui ciclon avea senzaţia stranie a nopţii liniştite învăluindu-i trupul chinuit. Şi universul acesta adormit şi inaccesibil era tulburat de foiala păsărilor trezite de lună. Sufla un vânt slab, unduind uşor coama înaltă a pomilor. Singură! Singură! Unde era tatăl care se aşeza pe marginea patului ei de copil bolnav şi cu o mână stângace îi dădea la o parte părul umed? Stătea la

lumina slabă a veiozei, şi corecta tezele elevilor până târziu, când sosea ora doctoriei. Morţii nu-i ajută să moară pe viii care le-au fost dragi. Ea rosti cu glas tare numele lui Jean, fratele care poate mai trăia. Ar fi trebuit să-l caute cu mai multă insistenţă, deşi el nu răspundea la nicio scrisoare... Unde s-o fi pierdut, oare, acest copil plăpând? Nu-i mai era frig. O cuprinsese pălălaia unei febre cumplite, şi simţea cum flacăra o înfăşoară toată, ca pe o tulpină fragedă de pin... Pe o plaja pustie şi mistuită de un cer dogoritor vedea un cadavru putrezit, pe care valurile mării îl acopereau cu spumă; se retrăgeau şi iarăşi îl cuprindeau, şi cu toate că obrazul acela era stâlcit şi de nerecunoscut, ea ştia că era al lui Jean, fratele ei. Şi totuşi, când a cuprins-o delirul nu l-a strigat în ajutor decât pe fratele ei. Căci nu iubise pe nimeni şi nimeni n-o iubise. Trupul i se zbătea în chinurile morţii, fără să le fi ştiut pe ale dragostei.

Leşinul îmbrăţişărilor nu o pregătise pentru eternul neant. Murea fără să-şi fi cunoscut propria taină.

IV

O oră mai târziu, mama Cazenave aprinse un chibrit, se uită la ceas şi îşi îndreptă urechea să asculte nu răsuflarea nopţii târzii şi liniştite, ci respiraţia fiului adorat, dincolo de peretele subţire. După ce-şi făcu un examen de conştiinţă, ea se ridică din pat, îşi băgă picioarele umflate în papuci, îmbrăcă un capot de culoare cafenie şi, ţinând în mână o lumânare, ieşi din odaie. Coborî scara; intră într-un coridor şi străbătu spaţiul gol al vestibulului. Iat-o în tabăra duşmană; înaintează tiptil pe treptele de lemn ale scării, dar scândura scârţâie sub greutatea trupului ei. Se opreşte, ascultă, porneşte din nou. În dreptul uşii stinge lumânarea, acum de prisos, şi trage cu urechea. Zorii cenuşii inundă treptele scării. Nu se aude niciun vaiet, niciun geamăt, afară de un zgomot ciudat şi aproape surd de castaniete. Dinţii clănţănesc în gură, clănţănesc până când, în sfârşit, izbucneşte un geamăt... Numai Dumnezeu a putut vedea expresia acestui cap de meduză la pândă, a cărei rivală trăgea să moară dincolo de uşa din faţă. Pe bătrână o ispiteşte gândul să nu intre, să lase lucrurilor mersul lor firesc... Şovăie, se retrage, se răzgândeşte, pune mâna pe clanţă.

— Cine-i acolo?

— Eu sunt, fata mea.

Veioza nu mai luminează odaia, dar prin obloane pătrunde o lumină rece. Mathilde vede această figură de coşmar înaintând spre ea. Dinţii îi clănţănesc, strigă:

— Lasă-mă. N-am nevoie de nimic. Am doar puţină temperatură.

Bătrâna o întreabă dacă nu vrea o chinină.

— Nu, nu vreau nimic, nimic decât să mă odihnesc, să mă întorc cu faţa la perete. Pleacă de aici!

— Cum vrei tu, fiica mea.

A plecat. Şi-a făcut datoria. N-are ce să-şi reproşeze. Facă-se voia Domnului!

Cu un gest de oroare cumplită, Mathilde îşi ridicase în sus amândouă mâinile, pe care, chiar după dispariţia duşmancei, uimită de culoarea lor violacee, le mai ţinu o clipă în faţa ochilor. Inima îi bătea nebuneşte, ca o pasăre strangulată şi care dă din aripi, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai slab. Încercă să-şi privească mai de aproape unghiile învineţite dar nu şi le mai desluşi... Şi, deşi o cuprinsese spaima, nu crezu în veşnicia acestei nopţi în care simţea că se scufundă: deoarece era singură pe lume, Mathilde nu-şi dădea seama că se află pe ţărmul cel mai îndepărtat al vieţii. Dacă ar fi fost iubită, îmbrăţişările celui drag ar fi forţat-o să încerce să se smulgă din strânsoarea neantului. Ea n-avu de cine să se desprindă fiindcă nu fusese legată de nimeni. Nicio voce solemnă nu se-auzi pomenind, la căpătâiul ei, numele unui Tată cumplit poate, şi nici n-o ameninţa nimeni cu îndurarea lui, poate neînduplecată. Niciun chip scăldat în lacrimi şi rămas în viaţă nu-i dădu prilejul să simtă cât de repede aluneca în întuneric. Moartea i-a fost uşoară ca a tuturor celor care nu sunt iubiţi.

V

— Auzi ce-ţi spune Duluc?

Balustrada palierului se clătina sub greutatea lui Duluc. Uşa de la odaia mortuară rămăsese întredeschisă. Se auzea cum Marie din Lados îşi sufla nasul. După treizeci de ani de practică medicală, Duluc cunoştea evoluţia cazurilor de infecţie puerperală: nu cumva Cazenave voia să-i dea lecţii de medicină? Patruzeci şi opt de ore după avort, bolnava nu mai are nevoie să fie vegheată...

— Să presupunem că ar fi vegheat-o cineva... Nu din pricina infecţiei a murit biata femeie. Inima nu i-a mai rezistat. Dacă nu era inima, ar mai fi trăit cel puţin trei zile. Am văzut şi cazuri care au supravieţuit peste o lună. Ţi-aminteşti că atunci când ţi-am ascultat nevasta pentru că avea gripă, ţi-am atras atenţia asupra aortei?

Geamurile mari ale scării murdăreau azurul. Fernand Cazenave îşi smulse braţul de sub strânsoarea maică-si, care o ţinea într-una cu:

— Auzi, dragă, ce-ţi spune Duluc?

În timp ce el, ca în transă, repeta pentru a treia oară:

— Ar fi trebuit să fie vegheată.

Dădu mâna cu Duluc, fără să i se uite în ochi, apoi se strecură prin spaţiul întunecos al uşii întredeschise şi o văzu pe Marie din Lados aplecată peste pat. Aşezându-se la o oarecare distanţă, lângă măsuţa cu picior, îşi dădu seama că ea tocmai termina de împletit pletele părului rămas încă viu.

O manevră de locomotivă făcu să vibreze paharul de apă, şi cum, pe palier, doamna Cazenave şi Duluc vorbeau cu glas tare, Fernand se concentra străduindu-se să înţeleagă ce-şi spuneau. Mai privise el vreodată un om mort? Da, în urmă cu treizeci şi şapte de ani, pe tatăl său,

în camera de la parter, transformată după aceea în birou. Cât de liniştită era mama lui! Îşi aminteşte şi acum cuvintele pe care i le-a spus când l-a sărutat pe obraji: „De azi înainte începem o viaţă nouă...”

Ea intră în cameră ţinând în mână telegramele, şi-şi privi, pe furiş, fiul împietrit. Din grădină se auzeau câteva glasuri: erau surorile de la azil şi, mai multe femei. Le îngăduie Fernand să vină s-o vadă pe moartă? El dă din cap în sens negativ. Ea îl ia de braţ:

— Hai, dragul meu. Te cunoşti doar. Nu trebuie să rămâi aici, o să-ţi facă rău.

El îşi desprinse braţul, fără să-şi întoarcă măcar capul. Ea coborî să spună celor veniţi să plece, apoi urcă şi începu să-l roage iarăşi să se ducă să se odihnească, folosind argumentele, obişnuite:

— Oboseala ta nu mai are niciun rost acum. Dacă te îmbolnăveşti, la ce ne foloseşte?...

El priveşte în gol. O întreabă:

— Cât zici că era ceasul când ai ascultat la uşă?

Ea îi răspunde că era cam în jur de ora patru.

— I-ai spus doctorului că ai auzit un clănţănit de dinţi.

— Adică, după ce m-am gândit bine, mi-am zis că zgomotul acela putea veni de la un clănţănit de dinţi.

— Şi de ce nu te-ai mai întors după aceea?

— Pentru că mi-a răspuns că n-o doare nimic, că are doar temperatură... N-a vrut nici măcar să ia o chinină. Am plecat foarte liniştită.

— Nu atât de liniştită, pentru că la ora şase ai trecut din nou pe la ea...

Ea nu răspunde nimic, tulburată nu de faptul că era interogată ca la tribunal, ci de accentul dureros pe care-l simte în glasul fiului iubit. Se linişteşte zicându-şi: „Are scrupule”. Îşi repetă: „Nu, Fernand nu suferă. Dar cât este de îngrozit!” Dacă Mathilde ar fi fost în viaţă, n-ar fi putut suporta privirea cu care bătrâna îi învăluia trupul, pentru totdeauna indiferent. Trebuia să coboare să scrie invitaţiile pentru înmormântare, era o chestiune urgentă, şi totuşi nu se putea hotărî să-i lase singuri. Ce n-ar fi dat să-l poată

smulge de lângă patul moartei! Şi deodată îi fu ruşine de ce simţea. Îşi aminti de o reproducere dintr-un volum ilustrat al lui Michelet: un Papă care, după ce-şi dezgroapă predecesorul, îl judecă, îl condamnă, se năpusteşte cu înverşunare asupra cadavrului mumificat...

O noapte, doar o singură noapte, şi pe urmă or s-o bage în sicriu; mâine acest trup o să zacă într-un înveliş de plumb, iar Fernand n-o să mai vadă decât un triplu cosciug definitiv închis. În sfârşit, n-o să-i mai poată privi chipul! Dar cu câtă ardoare se uită la ea! Niciodată n-a mai privit el pe cineva atât de intens şi cu atâta tristeţe. Bătrâna se apropie din nou, îl ia de mână şi-i porunceşte cu glas rugător:

— Hai, vino!

El o respinge. Ea se îndreaptă spre uşă. Cât de liniştit, cât de destins, cât de fericit şi cât de drăgăstos părea chipul moartei întinsă pe pat!

Ea coboară respirând greu şi începe să scrie adresele. Departe de moartă, îşi recâştigase sângele rece. De ce să se mai necăjească? Nu va fi Fernand de-acum înainte numai al ei? Marie din Lados vine s-o anunţe pe coniţa că domnul o roagă să nu-l aştepte cu masa de prânz. Zâmbeşte: exagerarea asta o liniştea: moarta n-o să-l mai poată reţine multă vreme. Nu era el omul care să se sinchisească de un cadavru. Dar cea mai mare plăcere a lui era să-şi chinuie mama. Greşise când voise să-l îndepărteze cu forţa de lângă moartă: dacă s-ar fi arătat nepăsătoare, el ar fi renunţat de mult... În cel mai rău caz o să coboare pentru masa de seară.

Ea rămase toată ziua în salonul cu obloanele închise, cu oglinzile acoperite, cu fotoliile învăluite, trebuind să primească femeile îmbrăcate în rochii negre şi care şuşoteau pe sub voaleta trasă peste faţă. Toate lăudară curajul doamnei Cazenave. Şi toate sperară că pe la ora patru or să fie servite cu ceva, măcar cu un biscuit, fie ca să nu zică că şi-au pierdut ziua degeaba, fie pentru că moartea trezise în ele instinctul tradiţiilor milenare,

dorinţa confuză a libaţiunilor care liniştesc sufletul mortului. Dar trebuiră să plece fără să ia nimic în gură. După ce îşi petrecu ultima vizitatoare, Félicité o întrebă pe Marie din Lados dacă domnul a coborât. Slujnica răspunse că domnul mai era încă sus şi că-i poruncise să-i ducă pentru ora şapte un ou făcut ochi în bulion, halatul de casă, papucii şi sticla cu rachiu de Armagnac. Ea a spus-o întotdeauna: conaşul era un Péloueyre, făcea pe răul dar de fapt avea o inimă de aur... Marie din Lados simţi că era cazul să tacă, cu toată că în întunericul din vestibul nu vedea decât vag trupul greoi şi imobil al stăpânei.

— Du-te la bucătărie, toanto!

Îi porunci cu acelaşi glas cu care, în urmă cu patruzeci de ani, bătrânul Péloueyre striga la Marie din Lados când ea, tânără pe atunci, cădea frântă de oboseală pe câte un scaun: „Ridică-te, leneşo”. Nu răbda să vadă servitorii odihnindu-se în faţa lui. Pe vremea aceea, chiar şi când mânca, Marie din Lados rămânea în picioare; înfuleca repede câte ceva în timp ce-şi servea stăpânii. N-avea dreptul să se aşeze pe scaun decât seara, după cină, şi chiar şi atunci cu condiţia să toarcă. Cearceafurile din cânepă zgrunţuroasă, ţesute de slujnicele moarte, învăluiau acolo sus, trupul ce nu mai suferea.

Doamna Cazenave cină singură, stând cu urechea la pândă, convinsă că dintr-o clipă în alta va auzi treptele scării trosnind sub paşii fiului zdrobit de oboseală. După ce termină de mâncat, i se păru că-l aude în sfârşit venind, şi-şi luă iute un aer nepăsător: dar nu era decât rapidul de la ora opt, sub zguduiturile căruia se deschisese uşa de la pod.

— Mâine seară o să se predea.

Îşi aruncă un şal pe spinare şi coborî în grădină. Vântul dinspre răsărit aducea mirosul fumului din gară, dar mireasma florilor de tei şi de iasomie era mai puternică decât duhoarea de cărbune. În arborii plini cu păsări se auzi o ultimă zbatere de aripi. Bătrâna ridică privirea către obloanele prin care răzbea o dâră de lumină funebră. Spuse în şoaptă: „O să fii odihnit, mâine, scumpule”. Când

trecu pe sub ramurile unei magnolia, o privighetoare zburătă speriată. Iar când călcă pe iarba uscată şi prăfuită, greierii se opriră din ţârâit. Îşi imagina fiul dârdâind de frig, în zori, în faţa cadavrului din ajun. Ce înfăţişare bizară trebuia să aibă el, căruia îi era aşa de frică de moarte!

VI

Într-adevăr, el avea o înfăţişare bizară. Înfăşurat în halatul de culoare închisă, cu capul sprijinit de speteaza jilţului, o privea fix pe Mathilde. Pe măsuţa cu picior se afla paharul de Armagnac, din care băuse mai tot timpul. În jurul celor două lumânări aprinse zburau fluturi de noapte lovindu-şi umbrele de tavan. La un moment dat el pronunţă numele Mathildei cu un glas, pe care maică-sa, dacă l-ar fi auzit, nu l-ar fi recunoscut. Se ridică, se apropie de pat, alungă o muscă, şi cercetă cu ochii pierduţi frumuseţea eternă din faţa lui. Îşi repeta în gând: „Am fost orb! orb...” Fără să-şi dea seama că pentru prima oară vedea cu adevărat acest chip înnobilat de moarte: nu mai rămăsese nimic din înfăţişarea avidă, aspră, mereu la pândă a fetei sărace care face totul din calcul, dispreţuieşte şi-şi bate joc de toţi; nimic din fiara încolţită şi care se apără cu dinţii, nimic din faţa aceea trudită şi hăituită. Poate că dacă ar fi fost fericită şi iubită în timpul vieţii, Mathilde ar fi avut chipul acesta peste care domnea acum pacea, obrazul acesta calm. „Am fost orb... orb...” Uşor ameţit din pricina rachiului băut, Fernand asculta cum din adâncul sufletului său ţâşnea durerea. O primea, ca îmbătat, pe această necunoscută. Era în el ca un fluviu în care se topesc sloiurile de gheaţă ale unei ierni neobişnuit de lungi. Aşteptase vârsta de cincizeci de ani ca să sufere din pricina altei fiinţe. Ceea ce majoritatea oamenilor descoperă la vârsta adolescenţei, el afla abia în seara aceasta. O vrajă amară îl lega de cadavrul întins pe pat. Se mai apropie o dată şi-i atinse faţa cu degetul. Mult timp după ce-l retrase, degetul mai păstră senzaţia unei răceli nesfârşite.

Ceva nedefinit dispărea de pe faţa aceea – era clipa

cumplită când începi să spui despre un mort: „Se schimbă...” Fernand ieşi şi privi în josul scărilor scăldate în întuneric. Trecea acelaşi tren pe care-l auzise şi Mathilde, în ajun, când trăgea să moară. Casa, imobilul acesta uriaş, se cutremura întocmai ca în nopţile în care ea nu putea închide ochii de teamă. Fernand îşi aminti că-i promisese să pună obloane pline la parter. Se gândea mereu la asta, alinându-se cu ideea că, în timpul, cât fusese însărcinată, se purtase mai blând cu dânsa. Se întoarse în cameră. Oare duhoarea stăruia doar în închipuirea lui, sau emana din cadavrul acela ce se lipise parcă de cearşafuri, şi de care acum îi era scârbă? Deschise larg fereastra; dădu persienele la o parte, Nu făcea parte din categoria oamenilor obişnuiţi să stea cu ochii la stele în loc să doarmă. Privea mişcarea mută a universului şi avea impresia că asistă la un miracol, că încearcă să pătrundă un mister.

Nelinişstea care altă dată îl îndemna să decupeze maxime din cărţi, devenea şi mai apăsătoare. Era o biată fiinţă vie, stând în picioare, între fereastră şi pat, între un univers mort şi un trup mort.

Nemaiavând curajul să se apropie de cadavru, Fernand rămase lângă fereastră, sorbind aerul nopţii încărcat de miresme. Mirosul ierbii şi foşnetele din întuneric îi dădeau senzaţia unei fericiri pe care ar fi putut-o avea, şi care-i va rămâne pentru totdeauna străină. Îşi strânse pumnii: nu putea accepta dispariţia Mathildei. Dacă în clipa aceea maică-sa ar fi intrat pe uşă, el ar fi strigat: „Nu vreau să moară Mathilde!”, cu acelaşi glas cu care, în copilărie, când era bolnav, cerea ca toată lumea să se culce o dată cu el sau când, în ziua de naştere, voia să i se deşurubeze unul din căluşeii de la bâlci, să mănânce căpşuni în decembrie, sau să se joace cu o puşcă adevărată care să omoare oameni. Amintindu-şi de o cugetare decupată, privitoare la nemurirea sufletului, el ridică din umeri: sufletul Mathildei! puţin îi păsa de sufletul ei! Or fi oare imbecili care se consolează cu aşa ceva? Ceea ce voia el să

aibă viu, era trupul ei. Pe obrazul temător şi neîncrezător al Mathildei în viaţă ar fi vrut el să vadă răsărind fericirea. Acest om altădată incapabil de simţire, fie chiar şi în dragostea carnală, înţelegea prea târziu că până şi corpul nostru caută, descoperă plăcerea zăcând în afara lui, numai când se împreună cu carnea altui trup pe care îl facem fericit. Fernand îşi simţi unghiile pe frunte. O vietate nocturnă suspină atât de aproape de casă, încât inima îi zvâcni, şi se dădu înapoi, zicându-şi: „E poate fregassa...” (pasăre misterioasă a landei atrasă nu de casele unde a murit cineva, ci de acelea în care moartea da târcoale). Noaptea era în toi. De-acum şi până la ora cinci nu va mai trece niciun tren. Nicio adiere nu va mai tulbura aţipirea frunzelor. Dinspre pajişti nu venea decât murmurul stins al unui vis vegetal. Fernand se apropie de garderob, dar se îndepărtă îndată, zărindu-şi în oglindă chipul înfricoşător – de parcă descompunerea din trupul Mathildei la o depărtare de trei metri, s-ar fi produs şi în el. Vietatea nocturnă suspină iarăşi atât de aproape, încât ai fi zis că se află în cameră. Poate se lăsase pe coşul casei, poate că era chiar în sobă! Fernand privea uşiţa neagră de fier: zgomotul acela sinistru nu era o zbatere de aripi? Se trase spre uşă. Era învins. Se întorcea la maică-sa; căci nu degeaba, în pavilionul celălalt, bătrâna stătea pe pat abţinându-se să alerge în ajutorul ingratului. Auzise şi ea zborul pasării nocturne, şi îşi zicea fericită: „N-o să mai întârzie mult, îl cunosc eu!”

Când Fernand se năpusti pe palier, Marie din Lados cu lampa în mână, lumina cuşca scării. Era îmbrăcată ca în zilele de sărbătoare, legată la cap cu un şal negru de sub care ieşea lobul lunguieţ al urechilor ei de femeie bătrână. S-a gândit că poate domnului i-o fi somn. El îi smulse lampa din mână şi coborî atât de repede încât, când ajunse pe coridor, lumina se stinse. Intră în odaia lui şi se dezbrăcă pe dibuite, adormind, în vreme ce mama sufla şi ea în lumânare – renunţând să-l sărute, pentru că dincolo de peretele subţire auzise sforăitul dragului ei. Sus, Marie din Lados nu se rezemase de speteaza jilţului: aşezată cu

bustul drept, proiecta pe perete o umbră stranie: gura ei ştirbă se mişca cu repeziciune. Boabele şiragului de mătănii din poala şorţului păreau să fie din porumb şi din orz.

VII

Cu vălul tras pe faţă, în ciuda zăpuşelii lăsată de dimineaţă, Félicité Cazenave ieşi pe poarta dinspre răsărit şi porni pe şoseaua din marginea liniei ferate „Bordeaux-Cette”. Mergea cu pieptul scos în afară, cu mâinile pe burtă, cu poalele rochiei măturând balega de cal şi praful de pe drum. După ce făcu câţiva paşi pe şosea, o luă la dreapta spre cimitir. Nu trecu pragul împărăţiei morţilor: bătu doar cu degetul arătător în poarta cu geamlâc a paznicului. O voce morocănoasă – vocea unuia care ştia că n-o să capete bacşiş – îi răspunse, fără să mai aştepte întrebarea, că domnul Cazenave nu mai trecuse pe acolo de aproape şase zile. Ea plecă respirând greu, dar cu inima uşurată, atribuindu-şi un punct în lupta cu nora moartă. În săptămâna de după înmormântare (când Fernand apăruse cu privirea halucinată, purtând pe faţă toate semnele unei dureri ce uluise orăşelul), n-a fost dimineaţă în care el să nu se ducă la mormântul nevestei, în mână cu un bucheţel de flori, rupte cu stângăcie, cu tulpina foarte scurtă – aşa cum fac copiii. Iată că, în sfârşit, o lăsa mai moale cu vizitele la cimitir! Félicité îşi spuse în gând: ăsta e începutul. Făcea concesii nevoii de îmbărbătare. Dar în fond, ce istovire! Femeie de acţiune, armele ei obişnuite se dovedeau fără eficacitate în lupta cu o fantomă. Nu ştia să lupte decât cu oamenii vii. Tactica moartei o deruta: tupilată în inima lui Fernand, îl stăpânea ca pe o fortăreaţă. Bineînţeles, Félicité prevăzuse dorinţa de răzbunare a fiului prea iubit, ura lui, ba chiar ştia că nevoia lui din totdeauna de a o face să sufere se va manifesta acum şi mai puternic. (Când era copil lovea cu genunchii în fotoliul maică-si şi nu înceta decât în clipa când ea îi striga să se astâmpere.) Dar comportarea lui de-

acum era total diferită; indiferenţa, atitudinea lui nepăsătoare îi încurca jocul „o împiedica să acţioneze. Redeschise poarta dinspre răsărit şi se simţi sfârşită; transpirată sub veşmintele de doliu. Simţi în nări mirosul tare al merişorilor bătrâni din jurul manejului de scos apa, şi unde măgăriţa Grisette dormea de-a-npicioarele pe drumeagul ei de bălegar. Cu gestul de fiecare zi, Félicité împunse cu vârful umbrelei pielea bătucită a animalului care zvârli din copitele de dinapoi, începând să meargă. „Ce importanţă mai are, îşi zicea ea, dacă se duce să viseze pe câmp sau la cimitir, de vreme ce gândul îi e tot la cealaltă!...” În dimineaţa aceea, Fernand plecase de acasă, la fel ca în toate dimineţile, cu umerii puţin aduşi, îmbrăcat cu o haină de alpaca cu miros înţepător, pe cap cu o pălărie de paie veche de trei ani şi dată la vopsit. Când amiaza îl va aduce înapoi şi îl va obliga să se aşeze pe scaunul din faţa mamei, atunci, mai ales, va părea şi mai absorbit. Nu-l mai interesa nimic; niciuna din aluziile care altădată l-ar fi scos din ţâţâni nu mai aveau efect asupra lui. La fereastra biroului pe platforma de unde putea pândi întoarcerea fiului, Félicité se instală ca o bătrână regină deposedată. Cu împletitura părăsită în poală, ea nu-şi mai dezlipea ochii de pe poarta scundă. Expresul de la ora unsprezece o avertiză că Fernand trebuia să apară. Şi fiecare sosire a dragului ei era aşteptată cu emoţia că poate, în sfârşit, îl va vedea eliberat de vraja moartei. „O să se întoarcă iar la mine, îşi spunea mereu mama. La cincizeci de ani e greu să te mai schimbi.” Era sigură că el nu se schimbase: rămăsese acelaşi băieţel dând din picioare când îl alăpta. Nu accepta ideea morţii Mathildei; ea murise, dar el nu voia să fie moartă. Nici chiar moartea nu-i putea stăvili această dorinţă nebunească. Félicité coborî de pe platformă şi, pentru că fiul nu-şi făcuse încă apariţia, se plimba de colo până colo prin cameră spunându-şi pentru a suta oară: „Să vedem; să mă gândesc; m-am urcat; am bătut la uşă; am întrebat-o dacă o doare ceva; ea mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic...” Da, dar când te-ai întors în odaia ta, ai luat dicţionarul de

medicină şi ai deschis în dreptul cuvântului *infecţie...*

Cum stătea aşa, dusă pe gânduri, rămase surprinsă auzindu-l pe Fernand intrând în vestibul şi întrebând-o pe Marie din Lados dacă „masa e gata”. Cum mai era un sfert de ceas până la dejun, fiul ieşi în grădină. Félicité îl pândea ascunsă după perdea. El stătea în picioare în mijlocul aleii. La ce se uita oare? Mama nu bănuia că se gândea la camera din strada Huguerie, unde o dată pe lună îl aştepta „legătura” lui. În faţa ferestrei, întinse pe o sfoară, atârnau câteva prosoape. „Legătura” îl poreclise „bătrânul meu zgârcit” pentru că, oricât s-ar fi străduit, nu reuşea să smulgă de la el niciun ban în plus peste tariful fixat. Acesta era romanul de dragoste al lui Fernand Cazenave. El îşi îndreptă ochii către fereastra Mathildei: „În orice caz, îşi zise, când a fost însărcinată şi-a putut da seama că o iubeam, că-i luam apărarea în faţa mamei. Dar ea a crezut că era din cauza copilului...” Zadarnic se străduia să-şi amintească de toate împrejurările când se arătase blând cu ea. În clipa aceea nu-i venea în minte decât ultima călătorie făcută cu Mathilde la Bordeaux: cât de tare îl indispuseseră cumpărăturile pentru trusoul copilului! „Pe vremea mea, bombănea el, mamele nu acceptau să cumpere nimic de-a gata. Era mândria lor să tricoteze singure totul!” Mathilde se târa în urma lui, mută, deznădăjduită. Intraseră într-un restaurant ceva mai arătos decât cele în care o ducea el de obicei: pe mese erau aşezate glastre cu flori. Ea îşi pusese şervetul în poală şi surâdea, în sfârşit, fericită, cu faţa destinsă. „Nu, domnule, nu servim decât *à la carte”,* i-a răspuns chelnerul lui Fernand care ceruse „un menu fix”. Atunci, după ce şi-a aruncat un ochi furios peste lista de bucate, el s-a ridicat îndreptându-se spre vestiar. Au trebuit să traverseze încă o dată încăperea unde clienţii îşi vorbeau în şoaptă, iar chelnerii râdeau batjocoritor. Mergeau pe trotuarul fierbinte al aleii Tourny. Fernand se făcea că nu observă că plânge...

El se întoarse. Doamna Cazenave se ridică pe picioarele

ei greoaie şi îl întâmpină în vestibul.

— Ce cald ţi-a fost, bietul de tine.

Îşi scoase batista, voind să-i şteargă faţa transpirată. El se feri.

— Eşti ud leoarcă. Du-te şi te schimbă, ai să te îmbolnăveşti.

Văzând că nu răspunde nimic, ea adăugă:

— Ţi-am pus pe pat rufele de schimb. Cu stângăcie, şi înfuriindu-se brusc, mama îl urmă cu paşi repezi până în birou: Dacă o să te îmbolnăveşti, cine va fi nevoit să te îngrijească? Eu, desigur.

El o privi, în sfârşit, şi-i spuse:

— Ei bine, n-ai decât să mă laşi şi pe mine să crăp.

Lovitura primită o făcu să se clatine pe picioare, nu ştiu ce să răspundă. Trecură prin bucătărie, dar nu mai ridicară capacele cratiţelor cum făceau altădată, şi intrară în sufrageria întunecoasă şi mirosind a mâncare.

— Nu ţi-e foame?

Zdrobită de durere, spunea într-una*:* „Nu ţi-e foame?” – întrebare care în landă anunţă boala şi moartea. Cine a pierdut pofta de mâncare, a pierdut gustul lucrului cel mai bun de pe lume. Nu-i mai rămâne decât să se întindă pe pat şi să-şi aştepte sfârşitul. Marie din Lados adăugă:

— Nici coniţei nu-i e foame?

Nu se mai prefăcea ca pe vremea când, voind s-o constrângă pe Mathilde, care preluase conducerea casei, să renunţe la această sarcină, mama şi fiul, de comun acord, strâmbau din nas în faţa fiecărui fel de mâncare.

Félicité se trezi singură în birou; dragul ei nu o urmase. Iată, era ora cafelei când, altădată, aşezaţi unul lângă celălalt, pe canapeaua din piele neagră – capul mamei sprijinit de umărul fiului – citeau împreună ziarul, glumind ca doi liceeni; iar când tânăra nevastă deschidea uşa, ei se îndepărtau brusc, simulând că erau întrerupţi în mijlocul unei fraze. Lui Félicité i se pare că aude şi acum tonul de dăscăliţă ofensată cu care duşmanca întreba: „Vă deranjez?” – „Deloc. Absolut deloc. Ne-am spus ce aveam să ne spunem.”

Aceste hărţuieli zilnice alcătuiau fericirea bătrânei, erau însăşi viaţa ei. Unde se ascundea acum dragul ei? Poate că se simţea obosit şi s-o fi dus să se întindă pe pat. Drumurile astea prea lungi îl extenuau. Făcea o crimă punându-şi plămânii şi inima la astfel de încercări... Descumpănită, îndurerată, ar fi vrut să alerge până la el. Cu ce folos? El se închidea acum cu zăvorul, ca şi cum ea ar fi fost Mathilde.

Prin obloanele întredeschise pătrundea o fâşie de soare făcând să strălucească rama unei fotografii de pe şemineu, îndrăgită mult de Félicité: la o lună după căsătorie, mama, fiul şi nora s-au pozat la un fotograf ambulant. Dar, cu două secunde înainte de declicul aparatului, Fernand şi-a desprins braţul de-al nevestei ca să şi-l sprijine de-al mamei. Aşa că, în fotografia din ramă, mama şi fiul îşi zâmbesc fericiţi în prim-plan, în timp ce tânăra femeie stă în spatele lor, cu mâinile atârnând şi fără să surâdă.

Doamna Cazenave nu-şi putu înăbuşi dorinţa de a contempla încă o dată această mărturie a zilelor fericite. Dar când se apropie de ea tresări: rama era goală. Se uită pe masă şi văzu foarfecele cu care Fernand îşi tăia maximele – privi apoi spre coşul de hârtii. Dumnezeule! prin ochiurile împletiturilor de nuia îşi zări zâmbetul, nasul în vânt, pântecul! Scoase repede fotografia destinată lăzii de gunoi. Ticălosul, decupase chipul Mathildei: cu siguranţă că-l pusese într-un portofel, în buzunarul din dreptul pieptului. Când era singur, probabil că-i săruta imaginea, cuprins de extaz... Timp de două săptămâni, bătrâna femeie îndurase totul fără să crâcnească; acum însă, această dovadă materială a pierderii dragostei o zgudui. O mânie îngrozitoare distrugea în ea toate stavilele, făcând să-i tremure mâinile cu degete noduroase. Bătu din picior ca în ziua când îi strigase Mathildei: „N-o să-mi iei fiul! N-o să fie al tău niciodată!” Se îndreptă spre uşă. Avea expresia îndărătnică, încordată, a unei femei ascunzând sub haină un revolver încărcat, o sticluţă cu vitriol. Poate că nu există mai multe iubiri. Poate că nu e posibilă decât o singură iubire. Această femeie bătrână era

chinuită de gândul că-şi pierduse puterea asupra fiului: era în ea o dorinţă de posesiune, de dominare spirituală, mai aprigă decât aceea care împinge la unirea, la contopirea, la devorarea a două trupuri tinere.

Cu respiraţia tăiată, mama împinse obloanele. Arşiţa amiezii se lăsase peste grădina uscată. Nisipul aleilor ce-şi croiau drumul printre peluzele prăfuite avea culoarea cenuşii. Gâfâitul unui tren plecând din gară semăna cu respiraţia unui piept apăsat. Plină de indignare, bătrâna îşi urni şoldurile greoaie şi se năpusti pe scări. Pe măsură ce urca treptele, respira tot mai greu, dar până la urmă ajunse în odaia ingratului. Nimeni. Pe jos zăceau tot felul de sticluţe goale, aerul mirosea a urină. Félicité îşi văzu faţa vânătă în oglindă şi se îngrozi. Unde să dea de urma ticălosului, dacă nu în camera duşmancei? Coborî îndoindu-şi genunchii anchilozaţi, intră în coridor, trecu prin vestibulul întunecos, ajunse în alt coridor şi urcă scara ce ducea spre moartea atotputernică. Frântă de oboseală, mama rămase câteva clipe nemişcată în faţa uşii, aşa cum făcuse în noaptea agoniei. Asculta. Dar pe obrazul acestei bătrâne trăgând cu urechea, Dumnezeu nu mai văzu răsfrângându-se, ca în noaptea aceea, uimirea, speranţa, apoi satisfacţia imensă a ucigaşului. Tremurând, ea asculta încordată un sforăit slab urmat de un sughiţ, apoi o sufocare pe care o cunoştea – melodia îndrăgită a nopţilor ei, dovada certă a prezenţei adorate dincolo de perete. Atunci stătea de veghe, ascultând până târziu răsuflarea fiului adormit, şi cea mai mare fericire a ei era când avea insomnii... Astăzi, însă, moartea stăpânea somnul fiului drag. Din nou o cuprinse un val de furie oarbă şi apăsă clanţa.

Félicité clipi din ochi: prin ferestrele larg deschise lumina puternică de iunie inunda camera. Mirosul tare al crinilor din cele două glastre de pe măsuţa cu picior umplea încăperea, de parcă geamurile ar fi fost închise. Între glastre, încadrată într-o ramă de scoici (suvenir din Arcachon), prea mare pentru poza din ea, trona imaginea Mathildei, decupată cu pioşenie. În faţa fotografiei erau

aşezate diamantul minuscul pe care el i-l oferise la logodnă, verigheta, o pereche de mănuşi albe, uzate. În sfârşit, în faţa acestor relicve, prăbuşit în jilţ, cu capul atârnând în gol, Fernand sforăia cuprins de un somn adânc. Un bondar bâzâia lovindu-se de tavan şi de oglinzi, până când descoperi fereastra deschisă. Atunci zumzetul lui se pierdu în văzduhul de foc.

Pantofii bătrânei scârţâiră. Fernand îşi schimbă poziţia. Ea se opri, făcu apoi un pas spre măsuţa cu picior şi ridicându-şi mâinile în sus, schiţă gestul lui Polyeucte – distrugătorul de idoli. Să scuipe pe fotografie, să o rupă, să o calce în picioare? Nu îndrăzni. Capul lui Fernand căzu pe cotul sprijinit de masă, iar mama nu mai văzu decât o sferă uriaşă acoperită cu un păr răvăşit, de culoarea cenuşii. Îşi simţi obrazul rece şi ud de sudoare. Ochii i se împăienjeniră. Sângele îi vâjâia în urechi, ca vuietul mării într-o cochilie de scoică. Simţea nevoia să vorbească, dar avea limba încleştată. Nu-şi dădea seama dacă sunetul pe care-l auzea provenea de la greieri, de la muşte, sau din propriile-i artere. O mână nevăzută o împinse spre pat, o trânti pe salteaua pe care suferise, pe care murise Mathilde. Bătrâna se chirci ca un animal şi aştepta, în sfârşit, ochii i se dezlipiră şi gâtlejul i se deznodă: pasărea sumbră zburase spre larg. Începu să respire. Fiul dormea mai departe cu sforăitul lui sughiţat. Din pricina spaimei prin care abia trecuse, bătrâna avea trupul, leoarcă de transpiraţie şi tremura ca varga. Învăluia acum cu o privire, mai mult temătoare decât duşmănoasă, altarul îmbrăţişat de bărbatul acesta distrus.

VIII

La masa de seară, Fernand nu mai simţi încordarea obişnuită a perioadelor de ostilitate. Până şi înfăţişarea mamei îl miră: ea care stătea de obicei cu bustul drept, într-o atitudine maiestuoasă, dominatoare, de data asta avea umerii aduşi, faţa pământie şi obrajii căzuţi. Îl cuprinse nu mila, ci o imensă plictiseală, gândindu-se la ce scandal o să facă după lovitura pe care se pregătea să i-o dea. Ea o primi însă mai rece decât s-ar fi aşteptat: ceea ce văzuse în dimineaţa aceea chiar, o avertizase. De aceea nici măcar nu tresări când Marie din Lados veni să-i ceară un rând de schimburi, ca să facă patul conaşului în camera bietei doamne. Îi dădu servitoarei cheia de la dulap, îşi sărută fiul pe frunte, şi-şi luă lumânarea. Fernand îşi închipui că voia să joace tare. Dar nu, ea nu mai făcea niciun joc. Ştiindu-se de acum trădată în inima fiului, nu o mai surprindea faptul că el trecea la duşmancă cu arme şi bagaje.

Se retrase în camera ei, dar liniştea neobişnuită îi produse teamă. I se păru că aude pentru prima oară tresărirea casei, pe care, în interesul negoţului său (lemn din nord şi din regiune), bărbatul ei, Numa Cazenave, o construise în faţa gării. Când rămăsese văduvă, între ea şi spaima de întuneric se interpusese răsuflarea răguşită a fiului drag, dincolo de peretele subţire. Nici paşii furişaţi, nici huruitul de pe podul de fier de peste râu, nici freamătul echinocţiului, nici trilul privighetorilor din liliecii înfloriţi, nimic n-o mai interesa în clipa când îşi auzea fiul respirând în somn. Cele câteva ore pe care Fernand a trebuit să le petreacă cu Mathilde, dădeau un preţ şi mai mare prezenţei sale recucerite. Şi iată că astă-seară, Félicité se simţea ca o străină în casa în care trăise şi-şi

petrecuse nopţile timp de o jumătate de veac! Ultimul tren dinaintea celui din zori zgudui geamurile. De aici încolo n-or să mai treacă decât mărfarele nesfârşite ale căror locomotive nu şuieră deloc şi care se aud ca prin vis. N-are niciun rost să mai stai cu faţa la perete, cu buzele lipite de zidul subţire, în dosul căruia fiul tău nu mai doarme cu respiraţia întretăiată. Întoarce-te pe partea cealaltă. Închide ochii şi nu te mai gândi la nimic... Deodată tresări brusc.

— Umblă cineva prin grădină.

Să fi fost într-adevăr cineva? Câteodată, vântul unduie frunzele atât de încet, încât ai jura că e un zgomot de paşi. Félicité aprinse un chibrit, nu mai auzi nimic, îl stinse din nou. Dar în gând văzu această casă mare, învăluită în întuneric, fără apărare şi fără obloane la uşile cu ferestre. Îşi imagină faţa unui om viclean lipită de geamul pe care-l tăia cu un diamant neauzit. Cum să-l convingă pe Fernand să pună obloanele la care ea se opusese când îl rugase Mathilde? Cel mai nimerit ar fi să-i reamintească această dorinţă a răposatei, el o va îndeplini cu pioşenie. Atunci Félicité îşi dădu seama că neliniştea ei din noaptea aceasta fusese neliniştea zilnică a tinerei femei. Coincidenţă, întâmplare? Bătrâna ridică din umeri, se mustră. Dar întâmplările povestite de servitori şi uitate demult, îi veniră în minte, prinseră viaţă, răsăriră din adâncul unei copilării sperioase. Nu, nu-i adevărat, morţii nu se răzbună. Mathilde putrezea cu fiecare secundă câte puţin, acolo, în cavoul al treilea, în partea stângă, lângă peretele din fund. Şi totuşi, ochii lui Félicité scrutau întunericul ca şi cum ar fi presimţit, dincolo de aparenţe, o lume necunoscută şi nenumărată. Forţă un zâmbet. Ea nu credea decât pe ce punea mâna. Se născuse pe vremurile când landa era legată de restul universului numai prin drumurile de nisip. Teroarea alungase preoţii din ţinut. Mama lui Félicité îşi făcuse prima comuniune în ziua căsătoriei. La începutul ultimului secol, copiii din landă nu adorau decât soarele dogorâtor, nu cunoşteau decât forţa divină a focului devorator al pădurilor de pini – zeu aprig

alergând ca o licărire şi lăsând în urmă o pădure uriaşă de torţe aprinse.

Coborând ceva mai târziu ca de obicei, pentru că nu adormise decât în zori, mama văzu pe lada de lemne bastonul şi pălăria lui Fernand. De ce nu ieşise încă? Marie din Lados îi spuse că domnul mai doarme. Coniţa putea să vadă că obloanele erau închise. Cu ochii pironiţi pe ferestrele lui, Félicité suferea, de parcă cealaltă l-ar fi strâns în braţe pe Fernand. Îşi şopti: „Sunt nebună...” Când trăia Mathilde, suferise oare asemenea chinuri? Îşi repetă: „Ştii bine că nu mai e acolo. Nu mai era acolo, şi totuşi îl reţinea în pat pe acela care, când trăia, fugise de ea. Félicité nu-şi amintea să fi suferit aşa de groaznic, nici chiar a doua zi de după cununia fiului. Atunci însă era sigură de victorie. La o săptămână după nuntă, când cei doi erau încă la Biarritz, ea a primit de la Fernand o scrisoare care o bucurase atât de mult, încât, recitind-o de nenumărate ori, ţinea minte pe dinafară pasajele cele mai frumoase: *„... Aveai dreptate: numai o mamă mă poate înţelege aşa cum sunt cu adevărat. Toate celelalte femei sunt nişte străine. Cred că ne iubesc, dar nu se gândesc decât la ele. Întâi plăcerea lor şi după aceea sănătatea noastră. Li se pare legal să risipim banii pe fanteziile lor absurde. Cele mai pretenţioase sunt cele care înaintea căsătoriei mureau de foame. Ţi-aduci aminte de hotelul acela de lângă gara Bayonne, care poate că nu e prea luxos, dar unde noi ne-am simţit foarte bine? Ei da, Mathilde n-a vrut să rămânem acolo pentru că pretindea că văzuse o ploşniţă moartă şi găleata mirosea urât. A trebuit să ne instalăm într-unul din hotelurile pe care nu le pot suferi şi unde o grămadă de oameni, deşi nu-ţi fac niciun serviciu, ridică din umeri chiar când le dai un franc bacşiş! Mathilde zice că sunt zgârcit, şi nu-mi vorbeşte decât despre ea. N-o interesează nimic în legătură cu persoana mea. Iar eu care mă plângeam că eşti prea atentă cu mine! Te asigur că puţin îi pasă de sănătatea mea. Nu e vina ei că nu m-am îmbolnăvit încă. Când*

suntem în tren, face un curent de nesuportat. Se scoală noaptea în timp ce dorm şi deschide fereastra. Inutil să-ţi mai spun că durerile din umărul stâng au început să mă înţepe. Mă ironizează mereu, critică toate obiceiurile familiei noastre, spune că e dezgustător să nu te speli seara – lucru inutil pentru că tot trebuie să-l faci din nou dimineaţa. Şi nu-ţi pot mărturisi decât o infimă parte din ceea ce îndur. Nu-ţi fie teamă, mamă, fiul tău îşi va face datoria până la capăt..."

Într-o dimineaţa de vară, la fel ca cea de acum, această scrisoare umpluse de bucurie şi de nelinişte inima lupoaicei-mamă. Ce minunate sunt amintirile din săptămânile care au urmat: semnele dezbinării crescânde erau din ce în ce mai numeroase, până când, într-o zi, după o noapte în care nu se ştie ce s-a petrecut, Fernand s-a întors cu faţa palidă în odaia maică-si spunându-i: „Să-mi faci patul în camera veche..." Aşteptase această bucurie, dar nu credea să sosească atât de curând. Se mai vede şi acum în camera lui aerisită, stând la căpătâiul patului îngust de copil, pe care Marie din Lados aşternuse cearşafuri mirosind a mentă şi a apă curată; iar astăzi... vai, ce cumplit! Soarele risipea ceaţa. Niciun ciripit, doar ţârâitul unui greier. Auzi pocnetul obloanelor de la ferestrele pe care Marie din Lados le închidea. Vântul dinspre sud frigea pielea, mirosea a pin ars. Spre landă ameninţa un cer acoperit cu nori roşii şi fumurii. Din clipă în clipă creştea setea pământului chinuit. Péliou îşi săpa cu labele şi cu botul un culcuş răcoros pentru somn. Ca şi în ajun, Félicité îşi asculta bătăile sacadate ale inimii, dar rămase pe loc de teamă că cea mai mică mişcare i-ar aduce moartea; stătea cu ochii rătăciţi, ca o ţicnită, şi bombănea de una singură, în timp ce Péliou ciulea urechile crezând că i se adresează lui. Îşi imagina trupul mort al fiului pe patul în care zăcuse Mathilde şi, cuprinsă de panică, se ridică brusc îndreptându-se spre peronul încins; mirosea a flori de geranium iar guşile şopârlelor palpitau de căldură. Când puse piciorul pe prima treaptă auzi

deschizându-se o fereastră: Fernand Cazenave apăru. Spuse:

— Masa e gata, mamă.

Trăia. Stătea acolo în picioare, în bătaia soarelui arzător. Pălăria de pai trasă peste ochi îi ascundea obrazul. Ce uşoară se simţea bătrâna greoaie, în timp ce urca spre dragul ei împietrit! Dar bucuria îi fu de scurtă durată. Când se apropie, şi el îşi ridică pălăria s-o salute, îi veni să ţipe văzându-i faţa chinuită. În ce hal îl adusese moarta! Avea buzele mai albe decât dacă şi-ar fi potolit setea cu oţet şi ochii injectaţi ca ai unui câine bătrân... Când se aşezară la masă, fu rândul lui să-şi privească mama. În timpul acestui dejun, cu siguranţă că amândoi se temură unul pentru celălalt. Dar în vreme ce ea nu-l pierdea din ochi, el se închise repede în sine însuşi, absorbit de o viziune interioară, de la care nimic şi nimeni nu-l mai îndepărtă. Zadarnic exclama Marie din Ludos: „Ce incendiu!”, anunţând că ardea spre Landiras, dar că alarma nu se dăduse pentru că focul era la mare distanţă de târg. Oare ce alarmă ar fi putut să-l smulgă pe Fernand din amintirea primei nopţi, petrecute în odaia în care murise Mathilde?

IX

La început lui i-a plăcut să se întindă sub faldurile albe ale draperiilor susţinute de o suliţă. Dincolo de ferestrele deschise, noaptea respira ca o fiinţă familiară. Nu-l mai obseda nici priveghiul sumbru, nici „fregassa”; din contră, aşa cum stătea în pat, cu faţa în sus, cu ochii închişi, cu mâinile împreunate peste cearşaf, cu picioarele drepte, cum o văzuse pe Mathilde moartă – avea senzaţia că se strecoară între două ape, spre adâncul unui repaos nesfârşit. Ea era prezentă nu în cameră, ci în el, în fibrele cărnii lui – carnea lui trează amintindu-i de primele nopţi de după căsătorie; încetul cu încetul gândurile îi reveneau, se fixau asupra epocii când, lipit de el, simţea trupul tremurând al Mathildei. Ceea ce văzu acum însă, i se păru atât de trist şi atât de grotesc, încât întoarse capul şi gemu cu glas tare. Ca toţi din neamul lui, era sortit să moară fără să ştie ce înseamnă dragostea – ca toţi din neamul lui, şi ca majoritatea bărbaţilor. Destinul făcea un joc ciudat, trezind în trupul acestui bărbat vârstnic ape adormite, vai, la ce mari adâncimi! Şi iată că un izvor nămolos îi urca încet prin vine. Nu înţelegea ce se petrece cu el. Strămoşii lui fuseseră robii pătimaşi ai pinilor şi ai viţei-de-vie. Tatăl său, Numa Cazenave, ceruse ca pe mormânt să i se pună o brazdă din pământul gras al unei proprietăţi la care ţinuse cel mai mult. Când s-a însurat, a trebuit să-l întrebe pe un prieten ce să facă cu nevasta. Tuturor acestor dispăruţi, căsătoria le asigurase nu numai creşterea averii, ci şi continuitatea posesiunii. Împotriva morţii inevitabile, ei au ridicat eternitatea familiei. Aproape totdeauna le-a fost deajuns un fiu, unul singur, care să perpetueze lanţul subţire al vieţii, cărând până la capătul lumii averea mărită la nesfârşit prin dote şi moşteniri. Şi această ascensiune

vertiginoasă a neamului lor n-a fost niciodată împiedicată de pasiuni. Toate femeile, atât cele dinspre neamul Péloueyre, cât şi cele dinspre neamul Cazenave, făceau parte din categoria acelora care şoptesc bărbaţilor: „termină repede”... Dar o dată şi o dată, tot trebuia să apară o pată de rugină pe unul din inelele acestui lanţ viu, care să înceapă să-l roadă. Vai de cei ce urmează apoi! O, biete suflete, nenăscute încă! Dragii mei copii, ce moştenire v-aş fi lăsat? Această ură înăbuşită a lui Fernand împotriva mamei sale te umplea de spaimă; şi totuşi! De la ea moştenise el flacăra dragostei, dar în acelaşi timp, prin iubirea geloasă pentru fiu, tot ea îl împiedicase să întreţină în el acest foc necunoscut. Ca să nu-l piardă, îl voise infirm; nu îl păstrase decât pentru că îl dezarmase. Îl educase în spiritul neîncrederii, al dispreţului prostesc faţă de femei. La vârsta de cincisprezece ani el ştia că nu există decât două soiuri: „cele care vor să te acapareze” şi „cele care îţi dau boli”. Fără îndoială, pentru o fiinţă iubitoare, astfel de piedici n-ar fi constituit o oprelişte. Dar Fernand se trăgea în primul rând din neamul acela de ţărani pe care-i vezi seara pe şosea întorcându-se de la târguri şi de la bâlciuri, cu braţele legănate, cu mâinile goale, ţinând mijlocul drumului ca nişte regi, iar în urma lor, mai împovărată de coşuri decât o măgăriţă, abia târându-se, o femeie. Apoi, Fernand, al cărui orgoliu fusese întotdeauna cultivat cu grijă, făcea parte din categoria băieţilor, care, temându-se să nu fie respinşi, se laudă zicând că o femeie poate fi oricând cucerită cu bani. Era convins că „cei faţă de care ele se prefac că se dau pe nimic, cheltuiesc cu ele mai mult decât alţii”. El zicea de asemenea: „De la mine, ştiu la cât se pot aştepta... dar fără flori, fără daruri, fără cheltuieli neprevăzute”.

Dar iată că, în întuneric, întins pe patul Mathildei, îi apăru aleea dinspre Sud inundată de soarele fierbinte şi, dincolo de gardul viu zumzăitor, zări un trup tânăr înconjurat de viespi... Crezi, oare, că dacă n-ar fi fost vorba să i te împotriveşti mamei tale, crezi oare că ai fi avut curajul să dai la o parte ramurile, şi să tragi spre tine

această pradă carnală mirosind a miere? Da, cu siguranţă că la început te-a împins foamea de răzbunare – dar această foame ascundea o altă foame mai secretă; iar tu îţi dai seama de ea abia acum, când nu mai ai cum să ţi-o potoleşti, când prada carnală, prada înmiresmată s-a descompus, devenind lucrul acela îngrozitor, care nu mai are nici nume...

Se ridică din pat şi, desculţ, începu să umble prin cameră, lovindu-se de mobilă. Rosti cu glas tare: „Mă iubea pentru că o făceam să sufere...” Îşi clătină capul mare şi bombăni: „Nu, nu era vorba de iubire...” Începu să plângă, schimonosindu-şi faţa, exact ca în copilărie. Rămase o clipă înmărmurit, îşi roase unghiile şi zise iarăşi: „O fi avut alt bărbat, o fi avut altul?...” Până în momentul acela nu fusese niciodată gelos, orgoliul lui nemăsurat îl ferise de acest simţământ.

Să fi fost oare alt bărbat în viaţa Mathildei? Fu gata să sufere, dar îşi aminti de vorbele pe care mama lui i le repetase de sute de ori: „E o femeie cinstită, nu poţi să nu recunoşti. E singura ei calitate, dar o are...” Şi adăuga, făcând aluzie la acea domnişoară Coustous, mama Mathildei; „De data asta nu poţi să zici că ce iese din pisică şoareci mănâncă”, Fernand nu ştia că în timp ce-şi lăuda nora, bătrâna se gândea la o masă dată de domnişoarele Merlet – o masă de obligaţie de „după nuntă” când, la stânga Mathildei, stătea un pedagog de liceu. Se spunea despre el că e poet; dădea sfaturi uneia dintre domnişoarele Merlet care făcea versuri. Lui Félicité Cazenave i se păruse că în timpul mesei Mathilde sorbea vorbele acestui tânăr brunet şi „cumsecade”. Numai Dumnezeu ştie dacă Mathilde nu încercase pentru moment un sentiment de destindere, de uitare de sine, dacă nu simţise o dorinţă ascunsă, o înclinare imperceptibilă către tânărul declamând cu voce gravă un vers, în timp ce gălăgioşii comeseni îşi luau desertul. Râsetele schimonoseau feţele acestor locuitori ai landei. Iar el, cu siguranţă că se şi gândea la o aventura amoroasă ca în

cărţi... Dar după ce s-a servit cafeaua, Félicité a insistat, aproape în mod indiscret, ca tânărul să recite o poezie; şi fiindcă băiatul a refuzat, ea l-a rugat să consimtă măcar să scrie câteva rânduri în albumul în care noră-sa copia „pagini alese”. Din clipa aceea Mathilde a simţit că trebuie să fie atentă: Félicité nu ştiuse niciodată să-şi ascundă intenţiile, şi noră-sa se lăuda că o auzea întotdeauna venind de la distanţă cu saboţii ei grosolani. Nu i-a mai aruncat nici măcar o privire pedagogului; iar când, mai târziu, acesta a venit în vizită la familia Cazenave, tânăra nevastă a refuzat să coboare în salon. Fernand putea dormi liniştit: nu fusese înşelat nici măcar cu gândul de fetiţa aceasta nefericită care nu se pricepea decât să împungă, decât să se apere de lovituri.

De altfel nu se mai gândea la nimic; îşi dădea seama că toată viaţa lui nu fusese decât un deşert fără orizont. Cum putuse oare să parcurgă atâta întindere de nisip, fără să moară de sete? Setea aceasta pe care n-a resimţit-o atâta amar de ani, şi care acum îl chinuia! Mathilde murise fără să ştie că-i era sete. Ea murise, dar el, el trăia. Un izvor secat, gândea el, mii de izvoare necunoscute ţâşneau la suprafaţă, bulbucându-şi apele: ce era mai uşor decât s-o înlocuiască pe una ca Mathilde! Deoarece abia acum înţelegea ce e iubirea, îl cuprinse revolta împotriva acestui miraj care scufunda în întuneric un univers întreg pentru a scălda în lumină o singură fiinţă. Copil bătrân şi stricat, obişnuit să aibă tot ce poftea, să tragă folos din orice, îşi spunea mereu că Mathilde îl ajutase să facă o descoperire minunată care l-ar putea avantaja faţă de alta... Care alta? În faţa ochilor îi apărură prosoapele întinse la uscat, pe sfoara unei ferestre din strada Huguerie... Care alta? Era ca un bondar care se zbătea închis în universul mic al josniciei lui, în această plasă, în această pânză vâscoasă, pe care mama sa, voind să-l ocrotească, o depănase în jurul lui timp de o jumătate de secol. Aprinse un chibrit şi, cu lumânarea în mână, se privi în oglindă. Credinţa creează idolul. Mathilde, numai Mathilde poate, ar fi putut

să se ataşeze de acest zeu bătrân şi iritabil, hrănit timp de cincizeci de ani cu adoraţia maternă. Prea târziu! Se apropie de fereastră. Căzuseră probabil câţiva stropi de ploaie, căci aerul mirosea a pământ ud. Se culcă pe podea cu faţa în jos, cu braţele îndoite sub bărbie, şi ar fi rămas acolo dacă durerea de şale nu l-ar fi obligat să se întindă din nou pe pat. Somnul îl linişti, în sfârşit. Ciripitul primelor păsări de dimineaţă nu izbuti să-l trezească, de parcă trupul său ar fi fost fără viaţă.

X

La dejunul de a doua zi, stând în faţa acestui bătrân care era fiul ei, Félicité Cazenave simţi pentru prima oară că nu se mai gândea la el ca la un bun personal pe care alta i-l răpise, şi pe care trebuia să-l recucerească cu forţa. Din clipa aceea iubirea ei începu să semene cu a celorlalte mame, o iubire care nu cere nimic pentru ceea ce dă. În sufletul acestei bătrâne taciturne, mâncând în silă, se dezlănţuia revolta prin care pasiunea învinsă accepta, în sfârşit, să renunţe la drepturile sacre: fericirea lui înainte de orice! Dacă ar fi avut puterea, ar fi chemat-o pe Mathilde de pe lumea cealaltă. Beţia renunţării deschidea dragostei sale o perspectivă ameţitoare. Aşa se manifesta instinctul pasiunii care nu vrea să moară: dacă piere pământul de sub ea, dacă i-a dispărut cerul familiar, inventează alt cer şi alt pământ. Trăia clipa când fiinţa care nu mai e iubită, îi şopteşte celui ce n-o mai iubeşte: „N-o să mă mai vezi. N-o să te mai plictisesc. Voi trăi în umbra ta. Voi ţese în jurul tău un văl protector pe care tu nici n-ai să-l simţi măcar.” Astfel, Félicité Cazenave, ameţită de înfrângere, folosea renunţarea drept hrană pentru pasiunea înfometată. Rupând tăcerea, spuse cu glas rugător:

— De ce nu mănânci, dragul meu? Trebuie să mănânci.

El răspunse fără să-şi ridice capul.

— Dar nici tu nu mănânci.

Şi ca un copil deprins cu răsfăţul, adăugă:

— N-am putut niciodată să mănânc de unul singur în faţa cuiva care stă şi se uită la mine.

— Ba eu mănânc, dragule; mi-e chiar foarte foame.

Şi cu toate că mâncarea îi rămânea în gât, încercă să înghită o îmbucătură.

Terminaseră cu masa. Văzând că Fernand se îndrepta către pavilionul duşmancei, ea îl opri:

— Aş vrea să stăm puţin de vorbă, băiatul mamei.

El şovăi o clipă, apoi, o urmă în birou bombănind.

— Ce doreşti?

Mama se dusese spre geam să întredeschidă obloanele. Când se întoarse spre fiu şi-i văzu faţa, îşi pierdu cumpătul. Îngână:

— Sunt neliniştită din pricina ta. Viaţa pe care o duci nu-ţi ajută la nimic, dragul meu. Îţi faci sânge rău, cum zice Marie din Lados. Ar trebui să te ocupi cu ceva... să-i revezi pe domnii aceia... Eşti în floarea vârstei. Mai avem doar câteva luni până la alegerile municipale.

El mormăi că toate lucrurile astea nu-l mai interesau demult, că-i făcuse pe plac. Văzând că ea nu-i răspunde nimic, o întrebă dacă asta era tot ce voia să-i spună. Ea îl luă de braţ, îl imploră:

— Nu vreau să te distrugi. N-am să te las să mori...

— Aşa cum ai lăsat-o pe ea, nu?

Ea ridică glasul zicând că nu e cu nimic vinovată de moartea Mathildei. Nimeni nu se gândise că o să facă o infecţie. Nu l-a auzit pe Duluc? N-aveau pentru ce s-o vegheze.

— De altfel m-am dus la ea, în noaptea aceea.

— Ştiu, ştiu.

— Am bătut la uşă. Am întrebat-o dacă o doare ceva. Mi-a răspuns că n-are nevoie de nimic. La urma urmei n-ar fi fost prea târziu ca să fie îngrijită: inima a cedat. Duluc ţi-a spus-o de o sută de ori. Niciunul din noi n-o mai putea ajuta cu nimic. Infecţia ar fi doborât-o abia după câteva zile. Dar nevasta ta suferea de inimă.

Umbla de la un capăt la celălalt al odăii, încercând să se convingă, atât pe ea cât şi pe fiu, de cele rostite, şi ridica glasul de parcă voia să fie auzită de cineva nevăzut, dar care trăgea cu urechea. El se îndepărtase puţin de uşă şi, în timp ce ea vorbea, îşi acoperea faţa cu mâinile. În sfârşit, strigă:

— Tu ai omorât-o! Tu ai omorât-o puţin câte puţin, în

fiecare zi.

Ea protestă, furioasă:

— Nu-i adevărat! Mă apăram. Era dreptul meu să mă apăr. Şi, în orice, caz, am fost doi!

— Ce vrei să spui cu asta?

— Care din noi doi a lovit-o cel mai tare? Hai, răspunde!

Furia o cuprinsese ca o flacără, mistuindu-i toate dorinţele de renunţare, abia născute. Nu se mai punea problema sacrificiului, ci a supunerii unui fiu rebel, a rămânerii pe poziţia celui mai tare, aşa cum fusese întotdeauna. Urla:

— Măcar de te-ai cunoaşte, dragul meu: numai o mamă ca mine te poate suporta. De cincizeci de ani mă lupt să-ţi ţiu piept, eu, mama ta, şi mă întreb cum de mai trăiesc încă. Când am văzut-o apărând pe cealaltă, o, biata de ea, am fost convinsă că n-o să reziste multă vreme! Iată că n-a trecut niciun an...

— Taci o dată! Opreşte-te...

Ea se dădu înapoi văzând faţa pământie şi mâinile fiului tremurând de furie şi ridicate asupră-i. Cum el înainta, mama se propti de perete; se uita la nebun surâzând – şi toată fiinţa ei părea să-i arunce sfidarea celeilalte mame: „Loveşte în pântec”.

Dar, îngrozit de ce era să facă, el se opri. Dezmeticit, privea această femeie bătrână care gâfâia, pe care fusese gata s-o lovească, şi care îl zămislise. Privea acest biet trup epuizat, învins – şi, în sfârşit, spărgând scoarţa dură, dragostea obscură din copilărie izbucni într-un strigăt sfâşietor:

— Mamă!

Când ea se prăbuşi pe canapea, el îşi sprijini capul de umărul ei primitor. Revenea la acest culcuş viu pentru a se adăposti şi pentru că nu mai avea niciun alt refugiu în lume. Aşa cum deznădăjduitul, care vrea să dispară de pe pământ se culcă totuşi cu faţa la pământul vitreg, îşi striveşte obrazul de el, încearcă să-i pătrundă adâncimile tenebroase, – la fel şi bărbatul acesta, ajuns la capătul puterilor, o strângea în braţe, din răsputeri, pe bătrâna lui

mamă. Iar ea, istovită, zdrobită, se bucura cu ochii închişi, de această fericire trecătoare. Căci el îşi va reveni îndată, şi această slăbiciune de o clipă va fi motivul unei noi supărări. Ah! de-ar ţine clipa cât veşnicia! Totuşi, braţul îi amorţea sub povara acestui cap greu – dar ea era mama care în nopţile de iarnă rămânea trează pentru că copilul nu putea să doarmă decât ţinând-o de mână; stătea chinuită ore în şir cu braţul întins şi dezvelit, lăsându-şi mâna îngheţată pradă micuţului călău. Îşi ţinu timp îndelungat buzele lipite de fruntea bătrânului său fiu, cu acelaşi gest cu care, pe când era o tânără mamă animalică, îşi mirosea cu lăcomie pruncul. Nu, n-o să-l mai supere niciodată; şi iat-o bucurându-se de noul cer întrevăzut: nu-i mai cerea nimic fiului de lângă ea; îi va reda încrederea în viaţă, îl va naşte a doua oară. Şi iată cum mama îşi făcea iluzii crezând că dragul ei ar putea, ca şi ea, să înceapă o viaţă nouă! Nu pricepea că obiectul pasiunii ei se afla aici, în viaţă, rezemat de genunchii ei, şi că ea nu cerea mai mult pentru a înfrunta destinul; în timp ce el, care vreme de o jumătate de secol şi-a spart una după alta toate jucăriile, a pierdut-o pe ultima, exact în clipa când îi descoperise preţul incalculabil. Priveşte-l, biată femeie: acum se ridică, îşi şterge cu dosul palmei fruntea udă de transpiraţie, iar tu îi asculţi paşii pierzându-se în casa pustie.

XI

Urmară câteva zile de destindere, pentru că şi dogoarea soarelui se mai potolise. Furtuna dădea târcoale de o săptămână câmpului aproape pustiu (căci era vremea când singura preocupare a locuitorilor era ca soarele să coacă strugurii din vie). Chiar şi trenurile păreau să-şi croiască cu greu drum prin arşiţa înăbuşitoare. Se spunea că şina ferată dintre gările La Réole şi Tonneins se dilatase de căldură. În sfârşit, într-o noapte, mama şi fiul au fost treziţi de un susur. Frunzele sorbeau primii stropi cu atâta sete, încât a fost nevoie să treacă mai mult de o oră până când ploaia să atingă cu adevărat faţa arsă a universului şi să străbată pământul care să-şi împrăştie mirosul – miros de dorinţă încă departe de potolire, dar de pe acum preschimbată în bucurie. În regiunile călduroase, pasiunile omeneşti sunt la fel de crâncene ca şi arşiţa cerului; câteodată însă, când dogoarea scade, se potolesc şi ele. Când mâncau, Fernand nu-i mai opunea mamei o tăcere duşmănoasă. Nicio concesie, dar mult respect, o amabilitate afectată – iar la masă toată atenţia cuvenită unei femei în vârstă. N-o lăsa singură decât după ce îşi sorbeau cafeaua. Ea devenise mai circumspectă şi, nu voia să profite de situaţia creată. Îşi spunea mereu: „O să-l salvez...” Dar, vai! deşi nu mai era crud cu ea, continua să sufere din pricina duşmancei.

Asistând la drama întreruptă, arborii uriaşi, magnoliile, plopii carolini, platanii şi stejarii îşi scuturau frunzişul ud, sub cerul potolit. Fereau mama şi fiul de privirile curioase ale străinilor. Ceea ce se spune despre provincie şi trăncănelile ei, nu e adevărat decât când e vorba de oamenii simpli, care trăiesc uşă în uşă. Dar nimic nu e mai puţin accesibil privirilor, nici mai propice tainelor, decât

aceste domenii împresurate cu ziduri şi străjuite de o perdea de arbori atât de deasă, încât s-ar părea că fiinţele dinăuntru nu comunică decât între ele sau cu cerul. În oraş, atitudinea familiei Cazenave era considerată corectă: cu cât suferim mai puţin de pierderea cuiva apropiat, cu atât facem mai multă paradă de durerea noastră. Astfel era interpretată viaţa închisă pe care o duceau mama şi fiul.

În timpul acestui septembrie ploios, Fernand ieşea totuşi dimineaţa, îmbrăcat cu o pelerină, cu gluga trasă peste cap. Se plimba pe poteca dintre grădină şi linia ferată Bordeaux-Cette. Pe vagoanele de marfă din gară citea distrat, şi fără să-i înţeleagă sensul îngrozitor, inscripţia: *Bărbaţi: 38–40.* Se înapoia acasă. Maică-sa îl lăsa să se apropie şi îi cerceta faţa imobilă. Cu fiecare zi nouă, ea îi observa pe chip un aer mai destins, aproape calm, pe care la început îl crezu simulat. Dar să izbutească el să se prefacă atât de multă vreme? Această blândeţe îi venea din altă parte, era o mângâiere necunoscută. El se simţea mai bine, se simţea mai bine fără ca ea să fi contribuit cu nimic! Pe vremuri, Félicité alungase o doică pentru că pretindea că-l salvase pe Fernand când se îmbolnăvise de scarlatină. Astăzi îl salva o moartă, iar mama geloasă n-o alunga. Aşa se spulbera şi ultima ei nădejde: Fernand n-avea nevoie de ea.

Demult, de pe timpul copilăriei deformată de atâtea capricii, nu-i mai văzuse ea pe chip acest zâmbet vag şi blând, aproape naiv. Timp de cincizeci de ani, îi repetase mereu: „Ce te-ai face tu fără mine? Bine că mă ai pe mine! Dacă n-aş fi eu?” Vai, acum se poartă cu ea ca şi când nici n-ar exista, şi fără ajutorul ei, în ciuda ei poate, el îşi recâştigase liniştea. Certitudinea că mai pot fi necesare prelungeşte viaţa femeilor bătrâne. Multe mor de disperare că nu mai sunt de niciun folos. Unele revin la viaţă de pe patul morţii la strigătul unei fiice văduve, sau al unor copii orfani care le cheamă în ajutor. Félicité nu-l mai putea ajuta cu nimic pe Fernand. La urma urmei, când avusese putere asupra lui, profitase ea de acest avantaj ca să-l facă fericit? Noaptea, neputând să doarmă în liniştea

duşmănoasă, apăsată de vidul de moarte al camerei despărţită numai printr-un perete subţire de încăperea unde fiul iubit nu mai dormea demult, ea îşi spunea: „Orice altfel de viaţă l-ar fi distrus. Dacă-l lăsam de capul lui ar fi pierit...” Oare ce ştia ea? Departe, vântul sufla peste landă, atingea râpele nesigure în dreptul cărora ultimii pini fac loc viilor sacre de la Sauternes, rătăcea apoi fără ţintă până când, cuprinşi de o bruscă îmbrăţişare, arborii din grădină fremătau toţi deodată.

Şi totuşi avea o ultimă datorie faţă de fiul iubit: moarta, la care el găsea alinare, avea putere asupra sufletului bolnav, dar nu şi asupra corpului suferind. Acest trup născut din al său îi rămăsese totuşi mamei. Fernand nu voia să-l primească pe doctorul Duluc pe care doamna Cazenave îl consulta pa ascuns. Mai întâi, spunea el, lui Fernand trebuia să-i dispară aversiunea pentru mâncare, „ca să-şi poată face sânge”. Félicité se silea să mănânce, ca să-l antreneze şi pe fiu. Cu toate că arterele îi impuneau un regim sever, ea se îndopa cu fripturi în sânge.

La fiecare masă se auzea acelaşi dialog:

— De ce nu mănânci, băiatul mamei?

— Dar nici tu nu mănânci.

— Ba eu mănânc, nu vezi? Te rog, mai ia puţin muşchiuleţ.

— Mai iau, dacă mai iei şi tu.

Orice sacrificiu este sublim. Poţi să-ţi dai viaţa pentru altul, chiar dacă din toate morţile trebuie s-o alegi pe cea mai josnică.

Félicité nu mai putea rămâne singură: după-amiezile, se învârtea prin bucătărie şi nu se mai ferea să discute intimităţi cu Marie din Lados.

— Când trăia, n-o putea suferi. N-are de ce s-o regrete.

— Da, aşa e!

— Vorbeşte despre ea numai ca să mă chinuiască pe mine. Am făcut rău că l-am lăsat să vadă că asta mă enervează.

— He, he, se poate! Aşa e, coniţă.

Marie din Lados râşnea cafeaua. Dar cu ochii speriaţi, ca un câine credincios, se uita fix la stăpână-sa, de teamă să nu întârzie cu o clipă încuviinţarea. Pe faţa ei de sclavă se întipărise un surâs docil. Totuşi ea nu răspunse nimic când stăpâna adăugă:

— Ai murit, gata, s-a isprăvit cu tine. Morţii se uită, cum se zice.

Marie din Lados tăcu, pentru că totdeauna, duminica, la slujba de la ora şapte, după ce se întorcea de la altar legată la cap cu vălul de mireasă, simţea cum în sufletul ei credincios reînvia întreg neamul dispărut, de la bunica ei care fusese lăsată poate să moară de foame, de la tatăl şi mama neînduplecaţi, până la netrebnicul acela, Jaousèt, care o posedase cu sila, jos, în bălării, într-o seară din vara anului 1847, şi căruia i-a fost, timp de treizeci de ani, vită de muncă – şi până la copilaşul mort la vârsta de trei ani.

Iată cum toţi dijmaşii de altădată, înviau în inima ei cu credinţă în Dumnezeu. Marie din Lados îi invita pe toţi strămoşii necunoscuţi să intre, şi-i aşeza în jurul Tatălui Ceresc.

— În privinţa asta nu-mi fac probleme, căci vorba aia: Cei ce lipsesc n-au niciodată dreptate.

— Aşa e, coniţă.

Dar Félicité nu mai scoase o vorbă, şi cu umerii ridicaţi ieşi din bucătărie. Începuse să-şi dea seama că cei ce lipsesc au întotdeauna dreptate: ei nu te împiedică să-i iubeşti. Dacă ne privim viaţa, se pare că am fost întotdeauna despărţiţi de cei la care ţineam cel mai mult: poate pentru că e de-ajuns ca o fiinţă dragă să trăiască în preajma noastră pentru a o iubi mai puţin. Cei de faţă n-au dreptate.

XII

Sosise anotimpul când, cu toate că aerul devine mai răcoros, eziţi să aprinzi primul foc, ca în faţa unei soarte necunoscute. Mama şi fiul Cazenave se instalaseră aşadar în bucătărie unde stăteau şi înainte şi după ce mâncau. Această împrejurare i-a apropiat pe cei doi. Nu mai discutau banalităţi şi toate întrebările fiului dovedeau o frământare lăuntrică plină de ciudăţenii neaşteptate.

— Spune-mi, tu şi cu tata vă iubeaţi?

Ce ciudată întrebare îi punea el, care altădată se gândea la morţi mai puţin chiar decât la cei vii. Ea nu ştiu ce să-i răspundă, presimţind că vorba iubire avea pentru fiul ei un sens nou, profund. El insistă:

— Îl iubeai la fel ca pe mine?

Ea-i răspunse că „nu era nicio legătură între una şi alta”. Nu, nu era nicio legătură între nevoia aprigă de dominare, de stăpânire spirituală, inspirată de fiul iubit, de care depindeau orice durere şi orice bucurie a ei – viaţă de care era legată propria ei viaţă – şi ataşamentul acela ce, devenise o obişnuinţă, tovărăşia aceea pe care moartea o curmase aşa de curând, fără ca văduva să verse prea multe lacrimi. Numa Cazenave murise singur, pentru că în anul acela Félicité se afla cu Fernand la băile din Salies. Ştia că bărbatul ei căzuse pe stradă, în faţa locuinţei domnişoarelor Merlet, în timp ce se întorcea de la clubul unde îşi jucase partida zilnică. Nu voia însă să-şi amintească şi de ce i se spusese în legătură cu agonia lui printre străini, nici de faptul că, în ajunul aceleiaşi zile, el făcuse înconjurul a ceea ce avea mai scump pe lume: azilul pe care îl administra, acest domeniu drag din al cărui pământ gras a cerut să i se pună o brazdă pe mormânt – nici că ultimele lui vorbe au fost: „Credinţa ne

mântuieşte”. Nu voia să-şi amintească mulţumirea ascunsă că totul se petrecuse fără ca ea să fi fost de faţă şi că nu-i mai rămânea decât să lichideze afacerile băneşti, fapt care îi dăduse o imensă satisfacţie. Neştiind ce înseamnă un examen de conştiinţă, nu i-a fost niciodată ruşine de bucuria simţită în clipa când s-a văzut liberă, doar ea şi singurul subiect al pasiunii sale, pe care mai întâi l-a retras de la liceul unde tatăl său insistase să fie internat.

— Dar tatii, lui i-a părut rău când a murit fratele meu Henri?

Această nouă întrebare o făcu să tresară. Pălălaia focului din coarde de viţă-de-vie ilumina dalele spălăcite ale bucătăriei. Marie din Lados jumulea primul porumbel sălbatic. La lumina lămpii, nepoţelul ei, îmbrăcat cu un şorţuleţ negru peste haine, îşi ţinea degetele în urechi şi bolborosea răspunsurile catechismului: *„Există aşadar trei Dumnezei? Iertaţi-mă, soră, cele trei persoane ale Sfintei Treimi nu sunt decât unul şi acelaşi Dumnezeu.”*

Acest băieţel, Raymond, venea totdeauna să stea cu bunică-sa în timpul culesului viilor pentru că părinţii lui se angajau cu contract la castelul Yquem, la domnul marchiz.

— Am fost la fel de trişti, şi eu şi el.

— Dar tu mi-ai spus că tata a cerut ca Henri să fie fotografiat pe patul morţii… Tu ziceai că n-avea niciun rost.

În faţa ochilor bătrânei apăru albumul cu chipul palid, livid, şters, chinuit, al fiului mort. Ce ciudată era această bruscă curiozitate a lui Fernand pentru lucrurile moarte! Era ca un om ce făcuse, distrat şi nepregătit, o călătorie frumoasă şi care, mulţi ani după aceea, e adânc mâhnit din pricina lucrurilor la care nu s-a uitat cu atenţie şi pe care n-o să le mai poată vedea niciodată. O obliga pe maică-sa să-şi aducă aminte cât de îndurerat fusese bărbatul ei şi cât de mică păruse propria-i durere când i-a murit acest al doilea fiu. Singura spaimă prin care ea trecuse atunci era ca nu cumva să se îmbolnăvească şi Fernand de aceeaşi boală. Se temea de asemenea ca mai târziu copilul să nu aibă neplăceri din pricina fratelui mort de meningită. Simţi

o uşurare la gândul că „ar fi putut muri el”. Doamne, Dumnezeule, ce-i venise să scormonească astfel de amintiri? Trecuseră patruzeci de ani de atunci. Ridică ochii şi-l văzu pe Fernand stând în picioare, cu spatele la sobă, mişcându-şi nervos şoldul stâng, cum obişnuia să facă ori de câte ori îl preocupa ceva. Ah! mereu duşmanca! – numai ea trezea în mintea acestui bătrân curiozitatea dureroasă faţă de lucrurile trecute, acest gust pentru visele deşarte. Dar Félicité nu izbuti să-şi imagineze visul lui Fernand din clipa aceea, nici să-i urmărească şerpuiala ciudăţeniilor. Gândindu-se la maică-sa şi la el însuşi, Fernand îşi zicea: „Eu sunt mai de plâns decât ea, pentru că eu n-am avut nimic în viaţă, pe când ea m-a avut pe mine”.

După ce flacăra coardelor de viţă-de-vie se stinse, în bucătărie se făcu întuneric. Marie din Lados aprinse o lampă cu picior, pe care o aşează pe masa acoperită cu o muşama murdară şi plină de tăieturi de cuţit. Băieţelul cu catechismul se propti cu coatele de masă. Când îşi trecea degetele prin părul zburlit şi negru ca pana corbului, mâna lui părea albă. Repetă întrebarea: *„Există aşadar trei Dumnezei?”* Ca şi când n-ar fi ştiut că nu există decât un singur Dumnezeu – o singură iubire. Şi ochii săi somnoroşi se îndreptau din când în când către cuplul sumbru al stăpânilor din faţa vetrei. În spălătorie, aşa cum făcea de şaizeci de ani, Marie din Lados spăla vasele. Când se întoarse, nepotul dormea cu gura deschisă, cu capul pe masă. Îl privi: un zâmbet misterios ilumina chipul său sculptat în lemn dur, faţa sa de fecioară neagră. Cu toate că băiatul avea vârsta primei comuniuni, îl luă în braţe. Capul drăgălaş atârna inert, picioarele zgâriate şi murdare, încălţate cu bocancii ţintuiţi, se bălăbăneau ca şi copitele unui măgăruş. Îl ducea ca pe-un fulg: la vârsta de doisprezece ani, ea a intrat servitoare la dijmaşi, servitoare la servitori, ceea ce în landă se numeşte „o sclavă”, şi trebuia să ţină în fiecare mână mânuţa unui copil, în timp ce în spinarea-i plăpândă atârna noul născut: dacă copilul plângea, ea mânca bătaie...

Între timp Félicité, simţind că dragul ei o privea, ridică ochii. Oare de câte zile nu mai fusese el atât de blând cu ea? Acest lucru o emoţionă atât de tare, încât se ridică greoi, îşi trecu braţul în jurul gâtului fiului, îi atrase capul şi spuse:

— Mi-am regăsit băieţelul; îi e milă de bătrâna lui mamă.

Vai, cum şi-ar fi înăbuşit bucuria, dacă ar fi presimţit răspunsul lui! Abia-şi termină fraza, că lovitura o izbi drept în inimă:

— Sunt bun cu tine pentru că o doreşte „ea”…

Şi o sărută pe obraz.

Se desprinsese de el. Uruitul unui mărfar pierea în depărtare. Simţea efectul răspunsului acesta îngrozitor. Fusese iertată datorită duşmancei: ajunsese să sufere şi această ruşine. El o iubea atât de mult pe Mathilde, încât o înviase, simţind-o în sufletul şi în preajma lui. Prezenţa moartei îi dădea o linişte pe care, sub dominaţia mamei, el n-o avusese niciodată. Ploaia din cer cădea peste frunzele pomilor din alee. În întuneric un lighean de aramă strălucea ca un obraz îmbujorat.

XIII

În seara următoare, mama şi fiul se aşezară pe aceleaşi locuri. Fernand zise: „Am putea face focul în birou”, dar Félicité îi răspunse că: „iarna va fi destul de lungă.” Când era tânără şi locuia în casa aceea din mijlocul landei necuprinse, aşteptându-şi un soţ, tot aşa îşi petrecea serile: în bucătăria parfumată ca acum, cu miros de castane şi de anason. Numai că în loc de lampă aveau o lumânare de răşină la lumina căreia citea, ţinând pe genunchi volumul abia apărut al *Celor trei muşchetari.* Pe vremea aceea de demult, la ora aceasta, Mariei din Lados i se permitea să stea pe scaun, dar numai dacă torcea. Câinii lătrau din pricina mistreţilor atraşi de porc. Pe masă stătea o cană de apă, acoperită cu un şervet alb. Vecinii îşi lăsau saboţii în pragul uşii şi o pală de aer noptatic mirosind a răşină pătrundea o dată cu ei. Pe făgaşurile de nisip se auzeau hurducăturile unei căruţe. Astă seară întunericul era tăiat de şuierul puternic al unei locomotive. Félicité îşi ascultă tâmplele zvâcnind. Îi spuse Mariei din Lados că simte o greutate pe stomac, şi că n-ar fi trebuit să ia încă o porţie de ţipari; se servise numai pentru a-şi determina fiul să mai mănânce. Săgeata primită ieri îi rămăsese încă înfiptă în carne. Tace: de-acum încolo se va feri de orice cuvânt ce i-ar putea aduce o nouă lovitură. Marie din Lados îl pune pe Raymond să recite *Crezul.* De fiecare dată, băiatul se împotmoleşte la acelaşi paragraf.

— Încă o dată!

— Cred în Duhul Sfânt, în Sfânta Biserică Catolică, în comuniunea Sfinţilor, în iertarea păcatelor, în viaţa de apoi…

— Şi în învierea din morţi, ai uitat? Ei, hai, încă o dată!

El recită pe nerăsuflate, dar, măgăruş încăpăţânat, se

opreşte exact în acelaşi loc, cu un aer îndărătnic, neliniştit.

— Încă o dată.

Porneşte iarăşi la trap mărunt, îşi ia avânt şi se opreşte din nou, cu urechile ciulite, în dreptul *învierii din morţi.*

— Unde-i umblă mintea copilului ăstuia? Repetă-mi fraza asta de douăzeci de ori.

Copilul reia râzând, ca la jocul unde trebuie să spui foarte iute: „clopotul gros trosneşte”: *Învierea din morţi, învierea din morţi...* Când termină, stăpânul zise:

— Oamenii cred că morţii învie...

Marie din Lados se zburli, ca ori de câte ori auzea discutându-se despre religie şi, pe deasupra ochelarilor, se uita neîncrezătoare la stăpânu-său. Văzând că nu râde, se linişti. Félicité se prefăcu că nu înţelege la ce morţi se referea, şi îl dojeni:

— Ştii că i-am promis Mariei din Lados că nu ne mai amestecăm în poveştile ei cu Dumnezeu...

Apoi adăugă:

— Vai ce rău îmi este!

El tăcu. Se plimba de la un capăt la celălalt al bucătăriei, în timp ce Marie din Lados aprindea lumânarea şi ducea copilul la culcare. Fernand se opri la capătul opus al bucătăriei, departe de foc, cu fruntea lipită de geamul înnegurat. Pradă unor dureri cumplite, mama îl strigă, dar el n-o auzi. Niciodată nu şi-a simţit ea fiul iubit atât de departe, ca în clipa aceea. Nu-i vedea decât conturul trupului întunecat, contopit cu noaptea. Vru să-l strige din nou, dar din gâtlej nu-i ieşi niciun sunet. Nu-l mai văzu; dispăruse, se cufundase, se risipise în bezna umedă a toamnei târzii. În sfârşit, după un efort disperat ea izbuti să strige:

— Unde eşti?

El îi răspunse că ascultă cum cade ploaia, dar nu-şi întoarse capul şi din nou îşi lipi fruntea de geam. Rămase aşa multă vreme, în toropeala dulce, ascultând sunetul repetat, încăpăţânat, al unui singur strop căzând pe frunza unei magnolii ale cărei ramuri atingeau fereastra: ascultă apoi cum se scuturau frunzele în bătaia vântului, precum şi

zgomotul ultimului expres, care trecea fără să se oprească în gară, tăind ca un fulger luminos şi periculos bezna nopţii. În sfârşit, el auzi un alt zgomot ce i se păru cunoscut: de câteva săptămâni, după cină, mama cădea în somnuri scurte, ca în nişte găuri, sforăind urât, cu capul atârnând, cu gura căscată. Vru să se mai reculeagă, dar, plictisit de sforăitul ei, îşi dădu seama că de data aceasta bătrâna respira mai greu şi horcăia mai tare ca de obicei, Fernand se întoarse, luă lampa de pe masă şi se apropie de mama adormită. La început nu înţelese despre ce e vorba: ea avea faţa pământie, ochii holbaţi şi inexpresivi. Colţul stâng al gurii era înţepenit, cu limba puţin ieşită în afară, în timp ce colţul drept era cuprins de spasme, ca nişte strâmbături.

XIV

„Nu se mai nasc azi oameni aşa de rezistenţi” – exclamase doctorul, uimit de faptul că bătrâna nu murise. Sigur, va rămâne paralizată şi fără grai. Ca să-şi poată petrece ziua în bucătărie i s-a pregătit camera de dormit în biroul de la parter.

— Aici se întâmplă mereu câte ceva, sau vine câte cineva, care să-i mai schimbe gândurile, spunea Marie din Lados. Aude cum trece trenul, priveşte ceasul să vadă dacă nu întârzie conaşul.

Într-adevăr, ea nu trăia decât ca să-l aştepte pe Fernand. Dimineaţa fiul cobora la ora opt. Se aşeza la un colţ de masă şi-şi sorbea cafeaua cu lapte. Îşi săruta mama pe frunte; ea stătea în fotoliu şi-l privea cum mănâncă. La început ochii ei inexpresivi, scăldaţi în sânge, îi făceau rău, pe urmă s-a obişnuit cu ei. După masa de prânz, când mânca singur, el se aşeza un moment în faţa infirmei, deschidea jurnalul *La Petite Gironde,* şi, cu toate că nu-l mai jenă, făcea în aşa fel ca ziarul desfăcut să acopere privirea fixă şi avidă a mamei. „Îl soarbe din ochi”, spunea Marie din Lados. După citirea ziarului, Fernand pleca. Atunci mama rămânea vreme îndelungată cu privirea fixată pe uşa închisă în urma lui. Cu mâna sănătoasa ea se freca, se freca mereu, totdeauna în acelaşi loc de rochia ce, de atâta frecare, căpătase luciu. Când sosea ora cinei, dragul ei intra iarăşi în bucătărie, şi atunci, în sfârşit mama începea să-l vegheze. El nu-şi mai ferea faţa, fie pentru că se simţea pe jumătate ocrotit de întuneric, fie pentru că se resemnase să-i facă această ultimă milostenie de a se lăsa adorat. Toată ziua ea nu trăise decât pentru acest început de noapte. Îşi sătura ochii, până când o cuprindea somnul. Asta se petrecea în jurul orei trei, clipa

în care buretele i se oferea victimei. Ah! moment mai amar ca fierea. Pe acest chip încordat era atâta dragoste a cărei ofrandă o primea alta în locul ei! Cu toate acestea Félicité Cazenave simţea în mod vag că se cuvenea să sufere pentru fiu; nu ştia însă că era crucificată.

A murit spre sfârşitul iernii. Locuitorii din Langon povestesc că au trebuit să-l ţină cu forţa pe Fernand Cazenave, care se aplecase peste groapă, gata să se arunce în ea. Niciunul însă nu şi-a dat seama că el nu încerca decât să desluşească, printre toate formele acelea din întuneric, cosciugul unde trupul celei care fusese Mathilde se prefăcea în praf şi cenuşă.

XV

La început, Fernand Cazenave era convins că prezenţa nedorită a notarului îl făcuse să uite de Mathilde. Cum să te reculegi, cum să cobori în tine-însuţi, până în străfundurile unde veghează un suflet drag, când un individ scund şi burtos îţi cade pe cap, la orice oră din zi, îţi întinde pe masă tot felul de hârţoage şi te pune să le iscăleşti? Tatăl lui Fernand, Numa Cazenave, îşi dezmoştenise fiul minor în favoarea nevestei. Cu toate că testamentul era ilegal, Fernand îl acceptase fără să se gândească măcar că, vreodată, ar putea să-l conteste: mai sunt încă astfel de familii vechi în care voinţa atotputernică a tatălui, este mai presus de legile *Codului Civil.* În schimb, devenit major, lui Fernand i-a convenit să lase mamei această sarcină, deloc obositoare pentru ea. La începutul fiecărei luni, Félicité îi dădea banii de trebuinţă, şi această tutelă de care Mathilde îşi bătuse joc atât de mult, n-a încetat decât o dată cu paralizia bătrânei.

După ce a semnat ultima hârtie, Fernand Cazenave şi-a dat seama că hărţuielile în legătură cu renta şi cu pământul îi distrugeau liniştea aceea, buimăceala aceea divină în care altădată o întâlnea pe Mathilde. Apoi a înţeles cât de simplu e să ai un cont deschis la bancă şi că pinii cresc singuri. Înţelesese de asemenea că dacă de Sărbătoarea Sfinţilor, maică-sa urca în cabrioletă şi se ducea spre regiunea nisipoasă să recolteze răşina, o făcea nu mânată de cine ştie ce nevoi urgente ci de dorinţa de a respira, o dată pe an, în anotimpul când echinocţiul le leagănă coamele sumbre, mirosul pinilor din ţinutul natal. Văduva se descotorosise repede de viile îndrăgite atât de mult de bărbatul ei, dar n-ar fi acceptat în ruptul capului să renunţe la o biată şi posomorâtă parcelă de pădure

situată pe locurile natale. Fernand îşi aminteşte de călătoria interminabilă din vremea copilăriei, când, ca să ajungă la bunicul Péloueyre, ei traversau, în cabrioletă, regiunea Sauternes, apoi, lăsând în urmă dealurile cu vii şi apele limpezi ale Garonnei, o apucau pe drumul de pădure, desfundat de păstorii de vite. În anii aceia mama purta pe cap o pălărie, prinsă sub bărbie cu panglicuţe de culoare neagră. Hurducat de şareta veche pe două roţi, cu capul răsturnat pe spate, copilul privea cum aleargă cerul tulbure de octombrie mărginit de coama neagră a pădurilor dese, şi scotea strigăte de bucurie când, de la o râpă la alta, vedea trecând triunghiuri de păsări. Dacă vreun pârâiaş îi obliga s-o cotească, făcându-se simţit printr-un curent brusc de aer rece, mama îl lua sub haina ei, ca sub o aripă neagră. Se temea să nu răcească; iar dacă, dimpotrivă, el se plângea că îi este prea cald, ea-i strecura neliniştită un deget între gulerul cămăşii şi gât. Odată, într-o zi furtunoasă, calul s-a speriat de tăuni şi a rupt o hulubă. Era anotimpul când se înserează repede. În timp ce vizitiul-ţăran repara cabrioleta, Fernand şi mama s-au aşezat pe marginea şanţului. Îşi aminteşte cât de fericit şi liniştit se simţea sub ocrotirea mamei pe drumul acela pustiu, scăldat în lumina amurgului. Dincolo de colinele înalte şi sure, se auzea pocnetul ferigilor arzând în landă. Strigătul animalic al unui păstor aduna oile, risipite şi cufundate într-un pătrar de ceaţă... Fericit şi liniştit, pentru că alături de el era mama...

Fernand priveşte în jur: e chiar camera în care a murit Mathilde. Iată rama de scoici cu chipul ei grav. O pasăre agăţătoare ciripeşte cu glas primăvăratec. Dimineaţa e plină de fum şi de soare. Ca s-o întâlnească pe Mathilde trebuie să urce din străfundul îndepărtat al vieţii lui până la ultima limită a celui mai apropiat trecut. Încearcă să se înduioşeze, gândindu-se cât de puţin timp au trăit împreună. Acum nora nu se mai bucura de avantajul de a fi moartă, în timp ce soacră-sa trăia: bătrâna ei duşmancă a ajuns-o în despărţitura a treia a cavoului, în fund, lângă peretele din stânga. Şi una şi cealaltă au pierit în neant,

iar pe Fernand îl cuprinde revolta, dându-şi seama că soţiei îi revine doar o fărâmă din viaţa lui, în timp ce mama acoperă cu uriaşa ei umbră toţi anii trecuţi.

Sfârşeşte cu îmbrăcatul, rătăceşte prin grădină, priveşte pe furiş fereastra biroului, unde de-acum încolo nu-l va mai irita niciun chip bătrân la pândă. Nu cumva faptul că nu se mai ştie spionat de ea îi slăbeşte dorinţa de a o întâlni pe Mathilde? Trebuia oare să fie împrejmuit de flăcările dragostei puternice şi obsedante ale mamei sale, pentru ca, hăituit, să coboare în el însuşi, până dădea de Mathilde? Iată că focul s-a stins – jarul acela care-l scotea din minţi s-a transformat dintr-o dată într-o cenuşă, pe care el zace tremurând de frig. Sunt bărbaţi care nu pot iubi decât făcând în ciuda cuiva. Ceea ce îi mână către o altă femeie sunt plânsetele celei pe care o părăsesc.

Acum Fernand hoinăreşte pe aleea dinspre sud. Se opreşte fără ţintă, miroase o creangă de liliac, apoi alta, ca un bondar greoi, iar gardul de lemn câinesc nu-i mai evocă niciun chip. Marie din Lados îl strigă pentru dejun unde cu o poftă mai mare ca de obicei, mănâncă boabe de mazăre verde proaspăt culese. La ora digestiei, singur în biroul unde mai era încă instalat patul paraliticii, el simţi o tihnă de scurtă durată şi timp de câteva secunde se gândi la „legătura” lui. Se hotărî să telegrafieze la locuinţa din strada Hugurie. Se aşează în faţa biroului, încercă să-şi amintească, dar fără tragere de inimă, frazele pe care altădată i le scria cu o mână mânioasă (pentru că ideea evadării îi venea totdeauna după o ceartă cu maică-sa). Degeaba îl ironiza ea strigându-i: „Ce odihnit o să te întorci acasă... După trei zile o să fii de nerecunoscut”. El ştia că era cuprinsă de nelinişte şi că până la înapoierea lui era ca şi moartă. Dacă n-ar fi fost această îngrijorare lăsată în urmă, poate că n-ar fi plecat niciodată. Ce plăcute erau întoarcerile umilitoare şi blânde când, într-un climat de bucurie, plin de certuri, de batjocură iubitoare şi de atenţii nenumărate, el îşi relua viaţa. Gândul că, înapoindu-se de la Bordeaux, ar găsi această casă pustie,

că întorcându-se – bătrân fiu destrăbălat şi frânt de oboseală – n-o s-o mai vadă, încă de la coborârea din tren, sprijinită de balustrada terasei dinspre gară, pe maică-sa care, cu mâna streaşină la ochi, încerca să-l distingă prin valul de călători, îl îngheţă. Rupse telegrama în bucăţele. Totul se sfârşise. Dacă mama voise ca el să nu trăiască decât prin ea, decât legat de viaţa ei, dacă nu suportase rivalitatea niciunei ocupaţii, niciunei distracţii, niciunei speranţe, niciunei iubiri, putea acum, din adâncul întunericului în care se afla, să se mândrească cu opera ei: abia se stinsese soarele matern şi fiul se învârtea în gol, ca o planetă desprinsă de pe orbită.

XVI

Puţinele persoane ieşite la plimbare pe şoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, se opreau şi priveau printre arbori casa mare şi liniştită, despre care se spunea că nimeni nu-i mai trecea pragul. Timp de câteva săptămâni s-au mai deschis încă obloanele camerei unde Fernand îşi petrecea nopţile albe, întins pe patul Mathildei. Dar într-o dimineaţă din mijlocul verii, ele rămaseră închise: în aripa denumită de Félicité „pavilionul duşmancei" încetase orice viaţă. De la o duminică la alta se deschiseră, pentru scurtă vreme, ferestrele camerei doamnei Cazenave, apoi ale camerei în care Fernand spera să-şi regăsească somnul în patul lui de copil. Dar în toate aceste culcuşuri el rămânea nefericita pradă a insomniei. Apoi, o dată cu toamna, după sărbătoarea Sfântului Mihai, într-o noapte când un grup de ţigani îmbrăcaţi în zdrenţe de culoare stacojie poposiseră lângă gardul grădinii şi aprinseseră un foc rău-mirositor, camera lui Félicité, apoi cea a lui Fernand au fost închise pentru totdeauna. Ca dintr-un trup uriaş trăgând să moară, viaţa s-a retras din restul clădirii, concentrându-se în bucătărie. În patul de la parter unde zăcuse paralitica, dormea acum Fernand. Dimineaţa, după ce se spăla, intra în bucătărie şi se aşeza în faţa sobei, în fotoliul în care maică-sa îşi aşteptase sfârşitul sorbindu-l din ochi.

La etaj, în camera unde murise Mathilde, praful se depusese în straturi. Se depusese şi pe geamul încadrat în rama de scoici, de sub care privea, ca prin ceaţă, un chip tânăr ce nu zâmbea. În glastrele de flori, altădată schimbate cu atâta ardoare de Fernand, zăceau crini uscaţi, uitaţi acolo de luni de zile. Marie din Lados bombănea că nu mai putea prididi singură cu atâtea

treburi. Ea vedea prea de aproape cum vechiul ei idol deşurubat, coborâse de pe soclu şi i se preda dezarmat, ca să mai rămână aceiaşi servitoare umilă şi supusă de altădată. Fernand îi ceru să doarmă într-o încăpere întunecoasă, învecinată cu biroul, aşa cum făcea pe vremea când o îngrijise pe stăpână, pentru ca el s-o poată chema noaptea, cu glas tânguitor. Fiinţa aceasta, care cunoscuse pe bunicii lui, şi ale cărei sosuri preparate după reţete pierdute răspândeau până în camerele cele mai îndepărtate mirosul îndrăgit de ei – rămăsese ultimul lui sprijin. Trei generaţii din familia Péloueyre se folosiseră de aceste mâini muncite de spălătoreasă. Dar trebuia ca destinul să-l urmărească pe Fernand Cazenave până în acest ultim refugiu, şi să-l alunge şi de aci.

O dată cu raţele sălbatice, o dată cu hulubii sperioşi – culesul viilor l-a readus în bucătărie pe Raymond, nepotul Mariei, ai cărui părinţi culegeau via de la Yquem, a domnului marchiz. Se făcuse un băieţel frumos, cu trupul vânjos, cu urechile mari şi clăpăuge şi cu pieptul bronzat ca o oală de lut ars. Picioarele sale goale şi curate lipăiau pe dalele uzate ale bucătăriei; în ochii care semănau cu două boabe de strugure rubiniu, mocnea un râs abia stăpânit. La început, Marie din Lados se temuse să nu-l obosească pe „domnul”, căci copilul intra şi ieşea fără istov, lăsând uşa deschisă sau trântind-o cu zgomot. Fernand însă nu voia ca băiatul să fie certat. Se uita după acest pui de mierlă cu aceeaşi privire grijulie, cu care, anul trecut, mama lui taciturnă îl învăluise pe el. Ar fi vrut să-i vorbească; dar ce să-i spui unui copil? Câteodată scotea din buzunăraşul vestei o cutie rotundă în care ţinea bomboane contra tusei, iar când Raymond trecea pe lângă el îi întindea momeala şoptindu-i: „Vrei un fistic?” Copilul se oprea gâfâind, cu faţa îmbujorată – şi în timp ce lua bomboana, Fernand îl apuca de mână şi-l reţinea. Dar el, cu părul negru-albăstrui, zburlit ca penele unei păsări, cu capul dat la o parte, bătea din picioare, încerca să-şi ia zborul...

Când se asigură că prezenţa nepotului nu-i displăcea stăpânului, Marie din Lados încercă să uneltească să-l ţină acolo toată iarna. Fernand nu-şi dădea seama de pericol. Félicité n-ar fi lăsat-o nici măcar să spună ce vrea: ea ştia că „cu oameni de soiul ăstora nu trebuie să-ţi creezi obligaţii”. După ce ar fi trimis-o pe Marie din Lados să-şi vadă de cuptor, zicându-i că este o toantă, i-ar fi spus, pentru a suta oară, fiului iubit: „Dacă nu m-ai avea pe mine! Noroc că sunt eu! Fără mine ai cădea în cursă. Nu vezi mai departe de lungul nasului. Eşti mai naiv decât un copil. Dacă n-aş fi eu cu ochii în patru, te-ai lăsa dus de primul venit..." Dar bătrâna nu mai mergea în faţa lui, croindu-i drum printre ramuri. El nu presimţi apropierea pericolului nici chiar atunci când părinţii lui Raymond, văzându-l că vrea să oprească băiatul, se lăsară rugaţi prefăcându-se că acceptă numai pentru că doreau să-i facă stăpânului o favoare.

Băieţaşul lacom şi neastâmpărat, cu mâinile crăpate de ger şi pătate de cerneală, şi căruia nu-i păsa de stăpânul taciturn, cum nu-i păsa de bufet sau de ceasornic, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să-i displacă lui Fernand, iar mai târziu să-i producă chiar scârbă, când acesta a observat că Marie din Lados nu-şi mai dădea silinţa să muncească cum trebuie. Ea neglija vechiul idol bolnăvicios pentru copilul prea chipeş, de-un sânge cu ea. Înainte de sosirea copilului nici vorbă nu era de mâncare! Masa nu se servea decât în clipa când saboţii băiatului se auzeau răsunând pe peron. O anghină uşoară, contractată de Raymond în decembrie, a fost de-ajuns pentru ca Marie din Lados să părăsească cămăruţa în care dormea alături de stăpân. Mai rău a fost că mama copilului s-a instalat acolo, sub pretext că-l îngrijeşte ea; Marie din Lados se temea cumplit de fata ei: locuitoare a landei cu gura ştirbă şi faţa neagră, fiica avea privirile şi gesturile unei găini feroce. Tatăl copilului, care lucra într-un depozit de vinuri, venea o dată cu seara – o namilă de om de pe valea Garonnei, cu muşchi puternici, dar cu burta umflată, răsfrântă peste pantalonul de culoare albastră, lăsat pe vine – un hercule

prăpădit, ros pe dinăuntru de dulceaţa ucigătoare a vinului de Sauternes. Cu toate că băiatul era în convalescenţă, părinţii lui mâncau seară de seară în bucătărie, iar Fernand Cazenave a trebuit să fie servit în sufrageria ai cărei pereţi, cu tot focul puternic din sobă, erau mereu reci ca gheaţa. În timpul scurtelor sale mese, el auzea râsete puternice, chelălăituri; dar când Marie din Lados deschidea uşa să-i aducă mâncarea, nu-i parvenea decât o şopotire în dialect, un zgomot de linguri şi de farfurii, pentru ca, după închiderea uşii, schelălăitul să reînceapă.

Ei nu ştiau că în sufrageria rece, cu lemnăria falsă culoare gălbuie şi care lui nu i-a plăcut niciodată. Fernand Cazenave nu mai era singur. Când ridica ochii din farfurie o vedea pe mama lui stând pe scaunul de unde tronase timp de o jumătate de secol, cu statura maiestuoasă, dominatoare – mai impunătoare încă după moarte – şi a cărei privire divină şi mânioasă îl făcea pe fiu să se ruşineze de slăbiciunea sa. Cum adică! Să nu dea afară din casă asemenea paraziţi? O vedea în gând pe zeiţa atotputernică, a cărei simplă mişcare din sprâncene făcea ca toţi subalternii, agenţii de bursă, arendaşii, argaţii de toate felurile să nu mai zică nici pâs. Ca un Eneas bătrân, gata să se scufunde, el întindea către atotputernica „Genitrix” mâinile sale rugătoare. Învins, o adora pe cea puternică. Pe neasemuita lui mamă! Cum a fost posibil ca o mică învăţătoare batjocoritoare să îndrăznească să-i stea în cale? Căci pe Mathilde, a cărei fantomă se aşeza de asemenea la masă, departe de cămin, în bătaia curentului, la fel ca atunci când trăia, moartea nu o mai zeifica. Şi totuşi Fernand îşi amintea de spatele ei rotund, de faţa ei umilă, de ochii ei galbeni de pisică hăituită.

Casa se clătină la trecerea unui rapid, care nu se mai auzi huruind peste fluviul Garonne din pricina vacarmului din bucătărie. Mânia mamei, delirul acela care o determinase de atâtea ori pe femeia greoaie şi aprigă să bată cu piciorul în podea, puse stăpânire pe Fernand; se ridică şi înainta spre uşă, dar chiar atunci apăru Marie din

Lados cu o farfurie cu brânzeturi. Văzu expresia stăpânului, dibace în a descoperi pe acest obraz semnele furtunii, şi spuse cu glas sugrumat:

— Mă duc să anunţ „fiica” că-l oboseşte pe domnu.

Se întoarse în bucătărie tremurând din tot trupul. „Fiica” îi provoca spaima pe care toţi bătrânii din landă o resimt în faţa copiilor lor. După ce i-au smuls, bănuţ cu bănuţ, toate modestele economii, fata şi ginerele o mai şi acuzau că are bani ascunşi. La un moment dat, Fernand auzi numai glasul bătrânei. Dar cu o voce îngrozitoare, din adâncul gâtlejului, fiica începu brusc să urle în dialect. Nimic nu trăda mai bine ciudata izolare în care trăise Fernand, ca această totală ignorare a graiului dialectal. Îşi lipi urechea de uşă şi înţelese că Marie din Lados se opunea copiilor ei. Dar ce pretindeau ei de la bătrână? Cuvântul „domnu” revenea prea des în discuţie, ca să nu-şi dea seama că el era motivul certei. Fiindcă nu auzea prea bine ce-şi vorbeau, Fernand ieşi din sufragerie şi traversă vestibulul. Paşii lui răsunară în încăperea imensă la capătul căreia uşile fără obloane desenau două dreptunghiuri clare în întunericul rece; trecu apoi printr-un coridor, şi ajunse lângă uşa bucătăriei care dădea spre scara principală. Tremurând, în întuneric, auzi pe lângă cuvântul „domnu” pomenit destul de des, şi cuvintele „băiatu zburdalnic”. Marie din Lados striga în franţuzeşte: „Dar dacă vă spun că nu m-a întrebat măcar o dată cum îi merge băiatului”. Or dacă nici ea nu l-ar cunoaşte pe domnu! Nu era el omul căruia să-i pese de un copil! Băiatul l-a distrat câteva zile. Dar acum voia să scape de el. „Doar n-o să i-l băgăm pe gât”. Fiica o întrerupse urlând:

— Ba da! Ai putea să i-l bagi pe gât dacă ai vrea; boşorogul ăsta nu se mai poate lipsi de tine, dar tu nu-ţi iubeşti familia...! Şi iarăşi urlau în dialect.

Fernand îşi îndreptă trupul deşirat. Maică-sa îl îndemna să înainteze; era în el; îl poseda. De ce stătea nemişcat, în loc să intre pe neaşteptate şi să răstoarne masa, izbind-o cu piciorul? Totuşi picioarele i se înmuiară inima îi bătea

să-i spargă pieptul: „mai întâi să doarmă...” Se aşeză pe lada cu lemne rămasă întredeschisă. Capacul se închise cu zgomot, şi pocnetul întrerupse zbieretele din dosul uşii. Se ridică şi intră în biroul unde nu era făcut focul. Întins pe pat, cu lumânarea stinsă, îşi dădu seama că Marie din Lados uitase iarăşi să închidă obloanele. Stătea culcat şi privea limpezimea nopţii. Deoarece plouase toată ziua, de pe crengile arborilor din grădină se prelingeau stropii într-o tăcere supranaturală; nu se mai auzea nimic altceva decât acest susur calm de lacrimi. Îl cuprinse o pace, o detaşare de lucruri, ca şi când ar fi presimţit dincolo de viaţa lui cumplită, dincolo de propria sa insensibilitate, un rai al dragostei şi al liniştii unde maică-sa era alta decât cea care mai înainte îl stăpânise ca o furie, şi unde Mathilde îl privea cu o faţă senină, liniştită pentru totdeauna, cu un surâs fericit.

În zori, îl trezi şiroitul ploii. Ah, cât ura dimineţile astea întunecoase de iarnă! Nici măcar nu-şi mai aminti de fericirea necunoscută şi întrevăzută în ajun. Valul tulbure al duşmăniilor i se revărsa în suflet o dată cu mohorârea dimineţii. Îşi răsuci, sub pătură, trupul bătrân străpuns de dureri. Se gândi la ziua care urma; drum nisipos şi pustiu prin landele arse. Închise ochii ca să câştige timp, ca să ajungă, fără să-şi dea seama, la oaza dejunului. În timp ce Marie din Lados aprindea focul şi îi punea pe noptieră cafeaua cu lapte aburindă, el stătea cu faţa întoarsă la perete, prefăcându-se că doarme.

XVII

După masa de prânz, Fernand Cazenave rămase în bucătărie şi se aşeză în faţa focului. Ce spaimă l-ar fi cuprins dacă ar fi ştiut cât de mult semăna cu mama lui paralizată, aşa cum stătea cufundat în fotoliu, învăluit în lumina stinsă a zilei ploioase de decembrie! Marie din Lados intră de mână cu nepoţelul slăbit, care în ziua aceea se ridicase pentru prima oară din pat. Îşi spiona stăpânul, încerca să-i ghicească gândurile. Dar el stătea mereu cu ochii aţintiţi pe flacăra focului. Atunci ea împinse copilul speriat spre el, zicând:

— Ce-i spui tu lui domnu? Fernand Cazenave nici măcar nu-şi întoarse capul. Marie din Lados insistă:

— A fost bolnav, sărăcuţul. E atât de slab. Nu i se mai văd decât ochii din cap.

Ea îi pipăia braţele. Stăpânul apucase cleştele de sobă, dar trebui să-l pună la loc deoarece îi tremurau mâinile. Aruncă în sfârşit spre băieţel o privire rece ca gheaţa. Şi deşi nu ştia să vorbească în dialect îşi aminti totuşi două cuvinte folosite adesea de bunicul Péloueyre şi de Félicité Cazenave, când voiau ca un om sau un animal să piară din faţa lor:

— *Bey-t-en!* (Ieşi afară!)

Se ridicase în picioare şi semăna din nou cu mama sa – mama sa aspră şi neînduplecată. Marie din Lados se dădu înapoi, cuprinsă de un respect îngrozit şi dispăru pe uşa spălătoriei, împreună cu copilaşul zburlit, care sărea pe picioruşe ca o mierlă bolnavă.

Fernand Cazenave rămase până seara, nemişcat, în faţa căminului din birou. La ora patru Marie din Lados aduse o lampă, închise obloanele, iar el stătu în continuare singur până când zarva din bucătărie îl avertiză că sosise mama

lui Raymond. Atunci intră în holul întunecat şi se aşează, ca în ajun, pe lada cu lemne, ascultând nemişcat. „Nu, nu – se ruga Marie din Lados – asta o să-i atace inima...” Apoi dialectul gutural al fiicei îi acoperi glasul. Ţipa spunând că ea o să-i pună tacâmul; dar de ce cu tonul acela ameninţător? Pe Fernand îl cuprinse frigul şi se întoarse în birou; stătea împietrit şi privea focul din cămin. La ora şapte Marie din Lados veni să-l anunţe că masa era gata. Ea luă lampa şi o ridică în sus, cum făcea în fiecare seară, dându-se la o parte din faţa stăpânului, care îi văzu clar chipul îmbătrânit şi descompus. El trecu prin bucătărie şi împinse uşa sufrageriei; dintr-o dată înţelese: pe faţa de masă curată, în faţa tacâmului său, era aşezat încă unul; şi cum masa era foarte înaltă, fiica pusese câteva cărţi pe scaun, pentru ca Raymond să-şi poată sorbi mai comod supa.

Copilul plângea în dosul uşii*;* n-avea curajul să intre, cu toate insistenţele maică-si, care începuse să-l certe. În acest timp, Fernand Cazenave simţea cum creşte, cum se umflă în el valul de furie; cuprins de extaz o lăsa pe maică-sa să-i intre în corp, să-l invadeze, să-l posedeze. Îşi umplu paharul cu vin, îl dădu peste cap, apoi făcu un gest şi farfuriile destinate copilului se sparseră pe lespezi. La auzul acestui zgomot violent, în bucătărie se aşternu o tăcere mormântală. Stăpânul deschise uşa şi văzu mai întâi ochii de găină ai „fiicei”, iar în spatele ei, cu mâinile ridicate şi împreunate, pe Marie din Lados. Îşi reaminti iarăşi vorbele în dialect pronunţate de mamă când alunga din faţa ei animalele şi oamenii:

— *Annét ben!* (Afară cu voi!)

Atunci „fiica” făcu câţiva paşi. Şi, turuind, striga că domnul voise să-l reţină pe băiat; din pricina dânsului pierduse o slujbă bună; era doar limpede că domnul se va îngriji de el... Copilul era încă de pe acum foarte ataşat de domnu... Se opri, intimidată de tăcerea stăpânului, de privirea lui rece ca gheaţa.

El zise din nou:

— *Annét ben!*

Fiica îşi ieşi din fire, şi răcni zicând că n-or să plece singuri, că or s-o ia şi pe bătrână cu ei. O auzise oare Marie din Lados? Stătea mută, cu capul întors puţin într-o parte, acoperindu-şi faţa cu palmele străbătute de vinele îngroşate. Uşa spălătoriei se întredeschise şi copilul îşi vârî botişorul de vulpoi prins în vizuină. În acest timp, fiica, sigură de reuşita ameninţărilor, zâmbea triumfătoare, dezvelind gingiile tari ale gurii ei negre. Zâmbetul acesta îl umplu pe Fernand de furia demoniacă a mamei. Cu degetele înfiorate căută îndelung în portofel o hârtie de o sută de franci, pe care i-o aruncă Mariei din Lados (fiica se aplecă s-o ridice). Deschise apoi uşa şi, cu vocea calmă, i se adresă slujnicei:

— Mâine să vii să-ţi iei bagajele.

Ea îl privi. În clipa aceea, nu numai stăpânul ei, ci toţi stăpânii morţi o alungau. Şi fiindcă nu se urnea din loc, el repetă cu acelaşi glas cu care îi poruncea bătrânul Péloueyre:

— *Bey-t-en!*

Îşi dădu capul pe spate, cu gâtul umflat ca o Iunonă – şi ai fi zis că era maică-sa vie.

XVIII

Fernand Cazenave ascultă un timp zgomotul saboţilor lor pe şoseaua din marginea liniei ferate Bordeaux-Cette, apoi îşi turnă din nou vin în pahar; şi, după ce-l dădu peste cap, ieşi din sufragerie. Ultimul tren huruise peste fluviu; casa nu mai tremura. Firişoare de nori alergau pe sub luna invizibilă, dar nu-i acopereau strălucirea – întrucât Cazenave, care sta în picioare şi fără lampă, în mijlocul vestibulului, putu să-şi vadă trupul în oglinda de lângă uşă. Mai profundă decât în alte seri, liniştea îl împresura. Şi totuşi el nu-şi amintea ca în timpul veghilor sale să fi auzit respiraţia Mariei din Lados. Dar singura suflare a cuiva dormind într-o odaie îndepărtată, e de-ajuns pentru ca, fără să ne dăm seama, valul subţire de căldură umană să tulbure atmosfera contopindu-se cu bătăile inimii noastre. Fernand pricepu pentru prima oară ce este tăcerea. Şi pentru că, la fel ca şi în seara trecută, auzea picurul monoton şi nesfârşit al apei scurgându-se de pe crengile copacilor şi pentru că de jur-împrejurul casei pustii nu răsuna decât susurul acestor lacrimi calme, lui i se păru că în clipa aceea îşi regăseşte sufletul; liniştea din preajma regatului unde mama sa era într-adevăr mama sa şi totuşi alta – aceeaşi care îl îndemnase să dea afară din casă o slujnică bătrâna şi supusă, dar şi cealaltă, vie încă, vie pe alte tărâmuri, şi de la care acum îi venea o împăcare fără umbră de mânie, un dezgust pentru orice severitate – această detaşare misterioasă. Cel puţin aşa crezu el că era; nu se gândea la vinul băut, nici că adesea e de-ajuns o uşoară beţie ca să presimţim eternitatea. Frigul îl trezi din năucirea aceasta plăcută. Tremura din tot trupul, iar dinţii îi clănţăneau ca ai Mathildei înainte de moarte. Atunci se îndreptă spre „pavilionul duşmancii” şi străbătu înfrigurat

cameră după cameră până când dădu de aceea în care clarul de lună, strecurându-se printre persiene, lumina o ramă de scoici şi desena pe perete umbra delicată a crinilor vestejiţi. Pe acest palier se deschidea podul în care intră, şi care se întindea de la un pavilion la celălalt, pe deasupra vestibulului. Lucarna de aici aduna, ca şi cum ar fi fost o apă, lumina pură a nopţii, şi o împrăştia pe un cufăr ornat cu lalele pictate. Împiedicându-se de toate aceste lucruri moarte, Fernand deschise uşa cămăruţei unde dormea Marie din Lados înainte de a fi trebuit să-şi vegheze stăpâna. Ea venea însă, în fiecare dimineaţă, să se spele şi să se îmbrace aici unde, într-un cufăr de lemn negru, îşi avea adunată toată averea lumească. Aerul îngheţat mirosea a săpun de rufe şi a haine de servitori. Mai îngustă decât cea din mansardă, lucarna de aici concentra limpezimea nopţii peste chipul unei Sfinte Fecioare de gips cu mâinile întinse, dar lăsa în întuneric un trup crucificat, agăţat de-asupra patului. Patul era acoperit cu o cuvertură de creton veche cu figuri colorate de cavaleri şi doamne, singura pată strălucitoare, unica bogăţie a acestei celule şi pe care Marie din Lados ar fi aruncat-o, dacă i s-ar fi spus că „făcea ceva parale”. Fernand Cazenave se aşează pe această cuvertură şi cu trupul aplecat înainte, cu coatele pe genunchi şi cu capul în mâini, izbucni în plâns. Frigul îi îngheţă lacrimile pe obraji. Trupul îi tremura. Îi fu teamă să nu moară singur în acest cotlon din podul casei; ieşi pe palier, clătinându-se pe picioare, şi trebui să se proptească de rampa scării pentru a coborî, în sfârşit, până la patul său.

Nu dormea, simţea o greutate imensă apăsându-i pieptul, braţele şi picioarele. Visa oare că cineva umbla prin grădină? Nu, pentru că Péliou latră furios, şi după aceea se potoli brusc. Fernand îşi aminti că uitase să pună zăvoarele. Auzi uşa de la intrare deschizându-se la simpla apăsare, dar nu-i fu teamă. Zgomotul unor paşi se îndreptă spre bucătărie, apoi o licărire alunecă pe podea. Închise ochii şi iar îi deschise. Marie din Lados ţinea lampa şi cu

palma întinsă ca un paravan abătea lumina peste chipul ei de Sfântă Fecioară neagră. Ea se opri în prag, aştepta ca stăpânul să o strige:

— Marie!

Atunci puse lampa pe masă, se îndreptă spre pat, iar el simţi cum această mână veştejită de prea multă trudă îi apasă fruntea.

Johanet, Saint-Symphorien,
23 septembrie 1923

Misterul Frontenac

Ca un fruct aninat în frunzişul stufos,
Soarta mea s-a-mplinit sub a umbrei povară;
Am crescut dogorit la un jar nemilos,
Iar când vântul bătu, rupând vălul umbros,
Bolta cerului ’nalt mi-arătă prima oară.
Chiar de mic zeii buni cu-al lor har mă-nsemnară;
Întâiele-mi priviri au îndrăgit pădurea,
Şi primii paşi ai mei au urmărit tăcerea
Care mă tot ducea spre umbră şi mister.

Maurice de Guérin

PRIMA PARTE

I

Xavier Frontenac aruncă o privire sfioasă către cumnata sa, care tricota stând ţeapănă, fără să se rezeme de speteaza scaunului scund pe care şi-l trăsese lângă foc, şi-şi dădu seama că era supărată. Încercă să-şi reamintească ce vorbise în timpul cinei: nu, nu spusese nicio răutate. Îşi trecu mâna subţire peste capul chel şi oftă.

Privirea i se opri pe patul încăpător, cu coloane răsucite, în care, cu opt ani în urmă, fratele său mai mare, Michel Frontenac zăcuse într-o interminabilă agonie. Revăzu capul răsturnat pe spate, gâtul uriaş năpădit de barba tânără şi viguroasă; muştele insistente de iunie, cu neputinţă de alungat de pe faţa lui umedă de sudoare. Astăzi ar fi putut fi supus unei trepanaţii, ar fi fost salvat poate; Michel ar trăi... Ar trăi... Xavier nu-şi mai putea dezlipi ochii nici de la pat, nici de la pereţi. Totuşi, fratele său nu murise în acest apartament: la opt zile după înmormântare, Blanche Frontenac părăsise locuinţa din strada Vital-Charles, mutându-se împreună cu cei cinci copii ai săi la etajul al treilea al unei vile din strada Cursol, în care locuia mama sa, doamna Arnaud Miqueu. Dar şi pe pat şi la ferestre spânzurau aceleaşi draperii albastre cu flori galbene. Scrinul era aşezat tot ca în vechea locuinţă, în faţa garderobului. Pe cămin trona aceeaşi statuetă de bronz: o femeie cu rochie închisă la gât şi cu mânecile lungi, simbolizând *Credinţa.* Doar lampa era alta: doamna Frontenac îşi procurase un model nou, care vrăjise

întreaga familie: un suport de alabastru sprijinea rezervorul de cristal unde, ca o tenie lată, fitilul se lăfăia în petrol. Flacăra se desfăcea în zeci de petale incandescente; abajurul, compus din mai multe dantele de culoare bej, era strâns la capăt într-un buchet de violete artificiale.

Această minunăţie atrăgea copiii pasionaţi de lectură. Astă seară în cinstea unchiului Xavier, ei nu se vor culca decât la ora nouă şi jumătate. Ca să nu piardă nicio secundă, cei doi mai mari, Jean-Louis şi José, îşi luaseră cărţile: volumul întâi şi al doilea din romanul *Comisards* de Alexandre de Lamothe. Întinşi pe covor, cu degetele mari vârâte în urechi, citeau scufundaţi, pierduţi în povestire; iar Xavier Frontenac nu vedea decât capetele lor rotunde şi tunse mărunt, urechile clăpăuge, genunchii juliţi plini de vânătăi, picioarele murdare, şi bocancii cu blacheuri la vârfuri, cu şireturi uzate şi pline de noduri.

Prâslea, Yves, care avea zece ani dar părea mult mai mic, nu citea; aşezat pe un taburet lângă maică-sa, îşi freca obrazul de genunchii Blanchei, se lipea de ea, ca şi cum instinctul l-ar fi îndemnat să reintre în trupul ce-l zămislise. Se gândea că între ora culcatului de astă-seară şi explicaţiile pe care va trebui să le dea la tabla neagră mâine dimineaţă, sau ora de germană când domnul Roche îl va bate poate, se aşternea o noapte binecuvântată. „Poate voi muri, poate mă voi îmbolnăvi…” Se silise înadins să mănânce porţii duble din toate felurile de mâncare.

Îndărătul patului, cele două fetiţe, Danièle şi Marie, învăţau catehismul. Râdeau pe înfundate. Atmosfera de la institutul Sacré-Coeur le făcea să se simtă izolate chiar şi acasă, fiind preocupate numai de profesoarele lor, de prietenele lor; adesea, la ora unsprezece noaptea, culcate în paturile lor alăturate, ele tot mai aveau să-şi spună câte ceva.

Xavier Frontenac contempla cu mândrie capetele rotunde şi tunse mărunt – copiii lui Michel, ultimii din neamul Frontenac. Acest avocat, acest om de afaceri, era

cuprins de emoţie, inima îi bătea mai tare: fiinţele din faţa lui erau trup din trupul fratelui său... Ateu din fire, nu voia să creadă că ceea ce simţea e de natură mistică. Însuşirile personale ale nepoţilor nu-l interesau; dacă Jean-Louis, în loc să fie un şcolar de o inteligenţă şi vitalitate uimitoare, ar fi fost o mică brută, unchiul l-ar fi iubit la fel de mult, preţuirea nemăsurată pe care le-o acorda el nu avea nicio legătură cu însuşirile lor.

— E ora nouă şi jumătate, spuse Blanche Frontenac.

— Hai, la culcare! Nu uitaţi rugăciunea.

În serile când venea unchiul Xavier, rugăciunea nu se făcea în comun.

— Să nu luaţi cărţile în dormitor.

— José, tu unde-ai ajuns? îl întrebă Jean-Louis pe fratele său.

— Am ajuns acolo, ştii, când Jean Cavalier...

Fetiţele întinseră frunţile umede spre buzele unchiului. Yves rămase ultimul.

— Vii să mă înveleşti, mamă, da? Vii să mă înveleşti?

— Dacă mă mai rogi, n-o să vin.

Din uşă, cel mai plăpând dintre băieţi îi aruncă o privire imploratoare. Ciorapii îi intraseră de tot în ghete.

În comparaţie cu figura lui mică şi slăbuţă urechile păreau imense. Pleoapa stângă lăsată în jos îi acoperea aproape tot globul ochiului.

După plecarea copiilor, Xavier Frontenac îşi privi din nou cumnata: părea tot mânioasă. Cu ce-o fi jignit-o oare? Vorbise despre femeile devotate ca ea. Nu înţelegea că acest gen de laude o scoteau din fire pe văduvă. Bietul om, cu o stăruinţă obositoare elogia măreţia sacrificiului, zicea că nimic pe lume nu e mai frumos ca fidelitatea unei femei faţă de soţul răposat şi care-şi închină viaţa creşterii copiilor. Pentru el, ea nu exista decât în funcţie de micuţii Frontenac. Nu se gândea niciodată la cumnată-sa ca la o femeie singură, în stare să fie tristă, disperată. Soarta ei nu-l interesa din niciun punct de vedere. Numai să nu se recăsătorească şi să aibă grijă de copiii lui Michel, atât şi

nimic altceva. Iată ce nu-i ierta Blanche! Nu pentru că ar fi regretat ceva; abia rămasă văduvă îşi dăduse seama de gravitatea sacrificiului şi îl acceptase; nimic nu-i mai putea clinti hotărârea. Dar, fiind foarte credincioasă, de-o cucernicie aproape pedantă şi severă, ea era convinsă că fără Dumnezeu n-ar fi avut puterea să trăiască astfel; căci era o femeie plină de temperament, un suflet pasionat. În seara aceasta, dacă Xavier ar fi avut ochi s-o vadă, aşa cum stătea înconjurată de cărţile uitate pe covor şi de dezordinea din cuibul rămas gol, l-ar fi cuprins mila privind mama aceea îndurerată, ochii aceea de cărbune, faţa aceea răvăşită şi palidă pe care, deşi era trasă şi plină de riduri, se mai ghiceau încă urmele frumuseţii. Părul cărunt, pieptănat lins şi cu cărare la mijloc, era uşor răvăşit, dându-i aerul neîngrijit al unei femei ce nu mai aşteaptă nimic de la viaţă. Bluza neagră, închisă în faţă cu nasturi, îi sublinia umerii ascuţiţi şi pieptul uscat. Toată fiinţa ei trăda oboseala, istovirea mamei pe care copiii o mănâncă de vie. Ea nu voia să fie admirată sau compătimită, dar voia să fie înţeleasă. Nepăsarea oarbă a cumnatului o scotea din fire, o făcea să fie aspră şi nedreaptă. După ce pleca Xavier, ea se bătea cu pumnii în piept, părându-i rău de purtarea pe care o avusese faţă de el; însă când revedea chipul inexpresiv şi parcă fără ochi al omului acestuia în faţa căruia se simţea inexistentă şi care o sortise pieirii, bunele ei intenţii se topeau.

Se auzi un glas slab. Era Yves: nu putuse răbda să n-o strige, şi totuşi îi era teamă că îl aude.

— Ah! copilul ăsta!

Blanche Frontenac se ridică de pe scaun, dar se duse mai întâi la cei doi mai mari. Adormiseră strângând în mânuţele lor murdare un scapular. Ea îi înveli în pătură şi, cu degetul mare, le făcu semnul crucii pe frunte. Trecu apoi în camera fetelor. Pe sub uşă se zărea lumină. Cum auziră pasul mamei, ele stinseră flacăra. Doamna Frontenac reaprinse lumânarea. Pe noptiera dintre paturile apropiate se aflau felii de portocale înşirate pe-o

farfurie de păpuşă, pe altă farfurioară era ciocolată rasă şi bucăţele de biscuiţi. Fetiţele băgaseră nasul sub pături şi Blanche nu le mai zări decât părul împletit în codiţe, legat cu o panglică decolorată.

— S-a zis cu felul trei... şi am să notez în carnetul vostru că aţi fost neascultătoare!

Doamna Frontenac luă cu ea resturile „banchetului”. Dar abia trase uşa, că le şi auzi pufnind în râs. În cămăruţa învecinată, Yves nu dormea. Numai el avea dreptul să stea cu lampa aprinsă; umbra lui proiectată pe perete îi făcea un cap uriaş şi un gât mai subţire ca un lujer. Stătea aşezat, cu ochii înecaţi în lacrimi şi, ca să nu fie dojenit de maică-sa, îşi ascunse faţa la pieptul ei. Ea ar fi vrut să-l certe, dar auzind bătăile iuţi ale inimii lui şi simţindu-i coastele şi umerii lipindu-i-se de trup, îi fu groază de această tulbure înclinare spre suferinţă a copilului şi îl legănă:

— Prostuţul mamii, tontul mamii... Nu ţi-am spus de atâtea ori că nu eşti singur? Isus se află în toate inimile copiilor. Când ţi-e frică, strigă-l şi el o să vină să te aline.

— Nu vine, pentru că am făcut păcate mari... Pe când tu, mamă, când tu eşti lângă mine, sunt sigur că eşti lângă mine... Pun mâna pe tine, te simt. Mai stai oleacă.

Ea îi spuse că trebuie să doarmă, că o aşteaptă unchiul Xavier. Îl asigură că păcatele îi fuseseră iertate: cunoştea prea bine firea băieţelului ei. El se linişti; mai suspina încă, dar din ce în ce mai rar. Doamna Frontenac ieşi din cameră în vârful picioarelor.

II

Când Blanche se întoarse în camera sa, Xavier Frontenac tresări:

— Cred c-am adormit... Drumurile astea în lungul şi în latul moşiei mă cam obosesc.

— Cine-i de vină, dacă nu dumneata? Răspunse Blanche acră. De ce te-ai stabilit la Angoulême, departe de familie? După moartea lui Michel, puteai să renunţi la avocatură. Era mai firesc să te întorci să locuieşti la Bordeaux şi să-i preiei locul la fabrica de scânduri pentru doage... Ştiu că noi deţinem majoritatea acţiunilor, dar asociatul lui Michel face acum ce vrea... Sunt convinsă că Dussol este un om cumsecade; dar din pricina dumitale, copiilor mei or să le vină mai greu să-şi ocupe locul cuvenit în conducerea fabricii.

Pe măsură ce vorbea, Blanche simţea cât de nedrepte îi erau reproşurile – şi se miră că Xavier tăcea: stătea cu capul plecat şi nu protesta, ca şi când spusele ei i-ar fi zgândărit o rană ascunsă. Şi totuşi, cu un singur cuvânt el ar fi putut să se dezvinovăţească: după moartea bătrânului Frontenac, survenită imediat după cea a fiului său Michel, Xavier renunţase la partea sa de moştenire în favoarea copiilor. Blanche crezuse la început că procedase aşa ca să scape de o supraveghere plicticoasă; dar dimpotrivă, după ce-a renunţat la podgorii, el s-a oferit să le gireze şi să se ocupe personal de venitul nepoţilor. O dată la cincisprezece zile, şi anume vinerea, fără să-i pese de starea vremii, cam pe la ora trei, el pleca din Angoulême la Bordeaux de unde lua trenul şi cobora la Langon. La gară îl aştepta caleaşca sau cupeul, după cum cerea anotimpul. La o distanţă de doi kilometri de orăşel, mergând pe şoseaua naţională din marginea târgului Preignac, trăsura

intra pe sub un portal şi Xavier recunoştea mirosul amărui al bătrânilor merişori. Cele două pavilioane laterale, înălţate de străbunicul său, nu se potriveau deloc cu acest mic conac izolat din secolul XVIII, în care trăiseră atâtea generaţii ale familiei Frontenac. Urca treptele peronului rotunjit, şi în timp ce paşii îi răsunau pe dale, simţea în nări mirosul umed al iernii care se degaja din draperiile vechi de creton. Cu toate că părinţii săi muriseră imediat după pierderea fiului mai mare, casa rămăsese deschisă. Grădinarul locuia şi acum în căsuţa din grădină. Un vizitiu, o bucătăreasă şi o femeie de serviciu continuau s-o slujească pe mătuşa Félicia, sora mai mică a bătrânului Frontenac, idioată din naştere (se zvonea că doctorul mânuise forcepsul cu o prea mare vigoare). Primul lucru pe care-l făcea Xavier era să-şi caute mătuşa, care, în timpul verii, se învârtea pe sub marchiză, iar iarna moţăia în faţa focului din bucătărie. Nu-l înspăimântau nici ochii ei daţi peste cap, din care nu se vedea decât albul plin de vinişoare, mărginit de pleoapele roşii, nici gura strâmbă, nici strania barbă adolescentină crescută în jurul bărbiei. O săruta pe frunte cu un respect tandru, căci acest monstru se numea Félicia Frontenac. Era o Frontenac, însăşi sora tatălui său, supravieţuitoarea. Iar când suna clopoţelul pentru cină, el se ducea spre idioată, o lua de braţ, o conducea în sufragerie, o aşeza pe un scaun în faţa lui, şi îi lega un şervet la gât. Vedea el, oare, cum se prelingea mâncarea din gura ei hidoasă? O auzea cum râgâie? După ce sfârşeau de mâncat, el o conducea cu acelaşi ceremonial şi o încredinţa bătrânei Jeannette.

Xavier se îndrepta apoi către pavilionul a cărui faţadă dădea spre dealuri şi râu şi intra în odaia spaţioasă unde el şi Michel trăiseră ani de zile. Iarna, focul ardea în sobă tot timpul. Vara, amândouă ferestrele erau larg deschise, şi Michel privea viile, păşunile. Când şi când se auzea trilul unei privighetori ascunsă în frunzele de begonia, unde poposeau întotdeauna privighetori... În adolescenţă, Michel se scula noaptea din pat să le asculte cântecul. Xavier îi revedea silueta albă şi deşirată aplecată peste

geamul dinspre grădină. Pe jumătate adormit, el îi striga: „Bagă-te în pat, Michel, nu e bine ce faci, ai să răceşti”. Timp de câteva zile şi nopţi via înflorită mirosea a rezeda… Xavier deschidea un volum de Balzac, voind să alunge nălucirea. Cartea îi aluneca din mâini, se gândea la Michel şi plângea.

Dimineaţa, la ora opt, îl aştepta trăsura şi, până seara târziu, inspecta proprietăţile nepoţilor săi. De la râpa de la Cernés, unde se recolta vinul de calitate inferioară, trecea la ferma de la Respide, situată în împrejurimile satului Sainte-Croix-du-Mont, unde recolta era la fel de bună ca şi la Sauternes, apoi pleca la Couaméres, pe drumul dinspre Casteljaloux: acolo cirezile de vaci nu-i aduceau decât necazuri.

Peste tot trebuia să facă anchete, să cerceteze registrele de socoteli, să descopere şiretlicurile şi cursele întinse de ţărani, în care s-ar fi lăsat prins dacă n-ar fi existat scrisorile anonime găsite săptămânal de Xavier Frontenac în corespondenţa sa. După ce apăra astfel interesele nepoţilor săi, el se întorcea acasă atât de ostenit, încât abia lua ceva în gură şi se şi întindea pe pat. Credea că o să adoarmă îndată, dar somnul întârzia să vină: focul mocnit se înteţea brusc, iluminând podeaua şi mahonul fotoliilor, iar primăvara auzea trilul privighetorii pe care o asculta umbra lui Michel.

A doua zi dimineaţa, duminica, Xavier se scula târziu, îmbrăca o cămaşă scrobită, un pantalon în dungi, o haină de postav sau de alpaca, încălţa ghetele cu bot lung şi ascuţit închise cu nasturi, îşi punea pe cap o pălărie melon sau una de paie şi cobora spre cimitir. Paznicul îl întâmpina salutându-l de departe. Tot ce putea face Xavier pentru morţii săi era să le asigure bunăvoinţa acestui om, căruia-i dădea bacşiş, ori de câte ori venea. Uneori, ghetele ascuţite i se înfundau în noroi; alteori se acopereau de cenuşă; cârtiţele scobeau pământul sfânt. Frontenac, cel rămas în viaţă, se descoperea în faţa tuturor membrilor familiei Frontenac întorşi în ţărână. Stătea acolo, neclintit şi mut – ca majoritatea

contemporanilor săi, de la cei mai iluştri până la cei mai umili, împietrit în materialismul său, în determinismul său, prizonierul unei lumi de mii de ori mai mărginită decât cea a lui Aristotel. Şi totuşi el nu se urnea din loc; îşi ţinea pălăria melon în mâna stângă, iar cu dreapta, ca să pară cuviincios în faţa morţii, curăţa măceşii de „lăstărişul" sălbatic.

După-amiaza, expresul de ora cinci îl ducea spre Bordeaux. Cu braţele încărcate de cartoane de prăjituri şi pungi cu bomboane, suna la uşa cumnatei sale. Copiii alergau pe coridoare strigând: „A venit unchiul Xavier!" Mânuţele lor gingaşe se întreceau care mai de care să tragă zăvorul. I se agăţau de picioare, îi smulgeau pachetele din mână.

— Te rog să mă ierţi, Xavier – spuse Blanche Frontenac care avea „mustrări de conştiinţă". Te rog să mă ierţi dacă uneori sunt nervoasă... Nu e nevoie să-mi aminteşti ce fel de unchi eşti dumneata pentru copilaşii mei.

Ca întotdeauna, el păru că n-o aude sau mai curând că nu dă nicio importanţă vorbelor ei. Se plimba de la un capăt la celălalt al încăperii, ridicându-şi cu mâinile pulpanele jachetei. Cu privirea fixă şi neliniştită murmură doar: „Asta nu e nimic pe lângă ce ar trebui să fac..." Blanche constată pentru a doua oară că spusele ei îl răniră adânc. Încercă iar să-l împace: nu era deloc de datoria lui să locuiască la Bordeaux dacă prefera Angoulême, nici să vândă scânduri pentru doage, dacă îi plăcea avocatura. Ea adăugă:

— Ştiu cât de puţin te preocupă micul tău birou de avocat...

El o privi din nou cu spaimă ca şi cum s-ar fi temut să nu-i citească în suflet; iar ea se străduia iarăşi să-l convingă, nereuşind să-i smulgă decât o atenţie simulată. Ce fericită ar fi fost dacă el i s-ar fi destăinuit, dar Xavier era ca un zid. În discuţiile cu cumnata nu pomenea niciodată despre trecut, şi mai ales despre Michel. Avea amintirile lui care nu-i aparţineau decât lui. Această mamă, ocrotitoarea ultimelor vlăstare ale familiei Frontenac, fapt

pentru care o venera, rămânea pentru el o domnişoară Arnaud-Miqueu, o fiinţă desăvârşită, dar venită din altă lume. Ea tăcu, decepţionată şi din nou enervată: de ce oare nu se ducea la culcare? Xavier se reaşezase pe scaun, cu coatele sprijinite de coapsele vlăguite, şi aţâţa focul ca şi când s-ar fi aflat singur.

— Fiindcă veni vorba – spuse el deodată – Jeannette mi-a cerut un cupon de stofă: mătuşa Félicia are nevoie de o rochie pentru primăvară.

— Ah! – zise Blanche – mătuşa Félicia! Şi, împinsă parcă de un demon, continuă:

— În privinţa mătuşii, ar trebui să stăm o dată serios de vorbă.

În sfârşit, îl obliga să o asculte! Ochii lui mari priveau drept în ai ei. Ce-o să mai născocească oare această femeie bănuitoare, mereu la pândă?

— Recunoaşte şi tu că e ceva anormal să plăteşti trei servitori şi un grădinar pentru a sluji o biată nebună, care ar fi mult mai bine îngrijită şi mai ales mai bine supravegheată într-un ospiciu...

— Într-un ospiciu? mătuşa Félicia?

Izbutise să-l scoată din fire. Roşeaţa din obraji devenise din purpurie vânătă.

— Cât timp trăiesc eu, strigă el cu glas ascuţit, mătuşa Félicia n-o să plece din casa părintească. N-am să trec niciodată peste hotărârea tatii. El nu s-a despărţit niciodată de sora lui.

— Ce vorbeşti! Pleca lunea dimineaţa de la Preignac pentru afaceri şi nu părăsea Bordeaux-ul decât sâmbăta seara. Săraca maică-ta, singură-cuc, era obligată s-o suporte pe mătuşa Félicia.

— O făcea cu bucurie... Dumneata nu cunoşti obiceiurile familiei mele... nici măcar nu-i trecea prin cap... Era sora bărbatului ei...

— Aşa crezi dumneata... dar mie, mie mi-a mărturisit biata femeie; mi-a vorbit de anii aceia de singurătate în tovărăşia unei idioate.

Xavier strigă cuprins de furie:

— N-am să cred niciodată că s-a plâns de asta. Şi mai ales că s-a plâns dumitale.

— Ba da, pentru că soacră-mea m-a adoptat, ea mă iubea şi nu mă socotea o străină.

— Să-i lăsăm în pace pe părinţii mei, vrei? i-o tăie el scurt. În familia Frontenac chestiunea banilor nu s-a pus niciodată când era vorba de o îndatorire de familie. Dacă ţi se pare exagerat să plăteşti jumătate din cheltuielile casei de la Preignac, am să iau totul asupra mea. Uiţi de altfel că mătuşa Félicia avea drepturi asupra moştenirii bunicului, de care părinţii mei n-au ţinut seama la împărţirea averii. Bietul tata nu s-a sinchisit niciodată de lege...

Ca împunsă cu acul, Blanche îşi descărcă sufletul de tot ce i se adunase de la începerea certei:

— Deşi eu nu sunt o Frontenac, consider că copiii mei au datoria să contribuie la întreţinerea surorii bunicului lor şi chiar să-i asigure acest trai ridicol de costisitor, pe care ea nu ştie să-l preţuiască. Accept pentru că e fantezia dumitale. Dar ceea ce n-o să admit niciodată, adăugă ea ridicând glasul, este ca ei să ajungă victimele acestei fantezii şi din pricina dumitale să le fie compromisă fericirea...

Ea se opri o clipă să-şi cântărească efectul scontat; el nu pricepea unde voia să ajungă.

— Dumitale nu ţi-e teamă de ce se vorbeşte pe seama acestei idioate, nici de faptul că oamenii o consideră nebună?

— Ei asta-i! toată lumea ştie că biata femeie s-a născut cu craniul strivit de forceps.

— Toată lumea de la Preignac ştia asta între anii 1840 şi 1860. Dar dacă crezi că generaţia de azi poate şti ce-a fost în anii aceia... Nu, dragul meu. Ai curajul şi priveşte în faţă răspunderea pe care ţi-o asumi. Vrei ca mătuşa Félicia să locuiască în conacul părinţilor săi, cu toate că ea nu stă decât în bucătărie având la dispoziţie trei servitori nesupravegheaţi de nimeni şi care o fac poate să sufere... Dar consecinţele acestui lucru le vor simţi copiii fratelui dumitale când, voind să se căsătorească, se vor trezi că bat

la uşi închise...

Îşi atinsese ţinta, şi acum lucrul acesta o înspăimânta. Xavier Frontenac păru zdrobit. Într-adevăr, neliniştea Blanchei era reală. Gândul că mătuşa Félicia putea fi o piedică în calea fericirii copiilor ei, o rodea de multă vreme. Dar pericolul era în viitor, ea exagerase... Cu buna sa credinţă dintotdeauna, Xavier se dădu învins:

— La asta nu mă gândisem – oftă el. Biată Blanche, nu mă gândesc niciodată la nimic când e vorba de copii.

Făcea înconjurul camerei, târşindu-şi picioarele cu genunchii uşor îndoiţi. Mânia Blanchei se topi brusc; începu să-i pară rău de victorie. Protestă, zicând că lucrurile se mai puteau îndrepta. La Bordeaux, nu ştia nimeni de existenţa mătuşii Félicia, care n-o să trăiască la nesfârşit, iar amintirea ei se va şterge repede. Şi pentru că Xavier stătea întunecat, ea adăugă:

— De altfel mulţi cred că a dat în mintea copiilor: este părerea cea mai răspândită. Mă îndoiesc să fi fost vreodată considerată nebună; dar lucrul acesta ar putea să se întâmple... E vorba să evităm o eventuală primejdie... Nu te necăji, dragul meu. Ştii doar că mă aprind, că exagerez totul... Aşa mi-e firea.

Auzi respiraţia întretăiată a lui Xavier. Şi tatăl şi mama lui, se gândea ea, muriseră de inimă. „Aş putea să-l omor”. El se reaşezase în faţa focului şi-şi ţinea corpul ghemuit. Ea se calmă, închise ochii: două pleoape lungi şi negricioase îi îmblânziră faţa chinuită. Xavier nu ştia că femeia de lângă el se umilea, că-şi regreta lipsa de stăpânire. Glasul confuz al unui copil vorbind prin somn răsună în tăcerea din apartament. Xavier zise că era momentul să se ducă la culcare şi că o să se gândească la discuţia de astă-seară. Ea îi spuse că aveau destul timp pentru o hotărâre.

— Ba nu, va trebui să rezolvăm repede: e vorba de copii.

— Te necăjeşti prea mult – răspunse ea însufleţită, în ciuda învinuirilor pe care ţi le aduc, nu cred să mai existe pe lume un al doilea unchi ca dumneata...

El făcu un gest cu mâna, însemnând poate: „Habar n-ai”.

Da, îşi reproşa ceva, dar ea nu-şi putea închipui ce anume.

Câteva minute mai târziu, îngenuncheată pentru rugăciunea de seară, Blanche încerca zadarnic să se concentreze asupra versetelor obişnuite. La viitoarea vizită a lui Xavier, se va strădui să afle ceva mai mult; îi va fi greu, căci cumnatul era o fire închisă, cu ea mai mult decât cu oricine. Nu izbutea să se calmeze şi totuşi trebuia să adoarmă cât mai iute, deoarece a doua zi se scula la ora şase ca să-l ajute la lecţii pe mezinul José, mereu ultimul din clasă la toate materiile, aşa cum Jean-Louis era primul... Inteligent şi isteţ ca şi ceilalţi doi, dar născocind tot felul de şiretlicuri pentru a se sustrage de la învăţătură, pentru a nu asculta în clasă, José era unul dintre copiii aceia pe lângă care cuvintele zboară, care au geniul nepăsării. Ei nu le oferă persoanelor în vârstă decât un trup inert aplecat peste cărţile de şcoală rupte, peste caietele pline de pete. Dar mintea lor ageră aleargă mult mai departe, în iarba înaltă din vremea Rusaliilor, pe malul râului, în căutarea racilor. Blanche ştia că timp de trei sferturi de oră va lupta zadarnic cu acest băieţaş somnoros, la fel de absent, la fel de fără judecată, şi la fel de amorf ca şi o crisalidă părăsită.

După ce copiii vor pleca la şcoală, să-şi ia micul dejun? Da, o să şi-l ia: n-avea rost să postească. După purtarea de astă-seară faţă de cumnat, cum să mai îndrăznească să se împărtăşească? Trebuia să treacă pe la Societatea Generală. Avea o întâlnire cu arhitectul pentru imobilul din strada Sainte-Catherine. Trebuia să-şi facă timp să-şi vadă săracii. Să treacă pe la Potin şi să trimită nişte articole de băcănie la Pocăite[2]. „Îmi place această asociaţie pentru iertare şi milă”. Seara, după cină, îndată ce copiii vor adormi, o să coboare la mama ei. Acolo va fi şi sora sa cu bărbatul. Poate şi mătuşa Adila, sau abatele Mellon, primul vicar... Femei iubite... Ea n-a avut de ales... cu atâţia copii pe cap, ar fi fost luată de nevastă pentru averea ei... Nu,

[2] Asociaţie care ocroteşte femeile trăite în desfrâu şi care, după ce au renunţat la această viaţă, se pocăiesc.

nu, ea ştia destul de bine că mai plăcea încă... Inutil să se gândească la întâmplările acelea. Oare chiar începuse să se gândească la ele? Mai ales să nu-şi facă scrupule. N-avea voie să lipsească copiii de cea mai mică părticica din ea; nu era meritul ei, aşa-i era firea... Convingerea că vor plăti cu sângele lor toate păcatele ei... Ştia că erau gânduri fără nicio bază reală. Aparţinea pe veci copiilor. Ideea aceasta o făcea să sufere. „O femeie sfârşită... sunt o femeie sfârşită...” Îşi acoperi ochii cu palmele, apoi şi le trecu peste obraji. „Să nu uit să mă duc la dentist...”

Se auzi un glas de copil: tot Yves! Porni tiptil spre camera lui. Avea un somn agitat, se dezvelise. Un picior scheletic şi măsliniu atârna afară din aşternut. Ea îl acoperi, îi potrivi cuvertura, în timp ce el se întorcea cu faţa la perete, mormăind nişte plângeri nedesluşite. Îi pipăi fruntea şi gâtul să vadă dacă n-avea temperatură.

III

La fiecare cincisprezece zile, duminica, unchiul Xavier reapărea fără ca cumnata să fi progresat cu ceva în descoperirea secretului. Revenea să vadă copiii cu regularitatea învoirii din prima joi a lunii, a împărtăşaniei săptămânale, a compunerilor şi a citirii notelor ce aveau loc vinerea; era ca o constelaţie a acestui cer al copilăriei, a acestui mecanism atât de bine reglat, încât nimic neobişnuit nu părea să-şi găsească aici locul. Blanche ar fi crezut că visase, dacă tăcerile unchiului, aerul său preocupat, plimbările sale încoace şi încolo, privirea sa pierdută, faţa sa rotundă şi concentrată asupra unei idei fixe, nu i-ar fi reamintit epoca în care ea însăşi trecuse printr-o criză de frământări sufleteşti. Da, credincioasa regăsea în ateul din faţa ei semnele răului de care părintele de Nole o vindecase. Ea ştia ce înseamnă lucrul acesta şi voia să-l liniştească. Dar el nu-i oferea niciun prilej. Izbutise doar să-i acorde favoarea, pe care de altfel ea o simţea total gratuită, de a nu se mai irita, de a evita pe cât era cu putinţă certurile. Oare Xavier îşi dădea seama de eforturile Blanchei? Ea, altădată atât de geloasă pe autoritatea lui, îi cerea acum sfatul în toate problemele legate de copii. Consimţea să-i cumpere un cal de călărie lui Jean-Louis, considerat drept cel mai bun călăreţ din liceu? Trebuia oare să-l oblige pe Yves să urmeze cursurile de călărie, cu toate că acest lucru îl îngrozea? Ar obţine rezultate mai bune, dacă l-ar da pe José la internat?

Nu mai era nevoie să aprindă focul şi nici măcar lampa. Întunecos rămânea doar coridorul unde cu câteva minute înainte de cină, Blanche se plimba spunându-şi rugăciunea, urmată de Yves, care-i susţinea cu două degete poalele rochiei, cufundat într-un vis măreţ cunoscut

doar de el. Lăstunii ciripeau. Vocile oamenilor erau acoperite de zgomotul tramvaiului cu cai de pe bulevardul Alsace. Când sunau sirenele, portul părea şi mai apropiat. Blanche zicea că din pricina căldurii copiii se tâmpeau. Inventau tot felul de jocuri prosteşti, ca de exemplu să rămână în sufragerie după desert, să-şi pună pe cap şervetele de masă, să se retragă apoi într-un loc întunecos şi să-şi frece nasurile unul de altul, zicând că se joacă de-a „comunitatea”.

În luna iunie, într-o sâmbătă, Blanche, care uitase de secretul unchiului Xavier, îl află dintr-o dată, exact de unde nu s-ar fi aşteptat niciodată. Copiii se culcaseră, ea coborâse ca de obicei la mama ei. După ce a trecut prin sufragerie, unde masa nu era încă ridicată şi unde mirosea a fragi, a împins uşa de la salonaş. Doamna Arnaud-Miqueu ocupa în întregime un fotoliu de piele. Şi-a tras fiica lângă ea şi a sărutat-o în felul ei, aproape cu lăcomie. Pe balcon, alături de silueta corpolentă a mătuşii Adila, cumnata doamnei Arnaud-Miqueu, stăteau cumnatul şi sora ei Caussade. Râdeau şi vorbeau zgomotos, riscând să fie auziţi de toţi vecinii, dacă şi aceştia, la rândul lor, n-ar fi ţipat cât îi ţinea gura: În stradă un grup de băieţi cântau refrenul:

„Şi copilul îi spunea soldatului:
– Santinelă să nu tragi! (bis)
Pasărea vine din Franţa.”

Mătuşa Adila o văzu:

— Iat-o pe Blanche! Bine-ai venit, scumpo.

Caussade strigă, ca să acopere zgomotul tramvaiului:

— Te aşteptam... o să-ţi spun una bună... Ţine-te tare! Ghiceşti?

— Spune-i, Alfred – interveni nevastă-sa – uite că se dă bătută.

— Ascultă, scumpa mea, ieri am avut un proces la Angoulême şi ce crezi c-am aflat? Domnul Xavier

Frontenac, în văzul şi în auzul întregului oraş, întreţine o femeie. Ei? Ce zici de asta?

Nevastă-sa îl întrerupse: nu vedea că o sperie pe Blanche, că-i bagă în cap prostii?...

— A, nu, asta nu, fii liniştită: nu-şi ruinează el nepoţii; se pare că biata micuţă nu mănâncă în fiecare zi carne...

Blanche i-o tăie scurt: în privinţa asta era prea liniştită. De altfel viaţa particulară a lui Xavier Frontenac nu interesa pe nimeni aici.

— Ţi-am spus eu, iată că s-a şi speriat.

— Ea îl chinuieşte cât poate, şi altora nu le permite nici măcar să-l atingă.

Blanche zise că nu se speriase. Întrucât, spre nefericirea lui, Xavier era ateu, ca om nu vedea ce l-ar putea reţine. Începură să vorbească în şoaptă. Ca să-şi liniştească cumnata, Alfred Caussade povesti că Xavier Frontenac era renumit la Angoulême, că zgârcenia faţă de prietena sa îl făcuse ridicol. Blanche putea dormi liniştită. El o obligase pe biata fiinţă să-şi continue meseria de lenjereasă. Îi mobilase odaia într-un mod meschin, îi plătea chiria, şi cu asta basta! Toată lumea se distra pe seama lui... Alfred se opri, descumpănit. Blanche, căreia nu-i plăceau loviturile de teatru, îşi strânsese lucrul şi se ridicase în picioare. O sărută pe doamna Arnaud-Miqueu, şi-şi luă rămas-bun de la ai săi, descumpănită, fără o vorbă. Mentalitatea familiei Frontenac pusese stăpânire pe întreaga-i fiinţă. Era copleşită de emoţie, ca o Pythia, şi când ajunse la etajul său, mâna îi tremura atât de tare încât abia putu vârî cheia în broască.

Cum se întorcea cu două ore mai devreme ca de obicei, şi cum nu era încă întuneric, îi găsi pe cei trei băieţi în camera sa, în cămăşile de noapte, cocoţaţi pe pervazul ferestrei. Se distrau scuipând pe zidul de piatră de care frecau un sâmbure de caisă: aşteptau să se roadă pe ambele părţi, ca să-l poată străpunge. După aceea îi scoteau miezul cu un ac. Cei mai răbdători realizau un fluier cu care, de altfel, nu ajungeau să fluiere şi pe care,

până la urmă, îl înghiţeau. Băieţii rămaseră uimiţi văzându-se doar uşor muştruluiţi şi o zbughiră ca iepurii. Blanche Frontenac se gândea la Xavier: fără să vrea el îi apărea mai uman, mai apropiat. Mâine seară o să-l vadă: era duminica lui de vizită. În clipa aceasta şi-l imagina singur în casa mare şi pustie de la Preignac...

În aceeaşi seară, Xavier Frontenac se aşezase mai întâi pe treptele de sub marchiză; întrucât transpirase cam mult pe dealul cu vii îi era frică să nu răcească. S-a învârtit câteva clipe prin vestibul, apoi s-a hotărât să intre în cameră. Se temea de aceste seri de iunie, „serile lui Michel", mai mult decât de nopţile ploioase de iarnă, când focul îi ţinea tovărăşie, îndemnându-l la lectură. Pe vremuri, Xavier îl ironiza pe Michel pentru mania lui de a recita într-una versuri de Victor Hugo. Lui Xavier nu-i plăceau versurile. Acum însă îi veniseră în minte câteva care păstraseră modulaţia glasului iubit. Trebuia să şi le reamintească, neapărat, ca să regăsească intonaţia surdă şi monotonă a fratelui său.

Aşa deci, în seara aceasta, stând lângă fereastra deschisă spre râul nevăzut, Xavier recita pe tonuri diferite ca şi când ar fi căutat o notă, un acord: *„Natură cu fruntea senină, cum poţi uita!"* Dinspre pajişti veneau tot felul de zgomote, orăcăiturile broaştelor, lătrături de câini, râsete. Şi avocatul din Angoulême, sprijinit de fereastră, repeta de parcă cineva i-ar fi suflat fiecare cuvânt:

O căruţa îndepărtată abia se strecoară prin umbră, ascultă...
Totul doarme, totul se odihneşte, iar vântul serii scuturăpraful zilei
De pe frunzele pomului din margine de drum..."

Se întoarse cu spatele la geam, aprinse o ţigară de foi ieftină, şi, ca de obicei, îşi târşi prin cameră picioarele, cu manşeta pantalonului prinsă între gleznă şi papuc. „Îl trădez pe Michel prin copiii lui", îşi zise el, repetându-şi într-una aceleaşi vechi reproşuri.

În anul când îşi luase doctoratul în drept, la Bordeaux, cunoscuse această fată, încă de pe atunci trecută, abia cu câţiva ani mai tânără ca el, şi de care se simţise atras fără să se fi întrebat de ce. Ar fi trebuit să sondeze în misterul timidităţilor lui, al fobiilor, al slăbiciunilor, al obsesiilor lui de om care-şi face griji din orice. Ea era o femeie cumsecade, care-l învăluia cu o dragoste maternă, care lua totul în serios: aceasta era, poate, taina puterii ei.

Nici când trăia Michel, Xavier nu privea cu uşurinţă această situaţie anormală. În familia Frontenac respectarea unei ţinute morale severe era o tradiţie, nu de natură religioasă, ci republicană şi ţărănească. Atât bunicul, cât şi tatăl lui Xavier nu admiteau nici cel mai mic cuvânt necuviincios; iar falsul menaj al unchiului Péloueyre, acest holtei bătrân, fratele doamnei Frontenac, de la care familia moştenise Bourideys, moşia din landă, fusese scandalul familiei. Se povestea că o primea pe ascuns pe fiinţa aceea în casa de la Bourideys, unde muriseră părinţii lui, şi că ea avea neobrăzarea să se arate la orele unsprezece dimineaţă, în pragul uşii, îmbrăcată într-un capod roz, cu picioarele goale în papuci şi cu coada lăsată pe spate. Unchiul Péloueyre murise la Bordeaux, în casa femeii aceleia, tocmai când venise acolo să-şi facă testamentul pe numele ei. Pe Xavier îl apuca groaza la gândul că mergea pe urmele unchiului şi că, fără să fi vrut, prelua această tradiţie de burlac bătrân şi dezmăţat. Ah! numai de n-ar afla familia, de n-ar descoperi această ruşine! Îi era atât de teamă de acest lucru încât s-a gândit să-şi deschidă un birou de avocatură în împrejurimile oraşului Bordeaux; crezuse că viaţa liniştită din Angoulême i-ar garanta secretul vieţii sale particulare.

La moartea lui Michel, familia nu l-a lăsat să-şi mocnească durerea. Atât părinţii lui, care trăiau încă, cât şi Blanche l-au trezit din starea de năuceală, comunicându-i hotărârea familiei: „se înţelegea de la sine” că trebuia să-şi lase clienteala şi să părăsească Angoulême pentru a veni la Bordeaux să preia, în conducerea fabricii de scânduri pentru doage, locul rămas gol după moartea lui Michel.

Zadarnic protesta Xavier, zicând că nu se pricepe deloc la afaceri; i se argumenta că o să fie sprijinit de Arthur Dussol, asociatul familiei. El însă se apăra cu furie: să renunţe la Joséfa? Era peste puterile sale. S-o instaleze la Bordeaux? În opt zile, falsul menaj ar fi fost descoperit. Blanche, copiii l-ar fi întâlnit la braţ cu femeia aceea... Numai când se gândea la asta şi îl şi apuca durerea de cap. Mai mult ca oricând, acum, când devenise tutorele nepoţilor săi, trebuie să ascundă, să acopere această ruşine. La urma urmei, interesele copiilor nu păreau ameninţate cu nimic de administrarea lui Dussol întrucât familia Frontenac deţinea majoritatea acţiunilor. Pe Xavier nu-l preocupa decât un singur lucru; să nu se afle nimic din viaţa lui particulară. S-a încăpăţânat, rezistând pentru prima oară în faţa voinţei tatălui său, deja lovit de moarte.

După ce lucrurile s-au aranjat, în sfârşit, Xavier nu şi-a mai regăsit pacea. Nu-şi putea trăi în voie durerea, îl rodea remuşcarea: aceeaşi remuşcare care, în seara aceasta, îl făcea să se învârtească prin camera din copilărie, în spaţiul gol dintre patul său şi patul în care vedea mereu umbra lui Michel. Averea trebuia să revină copiilor lui Michel, a sustrage un gologan din ea însemna să furi familia Frontenac. Or, el îi promisese Joséfei ca timp de zece ani, la fiecare întâi ianuarie să depună în numele ei o sumă de zece mii de franci; după aceea se înţelegea de la sine că ea nu trebuia să mai aibă nicio pretenţie de la Xavier, afară de atâta timp cât trăia el, chiria casei şi o sumă de trei sute de franci pe lună. Făcând economii crâncene (zgârcenia lui era hazul locuitorilor din Angoulême), Xavier economisea douăzeci şi cinci de mii de franci anual; dar din această sumă numai cincisprezece mii ajungeau la nepoţi. Însemna că îi jefuia de zece mii de franci, îşi repeta el, neţinând seamă de tot ce mai cheltuia pentru Joséfa. Bineînţeles că le cedase partea lui din toate proprietăţile şi că fiecare putea dispune de venit după cum îl tăia capul. Dar el cunoştea, o lege secretă, o lege obscură, o lege Frontenac, singura cu putere asupra lui. Holtei bătrân, deţinătorul averii părinteşti, el o gira în

contul acestor făpturi delicate şi sacre, create de Michel, care îşi împărţiseră trăsăturile lui Michel – Jean-Louis îi moştenise ochii negri, Danièle avea aceeaşi aluniţă lângă urechea stângă, Yves aceeaşi pleoapă căzută.

Uneori îşi adormea remuşcarea, şi săptămâni la rând nu se mai gândea la asta. Altceva însă îl chinuia la tot pasul: grija de a se ascunde. Ar fi dorit să moară înainte ca familia să-i fi descoperit concubinajul. Nu bănuia că în aceeaşi seară, întinsă chiar în patul cu coloane în care fratele lui îşi dăduse sufletul, Blanche stătea cu ochii deschişi, în bezna sufocantă a nopţilor bordeleze, şi se gândea la el, atribuindu-şi faţă de el cea mai ciudată îndatorire: îşi va împinge cumnatul spre căsătorie, chiar dacă prin asta averea copiilor ar fi să scadă. Să nu întreprindă nimic care să-l îndepărteze pe Xavier de la legitimarea situaţiei sale, nu era de ajuns; va trebui să-l îndemne la acest lucru prin toate mijloacele. Da, era ceva eroic! Dar tocmai de aceea... Începând de mâine se va strădui să îndrepte conversaţia înspre acest subiect arzător, va începe o ofensivă.

El nu se lăsă prins. În timpul cinei, Blanche, profitând de o vorbă a lui Jean-Louis zise că unchiul Xavier mai avea încă timp să-şi creeze un cămin, să aibă copii: Sper că n-a renunţat... El nu văzu în asta decât o glumă, intră în joc, şi cu verva lui din zilele bune îşi descrise logodnica imaginară, spre marea bucurie a nepoţilor.

După culcarea copiilor, în timp ce cumnata şi cumnatul stăteau cu coatele sprijinite de pervazul ferestrei, ea făcu un mare efort:

— Să ştii, Xavier că nu glumeam şi aş vrea să crezi că aş fi fericită, fără nicio rezervă, în ziua în care aş afla că te-ai hotărât să te căsătoreşti, oricât de târziu ar fi...

El îi răspunse pe un ton sec, tăind brusc firul discuţiei, că n-o să se însoare niciodată. De altfel reflecţia cumnatei nu trezise în el nicio bănuială, căci ideea unei căsătorii cu Joséfa nici măcar nu-i trecuse prin cap. Să dea numele Frontenac unei femei oarecare, care făcuse trotuarul, să o

introducă în casa părintească, şi mai ales s-o prezinte nevestei lui Michel, copiilor lui Michel – astfel de sacrilegii erau de neconceput. Aşadar el nu crezu nicio clipă că Blanche i-ar fi dibuit taina. Plecă de la geam, uşor enervat, dar deloc neliniştit şi ceru permisiunea să se retragă în camera sa.

IV

Viaţa liniştită a copilăriei îşi depăna firul, părând să nu lase niciun loc accidentului, întâmplării. Fiecare oră era încărcată de activitate, aducând cu sine gustarea de dimineaţă, şcoala, întoarcerea acasă în omnibus, urcatul scării din patru în patru trepte, mirosul mesei de seară, mama, *Insula misterioasă,* somnul. Chiar şi bolile (laringita lui Yves, uşoara febră tifoidă a lui José, scarlatina Danièlei) îşi aveau locul lor, se acordau cu restul, aduceau mai multe bucurii decât necazuri, se ţineau minte, serveau ca puncte de reper amintirilor: „În anul când ai avut febra tifoidă...” Vacanţele succesive aduceau cu ele aleile răcoroase ale pinilor de la Bourideys, casa purificată a unchiului Péloueyre. Erau oare aceeaşi greieri de anul trecut? De la viile din Respide soseau coşuri cu renglote şi piersici. Totul părea neschimbat, afară de pantalonii lui Jean-Louis şi ai lui José care trebuiau lungiţi. Blanche Frontenac, altădată atât de slabă, se îngrăşa, era mereu preocupată de sănătatea ei; credea că are un cancer şi, roasă de spaimă, se gândea la soarta copiilor după moartea sa. Acum ea îl strângea pe Yves în braţe şi el era cel care se opunea câteodată. Trebuia să bea o mulţime de doctorii, înainte şi după masă, fără să întrerupă o clipă educarea Danièlei şi a Mariei. Fetiţele aveau de pe acum pulpe groase şi şolduri joase şi proeminente ce nu se vor mai schimba. Doi ponei echipaţi, uitând de foame când se jucau cu copiii spălătoreselor sau ai femeilor de serviciu.

În anul acela, sărbătorile Paştelui căzură atât de devreme, încât o dată cu sfârşitul lunii martie, copiii Frontenac sosiră la Bourideys.

Primăvara plutea în văzduh, dar nu se vedea. Sub

frunzişul verii trecute, stejarii păreau că agonizează. Cucul cânta departe, dincolo de pajişti. Cu „puşca calibru 24” pe umăr, Jean-Louis se credea la vânătoare de veveriţe, în realitate el căuta primăvara. Primăvara dădea târcoale în lumina slabă de iarnă, ca o fiinţă pe care-o bănuieşti în apropiere, dar pe care n-o vezi. Băiatul avea impresia că-i adulmecă suflarea şi, dintr-o dată, nimic: se făcea frig. Lumina de la ora patru după-amiaza mângâia pentru scurt timp trunchiurile copacilor, scoarţa pinilor strălucea ca nişte solzi, iar rănile lor cleioase ademeneau soarele în declin. Apoi, deodată, totul pălea; vântul de vest aducea nori grei care atingeau culmile, şi o dată cu el, din această imensă întunecime se desprindea un vaier prelung.

Când se apropie de pajiştile scăldate de apa Hure, Jean-Louis surprinse în sfârşit primăvara: ghemuită de-a lungul râului, în iarba de pe acum deasă, prelingându-se din mugurii cleioşi şi uşor desfăcuţi ai arinilor. Adolescentul se aplecă peste râu şi privi pletele vii şi lungi ale muşchilor. Pletele... căci obrazurile trebuiau să se fi scufundat încă de la începutul lumii în nisipul zbârcit de cursul apelor line. Soarele reapăru, Jean-Louis se sprijini de un arin, scoase din buzunar *Discursul asupra metodei* tipărit într-o ediţie şcolară, şi timp de zece minute uită de primăvară.

Privirea îi fu atrasă de o bariera dărâmată: un obstacol ridicat de el în august, anul trecut, pentru dresajul iepei Furtuna. Trebuia să-i fi spus lui Burthe să-l repare. O să călărească mâine dimineaţă... Se va duce la Léojets, o s-o vadă pe Madeleine Cazavieilh... Vântul sufla spre răsărit aducând cu el miros de sat: terebentină, pâine caldă, fum de focuri la care se pregăteau mese sărăcăcioase. Mirosul satului prevestea vreme frumoasă şi sufletul băiatului se umplu de bucurie. Mergea prin iarba umedă. Pe colina din partea de miază-noapte a păşunii străluceau flori galbene de ciuboţica cucului. Băiatul urcă coasta, merse de-a lungul unei lande[3] de curând tăiată, şi coborî spre pădurea de stejari pe care o străbate râul Hure înainte de a ajunge

[3] Teren caracteristic coastelor dinspre Ocean ale Franţei şi de pe coasta Bretaniei, plin mai ales cu mici arbuşti şi ierburi specifice.

la moară; dintr-o dată se opri, forţându-se să nu izbucnească în râs: pe un buştean de pin stătea un ciudat călugăraş cu glugă pe cap psalmodiind cu voce joasă, în mâna dreaptă cu un caiet de şcoală. Era Yves care îşi trăsese gluga peste urechi, şi stătea cu bustul ţeapăn, misterios, convins că e singur şi parcă servit de îngeri. Lui Jean-Louis îi pieri pofta de râs, pentru că întotdeauna este înfricoşător să dai peste cineva care se crede nevăzut de nimeni. Îl cuprinse teama, de parcă ar fi descoperit o taină nepermisă. Primul lui gând fu deci acela de a se îndepărta şi de a-şi lăsa fratele mai mic să-şi continue psalmodierea. Dar plăcerea tachinăriei, atât de puternică la vârsta sa, puse stăpânire pe el, îndemnându-l să se strecoare pe lângă nevinovatul care, din pricina glugii lăsată peste urechi nu auzea nimic. Se ascunse în dosul unui stejar, la o aruncătură de piatră de buşteanul unde trona Yves, dar nu putu să-i înţeleagă vorbele din pricina vântului de răsărit care le purta cu el, Dintr-un salt se aruncă asupra victimei, şi înainte ca băiatul să scoată un ţipăt, el îi şi smulse caietul din mâini, şi o luă la sănătoasa spre parc.

Niciodată nu ne dăm seama de efectul pe care-l au faptele noastre asupra celorlalţi. Dacă ar fi văzut expresia frăţiorului, rămas împietrit în mijlocul landei, Jean-Louis s-ar fi înspăimântat. Disperat, Yves se aruncă brusc la pământ şi-şi înfundă faţa în nisip, pentru a-şi înăbuşi plânsul. Tot ce scrisese el pe ascuns, tot ce-i aparţinea numai lui, tot ce rămânea o taină între el şi Dumnezeu, să ajungă distracţia lor, bătaia lor de joc... O luă la goană spre moară. Se gândea oare la ecluza unde se înecase o dată un copil? Se gândea, mai degrabă, să alerge în neştire, aşa cum făcuse şi altă dată, şi să nu se mai întoarcă acasă niciodată. Obosi însă repede. Începu să meargă încet din pricina nisipului intrat în ghete şi pentru că un copil credincios este întotdeauna ocrotit de îngeri: „... pentru că Cel de Sus a ordonat îngerilor tăi păzitori să-ţi călăuzească paşii oriunde te-ai duce, ei te vor lua în braţe de teamă ca piciorul tău să nu se lovească de vreo piatră...” Dintr-o dată îi veni o idee liniştitoare! nimeni pe

lume, nici chiar Jean-Louis, nu-i va putea descifra scrisul secret, mai încâlcit decât cel din caietele de şcoală. Şi chiar dacă or să izbutească să citească ceva, n-or să priceapă nimic. Era o prostie să se enerveze: ce puteau ei înţelege din acest limbaj a cărui cheie n-o avea nici el întotdeauna?

Cărarea de nisip îl duse până la puntea din faţa morii. Din pajişti se ridica un fel de ceaţă care le ascundea. Inima bătrânei mori mai bătea în liniştea crepusculului. Pe geamul grajdului se ivi capul zburlit al unui cal. Casele sărăcăcioase şi joase din coşurile cărora ieşea fum, râul, pajiştile păreau un luminiş de verdeaţă, de apă şi, de viaţă ascunsă privirilor, împrejmuit din toate părţile de cei mai bătrâni pini ai comunei. Imaginaţia lui Yves lucra: la ora aceasta, taina morii nu trebuia profanată. Făcu deci cale întoarsă. Primul clinchet de clopoţel anunţa masa de seară. Strigătul strident al unui păstor străbătu pădurea. Yves simţi în nări un miros de lână nespălată, un val puternic de usuc; auzea behăitul mieilor, dar nu-i vedea. Păstorul nu-i răspunse când îi dădu bineţe şi inima copilului se întristă.

La întorsura aleii stejarului bătrân, Jean-Louis îl pândea cu caietul în mâna. Yves se opri nehotărât. Să se arate supărat? Dinspre Hourtinat cucul cânta pentru ultima oară. Stăteau neclintiţi, la o depărtare de câţiva paşi unul de celălalt. Jean-Louis înaintă primul şi întrebă:

— Te-ai supărat, da?

Yves nu rezista niciodată în faţa unei vorbe blânde sau chiar a unei intonaţii ceva mai calde decât în mod obişnuit. Jean-Louis era totdeauna aspru cu el; îl dojenea prea des spunându-i că „trebuia să fie scuturat” şi mai ales, fapt ce îl exaspera pe Yves: „când o să fii la armată...” Dar astă-seară el îl întreba pentru a doua oară:

— Spune, te-ai supărat?

Copilul nu putu să răspundă, şi-şi trecu braţul în jurul gâtului fratelui mai mare, care se desprinse, dar fără bruscheţe.

— Să ştii, zise el, că e foarte frumos.

Yves ridică ochii şi întrebă ce era foarte frumos.

— Ce-ai scris... e chiar mai mult decât frumos, zise el cu ardoare.

Merseră umăr lângă umăr pe aleea încă luminoasă, străjuită de pinii negri.

— Jean-Louis, glumeşti, îţi baţi joc de mine?

Nu auziră a doua chemare a clopoţelului. Doamna Frontenac coborî treptele peronului şi strigă:

— Haideţi, copii!

— Ascultă, Yves: astă-seară o să ne plimbăm amândoi prin parc şi am să-ţi spun părerea mea. Poftim, ia-ţi caietul.

La masă, José, pe care maică-sa îl mustra că stătea urât pe scaun înfulecând ca un lup, cu mâinile murdare, povestea despre excursia făcută în landă împreună cu Burthe:, omul de afaceri îl învăţa pe băiat cum să deosebească hotarele moşiilor. Singura ambiţie a lui José era să devină „ţăranul familiei”; dar el era disperat că nu reuşea niciodată să descopere pietrele de hotar. Burthe număra pinii aşezaţi la rând, dădea la o parte arbuştii ţepoşi, săpa pământul, şi dintr-o dată piatra îngropată ieşea la iveală, pusă acolo în urmă cu secole de strămoşii păstori. Păstrătoare ale dreptului de proprietate, aceste pietre ascunse, dar mereu prezente, îi inspirau, cu siguranţă, lui José un sentiment religios, izvorât din străfundurile neamului său. Yves uita să mănânce, se uita pe furiş la Jean-Louis, gândindu-se şi el la misterioasele pietre de hotar: ele căpătau viaţă, pătrundeau în lumea tainică pe care poezia sa o scotea din adâncuri.

Încercară să iasă din casă pe ascuns, dar mama îi surprinse.

— Se simte umiditatea râului... Cel puţin v-aţi luat pelerinele? Şi mai ales, aveţi grijă să nu zăboviţi.

Luna nu apăruse încă. Dinspre râul rece şi dinspre landă se simţea răsuflarea iernii. La început, băieţii orbecăiră până dădură de alee, pe urmă ochii se obişnuiră cu întunericul. Pinii drepţi şi semeţi apropiau stelele: ele se răsfăţau, pluteau în aceste bălţoace de cer, îngrădite de

crestele întunecoase. Yves mergea eliberat de nici el nu ştia ce, ca şi când fratele mai mare i-ar fi luat o piatră de pe inimă. Acest frate de şaptesprezece ani îi vorbea în fraze scurte, stângace. Se temea, spunea el, să nu-l facă pe Yves prea conştient de talentul său, îi era frică să nu tulbure izvorul... Dar Yves îl liniştea; lucrul acesta nu depindea de el, era ca o lavă pe care la început n-o putea stăpâni. Apoi lucra mult asupra materiei răcite, dădea la o parte, fără ezitare, adjectivele, zgura măruntă prinsă de ea. Pe Jean-Louis îl cuceri siguranţa copilului. Câţi ani avea Yves? Mergea spre cincisprezece... Oare geniul va supravieţui copilăriei?...

— Spune-mi, Jean-Louis, ţie ce ţi-a plăcut mai mult?

Întrebare de autor: scriitorul ieşea la iveală,

— Cum, să-ţi spun? Îmi place când scrii că pinii te scutesc de suferinţă, când ei sângerează în locul tău, şi când îţi imaginezi că, noaptea, ei nu mai au nicio putere şi încep să plângă; dar că vaietul nu vine de la ei, ci este chiar răsuflarea mării, strangulată de coama lor deasă. Oh! şi mai ales pasajul...

— Priveşte, spuse Yves, a răsărit luna...

Ei nu ştiau că într-o seară de martie, prin ’67 sau ’68, Michel şi Xavier Frontenac se plimbaseră tot pe aceeaşi alee. Xavier exclamase la fel: „a răsărit luna”... iar Michel recitase versul:

„Iat-o urcând, aruncă o lungă rază somnoroasă...”

Râul Hure curgea şi atunci la fel de liniştit. După mai mult de treizeci de ani apa era alta, dar murmurul acelaşi; iar pe sub pini se înnoda o altă afecţiune, – aceiaşi afecţiune.

— Să le arătăm oare cuiva? întrebă Jean-Louis. M-am gândit la abatele Paquignon (profesorul de retorică pe care-l stima şi venera). Dar mă tem că n-o să le înţeleagă nici el: o să spună că nu-s versuri şi, la drept vorbind, nici nu sunt... Nu seamănă cu nimic din ce am citit până acum. Or să te zăpăcească, ai să încerci să te corijezi... În sfârşit,

o să mă mai gândesc.

Yves se lăsă pradă unui sentiment de încredere totală. Părerea lui Jean-Louis îi era deajuns; o să se încredinţeze fratelui său mai mare. Şi, dintr-o dată îi fu ruşine fiindcă nu vorbiseră decât despre poemele lui:

— Şi tu, Jean-Louis? Sper că n-o să te faci negustor de lemne? N-o să te laşi convins, nu?

— M-am hotărât: Şcoala Normală... licenţa în filozofie... da, sigur, în filosofie... Nu cumva e mama pe alee?

Îi fusese teamă să nu răcească Yves, şi îi aducea o pelerină. Se apropia de ei.

— Mă mişc greu... zise ea şi se prinse de braţul celor doi băieţi. Eşti sigur că n-ai tuşit? Jean-Louis, spune, nu l-ai auzit cumva tuşind?

Zgomotul paşilor lor pe peron trezi din somn fetele care dormeau în camera dinspre terasă. Lampa din camera de biliard îi orbi şi clipiră din ochi.

În timp ce se dezbrăca, Yves privea luna plutind peste pinii imobili şi meditativi. Privighetoarea pe care, la aceeaşi vârstă, tatăl său o asculta aplecat spre grădina din Preignac, nu cânta. Dar cucuveaua de pe această creangă uscată avea poate un glas mai cristalin.

V

A doua zi dimineaţa, Yves nu păru de loc surprins văzându-şi fratele mai mare, purtându-se cu el ca de obicei, puţin arţăgos, ca şi cum între ei n-ar fi fost nicio taină. Ceea ce i se părea ciudat, era scena din ajun; dar e deajuns ca doi fraţi să fie uniţi prin rădăcini, ca două vlăstare ale aceleiaşi tulpine ca să nu mai fie nevoie de nicio explicaţie: o astfel de iubire nu are nevoie de cuvinte.

În ultima zi de vacanţă, Jean-Louis îl obligă pe Yves să încalece pe Furtuna, şi, ca întotdeauna, cum îşi simţi coastele atinse de două picioare nesigure, iapa o luă la galop. Fără să se ruşineze, Yves se crampona de capătul şeii. Jean-Louis tăie drumul printre pini şi se propti în mijlocul aleii, cu braţele larg desfăcute. Iapa se opri brusc, şi Yves, după ce descrise prin aer un arc, se trezi aşezat pe nisip, în timp ce frate-său decreta: „Toată viaţa ta n-ai să fii decât un nătăfleaţă”.

Nu această prezicere îl contrarie pe băiat. Ci altceva îl decepţionase, un lucru pe care nici măcar nu şi-l mărturisea: Jean-Louis continua să se ducă la Léojats, la verii Cazavieilh. În familie, în sat, toată lumea ştia că pentru Jean-Louis toate cărările de nisip duceau la Léojats. Discuţiile în legătură cu împărţirea pământurilor răciseră odinioară relaţiile dintre familiile Cazavieilh şi Frontenac. După moartea doamnei Cazavieilh ei se împăcaseră, dar vorba Blanchei: „legăturile dintre ei n-au fost niciodată cu adevărat calde”. Totuşi în prima joi a lunii ea a scos-o în oraş pe Madeleine Cazavieilh, elevă în clasele superioare ale institutului Sacré-Coeur, în timp ce Danièle şi Marie erau încă în cursul inferior.

Când Burthe zicea: „domnul Jean-Louis face vizite...”, doamna Frontenac era cuprinsă de nelinişte dar şi de

mândrie. Două sentimente contrare o frământau: pe de o parte se temea văzându-şi băiatul îndrăgostit aşa de tânăr, iar pe de altă parte se bucura la gândul că, măritându-se, Madeleine moştenea o parte din averea mamei sale; dar, în primul rând Blanche spera că, datorită purităţii şi profunzimii sale sufleteşti, acest băiat viguros va şti să evite răul.

Yves însă a fost decepţionat când, a doua zi după seara neuitată, câteva cuvinte ale fratelui său au lăsat să se înţeleagă că se întorcea de la Léojats – ca şi cum descoperirea făcută în caietul lui Yves ar fi trebuit să-l îndepărteze de la această plăcere, ca şi cum din clipa aceea totul ar fi trebuit să i se pară searbăd...

În legătură cu dragostea fratelui său, Yves avea reprezentări clare şi precise: îşi imagina priviri languroase, sărutări pe furiş, strângeri nesfârşite de mână, o întreagă poveste romanţioasă pe care o dispreţuia. De vreme ce Jean-Louis îi descoperise taina, de vreme ce pătrunsese în lumea lui miraculoasă, ce mai căuta în altă parte?

Fără îndoială că fetele începuseră să-l preocupe pe micuţul Yves. La slujba de duminică de la Bourideys el admira cântăreţele cu gâtul înfăşurat cu o panglică neagră care le sublinia albeaţa pielii, adunate în jurul armoniului, ca lebedele la marginea unui bazin, şi care-şi umflau gâtlejurile de parcă s-ar fi îndopat cu grăunţe de mei şi de porumb. Inima îi bătea însă şi mai tare când o vedea pe tânăra Dubuch, fiica unui mare proprietar, trecând călare pe un mânz şi săltându-şi pletele negre, revărsate peste umerii plăpânzi. Ce grasă părea Madeleine Cazavieilh pe lângă această silfidă! Părul Madelenei era strâns pe ceafă cu o panglică mare, pe care Yves o compara cu un ciocan de poartă. Purta mai totdeauna un bolerou foarte scurt, până la subţiori, care-i evidenţia talia plină, şi o fustă strânsă pe coapsele groase şi evazată spre poale. Când Madeleine Cazavieilh se aşeza picior peste picior, i se observa lipsa totală a gleznelor. Oare ce-l atrăgea pe Jean-Louis la această fată greoaie cu faţa placidă pe care nu

tresărea niciun muşchi?

La drept vorbind, dacă ar fi asistat la aceste vizite, atât Yves, cât şi maică-sa şi Burthe, ar fi rămas uimiţi văzând că între cei doi nu se petrecea nimic: ai fi zis că Jean-Louis venea să vadă nu pe Madeleine, ci pe Auguste Cazavieilh. Aveau amândoi o pasiune comună: caii, iar când bătrânul era de faţă, conversaţia ţinea la nesfârşit. Dar la ţară, nu eşti niciodată lăsat în pace, oricând se găseşte un arendaş sau un furnizor, care doresc să vorbească cu stăpânul; nu poţi să obiectezi că nu eşti acasă, ca la oraş. Cei doi tineri se temeau de clipa când bătrânul Cazavieilh îi lăsa singuri. Placiditatea Madeleinei ar fi putut înşela pe toată lumea, afară de Jean-Louis: poate că lui îi plăcea cel mai mult la ea această tulburare interioară, neobservată de alţii, care punea stăpânire pe fata, în aparenţă atât de calmă, îndată ce rămânea singură cu el.

În timpul ultimei vizite făcută de Jean-Louis, la sfârşitul acestei vacanţe de Paşti, cei doi s-au plimbat pe sub stejarii bătrâni şi desfrunziţi din faţa casei de curând zugrăvită, cu zidurile umflate de ani. Jean-Louis adusese vorba despre ce-o să facă el când o termina liceul. Madeleine îl asculta încordată, ca şi cum viitorul lui o interesa în aceeaşi măsură şi pe ea.

— Sigur, voi pregăti o teză... Sper să nu mă vezi profesor de liceu pe viaţă... Vreau să ajung profesor universitar.

Ea îl întrebă câte luni o să-i ia pregătirea tezei. El îi răspunse înflăcărat că nu era vorba de luni, ci de ani. Pomeni numele câtorva filosofi renumiţi: temele lor conţineau încă de pe atunci sâmburele unui sistem filozofic. Iar ea, indiferentă la numele citate de el, n-avea curajul să-i pună singura întrebare care o preocupa: oare va trebui întâi să-şi termine lucrarea şi pe urmă să se căsătorească? Oare şi-ar mai putea pregăti teza dacă s-ar însura?

— Dacă aş izbuti să capăt o catedră la universitatea din Bordeaux... dar e foarte greu...

Cum ea îl întrerupse, cam prosteşte, zicând că taică-său o să se străduiască să-i obţină postul, el i-o tăie scurt

spunându-i că „nu voia să obţină nimic de la acest guvern alcătuit din francmasoni şi evrei”. Ea îşi muşcă buzele: fiică de consilier general, republican moderat, preocupat de un singur lucru: „să se pună bine cu toţi”, era obişnuită, încă din copilărie, să-şi vadă tatăl intervenind pentru toată lumea. Toate decoraţiile oamenilor din comună, toate posturile de cantonier sau de poştaş nu fuseseră obţinute decât cu sprijinul său. Madeleinei îi era ciudă că rănise delicateţea lui Jean-Louis; o să aibă ea grijă, când o fi cazul, să intervină fără ştirea lui.

În afara acestui schimb de cuvinte, din care unele lăsau de înţeles că, poate, vieţile lor se vor uni într-o zi, cei doi copii nu schiţară un gest, nu pronunţară o vorbă de tandreţe. Şi totuşi, mulţi ani mai târziu, când se gândea la dimineţile petrecute la Léojats, Jean-Louis îşi amintea de o fericire nepământeană. Revedea tremurul soarelui reflectat în râul cu raci de sub stejari. El mergea în urma Madeleinei, despicând cu picioarele iarba deasă, presărată de gălbenelele şi de romaniţă din vacanţa Rusaliilor; mergeau pe câmpie ca pe mare. Insecte cu antene lungi fremătau în după-amiaza acelei zile frumoase... Îmbrăţişările nu le-ar fi sporit fericirea... Dimpotrivă, ar fi distrus-o, poate, ar fi deformat imaginea dragostei lor. Cei doi copii se fereau să exprime în vorbe sau în gesturi starea aceea de vrajă imensă şi necunoscută care punea stăpânire pe ei, tăindu-le uşor respiraţia în timp ce se plimbau pe sub stejarii de la Léojats.

Cât de ciudată era gelozia lui Yves! Nu ataşamentul lui Jean-Louis pentru Madeleine îl deranja; ceea ce-l făcea să sufere era gândul că o altă fiinţă îi smulgea fratele mai mare din viaţa lui obişnuită, că nu mai era el singurul cu puterea de a-l vrăji. Pe de altă parte aceste izbucniri orgolioase nu-l împiedicau de fel să aibă şi modestia specifică vârstei sale: faptul că Jean-Louis era îndrăgostit însemna, pentru Yves, că acesta intrase în rândul adulţilor. Un băiat de şaptesprezece ani, îndrăgostit de o fată, nu mai avea acces la ceea ce se petrece în ţara celor ce n-au devenit încă bărbaţi. Yves era convins că poemele sale

ţineau de misterul lumii celor mici. Departe de a se considera „superior vârstei lui”, încerca să surprindă în opera sa visul treaz al copilăriei, şi numai un copil, credea el, putea intra în acest joc misterios.

În ziua plecării la Bordeaux, el şi-a dat seama că greşise pierzându-şi încrederea în fratele său mai mare. Era într-un moment şi într-un loc unde s-ar fi aşteptat cel mai puţin la acest lucru: la gara din Lagon familia Frontenac coborâse din trenul de Bazas şi încerca zadarnic să găsească loc în expresul de Bordeaux. Blanche alerga de la un vagon la altul, urmată de copiii cu braţele pline cu tot felul de bagaje: coşul cu pisica, coliviile cu păsări, borcanul cu o broscuţă verde, diverse cutii cu „amintiri” ca, de pildă: conuri de brad, aşchii cu răşină pe ele, bucăţi de cremene. Familia era îngrozită la gândul că „vor trebui să se separe”. Atunci şeful gării s-a apropiat de doamna Frontenac, şi, ducându-şi mâna la chipiu, a anunţat-o că va dispune să se ataşeze un vagon de clasa a doua. Membrii familiei se văzură din nou împreună în acelaşi compartiment, clătinaţi, aşa cum se întâmplă când te afli la coada trenului, gâfâind, fericiţi, şi întrebându-se unul pe celălalt despre soarta pisicii, a broscuţei, sau a umbrelelor. Când trenul se urni din gara Cadillac, Jean-Louis îl întrebă pe Yves dacă îşi trecuse „pe curat” poemele. Fireşte, Yves le recopiase pe un caiet frumos, dar nu-şi putuse schimba scrisul.

— Dă-mi-le chiar diseară; mă ocup eu de treaba asta; dacă n-am geniu, am în schimb un scris foarte citeţ... De ce, prostule? nu bănuieşti ce am de gând? Mai întâi, te rog, nu te aprinde... Deocamdată singura şansă ar fi ca specialiştii să-ţi înţeleagă ideile exprimate în poezii: o să expediem manuscrisul la revista *Mercure de France.*

Şi fiindcă Yves se făcuse alb la faţă, nefiind în stare decât să repete: „Ar fi grozav...” Jean-Louis îl rugă încă o dată să nu i se urce la cap.

— Îţi dai seama... Cred că ei primesc zilnic teancuri de manuscrise. Poate că le aruncă la coş, chiar fără să le citească. Mai întâi trebuie să ai norocul să ţi le citească, şi

pe urmă să cadă sub ochii unuia priceput. Dar nu-ţi face iluzii: o şansă la mie; e ca şi cum am azvârli o sticlă în mare. Promite-mi că după ce le trimitem n-o să te mai gândeşti deloc la treaba asta.

„Bineînţeles, bineînţeles, poate că nici n-or să le citească…” zicea Yves, dar în ochi îi sclipea speranţa. Era neliniştit: de unde să ia un plic mare? De câţi franci să cumpere timbre? Jean-Louis ridică din umeri: „o să trimitem plicul recomandat”; de altfel el se însărcina să se ocupe de tot.

În gara Beautiran urcară o mulţime de oameni împovăraţi cu coşuri. Au trebuit să se strângă. Yves îşi recunoscu un coleg de clasă, un băiat de la ţară, intern şi bun la gimnastică, cu care însă nu legase prietenie, îşi ziseră bună ziua. Fiecare o măsura cu privirea pe mama celuilalt. Yves se uita la femeia voluminoasă şi plină de transpiraţie din faţa lui şi se întreba cu ce ochi ar fi privit-o dacă ar fi fost fiul ei.

VI

Dacă Jean-Louis ar fi rămas în preajma lui Yves în timpul apăsătoarelor săptămâni dinaintea distribuirii premiilor, l-ar fi ferit de nebunia aşteptării răspunsului. Însă, cum au ajuns la Bordeaux, Jean-Louis a luat o hotărâre cu care familia a fost de acord, dar care l-a iritat la culme pe fratele său mai mic. Fiindcă decisese să se prezinte în acelaşi timp şi la examenul de filosofie şi la cel de ştiinţe, el a cerut voie să se interneze, ca să nu mai piardă vremea cu dusul şi întorsul de la şcoală. Yves nu-i mai spunea decât Mucius Scaevola. „Am oroare, zicea el, de cei care fac pe grozavii". Rămas singur, nu se mai gândea decât la manuscris. În fiece seară, la ora sosirii poştei, îi cerea mamei cheia de la cutia de scrisori şi cobora scările, sărind câte patru trepte o dată. După fiecare decepţie se consola aşteptând ziua următoare. Îşi acorda justificări: manuscrisele nu puteau fi citite imediat, şi apoi, redactorul, chiar dacă se entuziasma, trebuia să ceară şi avizul domnului Valette, directorul revistei *Mercure de France.*

Florile castanilor se veştejeau. Ultimele flori de liliac erau pline de cărăbuşi. De la Respide, familia Frontenac primea zilnic sparanghel „cu care nu ştiau ce să mai facă". Speranţa lui Yves scădea pe zi ce trecea, ca şi nivelul izvoarelor. Devenise morocănos. Le purta pică alor săi pentru că nu-i vedeau nimbul din jurul frunţii. Fiecare, fără răutate, îi lua piuitul: „sunt sigur că dacă-ţi sufli nasul curge lapte din el". Yves crezu că pierduse dragostea mamei: vorbele ei îl înstrăinau – îl lovea cu ciocul cum loveşte o găină puiul devenit mare, care se ţine scai după ea. Dacă i s-ar fi destăinuit, se gândea el, nu l-ar fi înţeles. Dacă i-ar fi citit poemele, l-ar fi crezut prost sau nebun.

Yves nu ştia că biata femeie îşi cunoştea ultimul copil mult mai bine decât credea el. N-ar fi ştiut să spună prin ce, dar ştia că nu seamănă cu ceilalţi, aşa cum singurul căţeluş cu pata cafenie nu seamănă cu ceilalţi fătaţi în aceeaşi zi.

Familia nu-l dispreţuia; el singur îşi băgase în cap că e un om pierdut şi nenorocit. Îi era lehamite de umerii lui înguşti şi de braţele-i slabe. Şi totuşi îl obseda ideea nebunească de a se urca într-o seară pe masa din salon şi de a striga în văzul tuturor:

„Sunt rege! Sunt rege!”

„E vârsta, o să treacă...” repeta doamna Anaud-Miqueu, când Blanche i se plângea de firea copilului. Refuza să se pieptene şi se spăla cât mai superficial cu putinţă. Fiindcă Jean-Louis îl părăsise, şi fiindcă nimeni n-o să ştie vreodată că la Bordeaux se născuse un poet fără asemănare, îşi va întreţine disperarea, sporindu-şi urâţenia; îşi va ascunde geniul în învelişul unui trup descărnat şi murdar.

Sosise luna iunie; era în omnibusul care-l ducea dimineaţa spre şcoală şi, îşi recitea ultimul poem, când, dintr-o dată, şi-a dat seama că vecinul de bancă privea peste umărul lui. Era un băiat din cursul superior, un filosof numit Binaud, rivalul lui Jean-Louis, faţă de care părea mult mai în vârstă; începuse să se bărbierească, şi obrajii lui cu aspect copilăresc erau plini de tăieturi. Yves se prefăcu că nu observă, dar îşi dădu mâna mai la o parte şi nu întoarse pagina decât când fu sigur că vecinul terminase de descifrat ultimul rând. Deodată, indiscretul îl întrebă cu neruşinare: „De cine-i poezia asta?” Yves rămase mut.

— Nu, zău, de cine e?

— Ghiceşte.

— Rimbaud? Nu, uitasem, tu n-ai de unde să-l ştii.

— Cine e Rimbaud?

— Am să-ţi spun dacă-mi mărturiseşti de unde ai copiat poezia.

În sfârşit! Altcineva urma să-l înlocuiască pe Jean-Louis, care-l părăsise. Altcineva va fi martorul gloriei şi al

geniului său. Cu obrajii aprinşi spuse:

— Eu am scris-o.

Celălalt răspunse: „Glumeşti!” Era clar că nu-l credea. Când se convinse, îi fu ruşine că luase drept un text interesant elucubraţiile unui puşti. Dacă erau scrise de el însemna că nu meritau interes. Spuse cu jumătate de gură:

— Ar trebui să-mi arăţi şi mie ce-ai mai scris...

În timp ce Yves îşi deschidea servieta, celălalt îl apucă de braţ:

— Nu acum, zilele astea am prea mult de lucru; dacă vrei însă, duminică seara, dacă ai drum pe strada Saint-Genès, sună la numărul 182...

Yves nu pricepu că i se cerea doar să lase caietul. Să-şi citească poeziile cu voce tare, în faţa cuiva... Ce vis! Jean-Louis nu-l rugase niciodată. Deşi era timid, faţă de acest necunoscut o să aibă curajul să le citească; acest băiat mai mare o să-l asculte cu respect şi, pe măsură ce va auzi mai multe, poate chiar cu uimire.

Din ziua aceea, când se întâlneau în omnibus, Binaud nu se mai aşeza niciodată alături de Yves. Dar băiatul nu era supărat, căci examenele băteau la uşă şi candidaţii, cum aveau o clipă liberă, deschideau cartea.

După ce-a lăsat să treacă două duminici, Yves s-a decis să facă vizita promisă. Iulie se lăsase cu secetă peste tristul Bordeaux. Apa nu mai curgea de-a lungul trotuarelor. Caii birjelor aveau pe cap pălării de paie cu două găuri pentru urechi. Primele tramvaie electrice abia îşi târau remorcile încărcate cu bărbaţi îmbrăcaţi neglijent, cu cămăşi fără gulere, sau cu femei care, din pricina corsetelor descheiate, păreau cocoşate. Capetele abrutizate ale cicliştilor se atingeau de ghidon. Yves se întoarse după automobilul doamnei Escarraguel care înainta cu un zgomot de fiare vechi.

Numărul 182 de pe strada Saint-Genès era o casă fără etaj, ca acelea cărora Yves le spunea „magherniţă”. Sună la intrare, dar gândul îi zbura aiurea, foarte departe de numitul Binaud. Clinchetul clopoţelului îl dezmetici. Prea târziu să mai fugă. Auzi o uşă trântită şi discuţii şopotite.

În sfârşit în faţa lui apăru o femeie în capod: avea chipul palid şi trupul firav, în ochi i se citea neîncrederea. Părul lung şi bogat, de care, cu siguranţă, era mândră, părea să-i devoreze fiinţa, numai el era plin de viaţă, revărsându-se luxuriant peste trupul vlăguit, fără îndoială ros pe dinăuntru de cine ştie ce fibrom. Yves o întrebă dacă Jaques Binaud era acasă. Şapca de licean din mână câştigă probabil încrederea femeii deoarece ea îl introduse într-un coridor şi deschise o uşă din dreapta.

Era salonul, dar transformat în atelier de croitorie; pe masă zăceau tot felul de tipare de hârtie; în faţa ferestrei se afla o maşină de cusut dezvelită; Yves deranjase probabil cusutoreasa. Pe şemineu trona o statuetă de teracotă austriacă multicoloră – Salomeea. Un Pierrot de gips făcea echilibristică pe un corn de lună şi trimitea bezele cu mâna. Yves auzi un zgomot de mobilă aranjată în camera alăturată; un glas iritat, cu siguranţă al lui Binaud. Fără voia lui, pătrunsese în locuinţa unuia dintre funcţionarii aceia calificaţi „modeşti”, în realitate însă grozav de orgolioşi, şi caro „salvează aparenţele” neîngăduind niciunui străin să intre în culisele vieţii lor trudnice. Era limpede că Binaud presupusese că Yves o să-şi lase manuscrisul şi o să plece. Şi, într-adevăr, acestea fură şi primele lui cuvinte, când în sfârşit îşi făcu apariţia fără haină, cu cămaşa descheiată. Avea un gât uriaş, o ceafă plină de coşuri mărunte: Yves îi aducea versurile? Făcuse rău că se deranjase.

— Cu cincisprezece zile înainte de examene... ştii, n-am niciun minut liber, îţi dai seama...

— Dar mi-ai spus... bănuiam...

— Credeam că-mi laşi caietul duminica trecută... În sfârşit, dacă tot ai venit, dă-mi-l.

— Nu, răspunse băiatul, nu! Nu vreau să te plictisesc.

N-avea decât o dorinţă, să părăsească magherniţa asta, mirosul ăsta, pe băiatul ăsta îngrozitor care, cu siguranţă, fiindcă era coleg cu Jean-Louis, voia s-o dreagă, încercând să-l reţină pe Yves. Dar Yves ajunsese în stradă, şi o luase la goană, cu toată zăpuşeala de afară, cuprins de ură şi de

disperare. Avea însă doar cincisprezece ani şi, când a ajuns în strada Intendenţei, a intrat în cofetăria Lamanon, unde s-a consolat cu o îngheţată de fragi. La ieşire, tristeţea l-a cuprins din nou părând mult prea exagerată faţă de vizita aceea ratată. Fiecare fiinţă are felul său de a suferi, care se conturează şi se fixează încă din adolescenţă. Disperarea lui Yves din seara aceea era de o asemenea natură încât el şi-o imagina fără ieşire; n-avea de unde şti că se afla pe pragul trăirii unor zile fericite, al unor săptămâni de lumină şi bucurie şi că viaţa sa va fi plină de speranţă, din păcate însă cu aceeaşi permanenţă înşelătoare, ca şi cerul de vară al vacanţelor mari.

VII

În acest timp, Xavier Frontenac trăia cele mai liniştite zile ale vieţii sale. Mustrările de conştiinţă i se mai domoliseră; Joséfa încasase în sfârşit cei o sută de mii de franci cuveniţi, şi nimic nu-l mai împiedica să „pună de-o-parte” şi pentru nepoţi. În schimb el trăia mereu cu spaima că familia o să descopere existenţa Joséfei. Neliniştea lui creştea pe măsură ce micuţii Frontenac se făceau mari şi atingeau vârsta când ar fi putut să se indigneze sau chiar, să fie influenţaţi de acest trist exemplu. Dar tocmai pentru că deveneau bărbaţi, însemna că în curând se vor putea ocupa singuri de moşie. Xavier hotărâse că la momentul oportun să renunţe la avocatură şi să se mute la Paris. Îi argumenta Joséfei că pentru ei viaţa în capitală era cel mai sigur refugiu. Datorită primelor automobile distanţele începeau să se micşoreze şi Angoulême i se părea mult mai aproape de Bordeaux decât altădată. La Paris vor ieşi împreună în oraş, se vor duce la teatru fără teama de a fi recunoscuţi.

Xavier îşi şi găsise clienţi pentru vinderea biroului de avocatură şi deşi nu trebuia să-l cedeze decât peste doi ani, arvuna pe care tocmai o încasase depăşea cu mult suma sperată. Bucuria acestei reuşite l-a împins să-şi respecte o făgăduială mai veche făcută Joséfei: o călătorie în circuit în Elveţia. Când îi dădu vestea, ea se bucură atât de puţin încât el rămase dezamăgit. Adevărul era că bietei femei acest lucru i se părea prea frumos ca să-l creadă. Dacă ar fi fost vorba de un voiaj la Luchon, pentru opt zile, ca în ’96, treacă, meargă... dar să străbaţi Parisul, să vizitezi Elveţia... Ridicase din umeri şi îşi văzuse mai departe de cusut. Totuşi, când a văzut că Xavier consulta ghidurile, indicatoarele, trasând itinerarele, fericirea

aceasta de nesperat i s-a părut realizabilă în curând. Nu se mai îndoia de hotărârea lui Xavier. Într-o seară el s-a întors acasă cu biletele în circuit. Până atunci ea nu vorbise cu nimeni despre această călătorie. În cele din urmă s-a decis să-i scrie fiicei sale, care era măritată şi locuia la Niort: *„Încă nu ştiu dacă e vis sau realitate, dar biletele sunt aici, în şifonierul cu oglindă. Sunt trecute pe numele domnului Xavier Frontenac şi a doamnei, sunt bilete de familie. Scumpa mea, mai că nu-mi vine să cred, simt că leşin.* Domnul Frontenac şi doamna! *L-am întrebat dacă tot aşa o să semneze şi în registrele hotelurilor; mi-a răspuns că n-are încotro. Asta l-a cam indispus; ştii cum e el... Mi-a spus că a mai fost de trei ori în Elveţia şi că văzuse totul, afară de munţi pentru că sunt învăluiţi în nori şi fiindcă plouă tot timpul. Dar eu n-am îndrăznit să-i spun că asta mi-e egal, întrucât lucrul care mă bucură cel mai mult este că voi merge din hotel în hotel în chip de nevasta lui Xavier, şi că dimineaţa n-o să fie nevoie decât să apăs pe buton ca să ni se servească micul dejun...”*

Domnul Frontenac şi doamna... Citindu-le pe bilete, cuvintele acestea nu-l impresionaseră cu nimic pe Xavier, el nu prevăzuse însă că va trebui să le treacă şi în registrele hotelurilor. Ar fi fost mai bine dacă Joséfa nu-i mai băga în cap şi grija asta, căci iată că îi stricase toată bucuria. Se gândea că va trebui să îndure tot felul de plictiseli: oboseala, cheltuielile şi pe Joséfa care va face pe doamna (în afara faptului că ziarele locale vor publica, poate, la rubrica „printre oaspeţii noştri” numele *domnului şi doamnei Xavier Frontenac).* În sfârşit, biletele erau luate, zarurile erau aruncate.

Dar, în după amiaza zilei de 2 august, cu două zile înaintea plecării, exact în clipa când, la Angoulême, Joséfa făcea ultimele retuşuri la rochia de seară menită să minuneze oaspeţii hotelurilor elveţiene, pe o stradă din Vichy, doamna Arnaud-Miqueu a fost victima unei crize denumită de ea „stare de ameţeală”. A fost ceva atât de brusc şi de neaşteptat încât, nu se ştie cum, ea s-a desprins de braţul fiicei sale Caussade, şi a căzut, lovindu-

se cu capul de pavaj. Aproape moartă, au transportat-o la hotel. A doua zi dimineaţa, la Bourideys, Blanche Frontenac tocmai îşi termina plimbarea prin parc: era momentul când trebuia să te închizi în casă, căldura te sufoca, iar greierii triumfători îşi acordau ţârâitul, unul câte unul. O văzu pe Danièle alergându-i în întâmpinare şi agitând în aer o telegramă: „Mama grav bolnavă...”

Spre sfârşitul după-amiezii un mic telegrafist de la Angoulême sună la uşa lui Xavier Frontenac. Joséfa, care nu venea aproape niciodată acasă la el, în ziua aceea îl ajuta la făcutul bagajelor şi, fără să-l mai anunţe, îşi vârâse în geamantanul lui trei rochii. Când văzu hârtia albastră din mâinile lui, pricepu că s-a zis cu excursia lor.

— La dracu!

Glasul lui Xavier era, fără voia lui, aproape voios: căci printre rândurile Blanchei: *„Sunt chemată la Vichy, mama grav bolnavă. Rog vino cu primul tren la Bourideys să îngrijeşti copiii...”* el citea că în niciun hotel din Elveţia nu se va mai trece în registru: *Domnul Xavier Frontenac şi doamna* şi că va economisi o mie cinci sute de franci. Înmână telegrama Joséfei care, obişnuită timp de cincisprezece ani să fie jertfită pe altarele divinităţii Frontenac, ştiu de la început că totul era pierdut. Ca să-şi facă datoria, zise:

— Te-au anunţat prea târziu, biletele sunt luate, suntem pe drum. Telegrafiază de la frontieră că regreţi... Copiii nu mai sunt copii (auzindu-l mereu vorbind despre ei, îi cunoştea bine). Domnul Jean-Louis are aproape optsprezece ani, iar domnul José... El o întrerupse furios:

— Ei, dar ce-i cu tine? Ţi-ai pierdut minţile? Cum să nu mă duc, când mă cheamă cumnată-mea? Mai întâi familia, ţi-am spus doar de atâtea ori. Ei hai, draga mea, nu e decât o amânare, lăsăm pe altă dată. Pune-ţi pelerina, s-a răcorit...

Cu un gest docil, ea îşi puse pe spate pelerina maron tivită cu fireturi. Gulerul înalt îi încadra în mod bizar faţa buhăită, din care numai nasul în vânt, un nas „obraznic”, mai putea învia amintirea tinereţii. N-avea bărbie; pălăria,

aşezată în vârful unei cozi groase şi cânepii, era o încâlceală de rochiţa rândunicei bine imitată. Chiar de la prima vedere îţi dădeai seama că avea părul lung până-n talie... Rupea toţi pieptenii. „Îţi cad spelcile din păr în tot locul”. În ciuda aerului supus, în timp ce-şi prindea pelerina, biata femeie îngăimă că „până la urmă o să se sature”. Enervat, Xavier o puse să repete ce zisese; ea repetă cu glas şovăielnic. De o delicateţe aproape scrupuloasă cu ai săi, şi de o scrupulozitate împinsă până aproape de manie, cum de altfel era în afaceri, Xavier Frontenac se purta lesne ca un bădăran cu Joséfa.

— Acum că ai un capital – zise el – poţi să mă părăseşti. Dar eşti atât de proastă, încât ai să pierzi totul... Ai să fii silită să-ţi vinzi mobila, adăugă el cu răutate – numai că... nu uita că facturile sunt trecute pe numele meu, chiria de asemenea...

— Cum adică? Mobila nu-i a mea?

O atinsese unde o durea cel mai tare. Adora patul încăpător, cumpărat la Bordeaux de la magazinul Leveilley şi al cărui lemn avea încrustaţii aurite. Pe tăblia din fund se afla o torţă şi o tolbă de săgeţi. Joséfa crezuse multă vreme că torţa era un cornet din care ieşeau şuviţe de păr şi tolba un alt cornet, cu pene de gâscă. Aceste ciudate simboluri nici n-o neliniştiseră, nici n-o miraseră. Noptiera, semănând cu o casetă pentru moaştele sfinte, era prea frumoasă, zicea Joséfa, pentru ceea ce conţinea. Dar mai mult decât orice ei îi plăcea şifonierul cu oglindă. Partea de sus a dulapului era ornată tot cu cornete legate cu o panglică; printre ele erau presăraţi trandafiri; Joséfa zicea că puteai să le numeri petalele „atât de bine erau încrustaţi”. Oglinda era încadrată de două coloane, canelate până la jumătatea înălţimii şi răsucindu-se spre bază. Partea dinăuntru, dintr-un lemn mai deschis, „scotea în relief” vrafurile de chiloţi garnisiţi cu dantelă „lată cât palma”, jupoanele, cămăşile de noapte cu festou scrobit, combinezoanele drăgălaşe – mândria Joséfei, „care avea patima lenjeriei”.

— Mobila, nu-i a mea?

Şi plângea în hohote. El o sărută:

— Cum să nu fie a ta, prostuţo.

— La drept vorbind – spuse ea smiorcăindu-se, plâng ca o proastă, pentru că n-am crezut nicio clipă că o să plecăm. Mă gândeam că o să vină un cutremur...

— Ei da, vezi: a fost de-ajuns ca bătrâna Arnaud-Miqueu să fie pe moarte.

Vorbea pe un ton vesel, fericit că o să-i revadă, la ţară, pe copiii fratelui său.

— Biată doamnă Michel, o să se simtă foarte singură...

Joséfa se gândea întotdeauna cu respect la această persoană, pe care fusese obişnuită s-o situeze foarte sus. După un timp, Xavier spuse:

— Dacă moare mamă-sa, devine foarte bogată... Şi atunci, n-o să mai aibă motive să păstreze, nici măcar o centimă, din averea familiei Frontenac.

Făcu înconjurul mesei, frecându-şi palmele.

— Te vei duce la agenţie să înapoiezi biletele. O să le scriu câteva rânduri, n-or să ne facă dificultăţi, sunt clienţi de-ai mei. Păstrează restul de bani... Este exact cât îţi datoram pentru lunile trecute – spuse el înveselit.

VIII

În ziua plecării Blanchei la Vichy (avea tren la ora trei după-amiază) familia mânca într-o mare linişte, – adică fără să vorbească; lipsa conversaţiei făcând şi mai cumplit zgomotul furculiţelor şi al farfuriilor. Pofta de mâncare a copiilor o scandaliza pe Blanche. Când o muri ea, or să ceară, tot ca acum, să fie serviţi a doua oară?... Dar nu i se întâmplase chiar ei, cu câteva clipe mai înainte, să se întrebe cine va moşteni casa din strada Cursol? Cerul se întunecase a furtună şi au fost nevoiţi să redeschidă obloanele. În jurul compotierelor cu piersici roiau viespile. Câinele începu să latre şi Danièle zise: „Poştaşul”, toate capetele se îndreptară spre fereastră, privind la omul care ţâşni din curtea iepurilor de casă, la gât cu geanta de scrisori deschisă. Nu există fiinţă, chiar şi în familiile cele mai unite, care să nu aştepte, care să nu viseze în taină la o scrisoare. Doamna Frontenac recunoscu pe un plic scrisul mamei sale care la ora aceea era pe moarte, dacă nu chiar moartă. O scrisese poate chiar în dimineaţa accidentului. Blanche şovăia s-o deschidă; se hotărî, în sfârşit, şi izbucni în hohote de plâns. Copiii îşi priveau încremeniţi mama înlăcrimată. Blanche se ridică de pe scaun şi cele două fiice ieşiră cu ea. Nimeni, în afară de Jean-Louis, nu acordase atenţie plicului mare, lăsat de argat în faţa lui Yves: *Mercure de France...* Yves nu se hotăra să-l deschidă: Ziare? Nu erau decât nişte ziare. Recunoscu o frază: îi aparţinea... Poemele lui... Îi tipăriseră în mod greşit numele: Yves Frontenou. Era şi o scrisoare: *„Domnule şi dragă poete. Frumuseţea deosebită a poemelor dumneavoastră ne-a îndemnat să vi le publicăm pe toate. Vă rugăm ca, după corectură, să ne înapoiaţi textele cu poşta următoare. Considerăm, că poezia este un*

lucru prea de preţ, ca să poată fi remunerată. Primiţi domnule şi dragă poete, toată stima şi admiraţia noastră. Paul Morisse. P. S. *Am fi bucuroşi dacă peste câteva luni ne-aţi trimite noile dumneavoastră poeme însă fără vreo obligaţie din partea noastră."*

Trei sau patru stropi se auziră pocnind la intervale mici, apoi ploaia de vară se revărsă lin. Yves simţi că i se răcoreşte sufletul. Era fericit ca frunzişul: norul se scutura peste el. Dădu plicul lui Jean-Louis care, după ce-şi aruncă ochii pe adresă îl vârî în buzunar. Fetiţele se înapoiară: mama se mai calmase, o să coboare la ora plecării. Bunica spunea în scrisoare: *„Ameţelile mele au devenit mai cumplite ca niciodată*..." Yves făcu un efort să-şi alunge bucuria: ea îl învăluia ca o flacără, nu putea scăpa de acest incendiu. Se strădui să urmărească, cu mintea, călătoria mamei: trei trenuri până la Bordeaux, apoi expresul de Lyon; va schimba la Gonnat... Nu se pricepea să corecteze şpalturile... Să le trimită cu poşta de seară? Scrisoarea avea adresa de la Bordeaux... Pierduse o zi.

Blanche îşi făcu apariţia. Avea faţa acoperită cu o voaletă deasă. Unul dintre băieţi strigă: „A sosit trăsura". Burthe abia îşi strunea calul, nervos din pricina muştelor. De obicei când îşi conduceau mama la gară, copiii se certau pe locurile din trăsură iar când se înapoiau, cu greu cădeau de acord care să stea pe strapontină şi care pe „pernele moi". De data asta Jean-Louis şi Yves îi lăsară să urce pe José şi pe fetiţe. Făcură semne cu mâna şi strigară: „Aşteptăm telegrama mâine dimineaţă".

În sfârşit rămăseseră singuri. Stăpâni ai casei şi ai parcului. Soarele strălucea printre stropii de ploaie. Vremea urâtă se risipise în mod straniu şi vântul, scuturând crengile pline de apă, provoca noi averse mărunte. Cei doi băieţi nu se putură aşeza, băncile erau ude. Citiră deci şpalturile, plimbându-se prin parc, cu capetele apropiate. Yves zicea că, tipărite, poemele i se păreau mai scurte. Erau foarte puţine greşeli de tipar, şi ei le corectară în mod naiv, ca pe caietele de şcoală. Când ajunseră în dreptul bătrânului stejar, Jean-Louis întrebă

brusc:

— De ce nu mi-ai arătat ultimele poeme?

— Pentru că nu mi le-ai cerut.

Şi fiindcă Jean-Louis îi răspunse că într-adevăr înaintea examenelor nu-i arsese de nimic, Yves se oferi să i le aducă:

— Aşteaptă-mă aici.

Băiatul o luă la goană: alerga spre casă, beat de fericire, cu capul gol, cu părul în vânt. Trecea anume printre tulpinele grozamelor înalte şi pe sub frunzişul ramurilor joase ca să-şi ude faţa. În goană, vântul îi părea aproape rece. Jean-Louis îl văzu înapoindu-se în salturi. Frăţiorul acesta atât de slăbuţ şi cu o înfăţişare atât de jalnică la oraş, zbura spre el cu iuţeala graţioasă a unui înger.

— Jean-Louis, lasă-mă, te rog, să le citesc eu, mi-ar place grozav să ţi le citesc cu voce tare. Stai puţin să-mi vină sufletul la loc.

Stăteau în picioare, rezemaţi de trunchiul stejarului; şi cum stătea cu pieptul lipit de trunchiul bătrân şi viguros pe care-l îmbrăţişa în zilele de despărţire, băiatul îşi auzea bătăile propriei sale inimi, vremelnice şi obosite.

Începu; citea într-un fel ciudat, care lui Jean-Louis i se păru la început ridicol; pe urmă se gândi că acesta era probabil, singurul ton potrivit. Nu cumva considera că poemele noi erau mai slabe decât primele? Şovăia, ar fi trebuit să i le recitească... Ce tristeţe! ce durere era în el de pe acum! Yves, care cu o clipă mai înainte sărea ca un căprior, citea cu o voce aspră şi gravă. Şi totuşi era profund fericit: citea şi în acest moment nu mai simţea nimic din durerea cumplită care se desprindea din poemele sale. Stăruia doar bucuria că izbutise să o prindă în cuvintele acelea pe care le credea nemuritoare.

— Trebuie să le trimiţi la *Mercure* în octombrie – când o reîncepe şcoala – spuse Jean-Louis. Să nu ne grăbim prea mult.

— Spune-mi, îţi plac mai mult primele?

Jean-Louis şovăi:

— Astea mi se par mai profunde...

Când se apropiară de casă îl văzură pe José împreună cu fetiţele, care se întorceau de la gară, întristaţi. Marie spuse că fusese îngrozitor, că în clipa pornirii trenului biata mamă izbucnise în hohote de plâns. Yves întoarse capul, de teamă să nu-i citească bucuria din suflet. Jean-Louis încercă să-i găsească o scuză: la urma urmei, bunica nu murise încă, poate că se exagerase; ea mai primise sfânta împărtăşanie de trei ori... Şi apoi, unchiul Alfred vede totul în negru. Yves îl întrerupse în mod necugetat:

— La el dorinţa devine realitate.

— Vai, Yves, cum îndrăzneşti...

Copiii îl priviră contrariaţi; dar Yves alerga iarăşi, ca un mânz nărăvaş, sărind peste şanţuri, strângându-şi la piept corecturile, pe care avea să le citească pentru a treia oară, pitit în ascunzişul denumit de el casa lui, o adevărată vizuină de mistreţ, în mijlocul glădicilor. Acolo avea să-şi roadă osul. Privindu-l cum aleargă, José strigă:

— Ia te uită la el! Când nu se întâmplă nimic rău, face pe întristatul, iar când simte o nenorocire îl apucă fericirea...

El îl fluieră pe Stop şi coborî spre râul Hure, pentru a-şi arunca plasele în apa adâncă, cu inima uşoară şi fericit, ca şi cum bunică-sa n-ar fi fost pe moarte. Ca să se creadă-n al nouălea cer, fratelui său îi trebuise o primă rază de glorie; pentru José însă era de ajuns că are şaptesprezece ani, că e la începutul vacanţei mari, şi că ştia să descopere, în râul Hure, gropile unde se ascundeau ţiparii.

IX

În lipsa mamei, masa de seară fu mai zgomotoasă ca de obicei. Doar fetiţele, eleve la călugăriţe, învăţate să aibe sentimente delicate, ziceau că „această seară nu e tocmai potrivită pentru glume”; râdeau totuşi în hohote când Yves şi José se maimuţăreau imitând fetele din corul bisericesc, strânse în jurul armoniului şi cântând cu buzele ţuguiate: *„Nimic nu mă mulţumeşte în acest vast univers*!” Înţeleptul Jean-Louis, gata oricând să găsească scuze atât pentru el cât şi pentru fraţii săi, spunea că făceau haz de necaz, dar că asta nu-i împiedica să fie trişti.

După cină, plecară cu toţii, prin bezna nopţii, să-l aştepte pe unchiul Xavier, care sosea cu trenul de nouă. În ciuda întârzierii copiilor, trenul de Bourideys avea o întârziere şi mai mare. Stive de scânduri proaspăt tăiate, încă mustind de răşină, înconjurau gara. Copiii se strecurau printre ele, se loveau, se rătăceau în labirintul străduţelor acestui orăşel înmiresmai. Îşi înfundau picioarele în scoarţa descojită şi strivită a pinilor pe care n-o vedeau; ştiau însă că-n plină lumină, acest covor de scoarţă avea culoarea sângelui închegat. Yves pretindea că scândurile acelea erau membrele rupte ale pinilor: ciopârţite, jupuite de vii, aceste trupuri sfinte de martiri, îmbălsămau aerul cu parfumul lor... José mormăia:

— Ei asta-i, ce prostii mai îndrugi! Ce-are a face una cu alta?

Văzură aprinzându-se lămpile cu ulei ale gării. Auziră strigăte şi râsete de femei; erau glasuri stridente, animalice. Traversară sala de aşteptare şi apoi şinele. Prin liniştea pădurii răzbătea până la ei zgomotul îndepărtat al trenuţului cu cunoscuta-i zdrăngăneală cadenţată pe care ei o imitau deseori, iarna, la Bordeaux, când voiau să-şi

reamintească zilele fericite ale vacanţelor. Trenul şuieră lung, aburii izbucniră cu zgomot şi maiestuoasa jucărie ieşi din neguri. Într-un compartiment de clasa a doua zăriră o siluetă... Nu putea fi decât a unchiului Xavier.

El nu se aşteptase să-i găsească atât de voioşi. Se certau care să-i poarte geamantanul, i se prindeau de braţ, voiau să afle ce fel de bomboane le adusese. El se lăsa condus, ca un orb, printre stivele de scânduri şi respira, la fel de fericit ca ori de câte ori venea aici, parfumul nocturn al bătrânei moşii a neamului Péloueyre. Ştia că la întorsura drumului ce părăsea târgul, copiii or să-i spună: „Atenţie la câinele domnului Dupart...” apoi, după ce va trece de ultima casă va apărea, ca o falie în întunericul dens al pădurii, o fâşie albă: aleea pietruită care va răsuna sub tropăitul cunoscut al copiilor. Undeva, departe, flacăra lămpii din bucătărie îi călăuzea ca o stea mare, coborâtă la suprafaţa pământului. Unchiul ştia că o să i se servească o masă aleasă, dar că copiii care cinaseră înainte n-or să-l lase să o deguste în tihnă. Când el le aminti de starea bietei bunici, ei răspunseră în cor că aşteptau veşti mai sigure, deoarece mătuşa Caussade exagera întotdeauna. Imediat după masă, în ciuda întunericului, unchiul Xavier fu nevoit să facă o plimbare de jur împrejurul parcului, după o tradiţie pe care copiii nu permiteau nimănui s-o încalce.

— Miroase frumos, nu, unchiule?

El răspunse calm:

— Miroase a baltă şi simt că o să răcesc.

— Priveşte, ce stele minunate...

— Prefer să văd unde-mi pun piciorul.

O fetiţă îl rugă să recite *Şoimul cel rău şi porumbelul cel drăguţ.* Când erau mici el îi distra, spunându-le tot felul de povestiri şi de snoave, cerute la fiecare vizită, şi ascultate mereu, cu aceeaşi plăcere şi în aceleaşi hohote de râs.

— Nu vă e ruşine? La vârsta voastră? Acum nu mai sunteţi copii...

De câte ori, în aceste zile, pline de fericire şi de lumină, nu le spusese unchiul Xavier: „Acum nu mai sunteţi

copii...” Dar miracolul consta tocmai în aceasta rămânere în lumea copilăriei. Cu toate că depăşiseră vârsta ei îşi acordau o amânare, o dispensă misterioasă.

A doua zi dimineaţa, chiar Jean-Louis îl ruga:

— Unchiule Xavier, fă-ne o corabie cu far.

Unchiul se împotrivea de formă, lua o coajă de pin şi din câteva lovituri de briceag îi dădea aspectul unei bărci căreia îi implanta o lumânărică aprinsă. Râul Hure ducea pe undele sale flacăra aprinsă şi toţi copiii Frontenac erau cuprinşi de aceeaşi emoţie pe care o simţeau şi altădată, gândindu-se la soarta acestei coji de pin de la Bourideys: râul Hure o va duce cu el până la râul Ciron. Cironul se revărsa în fluviul Garonne, nu departe de Preignac... şi în sfârşit bucăţica de scoarţă din parcul unde crescuseră micuţii Frontenac ajungea în apele oceanului. Niciunul dintre ei nu voia să admită că scoarţa ar fi putut fi reţinută de vreun mărăciniş sau că ar putea să putrezească pe apă înainte chiar ca râul Hure să iasă din târg. Trebuia să crezi, era o regulă de credinţă, că din cel mai tainic râuleţ al landei, corabia-far o să intre în oceanul Atlantic: „ducând cu ea, drept încărcătură, misterul Frontenac...” zicea Yves.

Şi ca şi altădată, vlăjganii aceştia alergau de-a lungul râului ca să împiedice răsturnarea corabiei-far. Soarele începuse să ardă cu putere, îmbătând greierii, iar muştele se năpusteau pe orice carne vie. Burthe aduse o telegramă şi copiii o deschiseră îngrijoraţi: *„Uşoară ameliorare...”* Ce bucurie! acum puteau să-şi manifeste fericirea şi veselia fără să se ruşineze. Dar iată că într-una din zilele următoare unchiul Xavier citi cu glas tare textul hârtiei albastre: *„Starea bunicii s-a înrăutăţit foarte mult”*... şi, consternaţi, copiii nu ştiau ce să facă cu fericirea lor. Bunica Arnaud-Miqueu agoniza într-o cameră de hotel, la Vichy. Dar aici, parcul adunase toată zăpuşeala acestor zile lungi şi fierbinţi. În regiunile păduroase nu se văd ridicându-se norii furtunii. Ei rămân multă vreme ascunşi de coamele înalte ale pinilor; numai vântul le trădează

prezenţa şi te pomeneşti cu ei, ca şi cu hoţii. Uneori în partea de sud îşi mai arată câte unul fruntea arămie – dar ploaia nu vine. Când se întâmplă să sufle un vânt mai răcoros, copiii spun că trebuie să fi plouat pe undeva.

Chiar în zilele când veştile de la Vichy erau proaste, tăcerea şi reculegerea nu ţineau mult. Danièle şi Marie se linişteau făcând pentru bunică o *novenă* pe care o trimiteau în acelaşi timp la mânăstirea Carmel din Bordeaux şi la cea a Iertării păcatelor. José zicea: „Ceva îmi spune că o să scape”. Într-o seară unchiul Xavier a fost nevoit să-i întrerupă din intonarea corului din Mendelsohn, pe care-l cântau pe trei voci pe scările de la intrare:

Tot universul e pătruns de măreţia lui!
Să-l adorăm pe Dumnezeu...

„Măcar de ochii servitorilor”, spunea unchiul Xavier. Yves protesta zicând că muzica nu împiedică pe nimeni să fie îngrijorat sau trist şi aştepta să dispară locul ţigării de foi a unchiului Xavier de pe aleea pietruită, pentru a intona cu ciudata sa voce în schimbare o arie. Din *Cinq Mars* de Gounod:

Noapte minunată şi plină de tăceri...

Se adresa nopţii ca unei fiinţe, ca unei persoane căreia-i simţea răsuflarea şi frăgezimea caldă a trupului.

În adâncimile tale, noapte minunată...

Jean-Louis şi José, aşezaţi, pe banca din faţa casei, cu capul răsturnat pe spate, pândeau stelele căzătoare. Fetele ţipau că le-a intrat un liliac în odaie.

La miezul nopţii, Yves reaprindea lumânarea, lua caietul de versuri şi un creion. Cocoşii târgului se auzeau răspunzându-le tovarăşilor lor din fermele îndepărtate. Yves, desculţ şi în cămaşa de noapte, se sprijinea cu coatele de pervazul ferestrei şi contempla somnul copacilor. Nimeni nu va şti vreodată, decât poate îngerul

său păzitor, cât de mult semăna în clipa aceea cu tatăl său, la aceeaşi vârstă.

Dimineaţa, telegrama anunţând: *„Stare staţionară”* fu interpretată în sens favorabil. Se prevedea o zi splendidă, răcorită de furtuna izbucnită undeva, departe. Fetele îi aduseră unchiului Xavier ramuri de anin ca să le facă fluiere. Îi cereau însă să nu renunţe la niciunul din riturile operaţiei: ca să despoaie coaja de lemn, trebuia nu numai să o bată uşor cu mânerul briceagului, ci să şi recite cântecul dialectal:

Sabe, sabe, caloumet. Te pourtery un pan naouet. Te porterey une mitche toute caoute. Sabaria, Sabaro...

Copiii reluau în cor refrenul acestor cuvinte naive şi sacre. Unchiul Xavier îi întrerupea:

— Nu vă e ruşine, la vârsta voastră, să mă obligaţi să fac pe prostul?

Dar toţi aveau credinţa obscură că, voind să le facă o favoare cu totul neobişnuită, timpul se oprise în loc; izbutiseră să coboare din trenul pe care nimic şi nimeni nu-l putea opri; adolescenţi, rămăseseră în această oază a copilăriei, întârziau în ea, deşi copilăria se retrăsese din ei pentru totdeauna.

*

Ştirile în legătură cu doamna Arnaud-Miqueu erau din ce în ce mai bune. Nu le venea să creadă. Mama trebuia să se întoarcă curând şi de faţă cu ea nu mai puteau să se prostească în halul acela. S-a terminat cu veselia copiilor Frontenac. Doamna Arnaud-Miqueu se însănătoşise. Mama sosea cu trenul de nouă seara şi ei s-au dus s-o aştepte la gară. Era o noapte cu lună iar lumina se strecura printre stivele de scânduri. Nu fusese nevoie de felinar.

Întorşi de la gară, copiii îşi priveau mama în timp ce mânca. Se schimbase, slăbise. Ea povestea că, într-o noapte, bunicăi îi fusese atât de rău, încât îi pregătiseră un cearceaf s-o înfăşoare (în hotelurile mari, când moare cineva e scos cât mai repede din cameră o dată cu

noaptea). Ea observă că era ascultată cu gândul aiurea, că între nepoţi şi unchi se statornicise o complicitate, glume al căror sens îl cunoşteau doar ei, vorbe cu dublu înţeles, un întreg mister din care ea era exclusă. Tăcu, se întristă. Nu se mai uita la cumnatu-său cu ranchiuna de altădată, bătrâneţea o făcuse să renunţe la vechile pretenţii. Suferea însă din pricina dragostei cu care copiii îşi înconjurau unchiul şi îi era ciudă că numai lui îi exprimau recunoştinţă.

Întoarcerea Blanchei risipi vraja. Copiii nu mai erau copii. Jean-Louis îşi petrecea aproape tot timpul la Léojats, iar lui Yves i se umpluse iarăşi faţa de coşuri: devenise din nou arţăgos şi suspicios. Nici apariţia revistei *Mercure,* cu poemele sale imprimate, nu l-a înveselit. La început, n-a îndrăznit să le arate mamei şi nici unchiului Xavier, iar când s-a decis, toate temerile i-au fost întrecute. Unchiul zicea că n-aveau nici cap nici coadă şi îi cita din Boileau: „Ceea ce gândeşti, trebuie să exprimi clar”. Mama fu cuprinsă de un val de mândrie, dar îl ascunse, rugându-l pe Yves să nu lase pe mese revista asta „conţinând pagini dezgustătoare, scrise de un oarecare Rémy de Gourmont”. José recita, luând în râs, pasajele considerate de el „anapoda”. Yves, nebun de mânie, alerga după el şi tot el era bătut măr. Se consola însă cu o mulţime de scrisori de la admiratori necunoscuţi şi primea mereu altele fără să înţeleagă întreaga semnificaţie a acestui fapt. Jean-Louis cel meticulos clasa cu o mare satisfacţie aceste dovezi.

În primele zile ale acelui septembrie ameninţat de furtuni, membrii familiei Frontenac se jigneau unii pe alţii, se supărau; certurile se iscau din senin. Ba Yves pleca de la masă, aruncându-şi şervetul, ba doamna Frontenac se întorcea în camera ei, de unde nu cobora, cu ochii umflaţi de plâns şi cu faţa buhăită, decât după ce era vizitată de mai multe ambasade şi delegaţii ale copiilor consternaţi.

X

Furtuna, prevestită prin toate aceste semne, izbucni în sărbătoarea Sfintei Marii din septembrie. După dejun, doamna Frontenac, unchiul Xavier şi Jean-Louis se întruniseră în salonaşul cu obloanele închise. Uşile duble ale încăperii se deschideau larg către sala de biliard unde Yves stătea întins, încercând să adoarmă. Muştele nu-i dădeau pace; o libelulă cu aripi mari se lovea de tavan încercând să iasă afară. Sfidând zăpuşeala, fetiţele se urcaseră pe biciclete şi făceau înconjurul casei mergând în sens opus, scoţând ţipete de bucurie ori de câte ori se încrucişau.

— Va trebui să fixăm ziua acestui dejun înainte de plecarea unchiului Xavier – zicea doamna Frontenac. O să-l vezi şi tu, Jean-Louis, pe acest brav Dussol. Întrucât trebuie să lucrezi cu el...

Lui Yves îi crescu inima auzind protestul vehement al lui Jean-Louis.

— Bine, mamă, dar ţi-am spus şi răspuns... N-ai vrut niciodată să mă asculţi; n-am deloc intenţia să intru în afaceri.

— Copilării... Nici nu te-am luat în seamă. Ştii bine că mai devreme ori mai târziu tot va trebui să te hotărăşti să-ţi ocupi locul cuvenit în conducerea întreprinderii. Cu cât mai curând cu atât mai bine.

— Sigur, zise unchiul Xavier, Dussol e un om de treabă şi merită toată încrederea; totuşi a sosit timpul, ba chiar e cazul ca cineva din familia Frontenac să-şi vâre nasul în această afacere.

Yves se ridică în capul oaselor şi ciuli urechea.

— Negoţul nu mă interesează.

— Dar ce te interesează, mă rog?

Jean-Louis şovăi o clipă, obrajii i se aprinseră şi decretă hotărât:

— Filosofia.

— Ai înnebunit? Dar unde vrei să ajungi...? Ai să faci exact ce a făcut şi tatăl şi bunicul tău... Filosofia nu e o meserie.

— După licenţă, am intenţia să mă ocup de teza de doctorat. N-am de ce să mă grăbesc... O să fiu numit într-o facultate.

— Vasăzică ăsta-i idealul tău! strigă Blanche, să te taci funcţionar! Asta-i bună, îl auzi, Xavier? Funcţionar! Când are la dispoziţie cea mai renumită întreprindere din localitate.

În clipa aceea, Yves se năpusti în salonaş; cu părul răvăşit şi cu ochii înflăcăraţi traversă pâcla de fum lăsata de nelipsita ţigară a unchiului Xavier peste mobilă şi peste chipuri.

— Cum îndrăzniţi, strigă el cu glas piţigăiat, să comparaţi meseria de negustor de lemne cu ocupaţia unui om care îşi dedică viaţa fenomenelor spirituale. Este... este indecent...

Uluiţi, cei mari se uitau, la exaltatul acesta fără haină, cu cămaşa descheiată şi cu părul în ochi. Unchiul îl întrebă cu glas tremurat de ce se amestecă unde nu-i fierbe oala, şi maică-sa îi porunci să iasă afară. Dar fără să-i asculte, el striga că „desigur, în acest oraş idiot, un negustor de nimicuri valorează mai mult decât un licenţiat în litere. Un samsar de vinuri se crede mai important decât, de exemplu, un Pierre Duhem, profesor la Facultatea de Ştiinţe, de numele căruia nici măcar n-au auzit, afară, poate, de cazul când, cuprins de nelinişte, e forţat să se ducă să i se căciulească cerându-i sprijinul pentru nu ştiu ce imbecil care-şi dă bacalaureatul." (Yves s-ar fi aflat în mare încurcătură dacă ar fi fost întrebat ce conţin lucrările lui Duhem.)

— Ia priviţi-l! Ne ţine un adevărat discurs... Mucosule, dacă ţi-ai sufla nasul...

Yves însă vorbea mereu fără să-i pese de spusele lor.

— Preocupările spirituale sunt dispreţuite nu numai în oraşul ăsta stupid, ci în toată ţara. Profesorii, intelectualii n-au nicio valoare... În Franţa, de exemplu, numele lor e o insultă, pe când în Germania titlul de *profesor* echivalează cu un titlu de nobleţă... Ei bine, dar ce popor măreţ! Cu un glas care devenea strident, el se lega acum de patrie şi de patrioţi. Jean-Louis încerca zadarnic să-l oprească. Iar unchiul Xavier, iritat la culme, nu izbutea să se facă auzit.

— Eu nu sunt un individ suspect... Se ştie de partea cui sunt... Am crezut întotdeauna în nevinovăţia lui Dreyfus... dar nu admit ca un mucos...

Yves îşi permise atunci să spună despre „învinşii de la 70” o obrăznicie, a cărei grosolănie îl uimi chiar şi pe el. Blanche Frontenac se ridică în picioare:

— Iată că acum îşi insultă şi unchiul! Ieşi afară! Să nu te mai văd în faţa ochilor!

El traversă sala de biliard şi coborî scările de la intrare. Zăpuşeala îl învăluia ca o plasă. Se afundă în parcul neclintit. Roiuri de muşte zumzăiau învârtindu-se pe loc, tăunii i se prindeau de cămaşă. N-avea nicio remuşcare, dar îi părea rău că-şi pierduse capul, că o luase razna. Ar fi trebuit să se stăpânească şi să rămână la obiectul certei. Ei aveau dreptate, nu era decât un copil... Insulta adusă unchiului era îngrozitoare şi n-o să-i fie iertată niciodată. Oare cum să-i recâştige prietenia? Ciudat era că după această discuţie nici mama şi nici unchiul nu scăzuseră în ochii lui Yves. Cu toate că era încă prea tânăr ca să se situeze în locul lor, ca să le înţeleagă problemele, Yves nu-i judeca: mama şi unchiul Xavier rămâneau fiinţe sacre, făceau parte din copilăria lui, erau învăluiţi într-un văl de poezie din care nu depindea de ei ca să iasă. Orice-ar fi spus sau ar fi făcut, se gândea Yves, ei rămâneau legaţi de misterul propriei lor vieţi. Mama şi unchiul Xavier blestemau degeaba spiritul, spiritul sălăşluia în ei, îi lumina fără ca ei să ştie.

Yves se înapoie; cerul era acoperit de nori furtunoşi, dar nu bubuia încă; greierii amuţiseră; numai pajiştile

fremătau disperate. Yves înainta scuturându-şi capul ca un mânz, năpădit de roiurile de muşte late, pe care le strivea pe gât şi pe faţă. „Învinsul de la 70”... Nu voise să fie rău; copiii se amuzau adesea, împreună cu unchiul Xavier, de faptul că nici el şi nici Burthe, angajaţi ca voluntari, nu văzuseră picior de prusac. De data aceasta însă gluma avusese un cu totul alt înţeles. Urcă încet scările de la intrare şi se opri în vestibul. Ei erau tot în salonaş. Unchiul Xavier spunea: „...În ajunul încorporării, am vrut să-l mai îmbrăţişez o dată pe frate-meu Michel; am sărit zidul cazarmei şi mi-am rupt piciorul. La spital m-au băgat în acelaşi salon cu bolnavii de vărsat. Puteam să mă curăţ... Bietul taică-tău, deşi nu cunoştea pe nimeni la Limoges, a făcut atâtea intervenţii, încât până la urmă m-a scos de acolo. Săracul Michel! Cât de mult a vrut să se încorporeze (era în anul când s-a îmbolnăvit de pleurezie)... A rămas luni de zile în acel Limoges oribil, neputându-mă vedea decât o oră pe zi...”

Unchiul Xavier se întrerupse: Yves era în pragul salonaşului; o văzu pe maică-sa întorcându-şi faţa mânioasă către el şi întâlni ochii neliniştiţi ai lui Jean-Louis; unchiul Xavier nu-l privea. Yves căuta cu disperare un cuvânt; dar copilul din el îi veni în ajutor: cu un elan brusc se prinse de gâtul unchiului şi fără o vorbă îl îmbrăţişa plângând; se duse apoi la maică-sa, i se aşează pe genunchi, şi-şi ascunse obrazul, ca altădată, între umărul ei şi gât.

— Dragul meu băiat, ştiu că-ţi pare rău... Dar ar trebui să te stăpâneşti, să te domini...

Jean-Louis se ridicase de pe scaun şi se apropiase de fereastra deschisă ca să nu i se vadă ochii înlăcrimaţi. Îşi scoase mâna pe geam şi zise că simte un strop. Dar toate acestea nu-i sprijineau cauza. Uriaşa reţea a ploii se apropia, lăsându-se ca o plasă peste salonaşul plin de fum de ţigară, lăsându-se pentru totdeauna.

Nu mai ploua. Jean-Louis şi Yves mergeau pe alee înspre stejarul bătrân.

— Sper că nu te dai bătut, nu-i aşa, Jean-Louis?

Băiatul nu răspunse nimic. Cu mâinile în buzunare şi cu capul plecat, lovi cu piciorul un con de pin. La insistenţa fratelui, el răspunse cu un glas moale:

— Ei zic că e o datorie în interesul vostru, al tuturor. După părerea lor, José singur n-o să se poată impune în conducerea întreprinderii. Când o să conduc eu, o să poată intra şi el... Şi sunt convinşi că într-o bună zi chiar şi tu o să fii prea fericit să mi te alături... Nu te supăra... Ei nu înţeleg ce zace în tine... Închipuieşte-ţi că s-au gândit şi la eventualitatea când Danièle şi Marie s-ar căsători cu nişte indivizi fără avere.

— Ah! cât de clar prevăd ei viitorul, strigă Yves (furios că-l credeau capabil să ajungă şi el negustor ca ceilalţi). Ah, ei nu lasă nimic la voia întâmplării, ne organizează fericirea; nu înţeleg că poţi fi fericit, ocupându-te şi de altceva decât de afaceri...

— Nu la fericire se gândesc ei – zise Jean-I.ouis – ci la bunăstarea tuturor, şi la munca în interesul familiei. Nu, nu e vorba de fericire... N-ai observat? Acest cuvânt nu le iese niciodată din gură... Fericirea... Pe faţa mamei n-am văzut niciodată decât suferinţă şi îngrijorare... Dacă tata ar fi trăit, cred că ar fi fost la fel... Nu, nu e vorba de fericire, ci de datorie... un anumit aspect al datoriei, de la care ei nu se dau niciodată în lături... Şi culmea este, frăţioare, că eu îi înţeleg.

Ajunseseră lângă stejarul bătrân înainte de izbucnirea ploii. Auzeau ploaia torenţială lovind în frunziş. Dar arborele bătrân şi viguros, cu rămurişul său mai des ca penele, îi ocrotea ca o cloşcă. Yves vorbea cu oarecare emfază despre o singură datorie: datoria faţă de ceea ce e în noi înşine, faţă de opera noastră. Cuvântul, această taină divină sădită în noi, şi pe care noi suntem datori s-o dăm la iveală... Acest mesaj cu care suntem însărcinaţi...

— De ce spui mereu „noi”? Vorbeşte pentru tine, dragul meu Yves. Da, cred că tu eşti un mesager, că tu deţii o taină... Dar de unde să ştie de asta mama şi unchiul Xavier? În ceea ce mă priveşte mă tem că ei au dreptate:

ca profesor n-o să fac nimic altceva decât să expun filosofia altora... Sigur, e o sarcină mai frumoasă ca oricare alta, o operă pentru care merită de o mie de ori să-ţi dedici viaţa, dar...

Stop ţâşni dintr-un tufiş şi alergă spre ei cu limba scoasă; José era, pesemne, prin apropiere. Yves se adresa câinelui plin de noroi, ca unui om:

— Vii din baltă, nu-i aşa, dragul meu? José apăru şi el din desiş. Le arătă râzând tolba goală. Cutreierase mlaştina din Téchoueyre, toată dimineaţa.

— Nimic! doar nişte cristei care ţâşneau din fiece tufiş... Am văzut căzând nişte găinuşe de apă, dar n-am reuşit să le dau de urmă...

În dimineaţa aceea nu se bărbierise; tuleiele aspre ale bărbii îi înnegreau obrajii de copil.

— Se zice că înspre Biourge umblă un mistreţ.

O dată cu seara, ploaia s-a oprit. Mult timp după cină, sub clarul de lună târziu, Yves privea cum Jean-Louis, întovărăşit de mamă şi unchi, se plimba de la un capăt la altul al aleii. Urmărea aceste trei umbre pierzându-se pe aleea pietruită; pe urmă grupul negru ieşea din desişul pinilor, în bătaia lunii. Vocea puternică a Blanchei domina, întreruptă din când în când de glasul mai ascuţit şi acru al lui Xavier. Jean-Louis tăcea; Yves îl simţea pierdut; era prins ca-ntr-un cleşte; nu mai avea scăpare... „Pe mine n-or să pună laba...” Dar în timp ce se enerva împotriva alor săi, Yves simţea în subconştient că numai el, el singur, se agăţa nebuneşte de copilărie. Regele Arinilor nu-l atrăgea spre un regat străin – ah! prea cunoscut era acest regat! Arinii, de unde izvora vocea aceea atât de temut de plăcută, se numesc anini în ţara Frontenacilor, şi ramurile lor mângâie, acolo undele unui râu cu nume numai de ei cunoscut. Regele Arinilor nu smulge copiii Frontenac din copilărie, dar îi împiedică să iasă din ea; îi învăluie cu viaţa lor trecută; îi acoperă cu amintiri dragi şi frunze putrezite.

— Te las cu unchiul – îi spuse Blanche lui Jean-Louis.

Ea trecu pe lângă Yves fără să-l observe; iar el o studia.

Luna lumina chipul frământat al mamei. Ea se credea singură şi-şi vârâse o mână în sân; era îngrijorată din pricina glandei aceleia... Degeaba i se spunea că nu e nimic grav... Ea îşi pipăia mereu glanda aceea... Trebuia ca înainte de moartea ei Jean-Louis să ajungă capul familiei, stăpânul averii, protectorul fraţilor săi mai mici. Se ruga pentru copiii ei; îşi ridicase ochii spre cer unde o vedea pe Maica Domnului a Binefacerii Veşnice, de a cărei candelă la Catedrală se îngrijea să fie mereu aprinsă, învăluindu-i pe copiii Frontenac cu mantia ei protectoare.

— Ascultă, dragul meu, îi spunea unchiul Xavier lui Jean-Louis – îţi vorbesc ca unui om mare. Eu nu mi-am îndeplinit datoria faţă de voi; ar fi trebuit ca după moartea tatălui tău să-i preiau locul în conducerea întreprinderii. Tu trebuie să-mi repari greşeala... Nu, nu-mi lua apărarea... Zici că n-aveam nicio obligaţie? Eşti destul de pătruns de simţul familiei, ca să-ţi dai seama că eu am dezertat. Tu eşti dator să înnozi lanţul rupt din greşeala mea. Nu e un lucru greu să conduci o întreprindere puternică la care fraţii tăi se vor putea adăposti, poate şi bărbaţii surorilor tale, şi mai târziu chiar copiii voştri... Încetul cu încetul o să răscumpărăm partea lui Dussol... Asta n-o să te împiedice să fii la curent cu tot ce apare. Cultura o să-ţi fie de folos... Am citit chiar un articol, în ziarul *Le Temps,* în care se demonstra că, greaca şi latina, mă rog umanistica, sunt la baza pregătirii marilor conducători din industrie.

Jean-Louis nu mai asculta. Ştia că fusese învins. Până la urmă tot s-ar fi predat, dar îşi dădea seama că argumentul care-l convinsese definitiv fusese o frază rostită mai înainte de către mama sa: „Când o să-l invităm pe Dussol o să putem chema şi familia Cazavieilh...” Imediat apoi, ea adăugase: „După armată, dacă vrei, te poţi însura...”

Lângă el, mergea acum unchiul Xavier, care mirosea a fum de ţigară de foi. Dar, într-o seară, în locul unchiului ar merge o fată puţin cam voinică... Ar putea să-şi facă serviciul militar mai devreme şi să se însoare la douăzeci şi unu de ani. Mai avea de aşteptat doar doi ani şi într-o

seară, conform tradiţiei, el va înconjura parcul de la Bourideys, străbătând noaptea, cu Madeleine la braţ. Şi dintr-o dată fericirea nunţii îl înfioră din creştet până-n tălpi. Respiră iute adulmecând vântul care trecuse peste stejarii din Léojats şi care în clipa aceea învăluia casa albă, bătută de razele lunii şi umfla perdelele de creton ale camerei unde Madeleine poate că nu dormea.

XI

— E un automobil Fouilleron... Am făcut trei ore de la Bordeaux până aici; şaptezeci de kilometri... nicio pană...

Invitaţii doamnei Frontenac îl înconjurau pe Arthur Dussol, încă înfăşurat în halatul gri sortit să-l apere de praful de pe şosea. El îşi luă de pe nas ochelarii de şofer. Zâmbea cu ochii întredeschişi. Aplecat peste automobil, cu un aer neîncrezător şi admirativ în acelaşi timp, Cazavieilh nu ştia ce întrebare să-i pună:

— Are roţi cu curele de transmisie extensibile, zise Dussol.

Cazavieilh răspunse:

— Da, ultimul tip.

— Chiar ultimul tip. Eu, ştii bine (şi Dussol zâmbi uşor), am ţinut întotdeauna pasul cu progresul.

— Se vede după fierăstraiele dumitale transportabile... Spune-mi prin ce se caracterizează acest nou tip de automobil?

— Cu puţin în urmă – perora Dussol – retransmisia la roţi se făcea prin lanţuri. Acum nu mai sunt decât două roţi cu curele de transmisie extensibile.

— Minunat, exclamă Cazavieilh. Doar două roţi cu curele de transmisie extensibile?

— Şi bineînţeles, legătura lor: lanţul-curea. Închipuieşte-ţi două conuri de transmisie, fără articulaţie...

Madeleine Cazavieilh se îndepărtă împreună cu Jean-Louis. José pasionat de tot ce e mecanică îl întreba pe Dussol despre vitezele maşinii.

— Se pot schimba la nesfârşit cu ajutorul unei simple pârghii (şi Dussol, cu capul pe spate, cu o expresie gravă, aproape religioasă, părea că e gata să ridice lumea). Ca la maşina cu aburi! adăugă el.

Dussol şi Cazavieilh se îndepărtară cu paşi mărunţi iar Yves îi urma atras de importanţa lor, de satisfacţia pe care o degaja întreaga lor fiinţă. Uneori ei se opreau în faţa câte unui trunchi de pin, îl măsurau din ochi, discutau despre eventuala lui înălţime, şi încercau să-i ghicească diametrul.

— Spune, Cazavieilh, tu cât îi dai. Cazavieilh zicea o cifră. Râsul lui Dussol făcea să-i tremure burta, care părea suprapusă trupului său, care n-avea aspect real.

— Eşti departe!

Scotea un metru din buzunar; măsura trunchiul copacului. Anunţa apoi triumfător:

— Ai văzut? Recunoaşte că nu m-am înşelat decât cu foarte puţin...

— Ştii cât lemn se poate extrage dintr-un arbore de grosimea ăstuia?

Dussol se uita gânditor la trunchiul de pin. Cazavieilh îl privea mut şi admirativ; aştepta răspunsul profetului. Dussol îşi scoase carneţelul şi începu să calculeze. În sfârşit pronunţă o cifră.

— De necrezut, exclamă Cazavieilh. E nemaipomenit...

— Aprecierea rapidă cu ochii mă ajută în afaceri...

Yves se îndreptă spre casă. Un miros neobişnuit de sosuri şi de trufe îmbălsămau aerul acestei frumoase dimineţi de septembrie. Dădea târcoale bucătăriei. Ospătarul-şef era nervos pentru că uitaseră să limpezească un soi de vin. Yves traversă sufrageria. Tânăra Dubuch va sta între ei şi José. Reciti meniul: *iepure à la Villafranca, piureu de dude...* Ieşi din nou în curte, o luă spre acareturi, unde Dussol, cu metrul în mână, stătea pe vine şi măsura distanţa dintre roţile unei cabriolete.

— Ţi-am spus eu? Cabrioleta dumitale mai are mult până să meargă cum trebuie. Mi-am dat seama de cum am văzut-o... Nu mă crezi? Poftim, măsoară şi dumneata.

Cazavieilh se aplecă, la rându-i, lângă Dussol; şi Yves privea cu stupoare fundurile lor enorme. Se ridicară, aprinşi la faţă.

— Pe legea mea, Dussol, ai avut dreptate! Eşti extraordinar, domnule!

Un râs scurt şi abia auzit îl scutură pe Dussol. Plesnea de satisfacţie şi de încântare. Ochii nu i se mai vedeau: nu rămăsese din ei decât exact cât era necesar să calculeze ce profit se putea scoate din fiinţe şi din lucruri.

Cei doi bărbaţi se îndreptau spre casă. Din când în când ei se opreau în loc, se priveau fix ca şi când ar fi avut de rezolvat cine ştie ce mare problemă, apoi porneau din nou. Şi cum stătea nemişcat în mijlocul aleii, pe Yves îl cuprinse deodată o dorinţă îngrozitoare, dar de nestăpânit: să tragă în ei, ca un laş, pe la spate, Poc! în ceafă, şi iată-i la pământ. O împuşcătură dublă: poc! poc! Ah, de ce nu era el împărat, rege al negrilor...

— Sunt un monstru, zise el cu glas tare. Ospătarul-şef se ivi în pragul scărilor şi strigă:

— Doamna e servită.

— Desigur, se mănâncă cu degetele...

Devorau racii. Carapacele pârâiau între dinţi; sugeau oscioarele cu grijă, preocupaţi de dorinţa de a nu lăsa nimic nemâncat şi de aceea de a-şi arăta bunele maniere. Yves studia de foarte aproape braţul gingaş şi negricios al tinerei Dubuch, un braţ de copil lipit de umărul rotund şi totuşi parcă imaterial. Nu îndrăznea să se uite decât pe furiş la faţa ei cu ochii prea mari. Nările nasului vibrau ca două aripi adevărate. Numai gura, cu buze prea groase şi nu destul de roşii îţi amintea că acest înger este totuşi pământean. Se spunea că e păcat că avea părul atât de rar; dar pieptănătura ei (o cărare la mijloc şi două bucle rotunde peste urechi) dezvăluia o frumuseţe rar întâlnită: profilul capului era impecabil, ca şi conturul cefei. Yves îşi aminti de reproducerile basoreliefurilor egiptene din cartea de istorie veche. Şi era atât de fericit că poate privi această fată, încât nici nu încerca să-i vorbească. La începutul mesei îi spusese că, la ţară, avea timp berechet să citească; ea însă abia îi răspunsese, iar acum discuta despre vânătoare şi despre cai cu José. Yves, care îşi văzuse totdeauna fratele nepieptănat şi într-o ţinută neglijentă, „copilul pădurii”, cum îi zicea el, remarca pentru prima oară părul lui dat cu briliantină, faţa lui

oacheşă proaspăt bărbierită, dinţii strălucitori. Dar ce îl uimea mai mult era că-l auzea discutând. El, care în familie abia dacă scotea o vorbă, o făcea să râdă pe vecina lui de masă. Ea se aprindea: „Vai, ce prostii spui! Crezi că ai haz?”

José n-o scăpa deloc din ochi, cu o privire concentrată în care Yves nu se pricepea să descifreze dorinţa. Totuşi îşi aminti că mama le repeta adesea: „José... băiatul ăsta va trebui supravegheat... o să ne dea de furcă...” Frecventa bâlciurile şi participa la sărbătorile satului. Yves zicea că e un prost dacă îi mai plăceau încă jocurile de noroc şi căluşeii. Dar la ultima sărbătoare descoperise că fratelui său puţin îi păsa de căluşei şi că dansa cu nevestele fermierilor.

Şi Yves se simţi dintr-o dată trist. Cu siguranţă că tânăra Dubuch, în vârsta de şaptesprezece ani, nu-i dădea nicio importanţă lui José. Totuşi îi plăcea să glumească cu el. Era între ei o înţelegere, care se manifesta nu numai în vorbe; un contact dincolo de voinţa lor, o atracţie a sângelui. Yves crezu că este gelos şi îi fu ruşine. Adevărul era că se simţea izolat, lăsat la o parte. Nu-şi spunea „Şi eu într-o zi... în curând poate...”

La capătul opus al mesei, Jean-Louis şi Madeleine Cazavieilh arătau de parcă erau la ospăţul logodnei lor. Yves, care golea pahar după pahar, îl vedea, ca într-o ceaţă, la capătul celor două rânduri de feţe congestionate, pe fratele său mai mare, căzut într-o prăpastie de unde n-o să mai poată ieşi toată viaţa. Iar alături de el, frumoasa femelă care îl momise se odihnea satisfăcută de misiunea îndeplinită. Nu era chiar aşa de grasă cum i se părea lui Yves. Renunţase la bolerou şi rochia albă de muselină îi evidenţia braţele frumoase şi gâtul pur. Femeie deplină şi totodată virginală, ea stătea liniştită, aştepta. Din când în când ei îşi spuneau cuvinte pe care Yves ar fi dorit să le audă şi a căror neînsemnătate l-ar fi decepţionat. „Avem în faţă toată viaţa, pentru mărturisiri, îşi spunea Jean-Louis...” Discutau despre dudele mâncate, procurate cu mare efort, despre vânătoarea de porumbei, despre

momelile ce trebuiau puse cât mai repede pentru că porumbeii mari şi guleraţi care sosesc înaintea celorlalţi porumbei aveau să vină îndată. O viaţa întreaga pentru a-i explica Madeleinei... Să-i explice ce? Jean-Louis nu bănuia atunci că anii vor trece repede, că va îndura tot felul de necazuri, că va avea copii, că o să-i moară doi dintre ei, că o să câştige o avere uriaşă şi că la sfârşitul vieţii o s-o piardă; dar cu toate acestea cei doi soţi vor continua să-şi spună vorbe la fel de simple ca şi acestea cu care se mulţumeau acum, în primăvara dragostei lor, pe toată durata inţerminabilului ospăţ cu compotierele deasupra cărora roiau viespi, cu îngheţata care se topea, devenind un sirop trandafiriu.

Şi Yves contempla biata fericire a lui Jean-Louis şi a Madeleinei cu dispreţ şi cu invidie. Tânăra Dubuch nu-i acordase nici măcar o privire. José, mâncăciosul familiei, uitase să se servească a doua oară, dar, ca şi Yves, golea pahar după pahar. Pe frunte îi străluceau broboane de sudoare. Ochii tinerei Dubuch păreau astfel încât, chiar dacă se opreau asupra altcuiva, José îşi închipuia că strălucesc numai pentru el. Vrăjit, el hotărî în adâncul inimii sale ca imediat după masă să se plimbe cu tânăra fată.

— Vrei să-mi vezi porumbarul înainte de plecare? Îmi făgăduieşti? Da?

— Cel de la Maryan? Eşti nebun? E cale de o jumătate de oră.

— Am putea discuta liniştiţi...

— Oh! mi-e de-ajuns, mi-ai spus destule prostii!

Şi, brusc, ea îşi întoarse ochii strălucitori spre Yves:

— Ce mult durează masa asta...

Yves, uluit, vru să-şi acopere faţa cu mâinile. Era atât de fâstâcit, încât nu ştiu ce să-i răspundă. Terminaseră şi cu prăjiturile. O privi pe maică-sa. Aceasta uitase să se ridice de pe scaun, cuprinsă de una din stările ei de absenţă la care era expusă ori de câte ori aveau musafiri. Cu privirea pierdută, îşi vârâse două degete în corsaj, şi, în timp ce preotul îi povestea despre certurile sale cu primarul, ea se

gândea la agonie, la moarte, la Judecata de apoi, la împărţirea averii.

XII

Sub umbra stejarilor, cafeaua şi lichiorurile îmbiau musafirii ghiftuiţi. Dussol îl luase de-o parte pe unchiul Xavier, iar Blanche Frontenac îi urmărea cu ochi neliniştiţi. Se temea ca nu cumva cumnatul ei să se lase tras pe sfoară. Yves înconjură casa şi o luă pe aleea pustie care ducea spre stejarul bătrân. Nu trebui să meargă mult ca să nu mai audă glasurile stridente, ca să nu mai simtă mirosul de ţigară de foi. Natura sălbatică se ivi imediat; copacii uitaseră de oaspeţii invitaţi la masă.

Yves sări un şanţ; era cam ameţit (nu atât cât se temea, căci băuse imens). Vizuina sa, culcuşul său îl aştepta: tulpinele drobiţelor numite în landă glădici, ferigile înalte cât corpul omenesc, îl înconjurau, îl ocroteau. Acesta era ungherul lacrimilor, al lecturilor interzise, al cuvintelor nebuneşti, al inspiraţiilor; aici îl invoca el pe Dumnezeu, şi tot aici îl implora şi îl blestema rând pe rând. Trecuseră câteva zile de la ultima lui vizită aici, iar în nisipul neatins furnicile uriaşe îşi scobiseră micile lor gropi în formă de pâlnie. Yves prinse o furnică şi o aruncă într-una din gropi. Furnica se străduia să se caţere, dar pereţii sfărâmicioşi i se surpau sub picioare, şi din fundul pâlniei monstrul şi începuse să arunce nisip peste ea. Extenuată, furnica abia se agăţase de marginea prăpastiei pentru ca iarăşi să alunece în jos. Şi deodată îşi simţi corpul apucat de o labă. Se zbătea, dar monstrul o atrăgea în adânc. Ce chin îngrozitor! De jur împrejur, greierii îşi acordau arcuşul în calmul zilei frumoase. Libelulele ezitau să se aşeze pe flori; plantele cu flori trandafirii şi roşcate, pline de albine, miroseau a miere.

La suprafaţa nisipului Yves nu mai vedea agitându-se decât capul furnicii şi două lăbuţe disperate. Şi copilul de

şaisprezece ani, aplecat deasupra acestui mister mărunt, îşi punea problema răului, larva din faţa lui care-şi întindea capcana şi care, ca să trăiască şi ca să devină fluture, trebuia să supună furnicile la această moarte cumplită; căţărarea îngrozită a insectei spre ieşirea din pâlnie, căderile ei repetate şi monstrul care o înşfăca... Acest coşmar făcea parte din Legea... Yves luă un ac de pin, dezgropă furnica uriaşă, larvă mică şi moale, acum neputincioasă. Eliberată, furnica îşi reluă urcuşul la fel de aferată ca şi tovarăşele ei, fără să pară că-şi aminteşte de ce i se întâmplase – cu siguranţă pentru că aşa trebuia, pentru că era în firea lucrurilor... Dar Yves stătea acolo singur cu sufletul său, cu durerea sa, într-un ascunziş de glădici. De-ar fi fost numai el singura fiinţă umană trăind pe suprafaţa pământului, ar fi reuşit să distrugă legea oarbă, să rupă acest lanţ nesfârşit de monştri care devoră şi care sunt devoraţi la rândul lor; ar fi putut să-l sfarme, cel mai mic semn de iubire l-ar fi zdrobit. În orânduirea cumplită a omenirii, numai dragostea avea puterea miraculoasă de a răsturna mersul lucrurilor. Taină aparţinând lui Cristos şi celor ce-i urmau exemplu. „Tu eşti ales pentru asta... Te-am ales pentru a răsturna totul...” Copilul rosti cu glas tare: „Sunt chiar eu cel ce vorbeşte” (şi îşi acoperi cu palmele faţa umedă de sudoare). Totdeauna noi înşine ne vorbim nouă înşine... Şi încerca să nu se mai gândească la nimic. Sus de tot, în slava cerului, spre partea sudică, apăru un stol de porumbei şi Yves îi urmări cu privirea până dispărură. „Tu ştii foarte bine cine sunt eu, spunea vocea interioară. Eu, care te-am ales pe tine.” Sprijinit pe călcâie, Yves luă un pumn de nisip şi îl aruncă în gol, repetând cu ochii pierduţi: „Nu! nu! nu!”

— Pe tine te-am ales, te-am ţinut la o parte de ceilalţi şi te-am marcat cu semnul meu.

Yves îşi strânse pumnii: „Aiurez”, spuse el (de altfel era sub efectul vinului). Să fie lăsat în pace, el nu voia nimic. El nu voia decât să fie un băiat la fel ca toţi băieţii de vârsta lui. Las’ că o să ştie el cum să scape de singurătate.

— Te voi împrejmui mereu cu ea.

— Dar ce, nu sunt liber? Sunt liber! strigă el.

Se ridică în picioare şi umbra i se clătina pe frunzişul ferigilor.

— Eşti liber să porţi în viaţă povara unui suflet pe care nu l-am creat pentru mulţime; liber să cauţi pe pământ o hrană care nu e pentru tine, liber să încerci să-ţi satisfaci o foame pe care n-o vei potoli niciodată: omenirea toată la un loc nu o va sătura, şi vei fi forţat să alergi necontenit de la o fiinţă la alta...

„Îmi vorbesc mie însumi, repeta copilul, sunt la fel ca ceilalţi, semăn cu ceilalţi."

Îi ţiuiau urechile; îl cuprinse somnul şi se întinse pe nisip, sprijinindu-şi capul de braţul îndoit. Bâzâitul unui bondar îi dădu târcoale, apoi se îndepărtă pierzându-se în văzduh. O pală de vânt, suflând din partea de răsărit, aducea miros de pâine coaptă şi de cherestea. Închise ochii. Muştele mişunau pe obrajii cu gust sărat iar el le alunga cu mâna, prin somn. Adolescentul întins pe pământ nu tulbura ţârâitul greierilor de seară; din pinul cel mai apropiat o veveriţă coborî să bea apă din râu şi trecu foarte aproape de acest trup omenesc. O furnică, poate chiar cea salvată de el, urcă de-a lungul piciorului său; altele o urmară. Oare cât timp ar fi trebuit să stea imobil ca ele să se încumete să-l facă bucăţele?

Răcoarea râului îl trezi din somn. Ieşi din tufiş. Haina i se pătase cu clei de răşină. Îşi scutură acele de pin prinse în păr. Ceaţa păşunilor învăluia încetul cu încetul pădurea, şi această ceaţă semăna cu norişorii respiraţiei unui om prin aerul rece. Când coti spre alee, se trezi faţă în faţă cu mama sa care îşi spunea rugăciunea. Peste rochia de gală avea un vechi şal violet. Corsajul rochiei era împodobit cu un jabou de dantelă „de toată frumuseţea", cum obişnuia ea să spună. La gât îi atârna un lanţ lung de aur presărat cu perle fine, prins într-o broşă cu două iniţiale enorme: un B şi un F împletiţi.

— De unde vii? Toată lumea te-a căutat... Să ştii că nu e politicos din partea ta.

El se prinse de braţul mamei, se lipi de ea:

— Mi-e teamă de oameni, zise el.

— Ţi-e teamă de Dussol? De Cazavieilh? Vorbeşti prostii, caraghios mic ce eşti.

— Sunt nişte căpcăuni, mamă.

— Adevărul e, spuse ea dusă pe gânduri, că au înfulecat totul până la ultima firimitură.

— Şi crezi că în zece ani o să mai rămână ceva din Jean-Louis? Dussol o să-l înghită încetul cu încetul.

— Vorbeşti prostii!

Dar glasul Blanchei era plin de blândeţe:

— Ascultă-mă bine, scumpul meu... Vreau să-l văd aranjat cât mai repede pe Jean-Louis. Căminul lui va fi şi căminul vostru; după ce şi-l va întemeia, voi putea închide ochii liniştită.

— Ce vorbe-s astea, mamă!

— Uite, vezi? Sunt nevoită să mă aşez.

Se prăbuşi pe banca de sub stejarul bătrân. Yves o văzu vârându-şi mâna în sân.

— Ştii doar că nu e niciun pericol. Doctorul Arnozan te-a asigurat de atâtea ori...

— Aşa se spune... De altfel, reumatismul de la inimă... Nici nu ştii ce mult mă doare. Obişnuieşte-te cu gândul ăsta, dragul meu băiat; trebuie să te obişnuieşti cu gândul asta... Mai devreme ori mai târziu...

El se lipi şi mai tare de trupul maică-si şi îi cuprinse cu amândouă mâinile faţa mare, brăzdată de griji.

— Eşti lângă mine, zise el, eşti aici, trăieşti.

Ea îl simţi tremurând şi îl întrebă dacă-i e frig. Îl înveli cu şalul ei violet. Erau amândoi înfăşuraţi în acest şal din alte vremuri.

— Şalul ăsta, mamă, îl aveai şi când m-am dus prima oară la împărtăşanie, şi tot aşa mirosea şi atunci.

— L-a adus bunica ta de la târgul din Salies.

Yves se strânse, poate pentru ultima oară, ca un copilaş, la pieptul mamei sale vii care putea să dispară dintr-o clipă în alta. Râul Hure va continua să curgă secole la rând. Şi cât va dura lumea, ceaţa acestei câmpii va urca mereu către prima stea.

— Spune-mi, dragul meu Yves, tu, care ştii atâtea lucruri... în cer te mai gândeşti la cei lăsaţi pe pământ? O, sunt sigură! sunt sigură! exclamă ea cu convingere. Nu vreau să cârtesc cu nimic împotriva credinţei... dar cum să-mi imaginez o lume în care voi să nu mai fiţi totul pentru mine, dragii mei copii?

Atunci Yves îi spuse că tot ce e iubire se va contopi cu unica iubire, că tot ce e dragoste se va uşura şi purifica de tot ce o îngreunează şi o pătează... Şi se mira singur de vorbele pe care le rostea. Maică-sa oftă şi şopti ca pentru sine:

— Niciunul dintre voi să nu piară! Se ridicară de pe bancă şi Yves păşea cuprins de emoţie, în timp ce maică-sa, mai calmă, se sprijinea de braţul lui.

— Eu spun mereu! Voi nu-l cunoaşteţi pe micul meu Yves; face pe încăpăţânatul, dar dintre toţi copiii el e cel mai aproape de Dumnezeu...

— Mamă, nu, să nu spui asta, nu, te rog!

Cu o mişcare bruscă el se desprinse de braţul ei.

— Dar ce ai? Ce te-a apucat?

Mergea în faţa ei, cu mâinile în buzunare, cu umerii ridicaţi; şi ea, gâfâind, încerca să-l ajungă din urmă.

După cină doamna Frontenac se simţi obosită şi urcă în camera sa. Deoarece era o noapte clară ceilalţi membri ai familiei se plimbau prin parc, dar fiecare separat: viaţa risipea de pe acum grupul unit al băieţilor. Jean-Louis se întâlni cu Yves la cotitura unei alei, însă nu se opriră. Cel mai mare prefera să rămână singur pentru a se gândi la fericirea lui personală; nu mai avea sentimentul unei înjosiri, al unei căderi; unele aprecieri ale lui Dussol cu privire la muncitori, treziseră în mintea tânărului idei confuze încă: el voia binele; în ciuda asociatului său va sprijini promovarea rânduirii social-creştine. Nu va spune doar vorbe goale, va trece la fapte. Orice-ar zice Yves, acest lucru valora mai mult decât toate speculaţiile. Cel mai mic gest de bunătate e infinit superior... Jean-Louis nu s-ar putea simţi fericit dacă ar exploata sărăcimea... „Îi voi

ajuta să-şi construiască un cămin ca al meu...” Zări focul ţigării de foi a unchiului Xavier. Merseră un timp împreună.

— Eşti mulţumit, băiete? Vezi? Nu-ţi spuneam eu?

Jean-Louis nu încerca să-i împărtăşească unchiului ce minunate planuri de viitor îşi făurea, iar unchiul nu putea să-i spună cu ce inimă uşoară se întorcea la Angoulême... O va despăgubi pe Joséfa, fără mare cheltuială... Poate chiar o să-i dubleze venitul lunar... Îi va spune: „Vezi, dacă am fi plecat în călătoria aceea, s-ar şi fi terminat...”

„Mai întâi, se gândea Jean-Louis, înaintea oricărui apostolat, reformele capitale: participarea la beneficii.” De acum încolo trebuia să-şi orienteze toate lecturile către această problemă.

În bătaia lunii ei îl văzură pe José traversând aleea, de la un tufiş la altul. Auziră crengile troznindu-i sub picioare. Unde alerga oare această progenitură Frontenac, acest mic vulpoi căruia i se puteau adulmeca urmele? Acest mascul nedreptăţit de soartă, cel mai dotat cu instincte din întreaga familie şi care la ora aceea târzie era convins că n-o va găsi nicăieri pe cea căutată. Strivea totuşi sub tălpi frunzele uscate, îşi julea mâinile de ghimpii glădicilor, neoprindu-se decât în dreptul fermei Bourideys din marginea parcului. Sub bolta de viţă lătra un câine; fereastra bucătăriei era deschisă, familia era aşezată în jurul mesei luminată de o lampă cu picior. José privea profilul fetei măritate, aceea care avea un cap de fetiţă prins pe un gât vânjos. N-o scăpa din ochi şi mesteca în dinţi o frunză de mentă.

În vremea aceasta Yves termina cel de al treilea înconjur al parcului. Nu simţea încă oboseala ce urma să-i închidă ochii, imediat ce-şi va lăsa capul pe pernă. La cină golise tot vinul rămas în sticle după plecarea musafirilor şi, cu mintea uimitor de lucidă, făcea bilanţul zilei, punând bazele unei doctrine pe care Jean-Louis nu mai era demn s-o cunoască. Semi-beţia îi dădea, fără mare bătaie de cap, senzaţia genialităţii: el nu va alege, nimic nu-l va obliga să aleagă: făcuse rău când spusese nu vocii aceleia

imperioase venită poate de la Dumnezeu. El nu va opune nimănui nicio rezistenţă. Aceasta va fi drama din care se va naşte opera sa; ea va fi rezultatul unei sfâşieri interioare. Să nu refuzi nimic, să nu te refuzi nimănui. Orice durere sau pasiune, dau viaţă operei, hrănesc poezia. Şi fiindcă inima poetului e sfâşiată, Dumnezeu îl iartă de păcate.

„Ştiu bine că poetului i-ai hărăzit să stea
În rând cu fericiţii din Sfânta legiune.”

Dacă unchiul Xavier i-ar fi auzit glasul monoton, ar fi tresărit, atât de mult semăna cu al lui Michel Frontenac.

Blanche stinsese lumânarea, crezând că o să adoarmă repede, atât de obosită se simţea. Dar auzea pe alee paşii copiilor. Trebuia să-i trimită bani administratorului de la Respide. Trebuia să ceară soldul contului de la Creditul Lyonez. Se apropia scadenţa din octombrie. Din fericire existau imobilele. Dar, Doamne-Dumnezeule, la ce serveau toate astea? Şi-şi pipăia glanda, îşi asculta inima bătând.

În noaptea aceea însă niciunul din membrii familiei Frontenac n-a presimţit că o dată cu sfârşitul vacanţei mari se încheia şi un capitol din viaţa lor, că de pe atunci vacanţa era întreţesută cu amintiri şi că, o dată cu ea, se vor termina pentru totdeauna şi jocurile lor naive şi curate, şi această fericire care nu întinează sufletul.

Doar Yves era conştient că se schimba ceva, dar numai ca să-şi facă mai multe iluzii decât toţi ceilalţi. Se vedea în pragul unei vieţi clocotind de inspiraţie, de experienţe periculoase. Ori, el habar n-avea că intra într-o epocă complet ştearsă: următorii patru ani îi vor fi dominaţi de grija examenelor; va frecventa persoanele cele mai mediocre; tulburările vârstei, banalele curiozităţi îl vor face egalul colegilor săi şi complicele lor. Se apropia vremea când marea problemă de rezolvat va fi cum să obţină de la maică-sa cheia de la intrare şi permisiunea de a se întoarce acasă după miezul nopţii. Nu va fi nefericit.

Câteodată, la intervale mari, va simţi cum din adâncul sufletului lui, ca dintr-un mormânt viu, va izbucni un geamăt; atunci îşi va lăsa prietenii să se depărteze şi, singur, aşezat la o masă din *Café de Bordeaux* printre ciulinii şi chipurile femeilor bucălate din mozaicurile în stil modern de pe pereţi, va scrie pe nerăsuflate, înşiruind versuri pe o hârtie cu antet, nemaiţinând seama de conturul literelor, de teamă să nu scape niciunul din cuvintele care nu-ţi vin decât o singură dată. Mai târziu va trebui să aibă grijă de cealaltă fiinţă care zăcea în el şi pe care la Paris, câţiva iniţiaţi, o şi ridicau în slăvi. Un număr redus, e adevărat, trebuind să mai treacă mulţi ani până când Yves să-şi dea seama de propria sa valoare şi de cât de mare îi era victoria. Provincial, obişnuit să respecte valorile dinainte stabilite, nu-şi va da seama decât foarte târziu că el reprezintă o altă valoare: aceea care se naşte pe ascuns, care-şi croieşte drumul ca o cârtiţă, neieşind la lumină decât după ce a străbătut o lungă cale subterană.

O nelinişte însă îl aştepta. Şi cum ar fi putut Yves Frontenac să-i presimtă intensitatea, stând la fereastra camerei sale şi respirând aerul umed şi blând al acestei nopţi de septembrie? Pe măsură ce poezia sa va câştiga inimile cititorilor, el se va simţi şi mai sărac; sufletele omeneşti se vor adăpa la această fântână, dar numai el îi va simţi izvorul secând. Aici sălăşluia sâmburele acelei neîncrederi în propriile puteri, al fugii aceleia de chemarea Parisului, a îndelungatei sale rezistenţe faţă de directorul celei mai însemnate reviste de avangardă şi, în sfârşit, ezitarea sa de a-şi aduna poemele într-un volum.

Yves stătea la fereastră şi-şi spunea cu glas tare rugăciunea de seară, asistat de coamele abia desluşite ale copacilor de la Bourideys şi de luna rătăcitoare. Aştepta totul, invoca totul, chiar şi suferinţa, dar nu şi această ruşine de a trăi ani de zile lipsit de inspiraţie, de a apela la subterfugii pentru a-şi întreţine gloria. Şi nu avea de unde să prevadă că toată această dramă el o va înregistra zi de zi, într-un jurnal ce va fi publicat după un Mare Război; se va rezuma la atât, deoarece ani de zile el nu va mai scrie

nimic. Şi paginile acestea cumplite vor salva aparenţele; îi vor aduce mai multă glorie decât poemele; vor încânta şi vor tulbura în mod fericit o generaţie de deznădăjduiţi. Iată cum, în noaptea aceasta de septembrie, Dumnezeu vedea, poate, cum din fiinţa băieţaşului visând în faţa pinilor adormiţi se desprindea o ciudată înlănţuire de consecinţe; şi adolescentul care se credea doar orgolios, nici nu bănuia ce mare îi va fi gloria şi nu ştia că destinul multora ar fi altul decât cel pe care l-ar fi avut pe pământ şi în ceruri, dacă Yves Frontenac nu s-ar fi născut niciodată.

PARTEA A DOUA

Ce departe se aude cântecul păsărilor şi al izvoarelor!
Şi cu cât înaintezi, cu atât ţi se pare că dai de sfârşitul pământului,

(Rimbaud)

XIII

— Doar în trei luni, o datorie de cinci mii de franci! Era posibil aşa ceva, pe vremea noastră, Dussol?

— Nu, Caussade. Noi aveam respectul banului; ştiam cu câtă trudă îl agonisiseră scumpii noştri părinţi. Noi am fost crescuţi în cultul economiei. „Ordine, Muncă şi Economie" era deviza admirabilului meu tată.

Blanche Frontenac îi întrerupse:

— Dar nu e vorba de voi, ci de José.

Acum regreta că se mărturisise lui Dussol şi cumnatului ei. Când Jean-Louis descoperise secretul afacerii a fost nevoit să-l informeze pe Dussol, căci José se folosise de creditul întreprinderii pentru a-şi procura banii. Dussol ceruse întrunirea consiliului de familie. Doamna Frontenac şi Jean-Louis nu voiseră ca unchiul Xavier să fie informat: suferea de inimă şi această lovitură risca să-i agraveze boala. Dar, se întreba Blanche, de ce trebuise amestecat în povestea asta şi Alfred Caussade? Jean-Louis regreta în egală măsură.

Tânărul stătea pe un scaun în faţa mamei sale – puţin copleşit de munca de la birou, cu fruntea atinsă de pe acum de chelie, deşi avea doar douăzeci şi trei de ani..

— Dar ce-i cu băiatul ăsta, de-i atât de prost... zicea

Alfred Caussade. Se pare că toţi au avut-o pe fata asta pe nimic... Tu ai văzut-o, Dussol?

— Da, într-o seară... Ah! nu pentru mine. Doamna Dussol voia să meargă şi ea, măcar o dată în viaţă, la teatrul Apollo pentru a-şi face o idee de ce se petrece acolo. Am crezut că n-am de ce s-o refuz. Bineînţeles, am luat o lojă; nu ne-a văzut nimeni. Această Stéphane Paros a dansat într-un fel... cu pulpele goale...

Unchiului Alfred îi sticliră ochii; se aplecă la urechea lui:

— Se pare că în unele seri... Urmarea nu se mai auzi. Dussol îşi scoase ochelarii de pe nas; dădu capul pe spate:

— Ei, hai să fim drepţi, zise el. Avea pe ea un maiou, mic într-adevăr, dar îl avea. Întotdeauna avusese unul, mă informasem eu. Crezi că aş fi expus-o pe doamna Dussol... Ei, hai! Era şi aşa destul de mult că dansa cu pulpele goale...

— Şi cu picioarele... adăugă Alfred Caussade...

— Oh! picioarele! (Şi Dussol se strâmbă îngăduitor.)

— Ei bine, eu, spuse Alfred cu un fel de ardoare confuză, găsesc că este lucrul cel mai dezgustător...

Blanche, enervată, îl întrerupse:

— Dumneata, Alfred, eşti un om dezgustător.

El protestă, trăgând şi netezindu-şi părul din barbă:

— Oh! Blanche asta!

— Gata! Terminaţi cu prostiile. Tu ce părere ai, Dussol?

— Să-l îndepărtăm, draga mea. Să plece cât mai iute şi cât mai departe posibil. Ţi-aş propune Winipeg, dar n-ai să accepţi... Avem nevoie de cineva în Norvegia... Ar avea un salariu modest, e adevărat, deşi nu i-ar strica să tragă mâţa de coadă ca să-şi dea seama de valoarea banilor... Eşti de acord, Jean-Louis?

Băiatul răspunse, fără să-şi privească asociatul, că într-adevăr şi el era de părere că José trebuia îndepărtat de Bordeaux. Blanche îşi privi în ochi fiul cel mare.

— Gândeşte-te că şi Yves a plecat...

— Oh, pe ăsta, exclamă Dussol, chiar că trebuia să-l ţii lângă tine, draga mea. Îmi pare rău că nu mi-ai cerut sfatul. Nimic nu-l chema la Paris. Lasă, nu-mi spună mie de

munca lui. Îţi cunosc părerea, dragostea de mamă nu te orbeşte, ai prea mult bun-simţ, Cred că nu-ţi răpesc iluziile spunându-ţi că viitorul său literar... Dacă-ţi pomenesc de lucrurile acestea, o fac pentru că sunt în problemă; am vrut să-mi dau seama... Am citit chiar câteva cu glas tare ca să audă şi doamna Dussol, care, trebuie să-ţi mărturisesc, m-a rugat s-o las în pace. O să-mi spui că a primit unele încurajări... dar de la cine? Şi, mă rog, cine este acest domn Gide a cărui scrisoare mi-a arătat-o Jean-Louis? Există un economist cu numele ăsta, un spirit foarte ales, dar din nefericire nu e vorba de el...

Cu toate că Jean-Louis ştia demult că maică-sa nu se sfia să se încontreze şi că nu se prea lăuda cu logica – rămase uimit văzând că-l contrazice pe Dussol cu argumentele cu care chiar el o combătuse pe ea, cu o seara mai înainte.

— Ai face mai bine dacă n-ai vorbi despre ceea ce nu poţi înţelege şi despre ceea ce n-a fost scris pentru dumneata. Dumneata nu eşti de acord decât cu ceea ce cunoşti dinainte şi cu ce ai citit undeva. Noul te sperie şi a speriat întotdeauna oamenii de genul dumitale. Nu-i aşa, Jean-Louis? El îmi spunea că nici Racine n-a fost înţeles de contemporani...

— Şi ce, se compară elucubraţiile mucosului ăstuia cu piesele lui Racine?

— Uite, ce, dragul meu, ocupă-te de lemnele dumitale şi lasă poezia în pace. Nu-i treaba dumitale şi nici a mea, adăugă ea ca să-l potolească, căci se umflase în pene ca un curcan şi chelia i se roşise toată.

— Doamna Dussol şi cu mine suntem la curent cu tot ce apare... Eu sunt cel mai vechi abonat la *Panbiblion.* Am chiar un abonament special pentru toate revistele. Şi cu lecturile suntem la zi. „Ceea ce dă atâta farmec conversaţiei doamnei Dussol, îmi spunea chiar alaltăieri seară unul dintre colegii de la Tribunalul de comerţ, este faptul că ea a citit tot ce apare. Şi fiindcă are o memorie uimitoare, îşi aminteşte de fiecare amănunt, şi îţi povesteşte subiectul unui roman sau al unei piese citite cu ani în urmă, ca şi când chiar atunci ar fi terminat lectura”.

Chiar aşa a spus: „Femeia asta e o bibliotecă ambulantă…”

— Are noroc, spusa Blanche. Cât despre mine, memoria mea e ca o strecurătoare: nimic nu rămâne.

Se înjosea, ca să-l împace pe Dussol.

— Uf! oftă ea, când persoanele în vârstă plecară.

Se apropie de sobă deşi radiatoarele ardeau; dar de când locuia aici, nu se putea obişnui cu încălzirea centrală. Trebuia să vadă flacăra şi să stea cu picioarele în faţa focului, ca să-i dispară frigul din oase. Se văita. Să-l piardă şi pe José! Iar la anul, el voia să se angajeze în Maroc… N-ar fi trebuit să-l lase pe Yves să plece; nu voia să recunoască în faţa lui Dussol, dar era adevărat că ar fi putut scrie la fei de bine şi la Bordeaux. Nu făcea nimic la Paris, era sigură.

— Dar tu i-ai băgat ideea asta în cap, Jean-Louis. Dacă nu-l convingeai tu, el n-ar fi plecat niciodată.

— De ce eşti nedreaptă, mamă? După căsătoria surorilor, de când te-ai instalat cu ele în casa asta, nu te ocupi decât de menajul lor, de copiii lor, şi e foarte natural! Dar Yves, în sânul acestei croşe, se simţea părăsit.

— Părăsit! eu care l-am vegheat noapte de noapte când a avut congestia pulmonară…

— Da, zicea că era fericit că se îmbolnăvise pentru că atunci te regăsea.

— E un ingrat, asta-i tot. (Şi fiindcă Jean-Louis tăcea)… Spune drept, tu ce crezi că face la Paris?

— Bine, dar se ocupă de volumul său, vede alţi scriitori, discută despre ceea ce-l interesează. Ia contact cu revistele, cu mediile literare… Şi câte altele…

Doamna Frontenac clătină din cap. Toate astea nu însemnau nimic. Dar viaţa lui? A pierdut orice credinţă…

— Totuşi poezia sa e profund mistică (şi Jean-Louis se aprinse la faţă). Thibaudet scria acum câteva zile că principiile de bază ale poemelor lui ţin de metafizică.

— Poveşti… îl întrerupse doamna Frontenac. Ce înseamnă asta că ştie metafizică, dacă nu ţine Paştele… Mistic! Băiatul ăsta, care nici măcar nu se spovedeşte! Să fim serioşi!

Jean-Louis nu-i răspunse nimic. Ea adăugă:

— Să lăsăm asta. Spune-mi, când voi vă întâlniţi, la Paris, despre ce discutaţi? Îţi povesteşte despre lumea în care se învârteşte? Între fraţi...

— Fraţii, spuse Jean-Louis, se pot ghici, se pot înţelege până la un punct... dar nu-şi fac confesiuni.

— Ce tot îndrugi? Complicaţi mai sunteţi...

Şi Blanche, cu coatele pe genunchi, potrivea lemnele în foc.

— Dar José, mamă?

— Ah, băieţii ăştia! Din fericire, tu, cel puţin...

Îl privi pe Jean-Louis. Era oare într-adevăr foarte fericit? Purta o grea povară pe umeri, răspunderi, nu se înţelegea întotdeauna cu Dussol; şi Blanche trebuia să recunoască cum că uneori el era lipsit de tact, ca să nu zică de bun simţ. E foarte plăcut să faci pe patronul social, dar, vorba lui Dussol, când se apropie vremea socotelilor, îţi dai seama că asta te costă. Blanche fusese obligată să-i dea dreptate lui Dussol, când acesta s-a opus la înfiinţarea „acelor Consilii de uzină", prin care Jean-Louis voia să reunească reprezentanţii muncitorimii şi pe cei ai conducerii. El nu voise să audă nici despre acele „comisii paritare", al căror mecanism Jean-Louis i-l explicase fără succes. Totuşi până la urmă Dussol cedase într-o chestiune la care, la drept vorbind, tânărul său asociat ţinea cel mai mult. „Să-l lăsăm să-şi încerce experienţa, spunea Dussol, cât o costa, o costa, dar trebuie lăsat să-şi facă şi el mendrele odată..."

Măreaţa idee a lui Jean-Louis era să cointereseze întreg personalul la gestiunea întreprinderii. Cu consimţământul lui Dussol, el adunase muncitorii şi le expusese proiectul: tuturor muncitorilor din fabrică li se vor repartiza acţiuni potrivit vechimii în întreprindere. Bunul simţ al lui Dussol triumfase: muncitorii găsiseră gestul comic şi nu trecuse luna, că-şi şi vânduseră acţiunile. „I-am spus de atâtea ori, repeta Dussol. A trebuit să capituleze în faţa realităţii. Nu-mi pare rău de banii pierduţi. Acum ştie cu cine are de a face, nu-şi mai făureşte iluzii. De altfel, culmea e că pe

mine muncitorii mă respectă tocmai pentru că sunt şiret, ştiu că nu mă pot duce de nas, şi apoi eu mă pricep cum să-i iau, îmi sunt apropiaţi, în timp ce pe el, cu toate ideile lui socialiste, personalul îl consideră încrezut, distant; când au probleme, pe mine mă caută.”

— În definitiv, zise Jean-Louis, dacă doreşti ca José să rămână la Bordeaux, n-o să fie nicio dificultate: această Paros mi-a transmis, printr-un agent comercial, că pe ea n-o interesează José, că nu acceptase de la el decât flori. Nu era ea de vină dacă José plătea întotdeauna mesele la restaurant... Trecea drept un om foarte bogat. De altfel ea va pleca din Bordeaux săptămâna viitoare... Totuşi cred că e mai bine, pentru el, să schimbe puţin aerul până-şi începe armata... Alta l-ar fi exploatat... De exemplu, eu nu sunt de părerea lui Dussol că trebuie să-l lăsăm fără bani.

Doamna Frontenac îşi înălţă umerii:

— Fără doar şi poate. Adineaori, în timp ce ei vorbeau de trasul mâţii de coadă, am tăcut din gură ca să n-avem scene, dar îţi poţi da seama!

— Atunci, ce zici? Să-l aduc? Aşteaptă în camera lui...

— Da, aprinde lumina.

O plafonieră ilumina în mod lugubru camera stil empire, tapisată cu hârtie decolorată. Jean-Louis îl aduse pe José.

— Ei bine, dragul meu, iată ce-am hotărât...

Vinovatul stătea în picioare, cu faţa plecată şi ascunsă în umbră. Părea mai scund decât fraţii săi, „picioare scurte” dar umerii laţi. Pielea obrazului, de culoare închisă şi, parcă afumată, era rasă până la pomeţi. Blanche se uita la el şi revedea şcolarul absent de altădată, pe care în zorii trişti de odinioară ea îl punea să repete lecţiile, şi care n-o asculta, opunând tuturor rugăminţilor şi ameninţărilor ei o extraordinară putere de evadare şi de neatenţie. Şi aşa cum atunci el se cufunda fericit în visul vacanţelor de la Bourideys, şi cum, mai târziu, n-a trăit decât pentru plăcerile vieţii de vânătoare, capabil să doarmă în nopţile de iarnă într-un „butoi” pândind raţele sălbatice. Toată puterea lui de concentrare şi de dorinţă se fixase, dintr-o

dată asupra unei femei; o femeie oarecare, de pe acum trecută şi care o imita în mod vag pe dansatoarea Fregoli în music-holurile din provincie *(„dansatoarea din Sévillia / La Houri / dansatoarea din Cambodgia!”).* I-o prezentase un amic, după spectacol. Fuseseră în grup la cabaret. José avusese succes în seara aceea, dar numai în seara aceea. Se încăpăţânase, se înverşunase. Nimic nu mai exista în afară de ea; abia de se mai ducea pe la birou unde Jean-Louis îi făcea treaba. Timida şi insistenta sa gelozie exasperase femeia...

Şi acum, iată-l stând în picioare, între mamă şi frate, impenetrabil şi nepăsător.

— Să ai datorii este un lucru grav, îi spunea mama sa, dar crede-mă, nu mă necăjesc pentru bani. Viaţa desfrânată la care te-ai dedat, asta mă doare. Aveam încredere în băieţii mei, credeam că ei vor şti să evite faptele josnice şi iată că José al meu...

Oare, era emoţionat? El se aşezase pe divan şi lumina îi bătea drept în faţă. Slăbise, i se adânciseră parcă şi tâmplele. Întrebă, cu o voce inexpresivă, pe când îi fixaseră plecarea; şi cum maică-sa îi răspunse „în ianuarie, după sărbători”, el zise:

— Aş prefera să fie cât mai curând posibil.

Se supunea fără să protesteze. Totul se va termina cu bine, îşi zicea Blanche. Ea era totuşi neliniştită, încerca să se calmeze. Simţea că şi Jean-Louis îl privea cu atenţie pe fratele său mai mic. Alţii, în locul lor, s-ar fi bucurat de calmul băiatului. Dar mama şi fratele erau avertizaţi, ei comunicau cu suferinţa lui, participau în mod fizic la această disperare, disperare de copil, cea mai rea dintre toate, cea mai puţin descifrabilă şi pe care nicio raţiune, niciun interes, nicio ambiţie n-o putea stăvili. Fratele vârstnic nu-l pierdea din ochi pe fiul risipitor, iar mama se ridică în picioare. Se îndreaptă spre José şi îi prinse fruntea în mâini, ca şi când ar fi vrut să-l trezească, să-l smulgă dintr-o vrajă.

— Uită-te la mine, José!

Îi vorbea pe un ton autoritar în timp ce, cu gesturi de

copil el îşi pleca încet capul, închidea ochii, încerca să se desprindă. Blanche citea pe faţa aspră şi întunecată a fiului ei lucrul acela pe care ea nu-l cunoscuse, această suferinţă din dragoste. Se va vindeca, cu siguranţă! N-o să dureze mult... dar pentru asta trebuie să ajungi la mal, şi să nu te îneci în timpul traversării. Îi fusese întotdeauna teamă de acest băiat; când era mic, Blanche nu-i putea intui niciodată reacţiile. Cel puţin de-ar fi vorbit, de s-ar fi plâns... dar nu; el stătea acolo, cu fălcile încleştate, uitându-se la maică-sa cu faţa lui negricioasă de copil al landei... (cine ştie ce străbunică fusese poate sedusă în tinereţe de vreunul din catalanii care vindeau chibrituri de contrabandă). Ochii lui ardeau, dar ardeau mocnit, netrădând niciun gând.

Jean-Louis se apropie de el, îl luă de după umeri şi îl zgâlţâi cu blândeţe. Spuse de câteva ori: „Dragul meu José, scumpul meu...” şi obţinu ceea ce nu izbutise mama, îl făcu să plângă. Cu dragostea mamei, José era obişnuit, nu-l mai înduioşa. Dar Jean-Louis nu se purtase niciodată blând cu el. Acest lucru fusese atât de neaşteptat, încât surpriza îl copleşi. Lacrimile îi năvăliră în ochi şi se strânse la pieptul fratelui ca un înecat. Instinctiv, doamna Frontenac întoarse capul şi se îndreptă spre sobă. Auzea bâlbâieli, sughiţuri. Se aplecă spre foc şi îşi duse mâinile la gură.

Băieţii se apropiară de ea:

— O să fie cuminte, mamă, mi-a făgăduit.

Ea-l strânse la piept ca să-l sărute, copil nefericit.

— Dragul meu, sper că n-am să te mai văd niciodată cu un astfel de chip.

Dar el avea să mai aibă o dată acest chip îngrozitor, câţiva ani mai târziu, într-o după-amiază caldă şi luminoasă, spre finele lui august 1915, la Mourmelon, între două baracamente. Nimeni n-avea să-i dea însă atenţie, nici chiar camaradul său care încerca să-i liniştească: „Se pare că va avea loc o pregătire de artilerie fulgerătoare, totul va fi nimicit; nu ne va mai rămâne decât să înaintăm cu arma la umăr, cu mâinile în buzunare...” José Frontenac avea să-l privească cu aceeaşi expresie lipsită de orice

speranţă dar care, în ziua aceea, n-avea să mai sperie pe nimeni.

XIV

Jean-Louis se grăbise să ajungă acasă, în strada Lafaurio de Montbaden, la doi paşi distanţă. Era nerăbdător să-i povestească totul Madeleinei, înaintea cinei. Yves îl făcuse să nu-i mai placă mica lor locuinţă aranjată cu atâta drag: „Tu nu eşti niciun dentist începător, niciun doctor tânăr care se lansează, îi spusese el, ca să-ţi înşiri pe şemineuri, pe pereţi şi chiar pe stâlpi toate cadourile astea dezgustătoare cu care aţi fost copleşiţi.”

Jean-Louis îl contrazise dar în sinea lui îi dăduse imediat dreptate şi se uita cu ochii lui Yves la această îngrămădire de amoraşi din porţelan, de bibelouri din bronz şi din ceramică austriacă.

— Fetiţa are febră, spuse Madeleine.

Ea stătea pe un scaun, lângă leagănul copilului. Această fată născută la ţară şi transplantată la oraş se îngrăşase. Umerii i se lăţiseră, gâtul i se îngroşase, pierzând aspectul tinereţii. Să fie oare însărcinată? La baza unui sân zvâcnea o vână groasă albastră.

— Cât are?

— 37,5°. La ora patru a vomat tot laptele din biberon.

— Temperatură rectală? Asta nu-i febră, mai ales seara.

— Ba e febră, doctorul Chatard aşa mi-a spus.

— N-ai dreptate, el vorbea de temperatura de sub braţ.

— Şi eu îţi spun că e febră. Sigur că nu e ridicată. Dar, ce mai, e febră.

El ridică din umeri plictisit, se aplecă peste leagănul mirosind a fulgi de ovăz şi a lapte vomat. Când o sărută, fetiţa începu să ţipe.

— O înţepi cu barba ta.

— Proaspătă ca o piersică – spuse el. Începu să se învârtească prin odaie, sperând că ea o să-l întrebe despre

José. Dar niciodată ea nu-i punea, din proprie iniţiativă, întrebările pe care el le dorea. Ar fi trebuit să înceapă să-şi dea seama; de fiecare dată însă se înşela. Ea spuse:

— Ai să mănânci fără mine.

— Din pricina fetiţei?

— Da, vreau să aştept să adoarmă.

El se supără; bucătăreasa pregătise un sufle de brânză care trebuia mâncat fierbinte. Madeleine îşi amintise probabil ce mâncare aveau (ca toţi oamenii de la ţară, era crescută în cultul luării mesei în familie şi al respectului pentru bucate), căci Jean-Louis nici n-apucase să-şi desfacă bine şervetul, şi ea îşi şi făcu apariţia. „Nu, n-o să mă-ntrebe, îşi zicea el, inutil să mai aştept."

— Ei, draga mea, nu mă întrebi?

Ea ridică spre el ochii umflaţi de nesomn.

— Ce?

— José, zise el, a fost o întreagă poveste. Dussol, unchiul Alfred n-au îndrăznit să insiste pentru Winipeg... O să plece în Norvegia...

— Asta nu e o pedeapsă... Raţele sălbatice se pot vâna şi acolo; ce-i mai trebuie?

— Crezi? Dacă l-ai fi văzut... O iubea, adăugă Jean-Louis şi se roşi la faţă.

— Pe fata aceea?

— Nu trebuie să-ţi baţi joc de el... Şi mai spuse o dată: Dacă l-ai fi văzut!

Madeleine zâmbi maliţios şi cu subînţeles, ridică din umeri şi se servi a doua oară. Ea nu era o Frontenac; ce rost mai avea să insiste? Ea nu era capabilă să-i înţeleagă. Nu se trăgea din neamul Frontenac. El încerca să-şi reamintească expresia lui José, cuvintele pe care le îngânase. Suferinţa necunoscută...

— Danièle a fost drăguţă şi a venit să ia ceaiul cu mine. Mi-a adus modelul de brasieră, ştii tu, acela de care ţi-am vorbit.

Cumpătatul Jean-Louis se surprinse invidiind oamenii stăpâniţi de asemenea pasiuni ucigătoare. Plin de dispreţ pentru sine însuşi, îşi privea nevasta care frământa un

cocoloş de pâine.

— Ce-ai zis? întrebă el.

— Nimic, dragă... nu ziceam nimic, ce rost are? Tu nu auzi. Nu răspunzi niciodată.

— Spuneai că a fost Danièle pe aici?

— Ştii să păstrezi un secret? Îţi spun între noi, bineînţeles. Cred că bărbatu-său s-a săturat să mai stea cu maică-ta. Îndată ce i se va mări salariul, are de gând să se mute.

— N-o să facă una ca asta. Mama a cumpărat casa mai ales pentru ei; nu plătesc chirie.

— Ai dreptate, asta îi şi reţine... Dar ea este atât de greu de suportat... Recunoşti şi tu. Mi-ai spus-o de atâtea ori...

— Am spus eu asta? Da, e posibil să fi spus.

— Marie însă o să rămână bărbatu-său e mai răbdător şi mai ales îşi vede mai bine interesul. El n-o să renunţe niciodată la avantajul situaţiei.

Jean-Louis şi-o imagina pe maică-sa sub aspectul trist al unei bătrâne fermiere pe care copiii şi-o trimit de la unul la celălalt. Madeleine vorbea în continuare.

— O iubesc sincer, ea mă adoră. Dar sunt convinsă că n-aş fi putut trăi în aceiaşi casă cu ea. Ah! nu, asta nu...

— Ea, în schimb, ar fi fost capabilă să trăiască cu tine.

Madeleine îşi privi neliniştită soţul.

— Sper că nu te-ai supărat, nu? Asta nu mă împiedică s-o iubesc, e o chestiune de caracter.

El se ridică de pe scaun şi-şi sărută nevasta în semn de iertare pentru ce gândise despre ea. Când terminară cu masa, servitorul aduse două scrisori. Jean-Louis recunoscu pe un plic scrisul lui Yves şi îl vârî în buzunar. Îi ceru voie Madeleinei să-l deschidă pe celălalt.

„Domnule şi binefăcătorul nostru iubit, vă anunţ prin această scrisoare că fetiţa noastră o să primească prima împărtăşanie joi, peste două săptămâni, ea ştie toate rugăciunile iar tatăl său şi cu mine, când o vedem rugându-se dimineaţa şi seara, suntem foarte înduioşaţi, dar şi îngrijoraţi pentru că ştim că o sărbătoare atrage

după ea cheltuieli, chiar când e vorba de bunul Dumnezeu, mai ales că avem tot felul de datorii mărunte peste tot. Dar aşa cum i-am spus bărbatului meu, cum o să te lase el, binefăcătorul nostru, în încurcătură, pe tine care ai păstrat acţiunile, în loc să le vinzi şi să le bei, cum fac toţi, pentru că sunt unii care de o lună de zile, de când s-au distribuit acţiunile, o ţin tot într-o beţie, lucru de neiertat, iar aceia care au înţeles ideea dumneavoastră generoasă sunt trataţi de trădători şi de lingăi, şi cu tot felul de vorbe pe care respectul şi regulile bunei-cuviinţe mă împiedică să vi le înşir în această scrisoare. Dar vorba bărbatului meu; *când ai un astfel de patron trebuie să ştii să fii demn, înţelegându-i iniţiativele făcute în folosul muncitorimii...”*

Jean-Louis rupse scrisoarea şi-şi trecu de mai multe ori mâna peste nas şi peste gură.

— Iar începi cu ticul tău, zise Madeleine. Apoi adaugă: Mor de somn, Dumnezeule, e abia ora nouă... Sper că n-o să te culci prea târziu? Te dezbraci în camera de toaletă?

Jean-Louis era îndrăgostit de biblioteca sa; acolo criticile lui Yves nu-l mai atingeau. Nimic altceva în afară de cărţi; erau chiar şi pe şemineu. Închise uşa cu grijă şi se aşează la birou cântărind în mână scrisoarea fratelui său. Se bucură că era mai grea decât celelalte. O deschise încet, ca să nu rupă plicul. Ca un veritabil Frontenac, Yves îi dădea mai întâi veşti despre unchiul Xavier cu care dejuna în fiecare joi. Bietul unchi, îngrozit de eventualitatea stabilirii la Paris a unuia dintre nepoţi, făcuse tot ce-i stătuse în putinţă ca să-l determine pe Yves să nu vină acolo. Familia Frontenac se prefăcuse că nu cunoaşte motivele acestei rezistenţe. „*Acum s-a liniştit,* scria Yves, *şi-a dat seama că Parisul e destul de mare pentru ca nepotul să nu se întâlnească nas în nas cu unchiul întovărăşit de o femeie... Ei bine, da! i-am văzut ieri pe bulevard şi chiar i-am urmărit de la distanţă. E o blondină deşelată şi voinică ce trebuie să fi avut o anume strălucire acum douăzeci de ani. N-ai să crezi, dar au intrat într-un restaurant Duval! Desigur că şi-a cumpărat o ţigară de foi de cincisprezece*

bani. Iar pe mine mă duce numai la Prunier şi îmi oferă, după masă, ţigări de foi Bock sau Henry Clay. Pentru că eu sunt un Frontenac... Imaginează-ţi că l-am văzut pe Barrès..." El descria cu lux de amănunte cum decursese vizita. În ajun un prieten îi spusese că maestrul afirmase: „Ce bătaie de cap! va trebui să-l fac pe acest tânăr Frontenac să creadă că-i împărtăşesc ideile...” fapt ce diminuase entuziasmul lui Yves. *„În ceea ce mă priveşte nu eram chiar aşa de intimidat ca marele om, dar aproape. Am ieşit împreună. Cum am pus piciorul în stradă, amatorul de suflete s-a dezgheţat. El mi-a spus... n-aş vrea să pierd niciuna din preţioasele-i vorbe. Mi-a spus...”*

Nu, nu ce spusese Barrès îl interesa pe Jean-Louis. Trecu grăbit peste rânduri, aşteptând să ajungă la pasajul în care Yves îi povestea despre viaţa lui, la Paris, despre ce lucrează, despre speranţele sale, despre oamenii şi despre femeile pe care le frecventa. Jean-Louis întoarse o pagină, şi nu putu să-şi reţină o răbufnire înciudată. Yves ştersese fiecare rând şi făcuse la fel şi pe verso şi pe foaia următoare. Nu numai că barase paginile, dar fiecare cuvinţel era acoperit cu atâtea mâzgăleli, încât nu se mai desluşea nimic. Poate că sub aceste ştersături înverşunate se ascundeau secretele fratelui său mai mic. Nu se putea să nu existe o cale de descifrare a textelor, îşi zicea Jean-Louis, erau cu siguranţă specialiştii... Nu, nu putea să încredinţeze unui străin scrisoarea lui Yves. Jean-Louis îşi aminti de o lupă care zăcea pe birou (tot un cadou de nuntă) şi începu să se uite atent la fiecare cuvânt şters cu atâta ardoare, de parc-ar fi fost în joc secrete de stat. Lupa nu-i servi decât pentru a descoperi mijloacele folosite de Yves în vederea prevenirii acestui examen: nu numai că reunise cuvintele prin litere întâmplătoare, dar mai şi adăugase tot felul de trăsături false. După o oră de chin, fratele mai mare nu obţinu decât nişte rezultate minore; izbutise doar să-şi dea seama de importanţa acestor pagini, după strădania lui Yves de a le face indescifrabile.

Jean-Louis îşi propti coatele pe masă şi în liniştea nocturnă o străzii auzi conversaţia dintre doi oameni care-

şi vorbeau cu glas tare. Un clinchet de clopoţel anunţa trecerea ultimului tramvai pe bulevardul Balguerie. Privirea obosită a tânărului ţintuia scrisoarea misterioasă. Ce-ar fi să urce în maşină? Ar călători toată noaptea şi înainte de amiază ar ajunge la fratele său... Vai! nu putea pleca singur decât în interes de serviciu. Dar în momentul acela n-avea niciun pretext de afaceri. Erau zile când pentru câteva mii de franci trebuia să plece la Paris şi de câte trei ori în cincisprezece zile; dar ca să-şi salveze fratele, nimeni nu l-ar înţelege. Să-l salveze de la ce?

Cu siguranţă că aceste confesiuni trunchiate n-ar fi avut de ce să-l decepţioneze pe Jean-Louis. Yves ştersese totul mai mult din discreţie, decât din pudoare. La ce bun să-i scriu toate astea? îşi zisese el. Şi pe urmă, el tot n-ar înţelege nimic. Acest ultim raţionament n-avea în el nimic dispreţuitor. Dar, departe de familie, Yves îşi făcuse despre ai săi o imagine de simplitate şi de puritate. Fiinţele în mijlocul cărora trăia la Paris păreau să aparţină unei specii ciudate cu care originea sa ţărănească nu avea nimic comun. *„Tu nici măcar nu i-ai înţelege,* scrisese el (fără să ştie că o să şteargă toate astea, înainte chiar de a-şi termina scrisoarea), *atât de repede vorbesc, şi totdeauna cu aluzii la persoane al căror pronume şi obiceiuri sexuale se presupune că le ştii. Când sunt cu ei, rămân mereu în urmă cu două sau trei fraze şi râd cu cinci minute mai târziu decât ceilalţi. Dar pentru că s-a decretat că sunt un fel de geniu, această încetineală în a-i urmări face parte din felul meu de a fi, şi-mi întregeşte faima. Majoritatea, de altfel, nu m-a citit, dar se prefac. Mă iubesc pentru persoana mea şi nu pentru ce scriu. Dragul meu Jean-Louis, când trăiam la Bordeaux, habar n-aveam că a fi de douăzeci de ani înseamnă pentru ceilalţi un miracol. Purtam cu noi, fără să ştim, o comoară de preţ. Prin părţile noastre, tinereţea nu are nicio valoare: e doar vârsta ingrată, epoca arţagului, a coşurilor pe faţă, a furunculelor, a mâinilor umede, a lucrurilor de care ţi-e ruşine. Oamenii de aici, în schimb, o văd cu alţi ochi, mult*

mai măgulitori. Aici furunculele n-au importanţă; te consideră de la o zi la alta copilul Septentrion. Uneori, câte-o cuconiţă, pretinzând că se înnebuneşte după versurile tale, ţine să le audă chiar din gura ta şi-i vezi pieptul înălţându-se şi coborând cu atâta rapiditate, încât ar putea întreţine un foc de forjă. Anul acesta în faţa «splendidei mele tinereţi» s-au deschis saloanele cele mai închise. Acolo, la fel, literatura nu este decât un pretext. În realitate, nimeni nu se prăpădeşte după ce scriu, nimeni nu înţelege nimic. Nu asta le place lor; «pe ei îi interesează fiinţele» aşa zic; eu sunt o fiinţă, şi tu eşti alta, fără să bănuieşti măcar. Aceşti căpcăuni şi căpcăune nu mai au dinţi, din fericire, şi atunci nu le rămâne decât să te mănânce din ochi. Habar n-au de unde vin, nu-i interesează dacă am o mamă. Numai pentru faptul că, niciunul dintre ei nu m-a întrebat niciodată ce mai face mama şi tot i-aş urî. Ei nu ştiu ce înseamnă un Frontenac, chiar fără particulă. Misterul Frontenac şi marea lui însemnătate le scapă. Aş putea să am un tată ocnaş, să fi ieşit din puşcărie – nu-i interesează, ba, poate, chiar le-ar face plăcere... Faptul că am douăzeci de ani, că mă spăl pe mâini şi în rest, că am ceea ce se cheamă un renume literar e de ajuns ca să-mi justifice prezenţa în mijlocul ambasadorilor şi membrilor de la Institut, la masa lor fastuoasă... fastuoasă, dar la care vinurile sunt de obicei prost servite, prea reci şi în pahare prea mici. Şi cum spunea mama, abia ai timp să rupi şi să înfuleci...”

Când ajunse aici, Yves se întrerupsese şi, după un timp de gândire, ştersese totul până la cel mai neînsemnat; cuvinţel, fără să-şi dea seama că astfel riscă să-şi deruteze şi mai mult fratele mai mare. Acesta se uita fix la hieroglifele de pe hârtie şi, profitând de faptul că era singur, se lăsa prada ticului său, trecându-şi încet palma îndoită peste nas, mustaţă şi buze...

După ce puse scrisoarea lui Yves în portvizit, Jean-Louis privi ceasul. Probabil că Madeleine se întreba ce e cu el. Îşi acordă încă zece minute de singurătate şi linişte. Luă o

carte, o deschise şi o închise la loc. Se prefăcea oare că-i place poezia? Versurile nu-l atrăseseră niciodată. De altfel citea din ce în ce mai puţin. Yves îi spusese: „Bine faci, nu-ţi mai încărca memoria, trebuie să uităm tot ceea ce, din prostie, ne-am vârât în cap...” Dar spusele lui Yves... De când trăia la Paris, nu se ştia niciodată dacă vorbea serios sau în glumă, şi poate că nu ştia nici chiar el.

Jean-Louis zări pe sub uşă lumina lămpii de pe noptieră, semn de reproş, sunând cam aşa: „Din pricina ta nu pot să dorm; prefer să te aştept, decât să mă trezeşti în mijlocul primului somn”. El se dezbrăcă, totuşi, ferindu-se să facă cel mai mic zgomot posibil, şi intră în cameră.

Odaia era spaţioasă şi în ciuda ironiilor lui Yves, Jean-Louis se simţea emoţionat ori de câte ori deschidea uşa. Întunericul, de altfel, acoperea şi ascundea cadourile, bronzurile, amoraşii. Mobila nu se vedea decât ca un tot. Prins de patul imens, leagănul semăna cu o adevărată nacelă plutitoare, ca şi cum răsuflarea copilului ar fi fost deajuns să umfle pânzele neprihănite. Jean-Louis încercă să-şi ceară scuze, dar Madeleine îl opri.

— Nu mă plictiseam, mă gândeam doar...

— La ce?

— Mă gândeam la José, spuse ea.

El se înduioşă. Acum când nu se mai aştepta, ea îl întreba din proprie iniţiativă despre ce-l frământa cel mai mult.

— Dragul meu, mi-a venit o idee... Gândeşte-te bine înainte de a spune nu... Cécile... da, Cécile Filhot... E bogată; a copilărit la ţară şi s-a obişnuit să vadă bărbaţii sculându-se înainte de răsăritul soarelui pentru vânătoare şi culcându-se la ora opt seara. Ştie că un vânător e mereu plecat de acasă. Lui o să-i placă, într-o zi a spus faţă de mine că o găsea femeia bine. „Îmi place genul ăsta de femei voinice...” Aşa a spus.

— N-o să vrea... Iar la anul... cei trei ani de stagiu militar... Ştii cât visează să plece în Maroc sau în Algeria de Sud.

— Da, dar ar fi logodit, asta l-ar reţine. Şi poate că tata

ar putea interveni să-l reformeze după un an, cum a făcut, cu băiatul...

— Madeleine! Te rog!

Ea îşi muşcă buzele. Copilul scânci; întinse braţul şi leagănul scârţii ca o roată de moară. Jean-Louis se gândi la dorinţa lui José de a se angaja în Maroc (în urma lecturii unei cărţi de Psichari)... Oare cum era mai bine? Să-l reţină, sau să-l împingă pe acest drum?

Şi deodată Jean-Louis spuse:

— Să-l însurăm... da, n-ar fi o idee rea.

Se gândea la José, dar şi la Yves. Privea camera caldă şi mirosind a lapte, cu draperiile, cu fotoliile capitonate, cu vietatea mică scâncind prin somn, cu femeia tânără cu trup greoi şi fecund – şi se gândea că acesta era refugiul copiilor Frontenac, zburaţi din cuibul părintesc, şi pe care pinii vacanţelor mari nu-i mai ocroteau, la adăpostul vieţii, în parcul înăbuşitor. Alungaţi din raiul copilăriei, exilaţi din pajiştile ei cu puieţi de anini, cu şipot de ape străjuite de ferigi roşcate, ei aveau nevoie de acest decor cu draperii, cu mobile, cu leagăne de copii, unde fiecare să-şi sape culcuşul...

Acest Jean-Louis, atât de grijuliu faţă de fraţi, gândindu-se cum să-i adăpostească şi cum să-i ferească de rele, era acelaşi cu bărbatul care, în vederea războiului bătând la uşă, făcea în fiecare dimineaţă exerciţii de gimnastică ca să-şi dezvolte muşchii. Voia să afle dacă era posibil să treacă din serviciul auxiliar în cel activ. Nimeni altul nu şi-ar fi dat viaţa mai uşor ca el. Dar în familia Frontenac totul se petrecea ca şi cum dragostea frăţească şi cea maternă ar fi comunicat între ele, sau ca şi cum amândouă aceste iubiri ar fi avut o sursă comună. Când se gândea la fraţii săi mai mici şi chiar la José, îndrăgostit de Africa, Jean-Louis era cuprins de grija neliniştită şi aproape înspăimântată a mamei lor. Astă-seară, mai ales, disperarea surdă a lui José, acest calm dinaintea trăsnetului, îl tulburase poate mai puţin decât paginile indescifrabile ale lui Yves; dar, în acelaşi timp, scrisoarea muncitoarei care-i solicita ajutor, la fel ca şi multe altele

pe care le primea, îl impresionase profund, îi adâncise o rană. Nu se resemnase încă să ia oamenii aşa cum sunt. Linguşelile lor naive îl enervau, iar stângăcia cu care aceştia îşi simulau sentimentele religioase îi făcea rău. Îşi aminti de un băiat de optsprezece ani care ceruse să fie botezat şi de care se ocupase chiar el personal, cu multă pasiune... Ori, puţin timp după aceea, el a descoperit că finul său fusese botezat de o asociaţie protestantă căreia îi furase caseta cu bani. Neîndoios, Jean-Louis ştia că întâmplarea aceasta fusese o excepţie şi că sufletele alese nu lipsesc; nenorocul său (sau mai degrabă un cusur în materie de psihologie, o anume neputinţă în a cântări oamenii), îl împinsese întotdeauna către păţanii de acest soi. Timiditatea sa, care lua aspectul durităţii, îl îndepărta de oamenii simpli, dar nu-i speria pe linguşitori şi pe ipocriţi.

Întins pe pat, cu faţa în sus, privea tavanul scăldat în lumina blândă a lămpii de pe noptieră şi se gândea la neputinţa sa de a schimba cât de puţin destinul celorlalţi. Cei doi fraţi ai lui vor face, cât timp vor trăi, ceea ce le era menit, şi toate ocolurile îi vor readuce, cu siguranţă, la punctul unde erau aşteptaţi, unde cineva îi pândea...

— Tu ce crezi, Madeleine, întrebă el brusc cu glas scăzut, se poate face ceva pentru ceilalţi?

— Ea îşi întoarse către el faţa pe jumătate adormită, şi-şi dădu părul la o parte.

— Ce-ai spus?

— Vreau să te întreb dacă tu crezi că, făcând eforturi supraomeneşti, am putea schimba cât de puţin soarta unui om?

— Ah! toată ziua nu te gândeşti decât la asta, să-i schimbi pe ceilalţi, să le schimbi locul, să le bagi în cap idei străine de-ale lor...

— Poate că (se gândea el în sinea lui) eu nu fac decât să-i ajut să-şi urmeze menirea; când cred că i-am oprit, ei îşi adună puterile şi pornesc cu o şi mai mare înverşunare exact în direcţia opusă celei pe care aş fi dorit-o...

Ea duse mâna la gură şi-şi înăbuşi un căscat.

— Ce importanţă au toate astea, dragul meu?

— Cuvintele acelea triste şi duioase ale lui Cristos, după Cina cea de taină, adresate lui Iuda, ai zice că-l împing spre uşă, că-l obligă să iasă cât mai repede...

— Ştii cât e ceasul? A trecut de miezul nopţii. Mâine dimineaţă n-ai să te poţi trezi.

El stinse lumina, şi cum stătea aşa, în întuneric, i se părea că era culcat pe fundul unei mări care-l apăsa cu toată greutatea ei. Se lăsă dus de un val de singurătate şi de nelinişte. Deodată însă îşi aminti că uitase să-şi facă rugăciunea. Atunci, bărbatul acesta făcu exact ceea ce ar fi făcut la zece ani; se dădu uşor jos din pat şi se aşeză în genunchi pe podea, cu capul în cearceafuri. Liniştea nu era tulburată de niciun suflu; nimic n-ar fi lăsat de bănuit că în odaia aceea dormeau o femeie şi un copil. Atmosfera era grea şi încărcată cu tot felul de mirosuri, pentru că Madeleine, ca tuturor celor veniţi de la ţară, nu-i plăcea aerul de afară, şi bărbatul ei trebuise să se obişnuiască să nu mai deschidă ferestrele noaptea.

Începu cu invocarea Sfântului Duh: *„Veni, Sancte Spiritus, reple tuorum corda fidelium et tui amoris in ies ignem accende...”*[4] Dar în timp ce buzele pronunţau această formulă, el nu era atent decât la liniştea pe care o ştia bine şi care ţâşnea prin toate fibrele trupului său ca un fluviu care se naşte; da, o linişte activă, năvalnică, biruitoare, asemenea revărsării apelor. Şi el ştia, din experienţă, că nu trebuia să se mai gândească la nimic, nici să cedeze falsei umilinţe care te îndeamnă să zici: „Nu-i nimic, e o emoţie trecătoare”. Nu, să nu spună nimic, să primească; nu mai avea nicio spaimă... Ce prostie să creadă că rezultatul aparent al eforturilor noastre are o cât de mică importanţă. Ceea ce contează este chiar această biată străduanie de a ţine cârma, de a o îndrepta – mai ales de a o îndrepta... Şi fructele necunoscute, neprevăzute, cu neputinţă de imaginat, ale actelor noastre vor ieşi într-o zi la iveală, aceste fructe stricate, adunate de pe jos şi pe

[4] „Vino, Duhule Sfânt, şi umple inima credincioşilor tăi, şi aprinde în ei flacăra dragostei tale...” (lat.).

care nu îndrăznim să le oferim... Îşi făcu un scurt examen de conştiinţă: da, mâine dimineaţă se va putea împărtăşi. După aceea nu se mai gândi la nimic. Ştia unde se află şi se lăsă mai departe învăluit de atmosfera camerei. Avea o singură obsesie: era clipa când renunţase la ambiţie, când căuta o mângâiere... „Dar dacă tu, Dumnezeul meu”...

Liniştea câmpiei pusese stăpânire peste oraş. Jean-Louis auzea tic-tac-ul ceasului, desluşea, prin întuneric, umărul ridicat al Madeleinei. Vedea totul, dar nimic nu-l îndepărta de ceea ce era esenţial. Câteodată conştiinţa îi era preocupată de unele întrebări, dar, o dată rezolvate, ele dispăreau. De exemplu, uitându-se la Madeleine îl străfulgera gândul că femeile au în ele o lume de sentimente mult mai bogată decât a bărbaţilor, dar că le lipseşte puterea de a le interpreta, de a le exprima, fapt care le dă o inferioritate aparentă. La fel se întâmplă şi cu oamenii simpli. Sărăcia vocabularului... Jean-Louis simţea că se îndepărta din larg către ţărm, că acum picioarele aveau sprijin, că dăduse de mal, că mergea pe plajă, că se îndepărta de fiinţa adorată. Făcu semnul crucii, se strecură în aşternut şi închise ochii. Abia mai auzi fluieratul unei sirene de pe fluviu. Primele căruţe ale zarzavagiilor nu-l treziră.

XV

Băiatul care conducea fără să micşoreze viteza nebunească, întoarse capul şi strigă:

— Ne oprim la Bordeaux, doar cât să mâncăm.

Din fundul maşinii, englezul, strâns între cele două femei tinere, întrebă:

— La „Claponul fin”, nu-i aşa?

Tânărul de la volan îi aruncă o privire cruntă. Yves Frontenac, aşezat lângă el, îl implora:

— Geo, priveşte în faţă, te rog... Fii atent la copil...

Ce nebunie să urci în maşină cu străinii ăştia! Cu trei zile în urmă, la Paris, cinase la această doamnă americană al cărui nume nu izbutea să-l reţină, şi pe care de altfel era incapabil să-l pronunţe în mod corect. „Strălucise” ca niciodată (trecea drept un tip foarte inegal, putând fi uneori comeseanul cel mai sinistru): „Ai avut noroc, zicea Geo, care-l admira pe Yves şi care-l introdusese la respectiva doamnă, ai fi avut un Frontenac splendid...” Şampania Pommery crease între toţi aceşti oameni, abia cunoscuţi, o atmosferă plină de afecţiune. Doamna pleca a doua zi dimineaţa la Guéthary. Doar pentru trei zile... Le propusese să vină cu ea: era prea îngrozitor să se despartă; de acum încolo vor trebui să trăiască cu toţii împreună. Noaptea de iunie era caldă. Din fericire niciunul din bărbaţi nu era în smoking. Nu le rămânea decât să dea drumul motorului şi să pornească. O să conducă Geo. Când vor ajunge or să se scalde.

La Bordeaux, Yves o găsise pe maică-sa singură, după dejun: când îşi văzu băiatul, pe care nu-l aştepta, ea se îngălbeni. Yves o sărută pe obrajii de culoarea cenuşii. Fereastra salonului stil empire dădea spre strada zgomotoasă şi cu miros urât. Nu putea rămâne cu ea decât

un sfert de oră, căci prietenii erau grăbiţi să ajungă la Guéthary. La înapoiere n-or să se oprească la Bordeaux, dar asta n-avea nicio importanţă, de vreme ce în mai puţin de trei săptămâni el urma să-şi întâlnească mama şi să petreacă o lună cu ea. (Tinerii căsătoriţi închiriaseră într-adevăr o vilă pe malul Bazinului[5] unde nu era loc şi pentru doamna Frontenac). Ea se decisese să-l aştepte pe Yves, dar nu în landa înăbuşitoare de la Bourideys, ci la Respide, pe malurile Garonnei: „La Respide este întotdeauna aer curat", decretau cu neclintită convingere membrii familiei Frontenac. Ea îi vorbi despre José; se afla la Rabat şi o asigura că era în afară de orice primejdie; ei însă îi era teamă; se trezea noaptea cu o spaimă în suflet...

După un sfert de oră, Yves o îmbrăţişă: ea îl conduse până la capătul scărilor: „cel puţin sunteţi prudenţi? Sper că nu alergaţi ca nebunii? Nu-mi place să te ştiu pe drumuri. Telegrafiază-mi chiar diseară..."

El coborî treptele câte patru deodată dar, din instinct, îşi ridică ochii. Blanche Frontenac era aplecată peste rampă. Văzu faţa ei suferindă deasupra capului său. Strigă:

— Peste trei săptămâni...

— Bine, fiţi atenţi...

Astăzi trecea din nou prin Bordeaux. Ar fi vrut să-i facă o nouă surpriză mamei sale; dar era în oraşul natal şi nu putea să nu-şi poftească prietenii la „Claponul fin": ei ar fi interpretat că vrea să scape de cheltuială... Şi apoi Geo voia cu orice preţ să ajungă la Paris chiar în seara aceea. Turba pentru că tânărul englez stătea lângă prietena lui, iar el nu reuşea să audă ce-şi vorbesc; în parbriz însă vedea reflexul capetelor lor apropiate. Îi spunea lui Yves cuvinte de loc încurajatoare: „Şi ce dacă-mi sparg capul? Şi-l sparg şi ei..." Iar Yves răspundea: „Atenţie la barieră..."

Crezuse că o să poată scăpa, spre sfârşitul mesei, dar trebui să aştepte plata. Geo bea, fără să scoată o vorbă, îşi consulta ceasul.

„Înainte de şapte vom fi la Paris..." Până acolo el va fi ca

[5] Rada portului Bordeaux.

şi mort; coşmarul nu i se va sfârşi decât la Paris, când o va închide pe femeie între patru pereţi şi o va obliga să nu se mai vadă cu celălalt băiat, când îi va cere să aleagă între ei doi... Nici n-aşteptă ca Yves să facă plata, şi se şi urcă la volan. Yves i-ar fi putut spune: „Te rog acordă-mi un sfert de oră...” sau: „Duceţi-vă fără mine, eu mă întorc cu trenul...” Dar această eventualitate nici măcar nu-i trecuse prin cap. Nu se gândea decât cum să-şi înfrângă această forţă interioară care-l îndemna să alerge să-şi îmbrăţişeze mama. Îşi spunea: „N-are rost să le stric socotelile pentru o întrevedere de cinci minute, când în mai puţin de trei săptămâni o să fiu cu dânsa. Abia dac-aş avea timp s-o sărut...” Dar uşurinţa cu care renunţase la acele câteva secunde, exact cât îi trebuiau ca să-şi atingă buzele de un obraz încă viu, îl va chinui toată viaţa, şi undeva, în adâncul sufletului, el simţea acest lucru, căci totdeauna avem presimţiri... Când femeile erau la vestiar, Geo îi spuse:

— Yves, te rog, aşează-te tu în spate. Dacă-l am pe englez lângă mine, o să fiu mai liniştit.

Yves îi răspunse că şi el o să fie mai liniştit. Automobilul porni. Yves stătea ca un sanviş, între cele două femei. Una dintre ele o întreba pe cealaltă:

— Cum se poate? N-ai citit *Paludes?* E colosală... Sigur că da, de Gide.

— N-am impresia că-i aşa de nostimă; ba da, mi-amintesc, am citit-o: dar nu pricep de ce zici că e nostimă.

— Mi se pare colosală...

— Bine, dar ce găseşti în ea nostim?

— Frontenac, explică-i tu...

El răspunse cu un ton impertinent:

— N-am citit-o.

— Cum? N-ai citit *Paludes*? exclamă femeia uimită.

— Nu, n-am citit *Paludes.*

Se gândea la scara pe care o coborâse în urmă cu trei zile: el ridicase ochii, maică-sa îl privea aplecată peste rampă. „O s-o văd peste cincisprezece zile”, îşi spunea el. Ea nu va şti niciodată cât de vinovat se simţea el pentru că

trecuse prin oraşul Bordeaux şi nu se oprise s-o sărute. În clipa aceea îşi dădu seama cât de mult o iubea, cu o dragoste nemaiîncercată de pe vremea copilăriei, când, în prima zi de şcoală, după vacanţă, izbucnea în plâns la gândul că n-o s-o mai vadă până seara. Pe deasupra capului său, cele două doamne discutau despre persoane necunoscute lui.

— M-a implorat să-i fac rost de o invitaţie la Marie-Constance. I-am spus că n-o cunoşteam atât de bine. A insistat s-o obţin prin intermediul lui Rose de Candale. I-am răspuns că nu voiam să risc un refuz. Ei bine, draga mea, mă crezi sau nu, a izbucnit în hohote de plâns, strigând că era vorba de viitorul lui, de reputaţia lui, de viaţa lui şi că, dacă nu va fi văzut la balul ăsta, nu mai avea altceva de făcut decât să dispară. Am făcut imprudenţa să-i atrag atenţia că era vorba de o casă foarte închisă. „Foarte închisă? a ţipat el, o casă în care tu eşti primită!”

— Înţelege, scumpo, că pentru el e tragic: a lăsat să se înţeleagă peste tot că e invitat. Acum câteva zile eram la Ernesta, şi ca să mă amuz, să văd ce mutră face, l-am întrebat în ce s-ar deghiza; el mi-a răspuns: „în negustor de sclavi!” Dar trei zile după aceea, mă înţelesesem cu Ernesta, i-am pus aceeaşi întrebare şi el ne-a spus că nu era sigur dacă se va duce la acel bal, că asemenea petreceri nu-l mai amuză...

— Asta-i culmea, şi eu care l-am văzut plângând!

— Şi, ţine-te tare... găsea că Marie-Constance începuse să primească pe oricine. Şi acum, după toate câte mi le-ai povestit: pot să-ţi spun, a pronunţat şi numele tău, draga mea...

— În fond e un tip destul de periculos...

— Poate lansa tot felul de zvonuri. Un om oricât ar fi el de defăimat, dacă în fiecare zi dimineaţa, la prânz şi seara ia masa în societate, este prin forţa lucrurilor un tip periculos: îşi depune ouăle în locurile cele mai prielnice... şi când s-au clocit, când mica viperă îşi răsuceşte trupul pe faţa de masă, nimeni nu mai ştie că el e autorul...

— La urma urmei, ce-ar fi să-i telefonez diseară Mariei-

Constance? I-am luat o lojă de o mie de franci...

— Ce n-ar face el pentru tine, dacă i-ai obţine o invitaţie!

— Oh! eu nu-i cer nimic.

— Şi chiar dacă i-ai cere...

— Eşti răutăcioasă, draga mea... Spune, nu crezi?

— Nu sunt sigură... în sfârşit, s-ar putea să nu fiu nici prea bună, nici prea rea.

— Mai curând nici prea rea, decât nici prea bună...

— Vai, ce caraghioasă eşti! Ai auzit-o, Frontenac?

Oare ce-i spusese maică-sa, în acele cinci minute? Da, îi spusese: „La Respide o să avem fructe din belşug...” Pe deasupra capului său, din cele două guri vopsite ale tinerelor femei, ieşea un şuvoi de vorbe murdare pe care Yves l-ar fi putut îmbogăţi cu uşurinţă; dar această mocirlă, gata să izbucnească din el, era la suprafaţa fiinţei sale, nu în străfundul inimii, acolo unde, în acel moment, o auzea pe maică-sa spunându-i: „Anul ăsta o să avem fructe din belşug...” şi unde vedea faţa ei aplecată peste rampă, privindu-l cum coboară scările, urmărindu-l cu ochii până dispărea. Faţa ei palidă... Se gândi: „Paliditatea cardiacilor...” Şi deodată avu o străfulgerare; dar presimţirea abia îi trecu prin suflet că se şi şterse.

— Orice-ai spune... e o tâmpită! Când eşti o fiinţă atât de plictisitoare ca ea, nu te cramponezi în halul ăsta de un om. Haida de! Dacă s-ar crede în stare să pună laba pe altul, n-ar mai face pe victima. În ceea ce mă priveşte, eu găsesc că şi aşa e destul de mult că Alberto a suportat-o doi ani. Chiar dacă o înşela cât putea, mă întreb cum de-a fost capabil de atâta răbdare... Şi ştii că e mult mai puţin bogată decât ne-a lăsat să credem?

— Când ea vorbeşte de moarte îţi spun sincer că mă impresionează... Cred că toată povestea asta n-o să se sfârşească bine.

— Nu-ţi face griji, o să vezi că o să se rănească doar atât cât să-l facă pe bărbatu-său un tip odios. Şi în cele din urmă, o să ne rămână nouă pe cap, ai să vezi! Pentru că, oricum, va trebui s-o invităm, şi fii sigură că individa asta o să fie întotdeauna liberă!

Yves se gândea la problemele de conştiinţă pe care şi le făcea mama sa când considera că nu fusese destul de caritabilă. „Trebuie să mă duc să mă spovedesc”, zicea ea ori de câte ori se mânia pe Burthe. Bunătatea lui Jean-Louis... neputinţa lui de a depista răul. Ce mult suferea el când Yves îşi bătea joc de Dussol! Oamenii, aceşti oameni împreună cu care ultimul Frontenac urla astăzi ca nebunul... Bunătatea lui Jean-Louis, contrabalansa, în ochii lui Yves, cruzimea oamenilor. El credea în bunătatea lor din pricina mamei sale şi a lui Jean-Louis. „Iată că vă trimit ca pe nişte miei în gura lupilor...” Văzu cum răsar din toate părţile mulţimi sumbre deasupra cărora fluturau bonete albe, văluri... Fusese şi el creat pentru o asemenea bunătate. Se va duce la Respide, numai el cu maică-sa; doar trei săptămâni îl mai separau de zilele toride de vară, când vor avea fructe din belşug. Va avea grijă să n-o supere, se va feri s-o necăjească. De data asta va şti să se stăpânească. Îşi propunea ca, din prima seară chiar, s-o roage să facă rugăciunea împreună, ea n-o să-şi creadă urechilor; el se bucura de pe acum de fericirea ei. O să-i facă confidenţe... De exemplu, ce i se întâmplase lui în luna mai, într-un local de noapte... Ei şi? Va trebui să ştie şi ea că umblă prin asemenea localuri... O să-i spună: băusem puţină şampanie, mi-era somn, era târziu; o femeie se urcase pe masă şi cânta un cântec pe care-l ascultam cu gândul aiurea, în timp ce comesenii îi îngânau refrenul, căci era un cântec soldăţesc şi toată lumea îl cunoştea. Şi iată că, spre sfârşit, numele lui Cristos fu rostit printre cuvinte dezgustătoare. Atunci (Yves şi-o imagina pe maică-sa sorbindu-i vorbele...) atunci am simţit o durere aproape fizică, ca şi când nelegiuirea aceea mă lovea drept în inimă. Ea se va ridica de pe scaun, îl va săruta şi îi va spune ceva în genul: „Vezi, dragul meu, ce bucurie...” Îşi închipuia noaptea, cerul de august plin de stele, mirosul de fân otăvit, strâns în stogul care nu se vedea.

În zilele care urmară, el se linişti; totul era bine. Viaţa sa se scurgea şi mai dezordonată ca până atunci. Era anotimpul când, înaintea plecării în vacanţa de vară,

oamenii puşi pe distracţie petrec cu o şi mai mare înverşunare; anotimpul când cei ce se iubesc suferă din pricina despărţirii inevitabile, iar cei ce sunt iubiţi respiră, în sfârşit, uşuraţi! Anotimpul când castanii ofiliţi din Paris văd, în zorii zilei, cum în jurul automobilelor se adună bărbaţi îmbrăcaţi în frac şi femei înfrigurate, luându-şi la nesfârşit rămas bun.

Într-o asemenea seară, cu totul întâmplător, Yves n-a ieşit în oraş. Era oare obosit, bolnav, nefericit în dragoste? În sfârşit, stătea singur în cabinetul său de lucru, suferind de singurătate, aşa cum se suferă la vârsta lui, ca de o durere insuportabilă de care trebuie să scapi cu orice preţ. Îşi organizase timpul în aşa fel încât nicio seară să nu-i rămână liberă; dar de data asta mecanismul se stricase. Dispunem de ceilalţi aşa cum dispunem de pionii de şah, având grijă să nu lăsăm niciun pătrăţel neocupat; dar şi ei, la rândul lor, îşi fac în taină jocul, ne împing cu vârful degetului, ne îndepărtează; şi dintr-o dată ne trezim daţi la o parte. Glasul care, în ultima clipă îţi spune la telefon: „Iartă-mă, dar mi-e imposibil…” aparţine de regulă aceluia din doi care n-are scrupule, care-şi poate permite orice. Dacă singurătatea lui Yves din seara aceea nu s-ar fi datorat absenţei unei anumite femei, el ar fi putut să se îmbrace, să iasă, să se întâlnească cu prietenii. Faptul că stătea în casă, nemişcat, cu lumina stinsă, se datora cu siguranţă unei lovituri cumplite, din pricina căreia suferea pe întuneric.

Telefonul zbârnâi, dar nu cu sunetul obişnuit: apeluri scurte, repetate. Auzi mai multe „pârâituri” apoi: „Sunteţi chemat de Bordeaux”. La început se gândi la maică-sa, la o nenorocire, dar spaima îi fu spulberată chiar de vocea mamei abia desluşită, ca de foarte departe, de pe o altă lume, pentru că ea aparţinea generaţiei celor ce nu ştiu să telefoneze.

— Tu eşti, Yves? Îţi vorbeşte mama ta…

— Te aud foarte prost.

Înţelese că ea avusese o criză acută de reumatism, că o trimiteau la Dax, şi că va ajunge la Respide cu zece zile

mai târziu.

— Dar ai putea veni la Dax... ca să nu pierdem nicio zi din timpul proiectat să-l petrecem împreună.

De asta telefona, ca să obţină această încredinţare... El îi răspunse că va veni s-o vadă când va dori ea. Ea n-auzea. El insista, se enerva:

— Da, sigur, mamă. O să vin la Dax.

De foarte departe, biata voce repeta cu încăpăţânare:

— Vii la Dax, da? apoi totul se stinse. Yves mai rămase pe fir câteva clipe, dar degeaba. Stătea ca pironit; suferea.

A doua zi, uitase totul. Viaţa obişnuită îşi continua cursul. Se distra sau, mai curând, se ţinea, până în zori, de fustele unei femei care, de fapt, ea se distra. Deoarece nu ajungea acasă decât în zori, dormea până târziu. Într-o dimineaţă îl trezi soneria de la intrare. Crezu că era poştaşul cu scrisorile recomandate; întredeschise uşa şi îl văzu pe Jean-Louis. ÎI conduse în cabinetul de lucru şi ridică storurile: o pâclă de pucioasă se lăsase peste acoperişuri. Îl întrebă, fără să-l privească, dacă sosise la Paris în interes de afaceri. Răspunsul fu aproape cel aşteptat: mama nu se simţise bine zilele acestea, Jean-Louis venise să-l caute pe Yves pentru a-l hotărî să plece cât mai repede. Yves se uită la Jean-Louis: avea un costum cenuşiu, o cravată neagră cu buline albe. Îl întrebă de ce nu-i telegrafiase sau telefonase.

— Mi-a fost teamă că telegrama o să te înspăimânte. La telefon nu te poţi înţelege.

— Ai dreptate, dacă n-ai fi fost obligat s-o părăseşti pe mama. Mă mir că ai putut-o lăsa singură, chiar şi pentru douăzeci şi patru de ore... Pentru ce ai venit? O dată ce ai venit...

Jean-Louis îl privi în ochi. Yves, cam palid, cu glas scăzut, întrebă:

— A murit?

Jean-Louis îi luă mâna, îl privi fix. Atunci Yves şopti „că ştia”.

— Cum, ştiai?

El spunea mereu „ştiam” în timp ce frate-său îi relata, grăbit, amănuntele despre care Yves nu se gândise încă să-l întrebe.

— Luni seara, nu marţi... s-a plâns pentru prima oară...

Vorbea şi era uimit de calmul lui Yves; era dezamăgit şi se gândea că ar fi putut renunţa la această călătorie, rămânând lângă trupul neînsufleţit al mamei sale, profitând de ultima clipă cât mai era printre ei. Nu putea bănui că o simplă remuşcare îi „împietrise” durerea lui Yves, ca abcesele care au nevoie de intervenţia doctorului. Oare maică-sa aflase că el trecuse prin Bordeaux şi nu se oprise s-o sărute? Oare suferise din această cauză? Făcuse oare o faptă monstruoasă? Dacă s-ar fi oprit, la întoarcerea de la Guéthary, întrevederea ar fi decurs, desigur, la fel ca la ducere; câteva recomandări, câteva sfaturi în legătura cu prudenţa, o sărutare; ea l-ar fi însoţit până la palier, s-ar fi aplecat peste rampă, l-ar fi privit cum coboară scările urmărindu-l cu ochii până dispărea. Cel puţin, dacă n-o revăzuse, îi auzise vocea la telefon; el înţelesese ce-i spunea, dar ea, biata femeie, nu l-a auzit bine... Îl întrebă pe Jean-Louis dacă apucase să-i pomenească numele. Nu: deoarece ştia că o să-şi revadă „parizianul”, nu era preocupată decât de José, aflat în Maroc. Lacrimile lui Yves izbucniră în sfârşit, şi Jean-Louis se simţi uşurat. El stătea calm – uitând de durerea sa. Cerceta camera în care domnea încă dezordinea din ajun, în care gustul de tot ce era rusesc, al anilor acelora, se trăda prin culoarea divanului şi a feţelor de pernă; dar cel ce o locuia, se gândea Jean-Louis, nu petrecuse acolo decât puţine zile; îl ghiceai indiferent la cele din jur. Jean-Louis o trăda o clipă pe maică-sa moartă pentru fratele în viaţă; studia camera, căuta urme lăsate, semne... Doar o fotografie: aceea a lui Nijinski în *Fantoma trandafirului.* Jean-Louis înălţă ochii spre Yves: el stătea în picioare, sprijinit de şemineu – cu trupul firav îmbrăcat în pijamaua albastră, cu părul răvăşit şi, când plângea, strâmbându-se la fel ca în copilărie. Fratele său îi spuse cu blândeţe să se ducă să se îmbrace şi, rămas singur, cerceta cu privirea pereţii, masa plină de

scrum de ţigară, mocheta arsă.

XVI

În faţa carului mortuar mergeau toţi preoţii aflaţi în parohie şi toţi copiii din strană. Încadrat între cei doi fraţi şi unchiul Xavier, Yves îşi dădea seama de ridicolul feţelor lor îndurerate în lumina crudă a zilei, a costumului şi al jobenului său. (José era îmbrăcat în uniforma infanteriei coloniale). Cerceta obrazurile oamenilor de pe trotuar, privirea lacomă a femeilor. Nu suferea, nu simţea nimic, auzea doar crâmpeie din schimbul de cuvinte dintre unchiul Alfred şi Dussol aliniaţi în spatele lui. (I se spusese acestuia din urmă: „Faci parte din familie, nu-i aşa? Ai să mergi imediat după noi...”).

— A fost o femeie cu cap, zicea Dussol. Nu cred că i s-ar putea aduce un elogiu mai frumos ca ăsta. Aş spune chiar: a fost o femeie de afaceri. În orice caz, ar fi devenit, cu un bărbat care ar fi iniţiat-o.

— În afaceri, spuse Caussade, o femeie îşi poate permite o mulţime de lucruri, care nouă ne sunt interzise.

— Spune, Caussade, ţi-o aminteşti pe vremea procesului lui Métairie? Métairie, ştii mata, notarul acela care a fugit cu banii clienţilor. Ea ar fi trebuit să piardă şaizeci de mii de franci. La miezul nopţii a venit să mă roage să merg cu dânsa la doamna Métairie. Blanche a pus-o să semneze că recunoaşte datoriile. Nu era lucru uşor. Îţi trebuia curaj... S-a judecat zece ani pentru asta, dar la urmă i s-a plătit toată suma, şi înaintea tuturor celorlalţi creditori. E ceva, nu?

— Da, dar ea ne-a repetat adesea că dacă n-ar fi fost vorba de banii copiilor ei, a căror gestionară era, n-ar fi avut niciodată acest curaj.

— E posibil, deoarece suferea uneori de mania corectitudinii: singurul ei punct slab...

Unchiul Alfred protesta, cu un aer ipocrit, că „dimpotrivă, asta o înălţa”.

Dussol ridică din umeri:

— Ei, hai că mă faci să râd. Sunt un om cinstit şi ori de câte ori e vorba de o casă onestă, noi suntem daţi de exemplu... Dar să ştii că ne pricepem la afaceri. Blanche nu s-ar fi dat la o parte... Îi plăcea banul. Nu-i roşea obrazul.

— Ţinea mai mult la pământ.

— Nu pământul în sine o interesa pe ea. Pentru Blanche, pământul reprezenta bani, ca şi biletele de bancă; dar considera că el e mai sigur. O dată mi-a spus că, indiferent dacă anul era bun sau rău, scăzând cheltuielile necesare, şi calculând pe o perioadă de zece ani – pământul îi aducea un venit de patru şi jumătate, ba chiar cinci la sută.

Yves şi-o reamintea pe maică-sa, seara, în faţa casei, în mijlocul pinilor de la Bourideys; o vedea ieşindu-i în cale pe aleea din jurul parcului, cu mătăniile în mână; sau, şi-o imagina la Respide, vorbindu-i despre Dumnezeu, în faţa colinelor adormite, încercă să-şi reamintească discuţiile din care reieşea dragostea ei pentru pământ; şi ele îl năpădiră. De altfel, Jean-Louis povestea că înainte de a muri ea îi arătase cerul de iunie şi arborii plini de păsări care se vedeau prin fereastra deschisă, şi că-i spusese: „Îmi pare rău că părăsesc toate astea...”

— Se pare, zicea Dussol, că acestea au fost ultimele ei cuvinte; s-a uitat în direcţia viilor şi a şoptit: „Ce rău îmi pare de recolta asta bogată!”

— Nu, mie mi s-a spus că pomenise de câmp în general, de natura frumoasă...

— Aşa zic fii ei (Dussol coborâse glasul), ei au înţeles în felul lor; îi cunoşti doar... Bietul Jean-Louis! Eu însă cred că e mult mai frumos să-i pară rău după strugurii din via la al cărei cules nu va mai participa, după podgoria pe care o renovase complet, averea o regreta ea... Şi n-o să mă convingă nimeni de contrariu. O cunosc de patruzeci de ani. Ei bine, într-o zi, când se plângea de băieţi, i-am spus că era ca o găină care a clocit raţe. Ce-a mai râs...

— N-ai dreptate, Dussol, zău, era cu adevărat mândră de ei, şi avea pentru ce.

— Nu zic nu. Dar Jean-Louis mă face să râd când afirmă că Blanchei îi plăceau elucubraţiile lui Yves. Pentru că femeia asta era întruchiparea raţiunii, a echilibrului, a bunului simţ. Să fim serioşi, să nu-mi spui mie poveşti. În toate discuţiile cu Jean-Louis privind participarea la beneficiu, la consiliile de uzină şi la tot felul de aiureli de ale lui, simţeam că ea era de partea mea. Era neliniştită de „himerele" fiului său, cum le spunea ea. Mă implora să nu-l judec după astea. „Lasă-i puţin răgaz, îmi zicea, ai să vezi că e un băiat serios"...

Yves nu se mai gândea la ţinuta lui ridicolă, şi nici la pantofii de lac; nu mai cerceta chipurile oamenilor de pe trotuar. Prins în acest lanţ, între dric şi Dussol (din ale cărui frânturi de conversaţie îşi dădea seama ce urât vorbea despre maică-sa), înainta cu capul în pământ. „Îi era milă de săraci, îşi spunea el; când erau mici, urcam cu ea scările lor murdare; iubea fetele destrăbălate care se pocăiau. Ori de câte ori citea câte-o poezie de-a mea în care evocam copilăria, i se umpleau ochii de lacrimi..." Vocea lui Dussol nu contenea:

— Agenţii de bursă îi ştiau de frică. Ce bine se pricepea să ajusteze un borderou; nici sconturi şi nici comisioane...

— Spune-mi, Dussol, ai văzut-o vreodată discutând cu locatarii? Nu-mi dau seama cum izbutea să-i facă să plătească reparaţiile casei...

Yves ştia de la Jean-Louis că nu era adevărat: contractele de închiriere fuseseră reînnoite împotriva bunului simţ, fără să se ţină seama de urcarea valorii imobilelor. Totuşi nu putea să-i iasă din cap modul caricatural în care Dussol o zugrăvea pe maică-sa, felul cum apărea ea în ochii celorlalţi, despuiată de misterul Frontenac. Moartea nu ne dă pradă numai viermilor, ci şi oamenilor, ei ne rod memoria, o descompun; deja Yves nu mai recunoştea imaginea moartei, desfigurată de Dussol, şi al cărui chip viu „rezistase" mai multă vreme. Amintirea ei

trebuia reconstituită în sufletul lui, ştearsă de pete; trebuia ca Blanche Frontenac să redevină ceea ce fusese. Acest lucru era necesar pentru ca el să poată trăi, pentru ca el să-i poată supravieţui. Ce lung e drumul până la cimitir, şi această stradă Arès, acest cartier de bordeluri pe care familia îl străbătea în haine de seară şi în pantofi de lac, cu o pompă grotescă şi primitivă! Şi textele sublime ale slujbei, mormăite de preoţi într-un mod „automat", înfiorător de automat. Dussol, care vorbise în şoaptă, ridică iarăşi glasul, iar Yves nu se putu abţine să nu ciulească urechea.

— Nu, Caussade, aici nu mai sunt de părerea dumitale, Eu cred că tocmai ăsta a fost punctul slab al acestei femei admirabile. Nu, ea nu era o bună educatoare. Să ştii că nu dispreţuiesc religia, domnii ăştia de la Parohie mă găsesc întotdeauna când au nevoie de mine, o ştiu şi profită. Dar dacă aş fi avut băieţi, imediat după „comuniune", i-aş fi orientat către o ocupaţie serioasă, Blanche n-a prea ţinut seama de atavismul care-i ameninţa pe ai săi. Nu vreau să-l vorbesc de rău pe bietul Michel Frontenac...

Şi fiindcă Caussade afirma că Michel fusese întotdeauna duşmanul preoţimii, Dussol continuă:

— Ştiu bine ce spun, era mai degrabă un visător, un om care, chiar când dezbătea probleme de afaceri, avea permanent în fundul buzunarelor câte-o cărţulie... Asta era deajuns să-l caracterizeze. Şi dacă ţi-aş spune că pe masa din biroul unde trata afacerile am văzut o carte de versuri! Mi-amintesc că mi-a luat-o din mâini cu un aer jenat...

— Aer jenat? poate era pornografică?

— Nu, nu era genul lui. La urma urmei, s-ar putea să ai dreptate... Acum îmi amintesc, era o culegere de versuri de Baudelaire... *Hoitul,* le-ai citit? Michel era un spirit ales, mă rog, orice vrei, dar, ca om de afaceri, sunt cel mai în drept să ştiu cât valora. Norocul întreprinderii şi al copiilor Frontenac a fost că m-au avut pe mine asociat. Exaltarea religioasă a Blanchei a dezvoltat, cu siguranţă, tocmai aceste tendinţe în ei; şi, fie vorba între noi, cu ce s-au ales?

Coborî din nou glasul; Yves îşi spunea în gând: „Cu ce s-

au ales?” Devenise el un bărbat? Da, dar nu unul cum înţelegea Dussol. Oare cum ar trebui să arate un bărbat după concepţia lui Dussol? Şi cum putea Blanche Frontenac să facă din fiii săi altceva decât deveniseră ei mai târziu? La urma urmei Jean-Louis îşi întemeiase un cămin, cum zic ei. Îşi conducea foarte bine afacerile, având mai multă influenţă decât Dussol, iar renumele lui de „patron social” se răspândea în toate mediile. José îşi risca viaţa în Maroc (nu... pleca rar din Rabat); iar Yves... Oricum, vedeau bine că ziarele discută despre el... Oare ce diferenţă era între copiii Frontenac şi restul lumii? Yves n-ar fi ştiut să spună; dar acest Dussol, al cărui trup enorm se clătina în spatele lui, reuşise totuşi să-l neliniştească, să-l umilească, până la spaimă.

La marginea gropii deschise, printre mulţimea „prietenilor adevăraţi” („Am vrut s-o însoţesc până la capăt...”) Yves, orbit de lacrimi, şi surd la tot ce se vorbea, auzi totuşi – peste zgomotul coşciugului hârşâit de piatră, şi peste gâfâitul groparilor cu cap de asasini – vocea plină de sine a lui Dussol:

— A fost o femeie şi jumătate!

*

În ziua aceea, în semn de doliu, Ia. Bourideys şi la Respide munca a fost suspendată. Boii au rămas în grajduri şi au crezut că e duminică. Oamenii s-au dus să bea la crâşma cu miros de anason. Cum se prevestea furtună, Burthe s-a gândit că fânul se va strica şi că biata doamnă s-ar fi întristat dacă, din pricina ei, nu fusese adăpostit. Râul Hure şipotea pe sub ramurile de arini. Lângă bătrânul stejar, în dreptul gardului dărâmat, în iarbă, sub clarul lunii, se vedea strălucind medalionul pe care Blanche îl pierduse cu trei ani în urmă, în timpul vacanţei de Paşti, şi pe care copiii îl căutaseră atâta timp.

XVII

În iarna următoare şi în primele luni ale anului 1913, Yves părea mai amărât ca oricând. Părul i se rărise deasupra frunţii, obrajii i se scofâlciseră, ochii îi ardeau sub arcada sprâncenelor şi mai pronunţată. Totuşi, el însuşi era revoltat de faptul că se resemnase atât de uşor şi că nu simţea lipsa moartei; cum nu mai trăise de mult timp lângă ea, viaţa îşi urma cursul normal, şi treceau săptămâni fără ca el să-i simtă măcar o dată lipsa.

În schimb cerea şi mai mult fiinţelor pe care le îndrăgea. Aceasta exigenţă, niciodată dezamăgită de dragostea mamei, era transferată acum asupra unor obiecte care până atunci îl interesaseră, îl neliniştiseră, ba chiar îl făcuseră să sufere puţin, dar nu-i tulburaseră existenţa. Se obişnuise să pătrundă în dragostea mamei sale, aşa cum se afunda în parcul de la Bourideys, unde nicio barieră nu-l despărţea de pădurile de pini maritimi şi unde copilul ştia că putea să meargă zile şi nopţi, până să dea de ocean. De acum înainte, când începea să iubească, era mânat de curiozitatea fatală de a afla limita, nutrind de fiecare dată speranţa ascunsă că n-o s-o atingă niciodată. Dar vai, limita era atinsă de la primii paşi; şi cu o atât mai mare siguranţă cu cât mania sa îl făcea obositor şi insuportabil. Nu-şi găsea liniştea decât după ce demonstra prietenelor sale că dragostea lor nu era decât o aparenţă. Făcea parte din categoria acelor tineri nefericiţi care repetă: „nu mă iubeşti” pentru a fi asiguraţi de contrariul, dar cuvântul lor e pătruns de o putere de convingere de care ei nu sunt conştienţi; iar când vreo fată îl contrazicea cu moliciune, Yves îi demonstra cu dovezi care reuşeau s-o facă să creadă că într-adevăr ea nu-l iubea şi nu-l iubise niciodată.

În primăvara aceasta din 1913, mania lui Yves atinsese

un asemenea grad, încât era ca o boală a trupului de care aştepţi să scapi din clipă în clipă, cu spaima că n-ai să izbuteşti să-i rezişti. Şi chiar în societate, dacă se întâmpla ca aleasa inimii să fie de faţă, el nu-şi mai putea ascunde rana, se văicărea în văzul tuturor, lăsa peste tot dâre de sânge.

Yves nu se mai îndoia că este un obsedat; şi cum tot timpul nu se gândea decât la trădări imaginare, el nu era niciodată foarte sigur, chiar după ce-şi surprindea iubita în flagrant delict, dacă nu fusese victima unei halucinaţii. Când ea se jura, spunând că nu fusese în maşina aceea, alături de băiatul cu care dansase în ajun el se lăsa convins, deşi era sigur că o recunoscuse. „Am înnebunit”, îşi zicea el, preferând să creadă că într-adevăr era nebun; întâi pentru că simţea nevoia unui răgaz, chiar dacă această întrerupere a suferinţei era teribil de scurtă, şi pe urmă pentru că citea în ochii iubitei o alarmă nesimulată. „Trebuie să mă crezi”, poruncea ea, cu dorinţa aprinsă de a-l consola, de a-l linişti. El se lăsa hipnotizat: „Priveşte-mă drept în ochi, acum mă crezi?”

Nu pentru că era mai bună ca altele; dar Yves n-a fost conştient decât mult mai târziu de forţa aceea ce emana din el provocând o afecţiune răbdătoare la fiinţele care, de altfel, îl torturau, Era ca şi când, în prezenţa lui, ele s-ar fi pătruns, fără să-şi dea seama, de dragostea maternă, a cărei căldură el o simţise vreme îndelungată. În luna august, pământul saturat de soarele zilei rămâne încă fierbinte, până noaptea târziu. Aşa şi dragostea mamei moarte, radia în jurul lui, reuşind să înduioşeze inimile cele mai dure.

Faptul acesta îl ajuta, poate, să nu moară sub loviturile primite. Căci nu-i mai rămăsese niciun alt suport, familia nu-i mai era de niciun ajutor. Tot ce mai subzista din misterul Frontenac nu ajungea până la el decât ca rămăşiţele unui naufragiu ireparabil. Prima oară când s-a reîntors la Bourideys, după moartea mamei sale, avea impresia că înaintează într-un vis, într-un trecut materializat. Pinii îi vedea mai mult în închipuire decât în

realitate. Îşi amintea de această apă care se furişa pe sub aninii, acum tăiaţi şi ale căror ramuri noi se şi împreunau; dar lui îi reveneau în minte trunchiurile încolăcite de iedera pe care, în vacanţele de altădată, râul Hure o reflecta în undele sale. Boarea umedă a câmpiei îl supăra pentru că era mai puţin impregnată cu mirosul de mentă rămas în amintire. Casa, parcul îi deveniseră la fel de stingheritoare ca şi umbrelele vechi ale mamei sale, ca şi pălăriile de paie pe care nimeni nu îndrăznea să le dăruiască, dar nici să le arunce (era una foarte veche ornată cu rândunele). O mare parte a misterului Frontenac fusese parcă absorbită de această groapă, de acest cavou unde fusese depusă mama lui Jean-Louis, a lui José, a lui Yves, a Mariei şi a Danièlei Frontenac. Şi, uneori, când din această lume, pe trei sferturi dispărută, îi răsărea în faţă câte un chip. Yves era cuprins de spaima unui coşmar.

Aşa, de exemplu, în acel an 1913, într-o splendidă dimineaţă de vară, în pragul uşii sale apăru o femeie grasă pe care o recunoscu imediat, cu toate că n-o zărise decât o singură dată pe stradă. Dar Joséfa fusese ani de zile calul de bătaie al glumelor familiei Frontenac. Ei nu-i venea să creadă că Yves o recunoscuse: dar cum! Domnul Yves ştia de existenţa ei? Aceşti domnişori au ştiut de foarte mult timp că unchiul nu trăia singur? Şi el, bietul, care se străduise atâta să ţină totul ascuns! Dacă ar afla, ar fi distrus... Dar, pe de altă parte, poate că era mai bine aşa, Xavier tocmai avusese, în apartamentul ei, două crize grave de anghină pectorală (însemna că era un lucru serios dacă ea îndrăznise să-l caute pe domnul Yves). Doctorul îi interzicea bolnavului să plece acasă. Se văita zi şi noapte, bietul de el, la gândul că o să moară, fără să-şi poată îmbrăţişa nepoţii. Dar din moment ce ei ştiau că unchiul avea o legătură, el nu mai avea motive să se ascundă. Trebuia să-l pregătească însă, căci el habar n-avea că fusese descoperit... O să-i spună că familia ştia de foarte puţin timp şi că îl iertaseră... Şi fiindcă Yves îi răspunse că tinerii Frontenac n-aveau ce să-i ierte unui om pe care îl venerau mai mult decât pe oricine pe lume,

femeia corpolentă insistă:

— De altfel, domnule Yves, pot să v-o spun, sunteţi la vârsta când înţelegeţi, între noi nu mai e nimic de ani de zile... vă daţi seama, s-a dus tinereţea. Şi pe urmă, bietul de el, în starea sa, n-am vrut să se obosească, să i se facă rău. Dacă i s-o întâmpla ceva, nu va fi în orice caz din pricina mea. Se poartă cu mine ca un copil, exact ca un copilaş. Nu sunt fiinţa pe care o credeţi, poate... Ba da! ar fi foarte firesc!... Dar vă puteţi interesa despre mine la parohie, cei de acolo mă cunosc bine...

Se sclifosea, era aidoma imaginii pe care copiii Frontenac şi-o creaseră întotdeauna despre ea. Era îmbrăcată cu un pardesiu gen Sheherazada, cu mâneci largi, strâmt la poale şi prins în dreptul pântecului cu un singur nasture. Ochii îi erau încă frumoşi sub borul cloş al pălăriei, care nu-i ascundea nici nasul gros şi cârn, nici gura vulgară, nici bărbia înfundată în grăsime. Îl contempla, plină de emoţie, pe „domnul Yves". Cu toate că nu-i văzuse niciodată, ea îi ştia pe copiii Frontenac încă din ziua când se născuseră, îi urmărise pas cu pas, se interesase de cele mai mărunte boli ale lor. Era preocupată de tot ce se petrecea pe firmamentul familiei Frontenac. Acolo sus, mult deasupra ei, se agitau aceşti semi-zei cărora, printr-un noroc extraordinar, din hăul în care se afla, ea le putea urmări cele mai neînsemnate mişcări. Şi cu toate că în visele-i minunate îşi reprezenta adesea căsătoria ei cu Xavier şi scenele înduioşătoare de familie când Blanche i-ar fi spus „sora mea" iar copiii „mătuşa Joséfa" – ea nu crezuse totuşi niciodată că întâlnirea din dimineaţa aceasta ar putea fi cu adevărat posibilă, nici că într-o zi va trebui să stea faţă în faţă cu unul dintre băieţii Frontenac şi să discute cu el fără să se jeneze.

Şi totuşi impresia că-l cunoştea dintotdeauna pe Yves, era atât de vie, încât, privind la băiatul firav, cu faţa chinuită, pe care-l vedea pentru prima oară, ea îşi spunea: „vai, cât a slăbit!"

— Şi domnul José? Se simte bine în Maroc? Unchiul dumneavoastră e destul de îngrijorat, se pare că acolo

lucrurile se cam precipită, şi că jurnalele nu scriu chiar totul. Bine că biata doamnă nu mai trăieşte ca să-şi facă inima rea, s-ar fi neliniştit grozav...

Yves o rugase să ia loc, dar el stătea în picioare. Făcea eforturi uriaşe să-şi redeştepte dragostea pentru unchi, să-i lase măcar impresia că o ascultă, că îl interesează. Îşi zicea: „Unchiul Xavier este grav bolnav, o să moară, şi o dată cu el va pieri şi ultimul bătrân din neamul Frontenac...” Dar degeaba se străduia. Îi era imposibil să simtă altceva, afară de spaima care-l ameninţa: sosirea verii, aceste săptămâni, aceste luni departe de iubită, pline de nori furtunoşi, traversate de ploi vijelioase, dogorind de o căldură distrugătoare. Natura întreagă, cu stelele şi cu urgiile ei, se interpunea între el şi fiinţa iubită. Când se vor revedea, în sfârşit, va fi toamnă, dar până atunci el va trebui să treacă singur peste un ocean în flăcări.

Trebuia să-şi petreacă vacanţa cu Jean-Louis, în căminul căruia maică-sa dorise atât de mult ca el să-şi găsească un adăpost când ea nu va mai fi pe lume. Poate că s-ar fi resemnat, dacă durerea despărţirii ar fi fost împărtăşită; dar „ea” era invitată pe un yacht pentru o croazieră de lungă durată, şi trăia în febra probelor noilor toalete; bucuria ei era atât de mare că nu şi-o mai putea ascunde. Yves îşi dădea seama că nu mai era vorba de bănuieli imaginare, de temeri, când vii, când potolite, ci de faptul că în ochii tinerei femei care se despărţea de el se citea o bucurie brutală, mai cumplită decât orice trădare. Se bucura de ceea ce pe el îl distrugea. Cu răbdare, se prefăcuse că îl iubeşte, că-i este credincioasă; şi iată că dintr-o dată se demascase, fără viclenie de altfel, căci nu voise deloc să-l mâhnească. Îşi închipuia că-l împacă, spunându-i mereu:

— E o fericire pentru tine; prezenţa mea îţi face atâta rău... În octombrie vei fi vindecat.

— Dar tu mi-ai spus o dată că n-ai vrea să mă vindec.

— Ţi-am spus eu aşa ceva? Când? Nu-mi amintesc.

— Ei asta-i! În ianuarie, într-o marţi, ieşisem de la Fischer; treceam prin faţa magazinului „Gagne-Petit” tu te-

ai privit în oglindă...

Ea nega, dând din cap stingherită. Fraza aceasta care-l făcuse fericit pe Yves, cu care el se mângâiase săptămâni în şir, şi la care se mai gândea încă, mult timp după ce vraja ei se risipise – ea o nega acum, zicând că n-o rostise niciodată... Era vina lui: orice vorbe ieşeau din gura acestei femei, căpătau în ochii lui o importanţă uriaşă, o valoare definitivă şi o semnificaţie constantă, în timp ce ele nu exprimau decât o dispoziţie de moment.

— Eşti sigur că ţi-am spus asta? Poate, dar să ştii că nu-mi amintesc...

Yves auzise această frază înspăimântătoare în ajun, în chiar acest birouaş în care acum stătea o altă persoană, o blondă voluminoasă căreia i-era cald, mult prea cald, pentru încăperea atât de strâmtă, cu toate că fereastra era deschisă. Joséfa se instalase într-un fotoliu şi-l sorbea din ochi pe Yves.

— Şi domnul Jean-Louis, ce om bine este! Şi doamna Jean-Louis, se pare că e atât de distinsă! Fotografia lor făcută la Coutenceau, cu copilaşul la mijloc, se află pe biroul unchiului. Ce fetiţă scumpă! Partea de jos a feţei este leit a neamului Frontenac. Adesea îi spun unchiului dumneavoastră: „Copilul ăsta e un adevărat Frontenac”. E mort după copii, chiar şi după cei mai mici. Când fiica mea, măritată la Niort cu un băiat foarte serios, angajat la o întreprindere importantă (unde răspunde de tot, pentru că patronul are reumatism articular), când fiica mea îşi aduce băieţelul cu ea, unchiul dumneavoastră îl ia pe genunchi, şi ea zice că se vede bine că ştie să se poarte cu copiii...

Se întrerupse brusc, intimidată: domnul Yves era la fel de ţeapăn. O considera, poate, o intrigantă...

— Aş vrea să ştiţi, domnule Yves... Mi-a dăruit un mic capital, o dată pentru totdeauna, mi-a cumpărat mobilă... dar n-am înstrăinat nimic, vă jur. Dacă e cineva care să nu dorească decât binele familiei...

Pronunţa „familie”, ca şi când n-ar fi existat decât una singură pe lume, şi Yves, înmărmurit, văzu cum două lacrimi, mari cât boabele de linte, îi alunecau de-a lungul

nasului. Îi răspunse că familia Frontenac n-a bănuit-o niciodată de vreo indelicateţe şi că-i erau chiar recunoscători pentru îngrijirea acordată unchiului. Imprudentul depăşise măsura, ea se înduioşă şi potopul se dezlănţui:

— Vai, îl iubesc atâta! Îl iubesc atâta!... bâlbâi ea, şi în privinţa dumneavoastră, sigur că da, ştiam că nu sunt demnă să mă apropii de dumneavoastră, dar vă îndrăgesc pe toţi, da, pe toţi! Vă spun sincer, fiica mea de la Niort chiar îmi reproşa câteodată, zicea că mă preocup mai mult de dumneavoastră decât de ea, şi aşa era!

Ea îşi deschise poşeta; căuta altă batistă, lacrimile îi curgeau şiroaie. În clipa aceea se auzi sunând telefonul.

— Ah! Tu eşti? Da... să cinăm împreună? Un moment, să mă uit în carneţel...

Yves îndepărtă pentru câteva clipe receptorul de la ureche. Joséfa, care în timp ce se smiorcăia, îl cerceta cu ochii, se miră văzând că nu consultă niciun carnet şi că priveşte doar în gol cu un aer fericit.

— Da, pot să vin. Drăguţ din partea ta că te-ai gândit să mai fim o seară împreună. Unde? La „Pré Catelan”? Să nu te iau de acasă? Nu? Preferi... Dar mi-ar fi uşor să trec să te iau de acasă... De ce nu? Ce? Insist ca întotdeauna? Dar ce-mi pasă?... Mă gândesc să nu te las să aştepţi singură la restaurant în cazul c-aş veni mai târziu... Am spus: mă gândeam să nu te las, să aştepţi singură... Ce-ai zis? N-o să fim singuri? Cine? Geo? Nu mă deranjează deloc... Nu, chiar de loc! Nu, nu mă supără deloc. Ce? Sigur, n-o să fie acelaşi lucru. Am spus: sigur, n-o să fie acelaşi lucru. Ce? Dacă trebuie să fac scene...?

Joséfa îl sorbea din ochi... încuviinţa din cap, ca o iapă bătrână reformată şi pe care muzica de circ o făcea să tresară. Yves puse receptorul în furcă şi întoarse spre ea un chip încordat. Ea nu pricepu că era gata s-o dea pe uşă afară, dar simţi că sosise momentul să plece. El o asigură că o să-i scrie lui Jean-Louis în privinţa unchiului. Îndată ce o să aibă un răspuns, o să-l transmită Joséfei. Ea cotrobăi mult prin poşetă până dădu de o carte de vizită ca să-i lase

adresa ei; în sfârşit, plecă.

Unchiul Xavier era foarte bolnav, unchiul Xavier era pe moarte. Yves îşi repeta la nesfârşit, îşi zgândărea memoria îndărătnică, încercând să-şi reamintească imaginea unchiului aşezat într-un fotoliu, în camera de culoare cenuşie din strada Cursol, lângă patul încăpător al mamei sale... Când se apropia ora de culcare, Yves întindea fruntea şi unchiul îşi întrerupea lectura: „Noapte bună, păsărică...” Unchiul, stând în picioare, îmbrăcat în hainele de oraş, pe pajiştile de pe malul Hurei, tăind o scoarţă de pin, din care forma o barcă...

Sabe, sabe, caloumet, te porterey un pan naouet...

Dar Yves îşi arunca zadarnic plasa; zadarnic o scotea la suprafaţă mişunând de amintiri: toate alunecau, cădeau înapoi. Durerea sufletului său era mai puternică decât orice; şi peste imaginile vechi, se aşterneau chipuri uriaşe şi foarte recente, care le acopereau. Femeia asta îngrozitoare şi Geo. Dar ce căuta Geo între ei doi? De ce neapărat Geo în aceasta seară de despărţire? De ce-l chemase pe el, şi nu pe oricine altul, pe el, pe care-l iubea Yves? Vocea ei prefăcut mirată la telefon! Nu voia să aibă aerul că-i ascundea că deveniseră intimi. Geo urma să plece într-o călătorie, în vara asta... Yves nu reuşise să afle unde: Geo nu spunea nimic precis, schimba vorba. La dracu, se ducea şi el în croazieră! Geo şi ea, săptămâni întregi, pe punte, în cabinele vaporului. Ea şi Geo...

Se trânti pe divan cu faţa în jos şi îşi muşcă tare dosul palmei cu dinţii. Era prea mult, o să se răzbune pe această putoare, o s-o rănească. Dar cum s-o insulte, fără să se înjosească şi pe el? O s-o înjosească... o, da, o să scrie o carte! O carte, în care s-o recunoască toată lumea. N-o să ascundă nimic, o s-o acopere cu noroi. O s-o descrie ridicolă şi dezgustătoare. Toate apucăturile, cele mai ascunse... O să dea în vileag tot, chiar şi fizicul... Era singurul care ştia lucrurile oribile pe care ea le făcuse... Dar ca să scrie cartea îi trebuia timp... Pe când, ca s-o

omoare, putea s-o facă chiar astă-seară, imediat. Da, să o omoare, s-o facă să-şi dea seama de ce pericol o pândea, să fie roasă de teamă; ea era atât de laşă! Să se vadă murind, să nu moară dintr-o dată, să se ştie desfiguratã...

Ura i se topi încetul cu încetul; se scurse şi ultima picătură. Rosti în şoaptă, foarte încet, pronumele iubitei; îl repetă silabisindu-i; era tot ce avea de la ea; pronumele ei; şi nimeni pe lume nu-l putea opri să-l şoptească, să-l strige. Dar erau vecinii de la etajul de sus care auzeau tot. La Bourideys, Yves s-ar fi retras în ascunzişul său. Astăzi arbuştii năpădiseră probabil arena strâmtă unde, într-o frumoasă zi de toamnă, lui i se revelase totul; vedea acel punct imperceptibil din univers, deasupra căruia, în dimineaţa aceasta fierbinte, roiau viespile: florile palide ale plantelor miroseau a miere şi poate că briza scutura de pe ramurile pinilor un nour uriaş de polen. Vedea până şi cele mai mici cotituri ale potecii pe care se întorcea spre casă, pe sub bolta pinilor din parc, şi locul acela unde o întâlnise pe maică-sa. Peste rochia de gală ea îşi aruncase şalul violet adus de la Salies. Îl acoperise pe Yves cu şalul acela pentru că-l simţise tremurând.

— Mamă, gemu el, mamă... Plângea în hohote; era primul dintre copiii Frontenac care-şi striga mama moartă, ca şi când ar fi fost în viaţă. Optsprezece luni mai târziu – va fi rândul lui José, cu pântecele spintecat, între două tranşee, într-o lungă noapte de septembrie.

XVIII

Când ajunse în stradă, Joséfa îşi aminti de bolnavul lăsat singur în casă, ameninţat să aibă, dintr-o clipă în alta, o nouă criză.

Îi păru rău că stătuse atât de mult la Yves, se simţea vinovată; dar Xavier o dresase atât de bine, încât ideea de a lua un taxi nici măcar nu-i trecu prin minte. Grăbi pasul în direcţia străzii Sèvres pentru a urca în tramvaiul Saint-Sulpice-Auteuil; mergea ca de obicei cu pântecul ieşit în afară, cu nasul în vânt, bombănind de una singură, sub privirile amuzate ale trecătorilor: „Ei, da!" cu un aer supărat şi scandalizat. Se gândea la Yves, însă cu ranchiună – acum când ieşise de sub vraja băiatului. Cu câtă indiferenţă primise el vestea bolii unchiului! În timp ce bietul om trăia cuprins de spaima că n-o să-şi poată îmbrăţişa pentru ultima oară nepoţii, Yves telefona la cine ştie ce contesă (Joséfa zărise cărţi de vizită prinse de oglinda lui Yves: baronul şi baroana de... marchiza de... ambasadorul Angliei şi lady...)

Astă-seară se ducea să cineze într-un local cu muzică, împreună cu una dintre aceste doamne din lumea mare... nu există stricate mai mari ca ele... În romanul foileton al lui Charles Mérouvel... Ei da, iată unul care le cunoaşte...

Aceste gânduri duşmănoase ascundeau o durere adâncă... Joséfa îşi dădea seama, pentru prima dată, de marea naivitate a acestui om care sacrificase totul pentru himera de a salva aparenţele faţă de nepoţi; îi fusese ruşine de viaţa lui, de viaţa lui inocentă! Ah! viaţa lor, un desfrâu demn de râs! Se sacrificaseră amândoi pentru nişte băieţi care n-or să ştie niciodată acest lucru, sau care îşi vor bate joc de ei. Urcă în tramvaiul mic şi-şi şterse obrajii aprinşi. Sângele i se mai urca la cap, dar nu atât de

des ca în anul trecut. De nu i s-ar fi întâmplat nimic lui Xavier! Avea avantajul că tramvaiul se oprea exact în dreptul casei.

Urcă, respirând greu, cele patru etaje. Xavier o aştepta în sufragerie, lângă fereastra întredeschisă. Gâfâia uşor, stătea nemişcat. Zicea că-i era mai bine, că era o minune că îl lăsaseră chinurile. Trebuia doar să se ferească de orice mişcare. Îi era cam foame, dar prefera să se lipsească de mâncare, decât să provoace o nouă criză. Podul metroului trecea aproape de înălţimea ferestrei şi huruia tot timpul. Acest lucru nu părea să-i deranjeze nici pe Xavier, nici pe Joséfa. Trăiau acolo, striviţi de mobilele din Angoulême, prea mari pentru încăperile minuscule. Făclia amoraşului de pe tăblia patului fusese ştirbită în timpul mutării; mai multe din garniturile garderobului se dezlipiseră.

Joséfa muia bucăţele de pâine în oul moale şi îl ruga pe bătrânelul din faţa ei să mănânce; îi vorbea ca unui copil: „Ei, hai puişor, hai căţeluşule...” El nu mişca nici măcar un deget, ca acele insecte a căror imobilitate constituie ultima scăpare. Către seară, în intervalul dintre două metrouri, el auzi lăstunii ciripind, ca altădată, în grădina de la Preignac. Spuse dintr-o dată:

— N-o să mai văd copiii.

— Mai e până atunci... Dar dacă vrei să te liniştеşti, trimite-le o telegramă.

— Da, când doctorul o să-mi dea voie să mă întorc acasă.

— Şi dacă or să vină aici, ce-o să fie? N-ai decât să le spui că te-ai mutat, că sunt menajera ta.

El rămase pe gânduri, apoi dădu din cap:

— Or să vadă că asta nu e mobila mea... Şi apoi, chiar dacă n-or să-şi dea seama de nimic, ei nu trebuie să vină aici. Chiar dacă ar fi să nu afle niciodată nimic, ei nu trebuie să vină aici din respect pentru familie.

— Doar nu sunt ciumată, ce dracu.

Îl înfrunta; reproşul pe care nu i-l făcuse niciodată lui Xavier sănătosul, i-l adresa acum muribundului. El rămase ţeapăn, ferindu-se de orice fel de mişcare.

— Eşti o femeie bună... dar pentru memoria lui Michel, copiii Frontenac nu trebuie... Nu eşti tu de vină; e o chestiune de principiu. Şi pe urmă, ar fi îngrozitor ca după ce am reuşit toată viaţa să le ascund...

— Ei, da! Îţi închipui că ei n-au aflat – de cine ştie când?

Îl văzu agitându-se în fotoliu, respirând mai repede, şi-i păru rău de ce-i spusese.

— Nu, reluă ea, ei nu ştiu nimic. Dar chiar de-ar şti, nu te-ar condamna...

— O, bineînţeles, sunt nişte copii prea buni ca să mă judece, dar...

Joséfa se îndepărtă de fotoliu şi se aplecă peste fereastră... Nişte copii prea buni! Îl vedea pe Yves vorbind la telefon, prefăcându-se că-şi consultă carneţelul, cu privirea pierdută şi fericită. Şi-l imagina în „coadă de morun" cum zicea ea, cu joben pe cap, intrând în restaurantul acela luxos pe fiecare masă era aşezată o lampă mică cu lumină trandafirie. Metrourile încărcate cu muncitorii întorşi de la lucru huruiau pe podul de fier. Xavier respira parcă mai greu decât în timpul zilei. Îi făcu semn că nu voia nici să vorbească, nici să i se vorbească, nici să mănânce. Se făcea covrig; făcea pe mortul ca să nu moară. Noaptea se lăsă, caldă, şi fereastra rămase deschisă, în ciuda dispoziţiei doctorului care-i spusese s-o ţină închisă, pentru că, în timpul crizelor, bolnavul e în stare de orice. Mizeria vieţii de toate zilele... Joséfa stătea aşezată între fereastră şi fotoliu, înconjurată de grămada mobilelor de care era atât de mândră şi care, fără să ştie de ce, în seara aceasta i se păreau, dintr-o dată, demne de plâns. Muncitorii dispăruseră; metrourile se îndreptau aproape goale spre Etoile. Acolo schimbai pentru Porte Dauphine. Joséfa şi Xavier coborâseră adesea la Etoile, înghiontiţi de mulţimea duminicilor triste. Iar acum, pe acolo, trecea, poate, Yves Frontenac, în „maşina lui închisă". Oare cât or costa mâncărurile acelea aduse pe măsuţele de serviciu ale marilor restaurante: langustele, piersicile aşezate pe vată, soiul acela de lămâi mari. N-o să afle niciodată. Ea a fost pusă întotdeauna să aleagă între

micile restaurante „Boulant” sau „Duval şi Scossa”... 3 franci 50 totul. Privi spre vest şi şi-l imagină pe Yves Frontenac însoţit de o femeie şi de băiatul celălalt...

. . . . . .

Cina era pe sfârşite. Femeia se ridicase de pe scaun şi se strecura printre mese, ca să-şi refacă, spunea ea, prospeţimea obrazului. Yves îi făcu semn chelnerului să toarne şampanie. Avea faţa calmă, destinsă. Tot timpul serii Geo o informase pe tânăra femeie, la rugămintea ei, în legătură cu un cufăr pentru cabină, o trusă de călătorie (îi dăduse adresa unui comisionar care îi putea face rost de una la preţul fabricii). Era dar că nu plecau împreună, cele mai neînsemnate discuţii dovedeau dimpotrivă că se despărţeau pentru mai multe luni şi că nu se simţeau deloc nefericiţi din pricina asta.

— Iarăşi şlagărul ăsta de acum doi ani, zise Geo.

Şi fredona o dată cu orchestra: *Nu, n-ai să ştii niciodată...*

— Ascultă, Geo; n-ai să crezi ce mi-am închipuit...

Ochii strălucitori ai lui Yves se opriră asupra chipului prietenos al băiatului, care luă paharul în mâna ce-i tremura uşor.

— Am crezut că pleci şi tu cu ea; că mi-aţi ascuns lucrul ăsta.

Geo ridică din umeri, îşi controlă, cu un gest obişnuit, nodul cravatei. Deschise o tabacheră de email negru, îşi luă o ţigară. Nu-l pierdea din ochi pe Yves.

— Când mă gândesc că tu, Yves, tu... cu tot ce ai aici (şi apăsă uşor cu degetul ars de nicotină fruntea prietenului său) tu, pentru această... N-aş vrea să te jignesc...

— Oh! nu-mi pasă că tu o găseşti proastă... dar o spui ca şi când ai vrea, să-mi dai sfaturi!

— Eu, spuse Geo, eu nu sunt nimic... Îşi plecă în jos chipul fermecător şi puţin ofilit; ridică iar privirea spre Yves şi-i surâse cu un zâmbet cald şi plin de afecţiune.

— Şi pe urmă, eu, până o să mă îndrăgostesc din nou...

Îi făcu semn chelnerului, goli paharul şi comandă cu

privirea pierdută:

— Două coniacuri specialitatea casei... Eu... reluă el, vezi toate cocotele astea? Ei bine, le-aş da pe toate pentru... ghici pentru cine...

Îl privi pe Yves cu ochii săi minunaţi şi rosti cu un glas jenat şi pasionat totodată:

— Pentru fata care spală vasele! şuieră el.

Pufniră în râs. Şi, brusc, o tristeţe imensă puse stăpânire pe Yves. Se uită la Geo, care, ca şi el, se posomorâse. Oare era şi el cuprins de acelaşi sentiment de înşelătorie, de această bătaie de joc infinită? I se păru că aude murmurul pinilor aţipiţi, venind de infinit de departe.

— Unchiule Xavier... şopti el.

— Ce spui?

Şi Geo, după ce puse paharul pe masă, ridică indexul şi arătătorul mâinii spre chelner, făcându-i semn să mai aducă încă un coniac.

XIX

Într-o dimineaţă din luna octombrie a aceluiaşi an, în holul hotelului d'Orsay, copiii Frontenac (fără José, tot în Maroc) o înconjurau pe Joséfa. În timpul verii, unchiul părea că se refăcuse, dar o criză şi mai puternică avută nu demult, îl doborâse la pat şi doctorul nu mai spera să-şi revină. Telegrama Joséfei îl găsise pe Yves la Respide, unde supraveghea culesul viei gândindu-se de pe atunci la înapoiere. Nu se grăbea, pentru că „ea" nu se întorcea la Paris decât la sfârşitul lunii. Se obişnuise de altfel cu lipsa ei şi acum, de vreme ce zărea ieşirea din tunel, i-ar fi plăcut să mai întârzie...

Intimidată de familia Frontenac, Joséfa îi primise la început rezervată şi cu o ţinută demnă, dar emoţia o făcuse să uite de formalităţi. Şi apoi, Jean-Louis o înduioşase chiar de la primele cuvinte. Cultul ei pentru familia Frontenac găsise, în sfârşit, pe cineva care n-o decepţionase. I se adresa lui, considerându-l şeful familiei.

Cele două tinere femei, puţin cam ţepene, stăteau mai la o parte, dar nu din mândrie, cum credea Joséfa, ci pentru că nu ştiau ce atitudine să ia. (Joséfa nu şi-ar fi închipuit niciodată ca ele să fie atât de voluminoase: adunaseră parcă toată grăsimea familiei). Yves, pe care călătoria din timpul nopţii îl obosise cumplit, se ghemuise într-un fotoliu.

— I-am spus că faţă de dumneavoastră o să mă dau drept menajera sa. Fiindcă nu mai vorbeşte deloc (deşi ar putea, dar i-e teamă să nu-l apuce o nouă criză) nu-mi dau seama dacă a fost sau nu de acord. Are clipe de rătăcire... Nu ştii ce vrea... În fond, nu se gândeşte decât la criza care i-ar putea reveni dintr-o clipă în alta, se pare că

durerile sunt atât de îngrozitoare...ca şi cum o stâncă i-ar apăsa pieptul... Nu v-aş dori să asistaţi la o criză...

— Ce încercare pentru dumneavoastră, doamnă...

Ea bâigui printre lacrimi:

— Ce bun sunteţi, domnule Jean-Louis!

— Sunt convins că în toată această împrejurare a avut sprijinul devotamentului dumneavoastră, al afecţiunii dumneavoastră. Vorbele lui banale erau pentru Joséfa ca nişte mângâieri. Simţindu-se dintr-o dată apropiată, ea plângea încet, cu mâna sprijinită de braţul lui Jean-Louis. Marie îi spuse Danièlei la ureche:

— Face rău că se poartă atât de politicos; n-o să mai putem scăpa de ea.

Se înţeleseră ca Joséfa să-l anunţe pe unchi de sosirea copiilor. Ei ar veni în jurul orei zece şi ar aştepta pe palier.

Abia aici, pe palierul sordid, unde copiii Frontenac trăgeau cu urechea în timp ce locatarii, înştiinţaţi de portăreasă, se aplecau peste rampă să-i vadă, – abia aici, aşezat pe o treaptă a scării murdare, cu spatele sprijinit de marmura falsă plină de zgârieturi, Yves îşi dădu seama, în sfârşit, de ce lucruri îngrozitoare se petreceau în dosul uşii din faţa lor. Joséfa o întredeschidea din când în când, apărea cu o faţă umflată de lacrimi, îi ruga să mai aştepte puţin, şi, cu un deget pe buze, o închidea la loc. Unchiul Xavier, el, care întotdeauna, o dată la cincisprezece zile, intra în camera cenuşie din strada Cursol, din Bordeaux, după ce termina înconjurul moşiei, el, care le făcea fluiere din ramuri de anin, acum agoniza în aceasta casă sărăcăcioasă, la femeia aceasta, în faţa podului de peste metrou, nu departe de staţia La Motte-Picquet-Grenelle. Bietul om, rob al prejudecăţilor, al obsesiilor, incapabil să revină asupra unei opinii primită o dată pentru totdeauna de la părinţii săi, respectând cu sfinţenie ordinea stabilită de ei, şi totuşi atât de departe de viaţa simplă şi firească... Aerul curat al lunii octombrie pătrundea pe scări şi Yves îşi aminti de mirosul stătut al vestibulului din strada Cursol, în zilele de început de şcoală. Miros de ceaţă, de pavaj

umed, de linoleum. Danièle şi Marie îşi vorbeau în şoaptă, Jean-Louis stătea nemişcat cu ochii închişi, cu fruntea lipită de zid. Yves îl lăsă în pace, înţelegând că fratele lui se ruga. „Vă rog pe dumneavoastră, domnule Jean-Louis, spunea Joséfa, să-i vorbiţi despre Dumnezeu, la mine s-ar răsti, înţelegeţi!” Yves ar fi vrut să se roage şi el, dar nu-i revenea nimic din limbajul acela îndepărtat. Ce mult trecuse de când şi lui îi era de ajuns să închidă ochii, să-şi împreuneze mâinile! Ce lungi i se păreau minutele! Descifrase acum toate figurile formate de petele treptei pe care stătea ghemuit.

Joséfa întredeschise iarăşi uşa şi le făcu semn să intre. Îi introduse în sufragerie şi dispăru. Tinerii Frontenac se abţineau să respire, şi chiar să se mişte, căci pantofii lui Jean-Louis scârţâiau la cea mai mică mişcare. Fereastra trebuie să fi fost închisă din ajun, deoarece încăperea cu pereţii tapisaţi cu hârtie roşie mirosea a mâncare veche şi a gaz. Cele două cromolitografii, una reprezentând piersici şi alta zmeură, erau la fel cu cele din sufrageria din Preignac.

Mai târziu şi-au dat seama că greşiseră intrând toţi deodată. Dacă la început unchiul l-ar fi văzut doar pe Jean-Louis, s-ar fi obişnuit poate cu prezenţa sa; marea lor greşeală fusese că intraseră toţi o dată.

— Îi vedeţi, domnule, au venit, zicea mereu Joséfa, jucându-şi în mod afectat rolul de menajeră. Voiaţi să-i vedeţi? Iată-i: au venit toţi, afară de domnul José.

El stătea imobil, ca o insectă în faţa primejdiei. Numai ochii se mişcau pe chipul său îngrozit, alergând de la unul la celălalt ca şi cum se temea de o lovitură. Cele două mâini se prindeau de haină; apăsau pieptul abia respirând. Şi deodată Joséfa îşi uită rolul:

— Nu vorbeşti, pentru că te temi că o să-ţi facă rău? Bine, atunci nu vorbi, puişor. Îi vezi pe copii? Îţi pare bine că au venit? Priviţi-vă fără să vă vorbiţi. Spune-le dacă nu te simţi bine, găinuşa mea. Dacă te doare ceva, fă-mi doar un semn. Vrei să-ţi fac injecţia? Uite, îţi pregătesc seringa.

Vorbea prosteşte, i se adresa ca unui copilaş. Dar

muribundul, aplecat asupra lui însuşi, era la fel de înspăimântat. Cei patru copii Frontenac, strânşi unul în altul, cuprinşi de groază, nu-şi dădeau seama că în momentul acela ei semănau cu nişte juraţi ce se pregătesc să depună jurământul. În sfârşit, Jean-Louis se desprinse de grup şi cuprinse umerii unchiului:

— Vezi, numai José lipseşte la apel. Avem veşti bune de la el...

Buzele lui Xavier Frontenac se mişcară. La început ei nu-l înţeleseră, aplecaţi peste fotoliul său.

— Cine v-a spus să veniţi?

— Dar doamna... menajera ta...

— Nu e menajera mea... Să ştiţi! Nu e menajera mea. Aţi auzit doar că mă tutuieşte...

Yves îngenunchie la picioarele scheletice ale unchiului.

— Şi ce importanţă are asta, unchiule Xavier? N-are nicio importanţă, pe noi nu ne priveşte, ştii doar că tu eşti unchiul nostru drag, fratele tatii...

Dar bolnavul îl împinse, fără să se uite la el:

— Tot aţi fi aflat. Tot aţi fi aflat! spuse el cu privirea rătăcită. Sunt la fel cu unchiul Péloueyre. Mi-aduc aminte, stătea închis în casă, la Bourideys, cu femeia aceea. Nu voia să primească pe nimeni din familie... Fusese delegat bietul vostru tată, care era foarte tânăr pe atunci... Mi-aduc aminte: Michel plecase călare la Bourideys, ducând cu el o pulpă de berbec, pentru că unchiului îi plăcea foarte mult carnea de la Preignac... Bietul vostru tată povestea că a bătut multă vreme. Unchiul Péloueyre a crăpat uşa. L-a privit pe Michel, i-a luat pulpa din mâini, a închis şi a pus zăvorul... Mi-aduc aminte de întâmplarea asta... E o întâmplare caraghioasă, dar vorbesc prea mult... E caraghioasă...

Şi începu să râdă, cu un râs totodată reţinut şi atent, care-i făcea rău, care nu se mai oprea. Avu un acces violent de tuse.

Joséfa îi făcu o injecţie. El închise ochii. Trecu un sfert de oră. Metrourile zguduiau pereţii casei. După trecerea lor, în odaie nu se mai auzea decât gâfâitul lui înfiorător.

Deodată se răsuci în fotoliu, redeschise ochii.

— Marie şi Danièle au venit? Au venit la amanta mea. Le-am lăsat să intre la femeia cu care trăiesc. Dacă Michel şi Blanche ar fi ştiut asta, m-ar fi blestemat. I-am adus la amanta mea, pe copiii lui Michel.

Nu mai rosti nimic. Nasul i se ascuţea, faţa i se învineţea; scotea nişte sunete răguşite: bolboroselile sfârşitului... Joséfa, cu ochii în lacrimi, îl strânse în braţe, în timp ce copiii îngroziţi se retrăgeau spre uşă.

— Nu trebuie să-ţi fie ruşine de ei, dragul meu iubit, sunt copii buni; ei înţeleg situaţia, ştiu... Spune-mi, ce vrei? Ce vrei să-ţi dau, puiule?

Îngrozită, îi întrebă pe copii:

— Ce vrea? Nu înţeleg ce vrea să spună...

Ei îşi dăduseră bine seama ce însemna mişcarea aceea a braţului de la stânga la dreapta; asta însemna: „Pleacă de-aici!” Dumnezeu n-a vrut ca ea să priceapă că el o alungă, pe ea, pe bătrâna lui tovarăşă, unica lui prietenă, slujitoarea lui, femeia lui.

Zgomotul ultimului metro din noapte acoperi gemetele Joséfei. Ea se lăsase pradă durerii, fără reţinere; credea că trebuie să ţipe. Portăreasa şi femeia de serviciu o ţineau de umeri, îi frecau tâmplele cu oţet. Copiii Frontenac îngenunchează.

XX

— Şi, mă rog, ce lucruri frumoase ne pregăteşti?

Punându-i întrebarea, Dussol voia să se arate amabil, dar nu-şi putea reţine un surâs. Yves, cufundat în divanul lui Jean-Louis se prefăcu că n-aude nimic. Chiar în seara aceea, urma să plece cu trenul la Paris. Era spre asfinţitul celei de a treia zi de după funeraliile unchiului Xavier la Preignac. Dussol nu putuse participa la înmormântare din cauza reumatismului (de un an umbla sprijinit în două bastoane). Venise să exprime condoleanţe familiei:

— Ei, zise el, spune-mi, ai mai scris ceva nou?

Din pricina semi-obscurităţii din cameră, el nu distingea bine expresia lui Yves, care continua să tacă.

— Faci pe misteriosul! Ei, hai! Albă sau neagră! Versuri sau proză?

Yves se hotărî dintr-o dată:

— Scriu o carte despre caractere... Da, copiate după natură. Niciun merit, după cum vedeţi: nu inventez nimic; reproduc întocmai majoritatea indivizilor pe care mi-a fost dat să-i cunosc.

— Şi cartea o să se numească cumva *Caractere*?

— Nu, *Mutre.*

În odaie se lăsă brusc tăcerea. Madeleine îl întrebă pe Dussol cu un glas gâtuit: „Să-ţi mai fac o cafea?” Jean-Louis schimbă vorba, pomenind de tăierea unei păduri foarte importante din regiunea Bourideys, pe care întreprinderea „Frontenac-Dussol” era pe cale s-o negocieze.

— Nu e vina dumneavoastră, spuse Dussol, dar uite că moartea unchiului dumneavoastră ne-a întârziat încheierea negocierilor. Ştii că Lacagne e pe cale...

— Mi-am dat întâlnire poimâine dimineaţă, la prima oră,

la faţa locului.

Jean-Louis vorbea distrat, preocupat de Yves căruia nu-i vedea decât fruntea şi mâinile. Se ridică de pe scaun şi aprinse lumina. Yves întoarse uşor capul, iar fratele său îi cerceta părul castaniu răvăşit, faţa frământată şi palidă, linia fină a gâtului.

— Ce-ar fi să mă duc cu Yves la Paris, zise Jean-Louis dintr-o dată. Trebuie să-l văd pe Labat...

— Dar te vei întoarce prea târziu pentru întâlnirea de poimâine, spuse Dussol. Este vorba chiar de Labat! Tăierea acestei păduri înseamnă o sută de mii de franci beneficiu, îţi garantez în scris.

Jean-Louis îşi trecea mâna peste nas şi peste gură. De ce îi era teamă? N-ar fi vrut să-l scape pe Yves din ochi, nicio secundă. După plecarea lui Dussol, el intră în camera sa şi Madeleine îl urmă.

— Din pricina lui Yves? întrebă ea.

Învăţase să-şi cunoască bărbatul, care, cu fiecare clipă, se simţea ghicit, dezvăluit.

— Mărturisesc că mă nelinişteşte.

Ea îl contrazise; n-avea de ce să fie îngrijorat; pe Yves îl mâhnise cumplit moartea unchiului Xavier; era încă sub impresia morţii, dar câteva zile de stat la Paris o vor risipi repede.

— Se ştie ce fel de viaţă duce... Când e cu familia îşi compune o mutră de înmormântare, de-ţi întoarce sufletul pe dos. Dar acolo, după câte a aflat Dussol, nu pare să fie prea melancolic. Sper că n-ai să rişti să pierzi o sută de mii de franci pentru că ţi s-a năzărit cine ştie ce.

Şi instinctiv, găsi argumentul la care Jean-Louis ceda întotdeauna: erau în joc nu numai banii lui, ci şi ai familiei. Tot restul serii, până la plecarea lui Yves, Jean-Louis încercă să stea de vorbă cu fratele său, care-i răspundea la întrebări cu glas potolit şi cu un aer calm. Nimic nu îndreptăţea neliniştea lui Jean-Louis. Totuşi, în clipa în care uşile vagonului se închiseră, el fu gata să rămână în compartimentul unde se instalase Yves.

Îndată ce trenul străbătu tunelele din Lormont, Yves se

simţi mai bine. Mergea spre ea; fiecare învârtitură a roţilor îl apropia de ea; îşi dăduseră întâlnire pentru a doua zi dimineaţa, la ora unsprezece, în barul acela de la subsol, la capătul unui bulevard, aproape de piaţa Etoile. De data asta, fiindcă se aştepta şi la mai rău, n-o să mai fie decepţionat; orice-ar face sau ar zice ea, nu mai conta: o va revedea. La urma urmei, a trăi cu speranţa unei întâlniri nu e un lucru prea greu. Va încerca însă să-i ceară întâlniri mai dese decât în anul trecut. O să-i spună: „Îmi pierd repede suflul. Nu te gândi că pot rămâne multă vreme la suprafaţa apei. Nu respir şi nu mă mişc decât prin tine.” Va zâmbi, ştiind că lui Yves nu-i plăceau descrierile de călătorie. Când ea o să înceapă să-i vorbească despre croazieră, el o s-o întrerupă: „Am să-i spun că numai geografia umană mă interesează; nu peisajele, ci oamenii întâlniţi. Toţi cei care, în aceste trei luni, trecuseră pe lângă ea. Nu atâţia cât cred eu... zice că n-are nimic mai scump pe lume, afară de mine. Totuşi, toţi o adoră... Oare pe cine avea anul trecut?” Bâjbâi până când dădu de urmele suferinţei din anul trecut. Leprosul se zgârâia, îşi zgândărea gelozia, făcea să-i sângereze vechile plăgi. Mergea către un oraş care nu mai avea nimic comun cu Parisul şi unde, cu opt zile în urmă, Xavier îndurase moartea aceea oribilă.

— De ce te uiţi la ceas, scumpa mea? N-au trecut nici zece minute de când suntem împreună şi vrei să ştii ce oră e. Trăieşti mereu clipa când nu voi mai fi lângă tine.

— Ai şi început cu reproşurile... Ce părere ai, m-am bronzat frumos?

El îi lăudă costumul taior, vulpea de la gât; ea fu încântată. O lăsă să-i povestească destul de mult despre insulele Baleare. O puse însă să repete de trei ori, că n-a întâlnit pe nimeni interesant... Afară de fostul ei soţ, la Marsilia. Au luat ceaiul împreună ca între prieteni; el era din ce în ce mai drogat; fusese nevoit s-o părăsească repede ca să se ducă să fumeze opium, nu mai putea rezista.

— Şi tu, micul meu Yves?

El îi vorbea, iar ea îşi dădea cu pudră pe obraz şi-şi vopsea buzele. În timp ce el povestea despre moartea unchiului Xavier, ea întrebă cu un aer distrat dacă era un unchi bogat.

— Aproape tot ce-a avut, ne-a dăruit nouă cât a fost în viaţă.

— Atunci moartea lui nu mai prezintă prea mult interes.

Aruncase vorbele astea, fără răutate. El ar fi trebuit să-i explice... să o introducă într-o lume, într-un mister... O femeie venea în întâmpinarea băiatului de la masa din faţă: se îmbrăţişară. Cei doi sau trei bărbaţi, aşezaţi la bar nu întoarseră capul. Autobuzele de pe bulevard treceau cu zgomot. Lumina electrică era aprinsă, aici soarele dimineţii nu pătrundea. Ea mânca una după alta bucăţele de cartofi prăjiţi, reci.

— Mi-e foame, zise ea.

— Perfect, hai să dejunăm undeva. Nu poţi? Atunci, când? Mâine?

— Stai... Mâine?... la ora patru am probă la croitoreasă... la ora şase... nu, nu mâine... Vrei să ne vedem, de exemplu, joi?

— Peste trei zile? întrebă el cu un glas indiferent. Trei zile şi trei nopţi ale acestei femei fără ca el să ştie ce face, pline de oameni şi de evenimente necunoscute. Bănuise că aşa se va întâmpla şi că nu va fi surprins, dar durerea este imprevizibilă. Luni şi luni de zile alergase după ea. După un răgaz de trei luni, cursa reîncepea, dar în alte condiţii: era ca un cal frânt de oboseală, zdrobit; nu mai putea continua cursa. Ea îşi dădu seama că e îndurerat şi-i luă mâna. El nu şi-o retrase. Îl întrebă la ce se gândeşte. El îi răspunse:

— Mă gândeam la Respide. Alaltăieri, după înmormântarea unchiului, m-am dus acolo singur, de la Preignac. Frate-meu a plecat direct la Bordeaux, împreună cu surorile mele. Am spus servitorilor să-mi deschidă casa. Am intrat în salonul cu pereţii scorojiţi, mirosind a mucegai, a pivniţă. Obloanele de la ferestre erau închise.

M-am lungit pe canapeaua acoperită cu o husă imprimată şi am rămas în întuneric. Simţeam pe obraz şi pe corp umezeala pereţilor reci. Când am închis ochii, eram parcă culcat între mama şi unchiul...

— Vai, Yves, eşti înfricoşător!

— Niciodată n-am reuşit să mă transpun atât de bine în pielea unui mort. Zidurile acelea groase, salonul acela părând o pivniţă în mijlocul fermei părăsite. Noaptea... Viaţa părea nesfârşită. Mă simţeam odihnit. Odihnit, draga mea, înţelegi! Să nu mai simţi că iubeşti... De ce oare am fost învăţaţi să nu credem în neant?... N-avem încotro; credem, vrând nevrând, în veşnicia vieţii. Aşa ne-am pierdut refugiul în neant!

N-o observă când îşi privi, pe furiş, ceasul de la mână.

— Yves, trebuie să plec, spuse ea. E mai bine să nu ieşim împreună. Pe joi... Vrei să stabilim să vii la mine la ora şapte?... Nu, la şapte şi jumătate... Nu, hai mai bine la opt fără un sfert.

— Nu, spuse el râzând, la opt.

XXI

Coborând bulevardul Champs-Elysées, Yves râdea încă; râsul lui nu era forţat şi amar, ci un râs spontan, determinând trecătorii să se întoarcă după el. Era abia ora douăsprezece, şi chiar în zori urcase treptele gării d'Orsay: trecuseră doar câteva ore şi fericirea revederii, aşteptată timp de trei luni de zile, se şi epuizase. Iar acum rătăcea singur pe străzi... „E hazliu", cum zicea ea. Veselia îl mai stăpânea încă în clipa când, ajuns în piaţa Rond-Point, se trânti pe o bancă, frânt de oboseală; cu picioarele mai istovite decât dacă ar fi venit pe jos. Tocmai din adâncul landei îndepărtate. Nu simţea decât un fel de mare slăbiciune: niciodată fiinţa iubită nu-i apăruse atât de ridicolă – alungată din viaţa lui, călcată în picioare, murdărită, sfârşită. Şi totuşi dragostea lui supravieţuia: ca o piatră de moară învârtindu-se în gol, învârtindu-se... învârtindu-se... Gata, râsul se isprăvise. Yves se apleca, se concentra asupra acestei ciudate torturi în vid. Trecea prin acele stări prin care au trecut toţi cei ce au iubit, acele momente când, strângând mereu braţele la piept, de parcă am reţine-o încă pe cea pe care ne-a părăsit, îmbrăţişăm de fapt neantul. În amiaza acestei zile călduroase şi blânde de octombrie, aşezat pe o bancă în piaţa Rond-Point de pe Champs-Elysées, ultimul Frontenac nu era stăpânit decât de un singur gând: să ajungă la Caii de la Marly[6]. Ajuns acolo, nu ştia dacă să o ia la dreapta, la stânga, sau dacă să se ducă până la Tuilleries şi să intre în capcana Luvrului.

În jurul lui, un şuvoi de oameni şi de automobile se

[6] Grup de marmură, opera lui Coustou, pe Champs-Elysées.

învârteau, se amestecau, se îndreptau care încotro, la această răspântie, iar el se simţea în mijlocul lor la fel de singur ca pe vremea când, copil sălbatic, se retrăgea în ascunzişul lui, în arena aceea strâmtă, străjuită de ferigi şi de arbuşti. Vacarmul monoton al străzii semăna cu zumzetul blând al naturii, iar trecătorii îi erau mai străini decât pinii de la Bourideys ale căror coame, vegheau, altădată, copilul Frontenac, ghemuit la picioarele lor, ascuns în tufişurile dese. Acum bărbaţii şi femeile de pe stradă bâzâiau ca muştele din landă, şovăiau ca libelulele în zbor; câteodată venea câte unul, se aşeza lângă Yves, îi atingea mâneca hainei, fără să-l observe măcar, apoi îşi lua zborul. Dar ce slabă şi îndepărtată era vocea care îl urmărea pe copilul Frontenac până în adâncul ascunzişului său, vocea pe care o mai auzea şi în această clipă! Vezi, îi spunea vocea, acestea sunt drumurile barate pe care ţi le-am prezis, pasiunile acestea fără ieşire. Să te întorci mereu, să te întorci mereu... Să te întorci când ai ajuns la capătul puterilor? Să refaci tot drumul! Ce calvar! Şi pentru ce? Să îndeplineşti, ce? Yves rătăcea în univers, eliberat de orice efort uman. Nu trebuia să facă nimic, el, care îşi terminase temele dinainte, care predase lucrarea, pentru a se duce la joacă. Nu trebuia să facă nimic decât să noteze zi de zi reacţiile unui spirit cu totul nefolosit... Şi nici n-ar fi putut face altceva, iar lumea nici nu-i cerea altceva. Dintre miile de munci obligând acest furnicar uman să alerge în jurul băncii sale, care din ele ar fi putut să-l subjuge? Ah, nu, mai bine ar crăpa de foame!... „Şi totuşi, tu ştii – îi spunea într-una vocea, – tu ştii că ai fost creat să îndeplineşti o muncă istovitoare la care te-ai fi înjugat cu trup şi suflet, pentru că ea nu te-ar fi înstrăinat de iubirea profundă. Singura muncă din lume ce nu te-ar fi îndepărtat prin nimic de iubirea, care ar fi răsfrânt în fiece clipă această iubire – care te-ar fi unit cu toate fiinţele în suprema iubire...” Yves dădu din cap şi zise: „Doamne, lasă-mă”.

Se ridică, făcu câţiva paşi până la intrarea în metrou, aproape de Grand Palais, şi se sprijini de balustradă. Era

ora când fabricile îşi reluau activitatea şi când metroul absorbea şi voma furnici cu cap de om. Vreme îndelungată Yves urmări cu privirea halucinată intrarea şi ieşirea mulţimii din metrou. Va veni o zi – era sigur – şi el chema din străfundul istovirii şi al disperării sale ziua când toţi oamenii vor fi obligaţi să se supună acestui ritm de maree: toţi! fără nicio excepţie. Problemele denumite de Jean-Louis chestiuni sociale nu se vor mai adresa doar fiinţelor cu suflet ales ca al lui. Yves îşi spunea: Trebuie să văd ziua când zăgazurile se vor închide şi se vor deschide la aceeaşi oră pentru întreaga omenire. Nicio avere agonisită nu va mai permite nici celui mai neînsemnat membru al familiei Frontenac, să stea de o parte pretextând că vrea să mediteze, că e disperat, că-şi scrie *Jurnalul*, că se roagă, că-şi caută mântuirea. Oamenii de atunci vor fi deasupra condiţiei umane, da, condiţia umană nu va mai exista, şi o dată cu ea, va pieri şi durerea, şi scumpele noastre plăceri: iubirea.

N-or să mai fie descreieraţi care caută infinitul în finit. Ce fericire să te gândeşti că poate se apropie timpul când, din lipsă de aer respirabil, neamul Frontenac va dispărea cu totul de pe faţa pământului, când nicio fiinţă nu va putea nici măcar să-şi închipuie ce simt eu în clipa aceasta, sprijinit de balustrada din staţia metroului, cuprins de o searbădă înduioşare, rumegând toate cuvintele rostite de iubită din clipa când ne-am cunoscut şi care voiau să mă facă să cred că, totuşi, ea ţine la mine – exact ca bolnavul care, din toate cuvintele doctorului, nu le reţine decât pe acelea care într-o zi l-au făcut să spere, cuvinte pe care le ştie pe de rost (şi care nu mai au nicio putere asupra lui, cu toate că el încetează să şi le repete).

Şi după ce o să ajungă la „Caii de la Marly”... Nu-i mai rămânea nimic de făcut, decât să se culce şi să doarmă. Moartea n-avea sens pentru el, biet muritor. În privinţa asta era liniştit. Un Frontenac ştie că nu există ieşire spre neant şi că poarta mormântului este păzită. În lumea imaginată de el, pe care o vedea, pe care o simţea venind, tentaţia morţii nu va mai chinui pe nimeni, pentru că toată

această omenire agitată şi împovărată de griji va avea aspectul vieţii, dar va fi moartă de mult. Trebuia să fii o fiinţă, un om deosebit de toţi ceilalţi, trebuia să fii stăpânul propriei tale existenţe pe care s-o măsori şi s-o judeci cu ochii lucizi, sub privirea lui Dumnezeu, ca să ai libertatea alegerii între viaţă şi moarte.

Era plăcut să te gândeşti la astfel de lucruri... Yves îşi făgădui să-i povestească şi lui Jean-Louis ce plăsmuise el în faţa acestei intrări de metrou; se bucura gândindu-se cât o să-l uimească descriindu-i viitoarea revoluţie care ar afecta fiinţa umană până în străfunduri modificându-i însăşi structura, până ar ajunge asemenea hymenopterelor: albine, furnici... Niciun parc secular n-ar mai ocroti atunci cu frunzişul lui stufos o singură familie. Pinii de pe străvechile moşii n-ar mai vedea cum cresc, de la un an la altul, aceiaşi copii; şi pe aceste chipuri trase şi pure îndreptate spre vârfurile lor, ei n-ar mai putea recunoaşte trăsăturile pe care la aceeaşi vârstă, le-au avut părinţii şi bunicii lor... „Sunt obosit, îşi zise Yves, din pricina asta aiurez aşa. Ce bine-ar fi să dorm!” Nu era vorba nici de moarte, nici de viaţă, ci de somn. Chemă un taxi, căutând în fundul buzunarului un flacon minuscul. Îl apropie de ochi şi se amuză descifrând formula magică: *Allylis Opropylbarbiturat de phenyldimethylamino Pyrazolon 0° gr. 16.*

În tot acest răstimp, Jean-Louis stătuse la masă în faţa Madeleinei, apoi se ridicase, bându-şi grăbit cafeaua, se aşezase la volanul maşinii şi ajunsese la birou unde îl privea ţintă pe comisul Janin care-i dădea raportul, în timp ce el îşi repeta în gând: „Yves nu e în primejdie; neliniştea mea e imaginară. Ieri seară, în vagon, părea mult mai calm decât în ultima vreme... Da, dar calmul acesta...” Auzi gâfâitul unei locomotive pe chei. Afacerea asta care îl împiedica să plece... de ce n-ar încredinţa-o lui Janin, aici de faţă, acestui băiat plin de iniţiative şi arzând de dorinţa de a avansa? Privirea ageră a tânărului încerca să ghicească gândurile lui Jean-Louis, să le preîntâmpine... Şi

dintr-o dată Jean-Louis ştiu că o să plece chiar în seara aceea la Paris. Mâine dimineaţă va fi la Paris. Şi din clipa aceea simţi cum se liniştea, ca şi cum forţa necunoscută care, încă din ajun, îi apăsa pieptul, ar fi înţeles că trebuie să-l lase să respire, că va fi ascultată.

XXII

Din adânc de genune, Yves auzea soneria care părea că vine de foarte departe, şi care semăna confuz cu zbârnâitul telefonului prin care i se anunţa, de la Bordeaux, boala mamei sale (cu toate că ştia că ea murise de mai bine de un an). Totuşi, cu puţin timp înainte, se aflase parcă în camera lui pe care, cât trăise, ea nu o văzuse decât o singură dată (venise de la Bordeaux să viziteze apartamentul lui Yves „ca să-l poată urmări cu gândul de la distanţă", cum zicea ea). Până în noaptea aceasta el n-o mai visase niciodată, şi Yves o vedea încă, stând în fotoliul de lângă pat, cu mâinile neocupate, pentru că era moartă. Morţii nu tricotează şi nici nu vorbesc... Totuşi buzele ei se mişcau, voia să pronunţe un cuvânt care nu suferea amânare, dar nu izbutea. Intrase, la fel ca la Bourideys când, mânată de vreo nelinişte, fără să bată, apăsa uşor clanţa, împingând uşa cu trupul – total absorbită de gânduri, nedându-şi seama că întrerupe o pagină, o carte, un somn sau o criză de plâns... Ea era aici, şi totuşi de la Bordeaux i se telefona că murise, iar Yves o privea înspăimântat, încercând să-i descifreze pe buze cuvântul pe care ea nu reuşea să-l rostească. Soneria zbârnâia şi mai puternic. Ce să răspundă? Auzi trântindu-se uşa de la intrare. Apoi glasul femeii de serviciu: „Bine că am cheile la mine...", iar Jean-Louis răspundea (dar el era la Bordeaux): „Pare calm... Doarme liniştit... Nu, flaconul e aproape plin; a luat doar câteva..." Jean-Louis se afla în cameră. Era la Bordeaux şi totuşi în această cameră... Yves zâmbi, ca să-l liniştească.

— Ce s-a întâmplat, dragul meu?

— Eşti la Paris?

— Da, am avut treburi.

Pe măsură ce somnul se risipea, viaţa reintra în trupul lui Yves. Îi curgea prin vine, îl umplea... El îşi aminti: ce laşitate! trei „comprimate... Jean-Louis îl întrebă ce-l doare. Yves nu încercă să se prefacă. Nici n-ar fi putut, sleit de puteri, fără pic de voinţă, de parcă nu mai avea sânge în vine. Îşi reamintea totul: alaltăieri era la Bordeaux; ieri dimineaţă în barul mic; şi apoi această zi de nebunie... Iar acum lângă el era Jean-Louis.

— Dar cum de eşti aici? Era ziua afacerii aceleia importante.

Jean-Louis dădu din cap: un bolnav n-avea dreptul să pună întrebări. Yves îi răspunse:

— Nu, n-am febră. Mă simit doar istovit, sfârşit...

Jean-Louis îl prinse de încheietura mâinii şi cu ochii pe ceas număra bătăile inimii, aşa cum făcea şi mama lor când erau mici şi se îmbolnăveau. Apoi, cu o mişcare deprinsă tot de la ea, fratele mai mare dădu la o parte părul de pe fruntea lui Yves, încercând să vadă dacă nu ardea – şi poate, de asemenea, pentru a-l privi bine, pentru a-i cerceta faţa în plină lumină şi, în sfârşit, pur şi simplu din afecţiune.

— Nu te mişca, spuse Jean-Louis. Nu vorbi nimic.

— Să nu pleci, te rog.

— Dar nu plec, rămân.

— Stai jos... Nu, nu pe pat, apropie fotoliul.

Rămaseră nemişcaţi. Zgomotele confuze ale dimineţii de toamnă nu tulburau tăcerea din cameră. Din când în când Yves deschidea ochii şi vedea chipul grav şi luminos pe care se întipărise oboseala din timpul nopţii. Eliberat de neliniştea ce-l chinuise două zile, lângă patul în care fratele său respira viu, Jean-Louis căzu într-un somn adânc. La prânz mâncă ceva în grabă, dar nu ieşi din cameră. Ziua se scurgea ca nisipul. Şi deodată se auzi soneria telefonului. Bolnavul se agită, Jean-Louis puse un deget pe buze şi intră în cabinet. Yves era fericit. Simţea că era scutit de orice efort, că lucrul acesta îl vor face alţii; Jean-Louis va rezolva totul...

— ...de la Bordeaux? Da... Dussol? Da, eu sunt... Da, te

aud... Îmi e cu neputinţă... Te asigur: o călătorie imposibil de amânat... Dar nu-i adevărat. L-am lăsat pe Janin. Ba da... dacă-ţi spun că i-am dat toate instrucţiunile necesare... Atunci, cu atât mai rău... Da, am înţeles: peste o sută de mii de franci... Da, am zis: cu atât mai rău...

— Mi-a trântit telefonul, spuse Jean-Louis intrând în odaie.

El se aşeză din nou lângă pat. Yves îl întrebă: afacerea de care vorbea Dussol, nu cumva era ratată din pricina lui? Fratele îl linişti: luase toate măsurile înainte de plecare. Faptul că Yves se interesa de asemenea lucruri şi că voia să ştie dacă Joséfa primise cecul pe care ei hotărâseră să i-l trimită – era un semn bun.

— Dragul meu, imaginează-ţi că l-a înapoiat...

— Ţi-am spus că era prea puţin.

— Dar nu, dimpotrivă, ea găseşte că e prea mult. Unchiul Xavier îi dăduse o sută de mii de franci în mână. Îmi scrie că a avut destule remuşcări cu privire la aceşti bani, de care credea că ne păgubeşte pe noi. Nu vrea să facă ceva ce lui nu i-ar fi plăcut. Mă roagă doar, biata femeie, să-i dau voie să ne felicite de Anul nou; şi speră că am să-i trimit veşti despre noi toţi şi că am s-o sfătuiesc cum să-şi plaseze banii.

— Ce acţiuni îi cumpărase unchiul Xavier?

— Lombards Anciens şi Noblesse Russe 3½%. Cu astea este liniştită.

— Locuieşte la Niort, la fiica ei?

— Da... închipuieşte-ţi că vrea de asemenea să ne păstreze fotografiile. Marie şi Danièle spun că e indiscret din partea ei. Dar ea a promis că n-o să le expună, că o să le ţină în garderobul cu oglindă. Ce zici de asta?

Jean-Louis era de părere că umila Joséfa pătrunsese în intimitatea misterului Frontenac, că făcea parte din el, că nimic n-o mai putea desprinde de el. Fără îndoială, avea dreptul să păstreze fotografiile şi să trimită felicitarea de Anul nou...

— Ştii, Jean-Louis, aş vrea ca la întoarcerea lui José din

armată, să locuim cu toţii laolaltă, să ne strângem unul lângă altul ca nişte căţeluşi într-un coş cu nuiele... (Ştia că e imposibil).

— Să fim din nou ca atunci când ne puneam şervetele de masă pe cap şi ne jucam de-a „comunitatea” în cămăruţa aceea, ţi-aduci aminte?

— Când te gândeşti că apartamentul acela există! Dar viaţa se duce, ştergând totul în urmă. Bourideys, cel puţin, a rămas neschimbat.

— Da, de unde! răspunse Jean-Louis. În ultima vreme au început să se taie multe păduri... Ştii că partea dinspre Lassus va fi tăiată până la rădăcină... Până-n marginea drumului. Chiar... Îţi imaginezi cum va arăta moara în inima landei tunse...

— Da, dar pinii din parc vor rămâne.

— Încep să-i roadă ciupercile. În fiecare an pier câţiva.

Yves oftă:

— Se rod ca şi oamenii, pinii de pe moşia Frontenac!

— Spune-mi, Yves, nu vrei să mergi cu mine la Bourideys?

Yves nu-i răspunse. Oare cum arăta Bourideys în momentul acela? În înaltul cerului, vântul crepuscular probabil că unea, despărţea apoi din nou coamele pinilor, ca şi cum aceşti prizonieri ar fi avut o taină ce trebuia transmisă şi răspândită pe pământ. După ploaia torenţială, o picurare uriaşă împânzea pădurea. Ei ar fi ieşit pe peron, să respire aerul serii de toamnă... Dar pentru Yves, Bourideys nu mai exista decât ca în visul acesta în care mama sa îi apăruse vie, cu toate că el ştia că e moartă. Aşadar Bourideys-ul de azi nu mai reprezenta decât crisalida părăsită a copilăriei şi a iubirii. Cum să explice el toate aceste lucruri, chiar şi unui frate iubit? Îi spuse că i se părea complicat să trăiască mult timp împreună.

— N-ai să poţi aştepta până mă vindec?

Jean-Louis nu-l întrebă: să te vindeci de ce? (ştia că ar fi trebuit să-l întrebe: să te vindeci de ce?) Şi nu înţelegea cum de pot exista pe lume atâtea fiinţe tinere şi minunate ca Yves, care nu iubesc decât suferind. Pentru astfel de

oameni, dragostea este o imaginaţie chinuitoare. Lui Jean-Louis însă ea îi apărea ca lucrul cel mai simplu... Ah! dacă n-ar fi crezut în Dumnezeu! El o iubea cu adevărat pe Madeleine şi se împărtăşea în fiecare duminică; şi totuşi, de două ori chiar, avusese certitudinea că se simţise atras, o dată de o funcţionară de la birou, apoi de o prietenă a nevestei sale – era sigur că era o reciprocitate – observase un semn la care fusese cât pe-aci să răspundă... A trebuit să se roage mult timp; şi nu era deloc sigur că nu păcătuise prin dorinţă; căci cum să deosebeşti tentaţia de dorinţă? Ţinea mâna fratelui său şi, în lumina lămpii de pe noptieră, contempla cu o uimire tristă faţa lui îndurerată, gura cu buzele strânse, toate aceste semne ale oboselii şi uzurii.

Poate Yves ar fi dorit ca Jean-Louis să-i pună întrebări; pudoarea care îi despărţea se dovedi însă mai puternică. Jean-Louis ar fi vrut să-i spună: „Opera ta...” Dar ar fi riscat să-l rănească. De altfel, el simţea într-un mod confuz că opera lui, dacă va fi să se dezvolte, nu va fi niciodată decât expresia unei disperări. Ştia pe dinafară poemul lui Yves în care, aproape copil, el scria că pentru a fi smuls din tăcere, îi trebuiau, ca şi pinilor din Bourideys, biciuirea vântului de vest, suferinţa nesfârşită.

Jean-Louis ar fi vrut să-i mai spună: „Un cămin... o nevastă... alţi copii Frontenac...” Ar fi vrut mai ales să-i vorbească despre Dumnezeu. Nu îndrăzni însă.

Ceva mai târziu (era noapte), el se aplecă deasupra lui Yves, care stătea cu ochii închişi, şi rămase uimit văzând că el zâmbeşte şi auzindu-l spunând că nu doarme. Jean-Louis se înveseli citind în privirea îndelung fixată asupra lui, atâta dragoste şi atâta linişte. Ar fi vrut să ştie la ce se gândea Yves în momentul acela; era sigur că fratele său se gândea la fericirea de a nu muri singur; nu, el nu va muri singur, oriunde l-ar surprinde moartea, el ştia că fratele său mai mare va fi lângă el, îi va ţine mâna şi îl va însoţi cât mai mult posibil, până la cel mai îndepărtat tărâm al întunericului.

Iar acolo departe, pe moşia neamurilor Frontenac şi

Péluyere, dincolo de fâşia îndepărtată de pământ unde sfârşesc toate drumurile, luna strălucea peste landa traversată de râuri; ea domnea îndeosebi peste luminişul pe care pinii maritimi l-au rezervat celor cinci sau şase stejari uriaşi şi foarte bătrâni, înghesuiţi ca nişte fii ai pământului, pentru a îngădui pinilor sfâşiaţi să aspire spre cer. În parcul numit „parcul omului”, unde un cioban de pe moşia Frontenac îşi petrecea această noapte de octombrie, se auzea clinchetul scurt al clopoţeilor de la gâtul oilor aţipite. Doar un suspin în plină noapte, doar o căruţă hurducată mai întrerupea vaierul venind dinspre Ocean şi pe care ramurile îmbrăţişate ale pinilor şi-l transmiteau cu sfinţenie. Închişi în coliba din pădure, părăsită de vânător până în zori, porumbeii sălbatici cu ochii scoşi, folosiţi ca momeală, se agitau înfometaţi şi însetaţi. Strigătul strident al unui stol de cocori brăzda limpezimea cerească. Balta inaccesibilă de la Téchoueyre adăpostea în desişul tainic al stufărişului şi al turbei sale perechi de lişiţe cu aripi şuierătoare. Dacă bătrânul Frontenac sau bătrânul Péloueyre s-ar fi trezit din morţi pe aceste meleaguri îndepărtate, lumea li s-ar fi părut neschimbată. Şi iată cum aceşti stejari, hrăniţi timp de două secole cu seva cea mai ascunsă a landei, trăiau acum o a doua viaţă, foarte efemeră, în mintea tânărului întins pe patul unei camere din Paris, vegheat cu dragoste de fratele său. La umbra lor, se gândea Yves, ar fi trebuit săpată o groapă adâncă, în care să se îngrămădească, să se strângă unul în altul trupurile soţilor „ale fraţilor, ale unchilor, ale fiilor Frontenac. În felul acesta întreaga familie ar fi reuşit să se îmbrăţişeze într-o singură strânsoare, contopindu-se pentru totdeauna cu acest pământ iubit, cu acest neant. Iar de jur-împrejurul lor, pinii cu crengile aplecate în aceeaşi direcţie de adierea brizei marine, îndreptându-şi spre vest trunchiurile cu scoarţa înnegrită de ploi, ar continua mereu să aspire spre cer, să se înalţe, să se întindă. Fiecare şi-ar păstra rana sa – o rană diferită de a celorlalţi (fiecare îşi ştie propria durere). Iar el, Yves Frontenac, sângerând şi scufundat în nisip ca şi ei, dar

creatură liberă şi care ar fi putut să se smulgă din univers, alesese calea vaierului zadarnic împreună cu restul pădurii omeneşti. Şi totuşi, niciunul din gesturile lui n-a fost decât de implorare; niciunul dintre strigătele lui n-a fost în pustiu.

Îşi aminti faţa brăzdată de griji a mamei sale, într-o frumoasă seară de septembrie, la Bourideys; privirile ei căutându-l pe Dumnezeu, scrutând cerul dincolo de coama semeaţă a pinilor: „Yves, băiatul meu, tu care ştii atâtea lucruri... în cer, te mai gândeşti oare la cei lăsaţi pe pământ?” Şi fiindcă ea nu-şi putea imagina o lume în care copiii ei să nu mai fie inimă din inima ei, Yves o asigurase că toate iubirile e vor contopi cu iubirea unică. În această noapte, după mulţi ani, lui Yves îi veniră în minte aceleaşi cuvinte pe care el i se spusese mamei ca s-o îmbărbăteze. Lumina lămpii de pe noptieră se răsfrângea peste chipul minunat al lui Jean-Louis care adormise. O, filiaţie divină! O, chip asemănător cu al lui Dumnezeu! Misterul Frontenac dăinuia – căci era o rază a iubirii veşnice, refractată din generaţie în generaţie. Imposibila unire a soţilor, fraţilor şi fiilor se va înfăptui într-un timp nu foarte îndepărtat, şi ultimii pini de la Bourideys vor vedea trecând – nu la poalele lor, pe aleea ce duce la bătrânul stejar, ci foarte sus şi foarte departe, pe deasupra vârfurilor lor, grupul unit pentru totdeauna al mamei cu cei cinci copii ai săi.